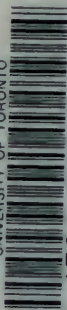
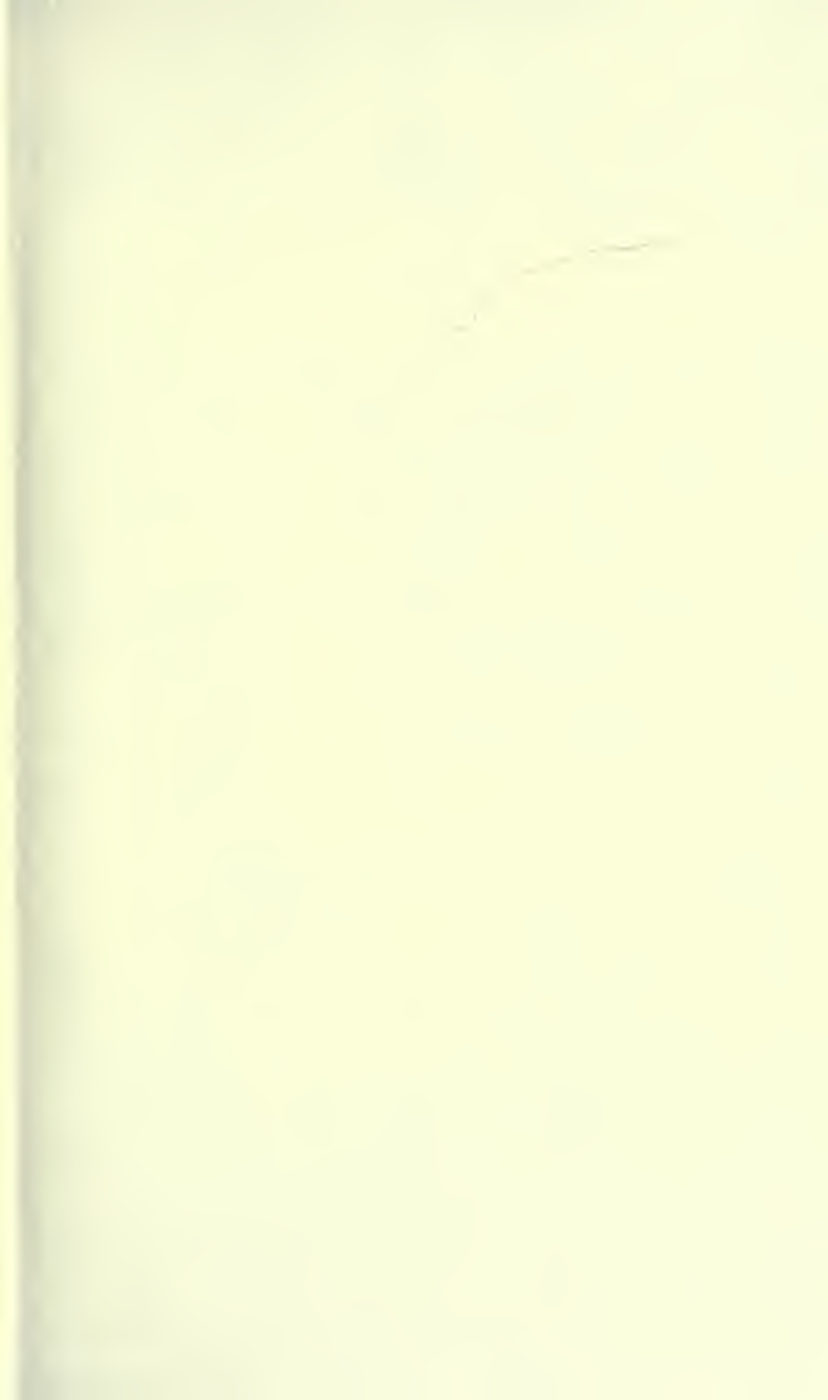

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01319179 6

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

53

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

Инв. Ч. 4857 III

ЧАСТЬ IV.

З бібліотеки
НИКИФОР
ГІРНАК
Ч. 12

Львѣвъ, 1894.

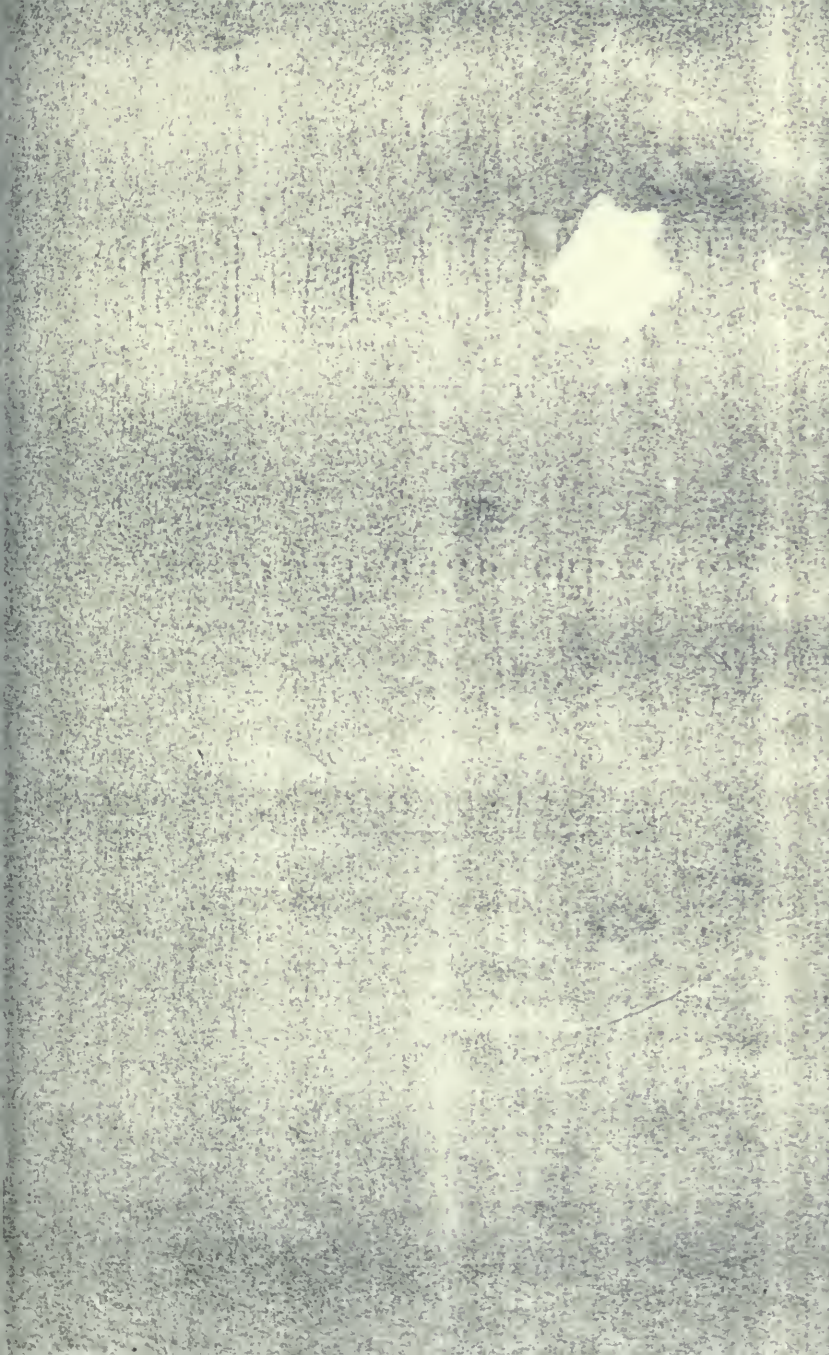
Накладомъ науковаго товариства им. Шевченка.

Въ друкарнѣ науковаго товариства им.
подоъ зарядою К. Бедирского.

THE UNIVERSITY
OF MANITOBA
LIBRARY

PG
3905
04
1887a
ch. 4

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

1. *Етн о г р а ф і я.*

Етнoграфія, се-бъ-то образъ индивидуальнои вѣдчѣ народу, в наука нова, що вытворила ся мѣжъ Славянами въ наслѣдокъ вѣдродженя народностей въ напрямѣ суспѣбно-національнѣмъ. Вѣдтакъ етнoграфія вважає ся засновкомъ реставраціи народности руско-украиньскои.

Руско-украиньска етнoграфія в выслѣдомъ бажаня, познати народъ, котрый має свою исторію, свою культуру, свою мову й богату поезію, та й оригiнальнiй прикметы свого индивидуализму. Вже-жъ Великорусъ А. Шпiннiъ пише ось-що про окреми прикметы вѣдчѣ украиньскогo народу: „Тi окреминости етнoграфичнiй, щo ихъ можна дослѣдити ще в давнiмъ характерѣ южнорускогo племени, розвинули ся вѣдъ впливомъ исторiи в такі своєрѣднiй форми, якi впадали в очи самому народови и рѣзко вѣдрѣзали „хохла“ вѣдъ „Москаля“. Вѣсь рѣзний условини, щo вытворювали народнiсть, найпаче-жъ свѣдѣства и обстановы природы, впливавши вѣдъ поколѣннi-вѣрку на физичнiй складъ племени и на єго бытѣ (формы хлѣборобскои и вѣь загальнi хозяйскои культуры), — племѣнне сушѣство вѣь стародавнiй и середнiй вѣьки, котре зъ давнiхъ-давнiхъ на етнoлогичнiй складъ народности зъявля-

до иншої впливъ мѣжъ племямъ полудневымъ, а иншой мѣжъ північнимъ, — останки покопвѣчнои старовини, що збереглись вѣдъ затрати на полудни, а занепастились на півночи, або навпаки, північійшій историчий вѣдносини, незвѣстий на півночи, що зъявляли нові думки й обычаѣ на полудни (якъ и. пр. давній східній, а вѣдтакъ польскій впливы XV—XVII. вѣку), — національна исторична боротьба XV—XVII. вѣку и т. и., — все тее вкупѣ вытворило типъ народности, стѣлько вѣдмѣнный вѣдъ північного, що при „возеєдненію“ вѣ половинѣ XVII. вѣку вѣнъ не мѣгъ злятись зъ пануючою народністю, и прилучивъ ся до неѣ зъ окремымъ вѣдтвникомъ.¹⁾

Коли-жъ вѣдроджене иншихъ приголомшєныхъ народѣвъ славянськихъ (Чехѣвъ, Словакѣвъ, Лужичанѣвъ, Словѣнцѣвъ, Сербо-Хорватѣвъ) вѣдбуло ся вѣ наслѣдокъ національнои реакціѣ противъ гнету пануючои націѣ (Нѣмцѣвъ, Мадярѣвъ), — коли вѣдтакъ вѣдроджене тыхъ народѣвъ подало товчокъ до студій етнографичныхъ, то на Украинѣ литературне вѣдроджене почало ся вѣдъ выданя „Енциды“ Ивана Котляренского, вѣдтакъ напрямъ до етнографіѣ ставъ вѣдъ тридцятыхъ рокѣвъ называтись народністю, и ажъ вѣ шѣстьдесяти рокахъ тямущі Украинцѣ дали починъ до вѣдродженя народного, доказуючи національну самоствѣнність своего народу супротивъ Великорусѣвъ або Москальѣвъ. Та и, нѣгде правды дѣти, руско-украиньскій народъ вѣдъокромлює себе зъ-давна вѣдъ народу російского. Тому-то и Великорусь Пыпинъ не вагувавъ ся про сию окремишність ось-що написати: „Народність малоруска, при вѣсѣй силѣ великорускихъ впливѣвъ, котрі входили вѣ неѣ рѣзными дорогами сусѣдства,

¹⁾ А. Пыпинъ: „Обзоръ малорусской этнографіи“. („Вѣстникъ Европы“ Двадцатый годъ. Томъ IV, С. Пб. 1885; стор. 744—745).

адміністраціі, образованя, — при всьмъ „обрусѣнію“ вышнихъ класъ суспѣльности, зберегла стѣлько своеобразныхъ прикметъ, що окремишнѣсть ѣи була очевидна: справжній Малорусъ (хохолъ) зъ-давна вѣдѣлювавъ ся вѣдъ Великоруса (Москаля, кацапа), — люде, що осѣлись разомъ на одиѣмъ мѣсци, не змѣшували ся зъ собою, — а коли народный элементъ увѣйшовъ въ литературно-суспѣльный рухъ, то вѣнъ ще бѣльше спонукувавъ до заявленя и розвою тыхъ окремихъ прикметъ народныхъ“¹⁾

Такъ отже наука етнографична на Украинѣ подала починъ новому житю просвѣтному и національному, котрого не запасть теперъ нѣяка чужа кормига. Изъ руско-украиньскои етнографіи довѣдавъ ся свѣтъ, що у нашого народу є скарбѣвня чудовои поезіи людовои, якою нѣ одинъ славянскій народъ похвалитись не може. Коли бо мѣжъ творами устнои литературы славянскои тѣлько епична поезія Сербѣвъ уважає ся богатшою вѣдъ нашихъ думъ и пѣсень историчныхъ, то руско-украиньска поезія людова визначує ся тысячами найкраснихъ пѣсень и казокъ изъ житя суспѣльного, мѣжъ-тымъ коли нашѣ колядки, зѣображаючи свѣтъ митичный и найдавнѣвшій картинки зъ побуту руско-украиньскои, суть справдѣ многоцѣнными проявами словесными въ литературѣ европейскѣи.

Хоча Григорій Калиновскій уже въ 1777. р. выдавъ у Петербурзѣ „Описаніє свадебныхъ украиньскихъ прѣстонародныхъ обрядовъ“, то все жъ не подавъ вѣнъ намъ справжнього матеріялу етнографичного въ мовѣ украиньскѣи. Першимъ етнографомъ на Украинѣ бувъ отже молодой князь Н. А. Цертелевъ, що опбеля ставъ по-

¹⁾ „Исторія славянскихъ литературъ.“ Томъ I. С. Пб. 1879; стор. 388—389.

мбчникомъ попечителя Харьковскаго университета. Вънъ выдавъ р. 1819. въ Петербурзѣ „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней“ (8^я; сторбиць 64.)¹⁾ Свбдн зббриникъ присвятивъ Цертелевъ Дмитрови Троциньскому, котрый бувши колесе бѣднымъ козакомъ, своимъ таланомъ пбдпявъ ся до степени министра юстициѣ.²⁾ Своє передне слово кбичить Цертелевъ ось-якою заявою: „Голоюь наскуचितъ читателю предметомъ, котрый для меня стоиъ занимателенъ; воспоминаніе о родинѣ наполняетъ душу какилъ-то неизгасимымъ удовольствіемъ“.³⁾

Цертелевъ уважавъ украинскіи думы поемами, заявивши, що они свбдн взоровзбръ мали въ рапсодіяхъ Гомера. Вбдтакъ украинскіи епичніи пѣснѣ по думцѣ Цертелсева визначують ся тымъ, що они зъображають „счастливый отпечатокъ первыхъ временъ стихотворства, — поэзи безискусственной, естественной“. Тблько-жъ гадавъ вбнъ, що сїи памятники народнаго гения въ тепершній формѣ дуже ушкодженіи; тїи-жъ вѣрши, котріи по думцѣ Цертелсева дошли до насъ цѣлїи, зъявляють силу выразу и суть гармонійнии на-причудъ. Опроче сказавъ вбнъ дещо про мову украинскіихъ думъ и пѣсень. Ђму здавало ся, що та мова чи-мало вбддалилась вбдъ своего народу, а ще ббльше вбдъ мовы російскои. Але-жъ слово є одежа думокъ, заявивъ Цертелевъ. Оно змѣняє ся и часомъ, и политичными переворотами, и самою провѣстою народу. Вбдтакъ выдавецъ того зббриника хотѣвъ звернути увагу читачѣвъ не на стиль, але на силу почуванъ и на

¹⁾ Въ зббринку Цертелсева надруковано 9 думъ и 1 пѣсню.

²⁾ Про Троциньского и про вбдносныи его до Василя Гоголя гляди „Исторію литературы рускои“, II. 2; стор. 729.

³⁾ А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ, томъ IV., 1855; стор. 755.

красу картинь. Вбиъ сказавъ, що, хоча для ббольшои части „русскихъ“ читачбвъ „нарвчїе“ пбсеень окаже ся чудернацкимъ и немилымъ, то вбдси було-бъ несправедливо вносити, що й самї стихотворы дивовижный и пбчого не вартї. Вже-жъ романсы трубадурбвъ, пбсеень давныхъ скальдбвъ подобають ся вельми новбйшимъ письменшикамъ за-для своихъ думокъ и выразбвъ, дарма, що стиль ихъ е невыроблений. Вбдтакъ заявивъ Цертелевъ, що украиньске „нарвчїе“ було колись, такъ-сказати, языкомъ окремымъ (отдбльнымъ), пануючимъ въ полудневбї Россїи, та не менше другихъ языкбвъ способнымъ до поезїи.¹⁾

Коди-жъ князь Цертелевъ бувъ дилеттантомъ у змаганяхъ етнографичныхъ и выдавъ свбїй зббрникъ за-для любви до старовины, то Михайло Максимовичъ ставъ займатися дослбдами етнографичными за-для того, що вбпнъ уважавъ ихъ засновкомъ народництва украиньского.

1. Михайло Максимовичъ.²⁾

Михайло Александровичъ Максимовичъ родивъ ся 3. вересня р. 1804. въ степовбмъ хуторб недалеко мбста Золотоноши, Полтавской губернїи. Вбиъ походивъ изъ старого, славного роду козацкого. Въ 1812. р. ставъ учити ся въ Новгородъ-сбверекбї гимназїи, а въ 1819. р. бувъ

¹⁾ *ibid.*

²⁾ Важнейша литература; 1. „М. А. Максимовичъ“. Біографическїй и историко-литературный очеркъ. („Журналъ минист. народн. просв.“ 1871; октябрь, стор. 175—249). — 2. „Максимовичъ, его литературное и общественное значенїе“, — статья М. П. Драгоманова. („Вѣстникъ Европы“, 1874; мартъ, стор. 442—453). — 3. „Обзоръ малорусской этнографїи“, — статья А. Пыпина въ „Вѣстнику Европы“; т. IV, 1885; стор. 757—780. — 4. „Михаилъ Александровичъ Максимовичъ“. („Очерки исторїи украинской литературы XIX столбтїи“ П. П. Петрова. Кїевъ, 1884; стор. 177—183). — 5. Біографична замїтка Кости Одбвця („Дїло“, 1886; ч. 56—57).

слухачемъ Московскаго университета на вѣдѣль словеснобѣмъ. Професоромъ его бувъ Мерзляковъ,¹⁾ котораго Максимовичъ называвъ „словѣмъ стараго времени“.²⁾ Рокѣвъ черезъ два вѣнѣ перейшовъ на вѣдѣль физико-математичный. На сѣмъ вѣдѣль назначувавъ ея тогдѣ М. Р. Павловъ, талановитый ученикъ нѣмецкаго философа Шеллинга. Павловъ що-йно бувъ вернувъ ся зъ-за границѣ въ Москву та зайнявъ катедру сѣльскаго хозяйства. Его лекціѣ про природу, въ душѣ натуральной философи, зъявляли сильный впливъ на молодѣжь университетску, изъ-за чого й Максимовичъ переймивъ вѣдѣ Павлова напрямъ, надавати поетичный кольоритъ творамъ природописнымъ. Тому-то й творѣ Максимовича „Размышленія о природѣ“ (1827) зовуть поемою о природѣ.

Въ 1823. р. Михайло Максимовичъ кѣчивъ курсъ кандидатомъ, але слухавъ ще выкладѣвъ въ вѣдѣль медицинѣмъ и словеснобѣмъ. Въ 1827. р. выдавъ вѣнѣ у Москвѣ этнографичный збѣрникъ „Малороссійскія пѣсни“, вѣдтакъ въ 1829. р. поставлено его адъюнктѣмъ Московскаго университета, коли вѣнѣ оборонивъ магистерску диссертацию и надрукувавъ кѣлька творѣвъ въ обсягу натуральной исторіѣ. Въ 1833. р. ставъ вѣнѣ ординарнымъ профессоромъ ботаники, и трохи-перегоди (1834) выдавъ у Москвѣ новый матеріаль этнографичный п. з. „Украинскія народныя пѣсни“ (часть I.). А по-за-якъ вѣнѣ тогдѣ працювавъ такожъ на поли исторіѣ литературы,³⁾ то вже

¹⁾ Того часу бувъ Мерзляковъ першимъ знавцемъ російской литературы. Вѣнѣ бувъ учителемъ Лермонтова.

²⁾ „Словѣмъ стараго времени“ авторъ „Слова о полку Игоревѣмъ“ называъ Бонна.

³⁾ Крімъ збѣрника „Малороссійскихъ пѣсень“ (1827) выдавъ Максимовичъ до р. 1834. деяки статьи и творы, щѣ вѣдносились до исторіѣ литературы. Въ 1829. р. писавъ вѣнѣ статью про историчну вѣрность

р. 1834. ботаникъ Максимовичъ ставъ професоромъ „русской словесности“ въ ново-заснованомъ университетѣ Кіевскомъ. Відъ р. 1834. до 1841. бувъ вѣтъ професоромъ, а до кѣнца р. 1835. такожъ ректоромъ университета.

Въ 1840. р. завязавъ вѣтъ литературній вѣдносини зъ деякими галицкими Русинами, найпаче-жь зъ историкомъ Зубрицкимъ. Того року выславъ Максимовичъ до него письмо про галицко-руську словесность. Важнѣйшій зразки сего письма суть ось-які: „Вѣдроджене руской литературы въ Червоной Руси є вѣдрадною проявою. Дай Боже, щобъ тому вѣдродженю сприяли обставини, и щобъ молоде ваше духовенство не полишило сего прегарного и вельми важного почину. Якою-небудь мовою писали-бъ Галичане, все рѣвно, кобы лишъ писали про свою милу Русь, — але-жь молодому, нынѣшньому и будущому покольню треба писати своєю рѣдною мовою, такъ якъ ее роблять Нѣмцѣ, Французы, Чехи и трохи-не все инші народы. У насъ въ російскомъ царствѣ „русскимъ“ языкомъ ставъ великорускій языкъ, котрымъ и говоримо, и пишемо, и думаемо, якъ языкомъ загальнымъ, котрымъ користує ся свѣчна класа народу въ Украинѣ... У насъ (въ Россіи) не може бути литературы въ „южнорускомъ“ языкѣ, а тѣлько можуть бути и є окремі творы, писані тымъ языкомъ, — творы Котляревекого, Квѣтки-Основяненка, Гребѣики и другихъ... Але для Русинѣвъ австрійской державы живый языкъ — южнорускій; — доба языка польского для нихъ давно минула, — доба великорусского языка для нихъ ще не наступила... Вашій молодой писатель повиний писати чистымъ южнорускимъ

стор 36

Пушкинковой поемы „Полтава“, вѣ. 1833. р. надрукуванъ розбѣръ Вельминогого перекладу „Слова о полку Игоревѣ“, а вѣ. рокахъ 1830—1834. выдванъ колька книгъ альманаха „Денница“.

языкомъ, якій бачимо особливо въ пѣсняхъ и думахъ украинськихъ и стародавнихъ червонорускихъ“...!)

Яковъ Головацкій каже про се письмо, що оно втворило литературнїй взаимни мѣжь галицкими и украинскими „учеными“, котрїи тогдѣ въ-перше перейнялись почуванемъ, що належать до одного и того-жь народу, дарма, що тїи взаимни мѣжь ними спинялись необоротными перепонами.²⁾

Цѣнный матеріялъ до житєписи Максимовича находимо въ его „альбомѣ“, що его писавъ вѣнъ вѣдѣ р. 1824. Въ томъ альбомѣ вписували афоризмы и вѣрши не только близнїи его приятель, але и инши особы, ба и деяки славнїи письменники російскїи (и, пр. Жуковскїи). Рѣднїа его мати запримѣтила тамъ, що сынъ ен найде щастє не въ столицѣ, але въ рѣднїи землїи, въ кружѣ сѣмь и при своѣи матери, котра добачає въ нѣмъ свою радбеть.³⁾ И справдѣ, Максимовичъ туживъ въ Москвѣ за родиною, и бувъ вельми довольный, коли зъ сен столицѣ перейшовъ въ Кивъ. А вже-жь, живучи въ Кивѣ, ставъ вѣнъ переходомъ нездужати. Лѣтомъ р. 1836. поѣхавъ вѣнъ у Крымъ, а въ 1839. р. занедужавъ такъ тяжко, що въ 1840. р. подавъ ся въ вѣдставку, и осѣвъ ся у своѣмъ хуторѣ на Михайловѣи Горѣ въ Золотоношскѣмъ повѣтѣ надѣ Днѣпромѣ. Одначе въ 1843. р. ставъ Максимовичъ знову читати лекціи въ университетѣ „по найму“, и бувъ готовъ, опять поступити на службу, але ему назначили наслѣдника, зъ-за чого вѣнъ знову поѣхавъ на Михайлову Гору, и живъ тихо въ самотѣ. Вѣдтакъ вѣдѣ р. 1853. трохи-не

¹⁾ „Галичанинъ“. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ и Богданомъ Андреевичемъ Дядицкимъ Книга I., выпускъ 2. Львовъ, 1863; стор. 107—110.

²⁾ *ibid.*, стор. 110—111.

³⁾ „Кіевская Старина“, томъ I. 1882; стор. 159.

черезъ дваццать лѣтъ не записано нічого въ его альбомѣ. Того-то (1853) року Максимовичъ оженивъ ся, и живучи щасливо зъ дружиною, не зъявлявъ охоты, пѣкловатись альбомомъ. Ажъ въ 1871. р. пятьдесяти-лѣтній юбилей литературной дѣяльности спонукавъ его, выдобути зъ за-
бутого захисту давній альбомъ, въ котрѣмъ вписавъ ся мѣжъ иншими такожь російскій исторіографъ Михайло Погодинъ.

Коли Тарасъ Шевченко вертавъ ся зъ неволѣ и за-
стрягъ въ Нижнѣмъ Новгородѣ, то Максимовичъ пославъ
ему зъ Москвы листъ (20. грудня, р. 1857), пишучи, що
„полетѣвъ бы и вѣнъ изъ Щѣпкиномъ¹⁾ до Нижнього, —
та ба! нужда не пуска зъ Москвы“²⁾ — Зъ листомъ сво-
имъ пославъ Максимовичъ Шевченкови свѣй перекладъ
„Слова о полку Игоревѣмъ“, пишучи про се ось-що: „На
половину здається такъ гарненькій, — дещо вже и самъ
полагодивъ, а щѣ тобѣ не сподобасться, будь ласковъ,
напиши менѣ, коли буде досужно. Да ще отъ-яка прозьба
до тебе, нашъ вѣщій Бояне! Мы тутъ дуже бажаемъ
твоихъ пѣсень и вѣршей, не тѣлько про себе, да щѣбъ
и въ свѣтъ ихъ пустить черезъ „Молву“ да „Руську Бе-
сѣду“...“³⁾ Опбеля Максимовичъ неправивъ той перекладъ
и надрукувавъ его р. 1859, въ Москвѣ у своѣмъ збр-
нику „Украинець“.

Коли-жъ Шевченко бувъ въ Москвѣ, то Максимовичъ
писавъ ему 15. марта р. 1858. ось-що: „Посылаю
тобѣ Жаботомышодракѣвку — тѣи гексаметры Думитраш-

¹⁾ Михайло Щѣпкинъ, славный артистъ драматичный въ Москвѣ,
бувъ приятелемъ Шевченка.

²⁾ „Кіевская Старина“ въ статьи: „Письма Максимовича къ Шев-
ченку“ т. VIII, 1884, стор. 615.

³⁾ *ibid.*

ковій, щб я казавъ тобѣ,¹⁾ да ще й мои Псалмы. Будь ласковъ, подиви ся на еї Псалмы пильненько, и щб вѣ ихъ не до ладу, одмѣть менѣ все до послѣднього словця. Зъ твоєи порады може и зможеться менѣ справити такъ, щобъ и вѣ люде не соромъ було показати ся коли-небудь“.²⁾ — „Псалмы, переложенные на украинское нарѣчїе“, надрукувавъ Макемовичъ вѣ „Украинци“ (Москва р. 1859. и окремо). Вѣ украинськомъ перекладѣ выдавъ вѣсѣ 29 псалмбв Давидовыхъ.

18. марта р. 1858. Шевченко, пробуваючи вѣ Москвѣ, навѣдавъ Макемовича, котрый тогдѣ клопотавъ ся журналомъ „Русская Бесѣда“. Гарна жѣнка „ученого“ явилась постови типомъ Украинки. Она заграла на фортепянѣ кблька украинськихъ пѣсень такъ чудово, щб нѣ одна велика артистка не зъумѣла-бъ красше грати. Вѣдтакъ записавъ Шевченко ось-щб у своѣмъ Дневнику: *„И гдѣ онъ, старый антикварій, выкопалъ такое свѣжее чистое добро? И грустно и завидно! Я написалъ ей на память свой „Веселый Вечеръ“, а она подарила мнѣ, для пошылїа на шибъ, Кїевскїй образокъ“.*³⁾

Вѣдтакъ 25. марта т. р. Максимовичъ вѣ честь украинського поета давъ обѣдъ, на котрому мѣжь иншими були Погодинъ и профессоръ Шевыревъ. Вѣ кбнци-жѣ обѣду Максимовичъ, звернувшись до Шевченка, прочитавъ ось-якї свои вѣршѣ:

На святе Благовѣщенє
Тебе привитаю;
Щб ты, друже мбї, вернувъ ся
Зъ далекого краю!

¹⁾ Про Константина Думитрашка и его „Жабомышодрабку“ глїади „Исторїю литературы рускои“, II, 1; стор. 297—302.

²⁾ „Кїевская Старина“, т. VIII, 1884; стор. 646.

³⁾ „Основа“, С.-Пб, 1862; июнь, стор. 14.*

Ой якъ дуже за тобою
 Тужила Украина, —
 Усе тебе вспомнила,
 Якъ та мати сына:
 Твои думки туманами
 По лугахъ вставали,
 Твои сльозы росицею
 По степахъ спадали;
 Твои пѣснѣ соловейкомъ
 Въ садахъ щебетали..
 Та що й казати? Треба, кажуть,
 Великои хусти,
 А щобъ людямъ завязати
 Говорливѣ уста.
 А теперъ вже й не треба,
 Бо вже время инше:
 Теперъ людямъ говорити
 И дыхати вольнѣйше.
 Хвалить Бога, вже й ты зъ нами,
 Нашъ любий Кобзарю!
 Буйвай здоровъ намъ на радость,
 А собѣ на славу!
 Перебувай ты тяжко лихо
 И лиху недолю,
 Заспѣвай же новыхъ пѣсень;
 Щобъ мати Украина
 Веселилає, що на славу
 Тебе породила!¹⁾

¹⁾ М. К. Чалый, „Жизнь и прозвоненія Тараса Шевченка“. Київ, 1882; стор. 125—126. — Якъ високо Максимовичъ поважавъ українського Кобзаря, можь дознатись изъ Дневника, въ котромъ Шевченко пише: „Максимовичъ — тотъ просто благовѣсть поредъ моихъ стихомъ“. („Основа“ 1862; июль, стор. 14^я).

Въ кѣнци р. 1858. кружокъ московскихъ панславистѣвъ задумавъ выдавати нову часопись „Парусъ“. Максимовичевѣ поручено редакцією, просити Шевченка та й иншихъ украиньскихъ письменниківъ, щобъ схотѣли бути помѣщниками нового видавництва. Тому-то 15. листопада р. 1858. Максимовичъ выславъ до Шевченка зъ Киѣва ось-якій листъ: „Здоровъ бувъ, коханий земляче! Я въ октябрѣ вернувъ ся зъ Украины, де погулявъ добре, зложивши зъ себе ще въ маѣ тяжке бремя редакціѣ журнальной, и теперь тутъ остаюсь вольнымъ козакомъ, неначе на Запорожьи, бо жѣнка зосталась тамъ — на Михайловѣй Горѣ на хозяйствѣ. Вона тобѣ кланяється сердечно, и я зъ нею кланяюсь тобѣ, якъ и всѣ, кого довелося бачити у Киѣвѣ. На Михайловѣй день бувъ я у старого Щепкина и чувъ одъ його, що ты пробуваешъ въ академіи, и що якійсь книжникъ друкує вже твои стихотворенія. Щастя имъ Боже! Мишѣ треба знати, чи выйдуть вони до Нового року, бо Иванъ Аксаковъ притѣмомъ просить, щобъ йому друкувати въ газетѣ „Парусъ“ тѣ вѣршѣ твои („Вечѣръ“, „Пустка“ и др.), що ты зоставивъ въ мене за-для „Бесѣды“. А коли книжка твоя выйде до Нового року, то чи не можна иншихъ твоихъ вѣршѣвъ йому надѣлити для № 1 „Паруса“? Будь ласкавъ, звѣсти и напиши про сеє и про те, якъ ся себе маєшь, и що нового вытворяєшь? Чи выспѣвуватьця, чи выгукуетьця тобѣ на тѣмъ сѣверѣ Невскому“...¹⁾ Шевченко обѣцявъ пѣслати редакціи деякіи свои стихотворы та ставъ спонуквати й Кулѣша до литературной-пѣдмоги редакціиного комитету. Але-жъ Кулѣшъ вѣдписавъ Шевченкови ось-такє: „Дивуюсь я, читаючи вашъ листъ, та й не надивуюсь: чого-бъ то мишѣ плиети зъ своими вѣршами по суєѣ

¹⁾ М. К. Чалый, „Жизни...“, стор. 136.

підъ „Парусомъ“? Хиба я Олегъ, нехай Богъ крыє, чи що?) „Парусъ“ у свому універсалѣ перелѣчивъ усѣ народности, тѣлько забувъ про нашу, бо мы, бачь, дуже однаковї, близькіи родичѣ: якъ нашъ батько горѣвъ, такъ ихъ грѣвъ ся! Не годитьця мнѣ давати свои вѣршѣ підъ „Парусъ“, и того ради, що його надуває чоловікъ, котрый вступивъ за князя, любителя хлосты. Може воно й до ладу по московськѣй натурѣ, тѣлько мы сього не вподобали для свого люду; а вже коли въ Москвѣ даватимуть хлосту, то даватимуть и на Украинѣ...²⁾

Сю думку Кулѣшеву про „Парусъ“ передавъ Шевченко Макемновичеву, и вѣдтакъ сей приятель Кобзаря выславъ до него зъ Москвы 1. грудня р. 1858. ось-якій листъ: „Спасибб тобѣ, мѣй любый и дорогій земляченку, за твон прегарній листы до мене и до моеи Марусеньки, которая може сьогоднѣ тамъ, поглядаючи на Дивпро-Слауту и читаючи твої дивнесенькїй „Сонъ“, дякує тобѣ за його. А що якъ-бы Богъ помѣгъ намъ и тебе одружити бурлака на Михайловѣй Горѣ? Тото удрали бы весѣляя таке, що ажъ синїи горы Дивпровїи здвигнулись бы на radoцaxъ. Розочавъ бы и зъ тобою и ту пляшечку выстойлки, що налита ще въ 1805. року, якъ мѣй дядько, блаженнои памяти Илія Хведоровичъ Тимковскїй оженивъ ся на Софїи Ивановѣй Халанськѣй у Турановцѣ.. А що ты теперь мнѣ напшавъ, то здавтьця и дивовати ея нѣчого, що я передавъ тобѣ прозьбу Аксакова: дур-

¹⁾ Въ лѣтописи Несторовѣй читаемо, що великій князь Кїевскїй, Олегъ, прийшовши підъ Царгородъ (907. р.) велѣвъ своимъ повинкамъ вробити колеса, и поставити на нихъ корабль. Опдѣли годницїи вѣтеръ дучъ и вѣтрила, що були на кораблїхъ, и вѣдтакъ Олегъ ѣхавъ козесаия до Царгороду.

²⁾ М. К. Чалый, „Жизнь..“, стор. 136.

ний бы лоцманъ бувъ, коли-бъ не забажавъ и не запрохавъ такого пловця, якъ ты, споряжаючи собѣ нового дуба, чи паруса. А що вѣдь не доглядѣвъ бувъ, задумавши у поручь себе посадити и насъ вѣвхъ, тодѣ, якъ треба було спорядити охочу лаву, то не зовемиъ гарнио, та ще-жъ и не такъ погано, щобъ уже и зовемиъ цуратисъ доброго чоловѣка. Недоладня дуже була и його оборона того вельможного, що збрехнувъ погане словце про березову кашу, — и то правда. Мииѣ такъ же, якъ и тобѣ, пришлось воно дуже не по-цутру; — а коли-бъ ты бачивъ, якъ розходивсѣ бувъ тутъ старый Щепкииѣ! — и Господи, якъ! Ты знавсиѣ ще: те вельможне княжа само зъ-роду нѣкому не давало нѣ однои ложки березовои кашѣ, а мабутъ не бачило зъ-роду, якъ и годують єю, хочъ и наварило такого кулѣшу, що якъ кажуть у насъ: крупина за крупиною гоняетьця зъ дубиною. Бачить сердешный, що нахаивъ тревоги, та вже й кантьця теперь наввесь свѣтъ, и цураетьця о-тѣи нѣкчемнои стравы, та ще й дякуе добрымъ людямъ, що такъ проплювали на його милость. Якъ баранча мѣжъ вовками и само було задумало завйти по-вовчому, а далѣ схаменулось, що не по-доба. Изъ кимъ на вѣку не траплялось помилитисѣ, то въ словѣ, то въ дѣлѣ! Отъ, хочъ бы нашъ горячий Кулѣшъ. Ну, та Господь зъ нимъ и зъ тымъ вельможнымъ, и зъ лоцманомъ, — щасти имъ Боже на все добре! бо всѣ вони хочуть добра и рвутьця на добре, кожный по-своему його розумѣючи. — Скажи лишень миѣ, брате милый, про себе, про твои думки и пѣсиѣ: чи вже-жъ таки справдѣ не дозволяютъ друковати? Чувъ я, що якийсь паливода навѣжений тамъ — за границею — тобѣ подпактивъ. Ну, да твоя збрка выйшла бы изъ-подъ тутешной цензуры. Нехай бы хоть самъ ясневельможный шефъ жандармѣвъ процензуравъ изъ своимн многоочитыми

архипаголами! Не все-жъ у тебе таке, що не можна пропустити. Половина бдльша такого, що и вашъ гасло Мацкввичъ и московскій Безпомыкинъ подпшуть: „печатать, дозволяеться“. Ну, зъ такихъ невинныхъ барацать и пехай буде новая зббка теперъ, а що таке у тебе в, що скаче, якъ кзки, то пехай зъ Богомъ вылежуетьця собъ, якъ льонъ добрый“.¹⁾

Въ отъ-сѣмъ листъ Максимовичъ натякнувъ на теє, що вбнъ зб своею Марусею радѣ-бъ его, бурлаку, одружити на Михайловѣй Горѣ. Та вже 22. листопада р. 1858. въ листъ до Марусѣ Василевны писавъ Тарасъ ось-що: „Я васъ просивъ, щобъ вы мене оженили. — А то якъ вы не оженете, то й самъ Богъ не оженить, такъ я пропаду бурлакою на чужищѣ. На те льто, якъ Богъ поможе, буду въ Кивѣ и на Михайловѣй Горѣ, а вы тамъ денебудъ подѣ яворомъ або подѣ вербою и поставте мою заквѣчану княгиню, а я поду погулять та й зострѣну бѣ“...²⁾

Коли Шевченко на весну р. 1859. приѣхавъ изъ Петербурга на Украину, то бувавъ на Михайловѣй Горѣ у Максимовича. И отъ, коли разъ Тарасъ приѣхавъ до своего старого приятеля, то подчасъ обѣду явивъ ся пристава Добжинскій, и хотѣвъ поета увязнити, тому-що вбитъ, гостюючи въ Городищи, въ цукроварни Яхненка и Симиренка, фабрицкимъ урядникамъ говоривъ либеральнй речи. Але Максимовичъ упросивъ пристава, щобъ подождать, поки гбсть выѣде зъ его дому. Вдтакъ Добжинскій вддаливъ ся и дожидавъ поета надъ Днѣпромъ. Ледви-жъ Шевченко весѣвъ вдплыти, кблька сяжнѣвъ,

¹⁾ *ibid.*, стор. 137—138 — Въ 1860. р. въ Петербурзѣ надруковано „Кобзаря“ Шевченковаго заходомъ П. Семеренка. Ось и оглядъ сего виданя: Катерина, Гайдамыки, Паймичка, Тополя, Тарасова пчѣ, Гамалія, Утопленецъ, Причинна, Думки и Пѣснѣ, Пѣснѣ Даниловѣ.

²⁾ „Киевскан Старина“, 1885; томъ XI., стор. 335.

ажь надлетѣвъ на него становой, пересадивъ его на своѣй човенъ и, вѣдѣвъ у станову квартиру въ Мошны,

Въ осени (7. вересня р. 1859) вериувъ ся Шевченко въ Петербургъ, и ставъ листувати ся зъ названымъ своимъ братомъ Варфоломеемъ въ справѣ закупу землѣ надъ Дибромъ, де поетъ мѣгъ бы жити у своѣй хатѣ. Тарасъ писавъ Варфоломееви, що й Михайло Максимовичъ уступае ему въ Прохорѣвцѣ пригоже мѣсце, тѣлько що не коло Дибра, — видно Дибро зъ-далека, а Тарасови треба його коло порога.¹⁾

Оубѣля 14. грудня р. 1860. оповѣстивъ Максимовичъ Шевченка, що ему родивъ ся сынъ Олекса, та що вѣнъ зъ Марусею радѣючи добачають весь своѣй свѣтъ въ тѣмъ „прекраснымъ младенци“. Вѣдтакъ просивъ вѣнъ „бандуриста, сизого орла“, щобъ вволивъ его волю, и приславъ ему всѣ свои „гравюри“ новѣ.²⁾ Але-жь поетъ незабаромъ занедужавъ и не мѣгъ сповинти бажаня Максимовича.

Коли 7. мая р. 1861. домовину Тарасову привезено пароплавомъ изъ Кѣвва до Канева, то зъ Михайловои Горы приплывъ сюды човномъ такожь Максимовичъ. „На похоронѣ Т. Г. Шевченка“ написавъ вѣнъ своѣй стихъ. Ось и частина сего твору:

Сподѣвали ся Шевченка
 Сей годъ, на Вкраину,
 А дбждали ся побачить
 Його домовину.
 Стоить въ Каневѣ въ соборѣ
 Вся квѣтками ввита,
 По-козацьки китайкою
 Червоною вкрыта.

¹⁾ „Правда“, 1875; стор. 927.

²⁾ „Кіевская Старина“, т. VIII, 1884; стор. 647—648.

Идутъ люде, передъ нею
 Поклонъ покладаютъ
 И за душу Кобзареву
 Господа благають,
 Сколькo выпѣвавъ печали
 Въщими словами!
 Все бажалось ему воля
 Для своего народа, —
 И не дождавъ того часу,
 Якъ зойшла свобода!
 У столицѣ надъ Невою
 Його поховали,
 Честь великую и славу
 Йому воздавали.
 Тяжко-жь йому на чужинѣ
 И въ вѣнку лавровомъ.
 Дума рвалась на Вкраину
 Къ горамъ наддѣпровымъ.
 „Тамъ широко, тамъ весело
 Одъ краю до краю!“
 Такъ спѣвавъ вѣнъ надъ Невою
 У великомъ жалю.
 Изъ могилы домовина
 На свѣтъ подняла ся,
 Черезъ Москву, черезъ Кивѣтъ
 Сюды донесла ся.
 На Симона на Зилота
 Задзвонили въ дзвонъ,
 Стали править Кобзареву
 Нові похорони.
 Отъ несуть його на марахъ
 Зъ собору подъ гору,

Де старый Дивпро Славута

Иде по простору...

Уволили твою волю

Украинський дѣти, —

На Чернечу несуть гору,

Де ты хотѣвъ жити:

.....¹⁾

Зъ того часу минуло два роки, и отъ, яка склалась дивовижа! Той-то Максимовичъ, що по словамъ самого-жъ Шевченка „просто говѣлъ передъ его стихомъ“, въ роковины его смерти сказавъ таке „слово“, якого земляки не дожидали вѣдъ чоловіка, котрый называвъ Шевченка „вѣщимъ Бояномъ“. Се „слово“ починае ся ось-якою апострофою до украинського Кобзаря:

Прощай, Тарасе, брате милый!

Отъ-це мы въ тебе побули

И роковины край могилы,

Якъ подобае, одбули.

Мы помолились и впились

Якъ упивавъ ся ты колись...²⁾

А коли въ часъ политехничної выставки въ Москвѣ р. 1872. В. Масловъ просивъ Максимовича, щобъ подавъ ему деякі матеріялы до життєписи Кобзаря, то колишній „обожачель“ музы Шевченковой радивъ, не писати біографію Тараса, тому-що въ житю поета було чи-мало проявъ поганихъ и неморальныхъ. Вже-жъ вѣдъ самъ, се-бъ-то Максимовичъ, хотѣвъ писати біографію Шевченка, але ему приходилось тяжко, взятись за таку роботу.³⁾

¹⁾ М. К. Чалый, „Жизнь и произведения Тараса Шевченка“. Киев, 1882; стор. 199—201.

²⁾ *ibid.*, стор. 201—202.

³⁾ *ibid.*, стор. 202.

А вже-жъ Чалый, біографъ Тараса, не мѳгъ похвалити такого суду Максимовича супроти покойного Кобзаря. Тому-то написавъ вінъ ось-що: „*Михайло Александровичъ отнесся къ своему разбитому кумиру, крайне строго и даже несправедливо*“.¹⁾ Справдѣ сумно, що Максимовичъ намагавъ споганити память безсмертного Кобзаря, до которого вѳдносять ся отъ-сѳ слова, сказанїя Тарасомъ про „пророка божого“:

— Жива

Душа постова святая,
Жива въ святыхъ своихъ рѳчахъ,
И мы, читая, оживаемъ
И чумъ Бога въ небесахъ.²⁾

Зъ Михайловои Горы ѳздивъ Максимовичъ кѳлька разѳвъ до Кївва й Москвы, де й живъ якїйсѳ часть, але по-найбѳльше пробувавъ вінъ у тѳмъ своѳмъ хуторѳ надъ Дїбїромъ, та й займавъ ся дослѳдами украиньскои старовини. Тамъ вінъ и вмеръ 10 (22) листопада р. 1873.³⁾

Бїографы Максимовича пишуть про него, що се бувъ човѳкѳ мягкого, гуманного характеру. Хоча вінъ стоявъ въ близькихъ вѳдносинахъ до славянофїлѳвъ, то не позбувъ ся любви до України. Ось-що пише Пыпинъ про славянофїльство сего вченого Украниця: „Максимовичъ не зъявлявъ ся ентузіастомъ супроти теоретичныхъ фантазїй славянофїльства: не въ характерѳ его ума були чудернацкїй, фїлософичнїй й теологичнїй розвѳдки Хомякова, якъ мабутъ не въ характерѳ его думокъ про су-

¹⁾ *ibid.*

²⁾ „Кобзарь Тараса Шевченка“. Частина II. У Львовѳ, 1892; стор. 67.

³⁾ Про смерть и похорони Михайла Максимовича глїди Львѳвскѳ „Слово“, 1874; число 16 (фѳвстопѳ).

спільний побуть и про литературу були ти „обрустельний“ крайности, въ якій впадало славянофильство позивіше. Супроти сього Максимовичъ мабуть явивъ ся чоловікомъ старого вѣку, прихильникомъ романтичної народности, для котрой всяке народне право було святе.... Може бути, Максимовичъ належавъ до славянофильского кружка подекуды за-для того, що сей старій кружокъ вбдносивъ ся симпатично до українського руху, котрий побороють теперъ епитони за-для поглядівъ „канцелярско-обрустельныхъ“¹⁾

Любовь до народнихъ святощій зъявивъ Максимовичъ уже тогдѣ, коли почавъ збирати матеріялы етнографичній. Въ передивмъ словъ до першої своєї зборки „Малороссійскія пѣсни“ (Москва, 1827; 16°, сторони XXXVI + 228) высказавъ вонъ ось-якій своій поглядъ на етнографію українську: „Прийшовъ мабуть сей часъ, коли люде пбзнають справжню вагу народности; — починає вже сповнятися те бажанє, щобъ утворилась поезія справдѣ руска... Хоча-жъ ось-ся поезія єсть саморбднн, то за-для чужихъ впливбвъ не могла розвиватися гараздѣ. Тому-то на большу увагу заслугоють ти памятники, въ котрыхъ краще зъображала-бъ ся народность: се суть пѣснѣ, що вважають ся зеркаломъ народної фантазі“²⁾

А вже-жъ загальний характеръ українськихъ пѣсень у звязку зъ характеромъ народу Максимовичъ ви-

¹⁾ А. Пыпинъ, „Обзоръ малорусской этнографіи“. („Вѣстникъ Европы“ Двдцатый годъ; томъ IV. 1885; стор. 763)

²⁾ „Малороссійскія пѣсни“. Предисловіє, стор. I—II. — Максимовичъ натикає далѣ (стор. III.) на краю поезіівъ славянської, и згадує про статью польского письменника Бродзиньского „о народныхъ пѣсняхъ Славян“, — котру въ російськомъ перекладѣ надруковано въ „Вѣстнику Европы“, р. 1826; № 13.

значу ось-якъ: „Украина (Малороссія), що зъявилась неначе комета, довго тръвожила своихъ сусѣдѣвъ и въ своему побуть зазнала чи-мало лихолътя и невзгодниъ, котрїи не дали розвинути ся духови народному, и vytvoрили толькo внутрїшній заколотъ“.¹⁾ Вѣдтакъ каже Максимовичъ, що въ поконвѣчныхъ часахъ сидѣли въ полудневої Руси не толькo одиї Славяне, але й другїи Европейцѣ и такожь Азіятцѣ. Тому-то въ характеристичѣ Украинцѣвъ добачае вѣднѣ деякі прикметы дикихъ Азіятцѣвъ, що осѣлись на Кавказѣ, — се-бѣ-то лицарске за-взяте въ вѣйиѣ, и буйиї вѣселоцѣ та льноцѣ въ судокою. Тымъ-то, по думцѣ Максимовича, коренне племя вызначувалось зовсѣмъ окремымъ характеромъ, котрый бувъ облагородженый и узвышений Богданомъ Хмельницкимъ. А вже-жь прикметы коренного племенн мабуть найбѣльше збереглись мѣжь двѣками и жѣнками, котрїи живучи въ розлуцѣ вѣдѣ своихъ козакѣвъ и не беручи участи въ ихъ суспѣльному змаганю, знаходили тихий захистъ въ домашньому сѣльскому житю. Вѣдтакъ изъ сполученя трѣохъ первѣстныхъ зразкѣвъ житя: наѣздничого, пастушого и хлѣборобекого вытворилась опѣсля окремишнѣсть Украинцѣвъ (Малороссіяцѣ), котра трѣвае до сего дня и вызначуе ся такожь въ складѣ украиньскихъ пѣсень.²⁾

По словамъ Максимовича оповѣдане про домашній подѣвъ у козакѣвъ творить переходъ вѣдѣ историчныхъ думѣ до казки выдуманой, або до балляды, якою е н. пр. пѣсьнѣ про Твардовекого, котру сѣвають такожь бандуристы.³⁾ И отъ, опѣсля переднього слова Максимовичъ на-друкувавъ балляду „Твардовскїи“, котра була помѣщена въ „Вѣстнику Европы“ (1827. № 6), въ „Славянинѣ“ (1827. № 27) и въ часописѣ „Dziennik Warszawski“ (1827,

¹⁾ ibid., стр. IV. — ²⁾ ibid., стр. IV—VI. — ³⁾ ibid., стр. VII.

томъ IX., стор. 201—212). Се-жь е тая баллада, що въ Артемовскій-Гулакъ переробивъ изъ баллады польского поета Мицкевича п. з. „Pani Twardowska“.

Опбеля въ переднѣмъ словѣ сказавъ Максимовичъ де-що про жбночій пѣснѣ, въ котрыхъ зъявляє ся туга за родиною. До жбночихъ пѣсень вбдѣвезъ вбнѣ такожѣ пѣснѣ празничнѣй й обрядовѣй (п. пр. колядки), ба й веснянки, пѣснѣ весѣльнѣй, обжннковѣй п. и.

Далѣ заиримѣтивъ вбнѣ, що мѣжъ украиньскими веселыми пѣснями суть дякѣй „карикатури“ й меншь моральнѣй, та що такои прикметы не мають польскѣй красовяки.¹⁾ А вже-жь сѣй думцѣ Максимовича годѣ притакнути, по-за-якѣ повѣиши дослѣды выказали, що въ веселыхъ украиньскыхъ пѣсняхъ нема нѣ карикатуриности, нѣ вульгаризмбвъ, мѣжъ-тымъ коли отъ сѣй прикметы веселыхъ пѣсень бачимо въ росейскыхъ пѣсняхъ народныхъ. Уже лучше вдалася Максимовичевѣ паралеля мѣжъ пѣснями украиньскими, а росейскими зъ поглядомъ на основу ихъ думку. Вбнѣ заявивъ, що въ росейскыхъ пѣсняхъ выражае ся духъ, покбрниый своѣй доли, мѣжъ-тымъ коли въ украиньскыхъ пѣсняхъ вызначуе ся боротьба духа зъ долею.²⁾

Въ кбнци сказавши дещо про ритмику народныхъ пѣсень,³⁾ Максимовичъ давъ поглядъ на свою (стиольничну) правописъ, котру вбнѣ уложивъ для выданя своен стнографичнои зббрки п. з. „Малоросейскѣя пѣснѣ“. — Генеза сѣй правописи ось-яка: До Максимовича писали фонетичною правописью Иванъ Котляревскѣй, Петро Артемовскѣй-Гулакъ и А. Павловскѣй (авторъ „грамматики

¹⁾ *ibid.*, стор. X.

²⁾ *ibid.*, стор. XIII—XIV. — ³⁾ *ibid.*, стор. XXI—XXIII.

малоросійскаго нарѣчя“).¹⁾ Але жь та правопись Максимовичеви не була по-путру. Ще менше мѡгъ вѡнъ погодити ся зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основяненка, котрый всякій звукъ *i* хотѣвъ въ письмѣхъ выразити знакомъ *ii* (йети, дѣймъ).²⁾ Тому-то Максимовичъ задержавъ стародавне *ы*, *и*, *к*, та хотѣвъ для звука *i* (= *о*, *е*) вынайти новий графичный знакъ. Вѡнъ видѣвъ, що давнѣйшіи письменички XVIII. вѣку поставляли надъ буквою *и* одну або й двѣ крапки, иногдѣ-жь крапку зъ каблучкомъ горѣ, коли тее *и* вимовляло ся мягко. Водтакъ хотѣвъ вѡнъ подобными значками горѣшими заосмотрити такожъ самоголосы [vocales] *о*, *е* (= *i*). Але факторъ университетскои друкариѣ, Никифоръ Басадаєвъ, не зъумѣвъ ему вгодити, за-для чога Максимовичъ изъ алфавету французского приймавъ буквы *o*, *e* (се-бѣ-то знаки самоголосѡвъ довгихъ), щобъ означити рускій самоголосъ *i*; н. пр. дѡмъ, лѣдъ. Опроче клавъ вѡнъ дашокъ надъ буквою *и*, коли она вимовлялась якъ мягке *i*, н. пр. огни, вдѣтъ!³⁾ — и писавъ такожъ край (*a* = *i*), н. пр. край дороги. — Сказавши дещо про правопись (стор. XXIII—XXIX), Максимовичъ списавъ ще деякіи примѣтки граматичныи (стор. XXIX—XXXIV). Въ концѣ-жь свого збраника надрукувавъ вѡнъ короткій „словарь“ украинско-російскій (стор. 181—212).⁴⁾ Въ сѣмъ-то словарѣ вѡнъ старавъ ся показати схожбсть деякихъ украинськихъ слѡвъ зъ польски-

¹⁾ Порѡвн. „Исторію литературы рускои“, часть II. 1; стор. 146—147.

²⁾ „О правописаніи малоросійскаго языка“ ил. журналъ „Маякъ“, 1840.

³⁾ Опдѣлѣ Максимовичъ писавъ: доброй, добрий, добрый, снпий, глѡбокій.

⁴⁾ Короткій словарекъ надруковано такожъ ил. граматикѣ Павловскои и ил. этнографичной збраниѣ Цертелена.

ми, чеськими, сербськими, болгарськими. Въ кници збраника надруковано ще „примѣчанія“, — се-бѣ-то деякі поясненія (стор. 213—222), и въ додатку чотыри пѣснь (стор. 223—228).

Свою збѣрку Максимовичъ подѣливъ на чотыри книжки. Перша книжка (стор. 11—44) має епіграфъ изъ Енеиды Котляревского: „Такъ вѣчной памяти бувало || у насъ въ Гетьманщинѣ колісь!“ Друга книжка (стор. 45—84) визначае ся епіграфомъ зъ народнои пѣснь: „Тільки минѣ й легче стане, || якъ трошки поплачу“. Въ третій книжѣ (стор. 85—156) нема нѣ епіграфу, нѣ надпису, мѣжъ-тымъ коли въ четвертой книжѣ (стор. 157—180) поставлено заголовокъ „пѣснь обрядныя“.

Всѣхъ пѣсень у сему збранику Максимовича в 126, та тѣлько три думы историчны: 1. Дума о походѣ Хмельницького въ Молдаву (стор. 30—32). 2. Дума про козака Саву (стор. 33—37). 3. Дума гетьмана Мазепы (стор. 37—40).¹⁾

Вѣдъ выданя „малороссійскихъ пѣсень“ минуло сѣмь рокѣвъ, и ось у Москвѣ надруковано р. 1834, нову етнографичну збѣрку Максимовича, се-бѣ-то „Украинскія народныя пѣснь“. Часть I. (8^о, сторѣць XI + 180).²⁾ Въ переднѣмъ словѣ заявляє вѣнъ свою вдяку тымъ мужамъ, щѣ подавали ему богатый матеріаль етнографичный, изъ-за чого вѣнъ збравъ уже около пѣвъ-трети тысячъ пѣсень. Осъ и имена сихъ тямущихъ мужѣвъ; князь Цер-

¹⁾ Думу гетьмана Мазепы надруковано вже въ „Исторіи Малой Россіи“ Бантыш-Каменского. 1822; III. часть, стор. 296.

²⁾ Мѣжъ-тымъ Н. Срезневскій ставъ (1833) друкувати въ Харьковъ свою збѣрку п. з. „Запорожская Старина“. — Того (1834) року въ Москвѣ выдавъ Максимовичъ „Голоса украинскихъ пѣсень“, се-бѣ-то 25 пѣсень зъ музикою А. Алябѣва.

телевъ, що пособивъ Максимовичеви вже до виданя першої збѣрки, — Микола Гоголь, Исмаиль Срезневскій, Осипъ Бодяньскій, Зорянь Ходаковскій¹⁾ и и. Далъ заявляє Максимовичъ, що деякі пѣснѣ знаходять ся у него въ кількохъ варіантахъ, изъ-за чого мѣгъ вѣнъ теперъ нову збѣрку владити бѣльше критично. Поки-що видає вѣнъ тѣлько першу частину нової своєї збѣрки, — се-бѣ-то историчнї думи українськихъ бандуристѣвъ и пѣснѣ козацкї. Вѣдтакъ обѣцявъ вѣнъ, що выдасть ще три частини сєй збѣрки, се-бѣ-то пѣснѣ жбночї, гульдивї й обрядовї. Але вѣнъ не додержавъ своєї обѣтницѣ, и ажъ въ 1849. р. выдавъ въ Киѣвѣ першу частину „Сборника українськихъ пѣснѣ“, де надруковано по-найбѣльше историчнї думи.

Въ передївмѣ словѣ збѣрника „Українскїя народнїя пѣснї“ Максимовичъ каже далъ ось-що про сїя пѣснѣ: „Се надгробнїя памятники и вкупѣ живї свѣдкї минулої старовини. Иншї народи въ памятку важныхъ подїй выбивають медалѣ, по котрыхъ исторїя часто вѣдгадує минувшину; — подѣвъ-жъ козацкого побуту вѣдливались у дзвонкї пѣснѣ, и про-те они певнѣ творити-мутъ вѣрну й зрозумѣлу лѣтписнь для етнографа України“ (стор. IV—V).

До думѣ и пѣснѣ сєго збѣрника додавъ Максимовичъ деякі примѣтки, а подекуды и перекладъ російскїй, и обѣцявъ, що въ окремихъ додатку надрукує ще словарь и граматику „малоросїйского языка“ (стор. VI), — але-жъ вѣнъ не сповинивъ своєї обѣтницѣ. Вѣдтакъ заявивъ вѣнъ, що вѣдчуває живо всю красу й важбѣть українськихъ пѣснѣ въ сучаснїй добѣ „народности“, и що

¹⁾ Про польского етнографа Ходаковского згадує Максимовичъ уже въ першїй своїй збѣркѣ („Малоросїйскїя пѣснї“, стор. X).

радъ бы вѣдкрити все богацтво поезіѣ украиньскои. Вѣ-
кѣнци жь передняго слова подаѣтъ вѣнѣ ще деякі при-
мѣтки про правописъ и про важнѣйшія прикметы мовы
украиньскои (стор. VІІІ—X).

Сеѣ свѣѣ збѣрникъ подѣливъ Максимовичъ на три
книги. Вѣ першѣй книзѣ надрукувавъ вѣнѣ укра-
иньскѣ думы, подѣливши ихъ на три вѣддѣлы, котрѣ
вызначують ся одвѣтными епиграфами изъ „Слова о полку
Игоревѣмъ“. Вѣ першѣмъ вѣддѣлѣ сеѣ книги надруковано
три думы про до-уніятскѣ дѣѣ козацтва (стор. 3—18),
се-бѣ-то: 1. думу про Федора Безрѣдного; 2. думу про
втеки трѣохъ братѣвъ изъ Азова; 3. думу про черномор-
ску бурю. — Вѣ другѣмъ вѣддѣлѣ помѣщено пять думъ
про змаганя козацтва вѣдѣ повстаня противъ унѣ до
смерти Богдана Хмельницкого (стор. 19—48), се-бѣ-то:
1. думу про повстанє Наливайка; 2. про походъ проти
Полякѣвъ; 3. про Хмельницкого та Барабаша; 4. про
походъ Хмельницкого вѣ Молдаву; 5. про смерть Хмель-
ницкого. — Вѣ третѣмъ вѣддѣлѣ знаходять ся дѣѣ думы
про змаганя козацтва послѣ Богдана Хмельницкого (стор.
49—60), се-бѣ-то: 1. дума про Ивана Коновченка; 2. про
Палѣя и Мазепу, — а вѣ додатку до сеѣго вѣддѣлу на-
друкована ще дума про вѣдѣзѣдъ козака (стор. 61—62)
и про тугу сестры по братѣ (стор. 63—64).

Вѣ другѣй книзѣ суть козацкѣ пѣснѣ „былевѣ“,
се-бѣ-то пѣснѣ зъ засновкомъ историчнымъ, — а то вѣ пер-
шѣмъ вѣддѣлѣ сеѣ книги надруковано „былевѣ“ пѣснѣ
про до-уніятскѣ дѣѣ козацтва (стор. 69—82), — про Свир-
говеского, Морозенка, Богданка, Серпягу, Богуславця, и и. —
Вѣ другѣмъ вѣддѣлѣ маємо „былевѣ“ пѣснѣ про змаганя
козацтва вѣдѣ повстаня противъ унѣ до смерти Богдана
Хмельницкого (стор. 83—100), — про Наливайка, Лободу,
Саву Чалого, Чураля, Хмельницкого, Нечая. Вѣ-кѣнци

надруковано тутъ вѣдрывки (стор. 101—102), и пр. про Перебийноса. — Въ третѣмъ вѣдѣлѣ надруковано „былевѣ“ пѣснѣ про часы послѣ Богдана Хмельницкого до кнѣзя гетьманщины (стор. 103—118), — про Грицька Сагайдачного, про козака Байду, про чайку, про Гордѣенка, Мазепу, про виходъ на линію, про Палѣя, Степана Жадченка, про пикнирѣвъ, — и въ додатку ще двѣ пѣснѣ. — Въ четвертѣмъ вѣдѣлѣ знаходимо „былевѣ“ пѣснѣ пѣсля гетьманщины (стор. 119—134), — се-бѣ-то пѣснѣ заднѣпровскій (про Харка, про Залѣзняка, Гонту), запорожскій (про галку, пугача, Сербина и и.), — пѣснѣ малороссійскій и черноморскій.

Въ третѣй книзѣ сего збѣринка надруковано козацкѣ пѣснѣ „бытовѣ“, се-бѣ-то побутовѣ (стор. 135—180), а то: 1. пѣснѣ вѣйсковѣ (вѣсхъ 25); 2. бурлацкѣ (15); 3. гайдамацкѣ (3); 4. чумацкѣ (8). Мѣжь пѣснями вѣйсковыми читасмо одну пѣсню галицку, щѣ починае ся словами: „Чорна рѣля заорона — гей, гей!“ (стор. 154—156), котру надруковано у Львовѣ вже р. 1833. въ збѣринку Вацлава зѣ Олеська („Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“; стор. 79—80). Вѣдтакъ мѣжь гайдамацкими пѣснями знаходимо такожъ одну галицку пѣсню, щѣ починае ся словами: „А щѣ у тѣй Чорногорѣ за воронѣ конѣ?“ (стор. 173). Такожъ сю пѣсню знаходимо въ збѣринку Вацлава зѣ Олеська (стор. 81). Тѣлько-жь Максимовичъ запримѣтивъ (стор. VI), щѣ сего збѣринка не мѣгъ роздобути.

Въ 1840. р. выдавъ Максимовичъ въ Киѣвѣ третю збѣрку етнографичну и з. „Сборникъ украинскѣхъ пѣсень“. Часть I. (8^о; сторбиъ II + 115).¹⁾ Вѣнѣзъ бувъ

¹⁾ Мѣжь-тѣмъ П. Лукашевичъ выдавъ р. 1836. въ Петербурзѣ „Малороссійскіи и черноморусскіи народныи думы и пѣснѣ“, а въ Львовѣ Жетота Павла надрукуванъ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (томъ

задумавъ выдати ажъ шість частинъ сего збѣрка, але надрукувавъ лише першу частину. У вступѣ до сего збѣрки каже вѣнъ, що въ кождѣй частинѣ буде одинъ вдѣль пѣсень мужескихъ, а одинъ або два — женськихъ, та що въ загаль вѣнъ надрукує около двоохъ тысячъ пѣсень. Половину ихъ збравъ Максимовичъ самъ, особливо цѣ Полтавскѣй губерни, другу-жъ половину пѣсень и багато варіантѣвъ дѣставъ вѣнъ вдѣль рѣзнихъ особъ, що жили на Украинѣ. Знатну-жъ збѣрку пѣсень купивъ вѣнъ у вдовы польского етнографа Зоряна Ходаковского, котрый збравъ чи-мало украинськихъ пѣсень на Волини,¹⁾ Въ передѣлѣ словъ сего книжки пише Мачиничъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Думы проти иншихъ украинськихъ пѣсень вызначують ся рѣзнообразною, вольною мѣрою своихъ вѣршѣвъ, котри складають ся зъ нерѣвного числа тоичныхъ стѣпъ и зъ неозначеного числа силабъ (вдѣль 4 до 20, ба и бѣльше)... Рѣзномѣрнимъ складомъ вѣршѣвъ украинскѣй думы рѣзнять ся и вдѣль великорусскихъ повѣстей-пѣсень, и вдѣль юнацкихъ пѣсень сербскихъ... Вдѣль сихъ и другихъ украинскѣй думы рѣзнять ся ще рифмою (се-бѣ-то рифмою)... Засновокъ такого складу можъ бачити въ „пѣсни о полку Игоревѣ“, зъ котрою украинскѣй думы стоять у ближшому звязку. Сею-то пѣсною они сполучають ся изъ стародавнимъ, затраченимъ

I. и II. 1839. 1840). — Въ першѣмъ томѣ збѣрки Павлого надруковано: I. пѣснь обридовъ; — II. думы историчий (всѣхъ 10). Въ другѣмъ томѣ знаходить ся: I. пѣснь побутовой („dumy, tyczące się zdarzeń domowych“); — II. пѣснь волиць, колысковъ, господарскѣй, гулявнѣй („karaszemne“), аллегоричнѣй, шутливѣй, любовнѣй и сирѣтскѣй; — III. пѣснь до танцю. — Въ кѣнци-жъ другого тому на пяти карткахъ надруковано словарець руско-польскѣй.

¹⁾ „Сборникъ украинскихъ пѣсень“. Часть I. Кіевъ, 1849; стор. I—II.

пѣснотворствомъ южнорускимъ... Южнорускїи сѣваки и черезъ чотыри вѣки пѣселя Бояна („соловья стараго времени“) славили змаганя лицарского товариства козацкого, мѣжь котрымъ були и князь рускїи, на-прикладъ князь Дмитро Вишневецкїи, — звѣстный до сего дня въ пѣсняхъ подъ назвою лицаря Байды. Вѣки XVI. и XVII. були добою розцвѣту украиньскои думы. Въ минушомъ вѣцѣ только Палѣи зъ Мазепою та Залѣзнякъ зъображенїи слабо въ думахъ, хочъ украиньска пѣсня зъявляла свою творчѣсть до кѣнця XVIII. вѣку. Опѣселя на примученыхъ струнахъ украиньскои бандуры повторяли давнѣйшии мотивы, иногдѣ зъ перерѣбкою на новый ладъ. Опроче историчнїи дѣячѣ и лицарскїи змаганя суть, правда, головнымъ, але не единымъ сюжетомъ украиньскои думы. Любила она и житѣ въ сѣмьи, и неразъ подавала науку народови, зъображаючи побуть въ родинѣ. Украиньскїи бандуристь не бувъ смѣхуномъ и скоморохомъ. Звеселивши иногдѣ молодѣжь короткимъ оповѣданемъ про лицарѣвъ козакѣвъ, вѣнїи бувъ такожь речникомъ тыхъ моральныхъ думокъ, щѣ вважають ся конечною прикметою чоловѣка... А вже-жь самъ народъ бувъ сѣвакомъ, и въ тысячахъ пѣсень высказавъ вѣнїи свою любовь и не-любѣ, свою радѣсть и горюваня, свою тугу и веселощѣ. Вѣдтакъ сѣивъ бандуриствѣ неначе доповнюванѣ пѣснотворество народу, мѣжь-тымъ коли оно вважалось доповненемъ до щоденныхъ змаганя робучого люду“...¹⁾

Сей свѣи зборникъ подѣливъ Максимовичъ на два вѣддѣлы: I. Украиньскїи думы (стор. 7—91): 1. Вѣдѣздѣ козака зъ родини; 2. Туга сестры за братомъ; 3. Не-вольники; 4. Боротьба зъ Татаринкомъ; 5. Козакъ Голота; 6. Три браты; 7. Втеки трѣохъ братѣвъ изъ Азо-

¹⁾ ibid., стор. 4—5.

ва; 8. На смерть атамана Безрідного; 9. Про чорноморскій похѣтъ гетьмана Серпяги; 10. Про Самбіла Кушку; 11. Чорноморека буря; 12. На побѣду Чигиринську; 13. Похѣтъ на Полякѣвъ; 14. Про Хмельницького та Барабаша; 15. На побѣду Корсунську; 16. Про похѣтъ Хмельницького въ Молдаву; 17. Про Українцѣвъ пѣсля Бѣлоцерковеского мира; 18. На смерть Хмельницького; 19. Про Ивана Коновченка; 20. Про Палѣя та Мазепу.¹⁾ — II. Пѣснѣ колыскові й материнскі (всѣхъ 20; стор. 93—114).²⁾

Своими трьома збірниками етнографичними Максимовичъ заслуживъ ся вельми въ справѣ вѣдродженя української літератури. Ті збірники повитали радо такожъ російскій письменники, тому-що въ ихъ літературѣ не зъявилась ще така поважна праця етнографична. Проте оцѣнюючи ту заслугу Максимовича пише Великорусъ Пыпинъ ось-що: «Коли порѣвнаємо видане „малоросійскихъ пѣсень“ не тѣлько зъ тымъ, що робилось тогдѣ у насъ по народній словесности, але й зъ подобними виданнями въ іншихъ літературахъ славянськихъ, ба й въ захѣдно-європейской, то зможемо признати, що Максимовичъ має велику заслугу за-для того, що розумно пбійнявъ та сновивъ своє дѣло. Яка величезна рѣзниця наприкладъ мѣжь Максимовичемъ, а Сахаровымъ,³⁾ перші роботи котрого явились кѣлька рокѣвъ пѣзпѣйше! Максимовичъ яено бачить ті сторони предмету, котрі помѣтила тогдѣшня етнографія у своихъ починнахъ; — у него

¹⁾ Деякі зъ отъ-сихъ думъ надруковано вже въ збірнику „Українскіи народніи пѣсни“.

²⁾ Ондеси надруковано ще „Замѣтки объ українскомъ выговорѣ“ (стор. 115). Максимовичъ учить тутъ мѣжь иншимъ, що, коли у скоротить си въ полуголосѣ, тогдѣ пише си у; п. пр. уже, научились.

³⁾ Н. Сахаровъ выдавъ въ Петербурзѣ „Сказаніи русскаго народа.“

нема ні пустыхъ, чванливыхъ фразъ, ні путанины въ зрозумѣню дѣла. Его поглядъ на етнографію значно ширшій вѣдъ погляду его попередника (Цертелева). Правда, що вѣдъ выученя народнои поезіи вѣдъ дожидае розцвѣту литературного романтизму (въ чѣмъ вѣдъ и не зовсѣмъ помилувъ ся), — але-жъ вѣдъ понимае такожъ самостѣйне вѣдъ значѣне, — змѣсть малорускои поезіи е для него живою историчною й побутовою проявою, единою у своєму родѣ, тому-що она зъображае спеціально одинокій нарѣдъ, зъ его особною долею и зъ окремыми звичаями та обычаями "...) >

Вѣдъ такъ каже Великорусъ Н. И. Петровъ, що малорускій пѣснѣ Максимовича зъявили благотворный впливъ на сучасну литературу россійску, и зробили его однимъ изъ видныхъ литературныхъ дѣятельвъ Жукѣвско-Пушкинскои и Гоголевои эпохи. Одного разу Пушкинъ, зустрѣвши Максимовича у графа Уварова, сказавъ: *„Мы давно знаемъ васъ, Максимовичъ, и считаемъ литераторомъ. Вы подарили насъ малороссійскими пѣснями“*. Самъ Максимовичъ розказувавъ, що, когдъ разъ прийшовъ до Пушкина, поетъ читавъ его збѣрникъ украиньскихъ пѣсень — *„А я обираю ваши пѣсни!“* — сказавъ Пушкинъ. Тодѣ-то писавъ вѣдъ поему „Полтава“, що вѣдъ надруковано въ 1829 роцѣ. И вѣдъ такъ думае Петровъ, що характеристичку Маріи Кочубевны зъобразивъ Пушкинъ пѣдъ впливомъ украиньскихъ, жбичихъ пѣсень. Ба, Петровъ догадуе ся, що не безъ впливу етнографичныхъ збѣрникѣвъ Максимовича пѣдбувъ ся переворотъ въ поетичнои творчости Жуковскогo та Пушкина, по-за-якъ ей поеты вѣдъ романтизму прихилилися до націоналізму. А вже-жъ Ми-

1) „Обзоръ малорусскои этнографіи“. „Вѣстникъ Европы“, т. IV, 1885; стор. 767—768.

кола Гоголь був справжнім ентузіастом супроти народної поезії української. Вдів листував ся часто з Максимовичем, и вбдтакъ 9. листопада р. 1833 писавъ ему ось-що: „Теперь я берусь за исторію нашей Украины... Я зрадивъ, дознавшисъ вбдъ васъ про богатый здохтокъ пѣсень изъ зборки Ходаковского. Якъ бы я бажавъ теперь бути зъ вами и переглянути ихъ разомъ зъ вами!... Моя радость, жите мое — пѣсень! Якъ я васъ люблю! Що значать вѣсь сухі лѣтониси, котрі я теперь нишпорю, супроти дзвоникхъ, живыхъ лѣтописей! Я самъ дбоставъ багато новыхъ пѣсень, гарныхъ на-причудъ!... Я перепису ихъ для васъ, — та не такъ швидко, тому-що ихъ вельми багато. Отъ, прошу васъ, — дайте переписать вѣсь пѣсень, які у васъ знаходятъ ся, крѣмъ надрукованыхъ, и тыхъ, що я вамъ подавъ. Прошу-жь васъ, пришьть менѣ той скземпляръ! Я не могу жити безъ пѣсень! — вы не догадаетесь, яка се мука!... Вы не можете собѣ зъобразити, якъ менѣ помагають въ исторіи пѣсень! — они розьяснюють минуле жите, — побуть колішнихъ людей!“ — Вбдтакъ каже Петровъ, що Гоголь, хоча не написавъ української исторіи, того часу бувъ авторомъ историчного роману п. з. „Тарасъ Бульба“.¹⁾ Опроче и Шинишъ запримѣчае, що выслѣдомъ етнографичныхъ праць Гоголя явились „Вечера на хуторѣ близъ Диканьки“.²⁾

Коли-жь у зложеню зборника зъ р. 1827. Максимовичъ не наблюдавъ ще пѣякон системы, а выдавъ пѣсень

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“, стор. 182. — Порѣви статью М. Драгоманова „Максимовичъ, его литературное и общественное значение“. („Вѣстникъ Европы“ Девятый годъ; томъ II, мартъ, р. 1874; стор. 447—448).

²⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ IV., книга 8, августъ, стор. 771.

въ-сумѣшь зъ колькома думами, то въ другой его збѣрцѣ („Украинскія народныя пѣсни“) бачимо вже вправну мѣтѣтну групу, се-бѣ-то: 1. думы; 2. пѣснѣ „былевѣ“ (зъ засновкомъ историчнымъ); 3. пѣснѣ побутовѣ. Въ загалѣ збѣрки зъ р. 1834. и 1849. мають свою стѣйность литературу ще й теперъ, коли етнографія зъєднала собѣ прикметы справжньої науки. Найпаче передий слова й деякѣ поясненя думъ та пѣсень уважають ся доказомъ чинности учениости того професора,¹⁾ котрого Шевченко шутливо называвъ „старымъ антикваріємъ“.²⁾ Шкода тѣлько, що Максимовичъ выдавъ лише малу частину тыхъ пѣсень народныхъ, котрѣ зберегались мѣжь его матеріялами етнографичными.

Уже рано въ житю своему почавъ Максимовичъ брати участь въ науковѣмъ руху, якѣй зъявлявъ ся въ Киѣвѣ. Не тѣлько врацовавъ вѣнъ въ колькохъ товариствахъ науковыхъ (и. пр. въ „Временной комиссиі для разбора древнихъ актовъ“), але й самотужки выдававъ деякѣ журналы. Чи-малу славу зъєднавъ вѣнъ собѣ издавничствомъ „Кіевлянина“. Першу книгу сего журнала выдавъ вѣнъ р. 1840. Мѣжь чотырма науковыми статьями Максимовича, якѣ тутъ надруковано, важивішою вѣтъ отъ-ся: „Обозрѣніе стараго Кіева“ (стор. 5—51). Опроче помѣстивъ вѣнъ тутъ такожъ казку „Сивгурка“ (стор. 71—78). Читаемо въ сѣй книжцѣ такожъ два оповѣданя Кульшеви въ мовѣ російскѣй: 1. „О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронѣжъ высохъ Пышевцовъ ставъ“ (стор. 205—215) и 2. „О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ“

¹⁾ Въ передній слови й поясненя у своихъ трѣохъ збѣркахъ етнографичныхъ писавъ Максимовичъ по-російски.

²⁾ „Основа“ С. Пб. 1862; понь, стор. 14^а. („Дневникъ“ Шевченка въ 18. марта 1858. р.).

на Зеленой недѣль" (стор. 215—228).¹⁾ Мѣжь поетичными творами знаходимо тутъ російскій стихъ Е. Гребѣнки п. з. „Дѣвица за Фортепяно“ (стор. 201).

Для насъ, галицкихъ Русинѣвъ, важнѣйшою в друга книжка „Кіевлянина“, що єь надруковано р. 1841. Въ сѣй книжцѣ знаходимо статью Максимовича п. з. „О стихотвореніяхъ червонорусскихъ“, се-бѣ-то галицко-русскихъ (стор. 119—152). Въ сѣй статьѣ подавъ вѣнѣ оглядъ першихъ проявъ „червоно-русской музы“. Сказавши дещо про деякі панегіричій стихи „грамматика-пінта“ Йосипа Левицкого и про невдатный его перекладъ Гетового „Ерлькеніа“, Максимовичъ сибмнувъ добрымъ словомъ про слезію Никола Устияновича п. з. „Слеза на гробѣ Михаила барона отъ Neustern Гарасевича“, заявивши, що „та Слеза до сего часу в лучшою перлою червонорусской лиричной музы“. Вѣдтакъ заявивъ Максимовичъ, що ему звѣстий два панегіричій стихи талаповитого Антона Могильницкого. Стадавши-жъ про деякі стихи Йосипа Левицкого, Устияновича и Могильницкого, подавъ вѣнѣ такожъ зразки писаня тыхъ поетѣвъ. Опбѣся сибмнувъ вѣнѣ про дивовижне змаганє Степана Семаша, користуватисє въ письмѣ мертвою мовою церковно-славянською, и по-прѣкшувъ важкимъ докоромъ автора ось-якого писаня: „Воззрѣніє страшища во Пестѣ и Будѣ, наступшаго мѣсяцемъ мартомъ 1838. года во время разлитія Дуная, Сумеономъ Теофіл. Лисенецкимъ, Галиціяниномъ, теперъ кес. корол. сожителица Вѣденскаго питомцемъ въ малорусскимъ языку изображенное. Другій вытискъ“. Въ Вѣдню. 1838.

¹⁾ Оба тѣ оповѣданя переклавъ Ксенофонъ Климковичъ на мову руско-украинську. („Вечерницъ“, Львѣвъ, 1862).

Изъ сего „Возрѣнія страшилища“ Максимовичъ наводитъ отъ-сю „лучшую строфу“:

Ахъ, для Бога, ктожъ бы ся не содрагалъ?

Да тутъ съ ужасомъ всё пропадаетъ;

И ктожъ, уважаючи то, не дрожалъ,

Аще видить, якъ всё исчезаетъ?

Здѣсь буграми изъ льда намошениы

Горы; тамъ изъ камнѣвъ могилы;

Въ той по странѣ холмы возвышениы;

Волны тимже града жизнь покрыли!¹⁾

Водтакъ зъ поглядомъ на те дивовижне писане зъявляе Максимовичъ ось-яку свою думку: „Бажаючи Лисенцкому и вѣснмъ товаришамъ его возможныхъ успѣхѣвъ въ стихотворствѣ мы запримѣтимо ось-що: „По-що на томъ „Возрѣнію страшилища“ поставлено надписъ, мовь-бы-то оно зъображено языкомъ малорускимъ? Нѣ одинъ Украинецъ (Малороссіянинъ) не назве той языкъ своимъ; — се-жъ не е такожъ нѣ великорускій, нѣ бѣлорускій языкъ, — се штучна словеноруска складня, ко-трою рокѣвъ за сто писали нашѣ рускіе стихотворцѣ, и тому-то ихъ творы збстарѣли ся вже давно...“²⁾

Справдѣ, мова Левинцова, Сероничковскаго,³⁾ Лисенцкаго и н. просто ажъ злякала Максимовича. Вѣснъ заявивъ, що живе письменство въ Галичинѣ може роз-

¹⁾ „Кіевлянинъ“. Книга II, 1841; стор. 139. — Эпиграфомъ того стиха Лисенцкій поставивъ слова Державина: „Тамъ всюду ужасъ, стоишь и крижи, // тамъ смерть, боязнь...“

²⁾ *ibid.*, стор. 139—140.

³⁾ Сероничковскій написавъ ось-икій панегиричний стихъ: „Вѣснецъ высокого благодаренія во честь свѣтло празднующаго рождества Его Величества Фердинанда I., кесаря аустрійскаго... со великимъ высокопочто-піємъ дни 19. двѣтня 1838, отъ кес. корол. конвикта штомцовъ Гавриломя Сероничковскимъ — сочиненый“.

виватись тільки въ народній, живій мові. „Нехай же они (галицькі письменники) вучують народну мову зъ приказокъ, казокъ, пѣсень, а ще більше зъ українськихъ пѣсень, тому-що на Україні народний рухъ пишавъ ся зъ більшою силою и красою. Се тымъ більше потрібно для галицько-рускої музи, котра народжує ся посередъ Славянщини, и то въ той часъ, коли майже всѣ Славяне пѣзнали цѣну своєї народности и такъ горячо вхопили ся до неї“¹⁾ — А въ листѣ до Дениса Зубрицького писавъ Максимовичъ ось-що: „Для Русинівъ австрійськихъ жива народна мова в українська (южно-руська)... Тому-то вашимъ молодимъ письменникамъ нащї народній пѣсень повинні стати живими взірцями мови, — тамъ готові вже й форми для галицькихъ поетівъ. Се добре зрозумѣли Головацькій, Шашкевичъ, Устияновичъ, и ихъ поезію я читаю зъ великимъ почутємъ и втѣхою, а не отї стихи Левицького и іншихъ, що вѣдбивають ся вѣдъ свого народного“²⁾ Вѣдтакъ въ „Кієвлянинѣ“ (кн. II, стор. 142—152) споминувъ Максимовичъ про „Русалку Дибетровую“, сказавши, що до неї годить ся звернутись отъ-симъ стихомъ Богдановича:

„Во свѣтѣ ти, Душенька, народка хороша!“³⁾

Похваляючи літературний напрямъ авторівъ „Русалки Дибетрової“, Максимовичъ надрукувавъ три стихотвори сего збѣрника: 1. „Мадей“ Івана Вагилевича,

¹⁾ „Кієвлянинѣ“, Книга II, стор. 141. — Порѣви. „Дяло“, р. 1886; число 57, въ статьї Костя Одовця: „Михайло Максимовичъ“. Біографична замѣтка.

²⁾ „Галичанинѣ“. Львовъ, 1863; стор. 108.

³⁾ Українець Ипполитъ Богдановичъ написавъ поетичну повѣсть п. з „Душенька“, въ котрій зъвививъ ся перехѣдъ вѣдъ псевдо-клясицизму до сентиментализму.

2. „Два вѣночки“ Якова Головацкаго и 3. „Веснянка“ Маркіяна Шашкевича.)

Въ отъ-сѣмъ другомъ томѣ „Кіевлянина“ мѣжь иншими статьями Максимовича суть важнѣйшій двѣ: 1. Выдубицкій монастырь (стор. 5—26); 2. О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основяненку (стор. 153—180).³⁾ Опроче надруковано тутъ такожь стихъ папсависта А. Хомякова (стор. 1—4), казку Основяненка п. з. „Добрый панъ“ (стор. 68—101³⁾) и повѣсть П. Кулѣша „Огненный змѣй“⁴⁾ Въ 1850. р. выдавъ Максимовичъ въ Москвѣ третю книгу „Кіевлянина“. Крѣмъ сѣмохъ науковыхъ его статей⁵⁾ надруковано тутъ такожь историчну розвѣдку С. М. Соловьева п. з. „Великая княгиня Ольга“ (стор. 51—65), статью М. П. Погодина п. з. „О русской торговлѣ въ удѣльномъ періодѣ“ (стор. 68—81), три стихотворы И. С. Аксакова и дещо иншого.

Четверту и останню книгу сего наукового зборника выдавъ Максимовичъ р. 1864. — Мѣжь-тымъ надрукувавъ вѣсь у Москвѣ р. 1859. першу книжку своего альманаха „Украинець“. Тутъ напечатані: 1. Псалмы Давидові, въ перекладѣ Максимовича на мову українську (стор. 1—41). — 2. Пѣсня о полку Игоревѣмъ, що въ Максимовичъ переклавъ на мову українську (43—86). — 3. Пѣсня о полку Игоревѣмъ въ „славянорускѣмъ“ ори-

1) „Кіевлянина“. Книга II., стор. 143—149.

2) Порѣви „Исторію литературы рускои“, II. 1. стор. 147.

3) Казка „Добрый панъ“ написана по-россійски.

4) Повѣсть „Огненный змѣй“ переклавъ Кеенофонть Климковичъ на мову руско-українську и надрукувавъ єѣ въ „Вечерниціхъ“ (Львѣвь, 1862; число 20—26).

5) До историчной розвѣдки Максимовича про гетьмана Петра Сагайдачнаго додано „Отрывки вѣршей, читанныхъ студентами Кіевобратской школы при погребеніи гетьмана Сагайдачнаго“ (стор. 177—183).

НИКИФОР
ГІВНІЯК

гналъ и зъ примѣтками (87—112). — 4. „Путевое воспоминаніе о Полтавѣ“ (113—122). — 5. „Воспоминаніе о Золотоношѣ“ (123—145). — 6. „Письма о Богданѣ Хмельницкомъ къ М. П. Погодину“ (147—174). — Все тее написавъ Михайло Максимовичъ.

Про перекладъ двайцять-девяти псалмбвъ Давидовыхъ зъявляемо ось-яку нашу думку: У Максимовича не було поетичного талану, то й не зъумѣвъ вѣнъ зладити свого перекладу такъ, щобъ ему надати прикметы поезіѣ украиньскои. Кращими вважають ся псалмы Давидові въ перекладѣ д-ра Володимира Александрова: коли бо въ творѣ сего письменника в справжия поезія, то въ переробцѣ Максимовича бачимо суху прозу, дарма, що вѣнъ писавъ вѣршомъ коломыйковимъ. А вже-жъ больше вдатнымъ называемо перекладъ „пѣснѣ о полку Игоревѣ“.¹⁾ Максимовичъ зрозумѣвъ дуже добре текстъ сего старорусского памятника и въ перекладѣ вѣддавъ вѣрно слова прекрасного оригиналу. А по-за-якъ сей памятникъ має прикметы народнои поезіѣ украиньскои, то Максимовичеви треба було только придержувати ся старорусского тексту, щобъ у мовѣ живѣи зладити перекладъ доволь вдатный.²⁾ Псебя сего перекладу Максимовичъ подавъ текстъ „Слова о пълку Игоревѣ“ (стор. 87—102),³⁾ почѣмъ надрукувавъ пятьдесятъ важнѣйшихъ примѣтокъ для поясненя сего памятника (стор. 102—112).

¹⁾ В. Науменко вважае сей украиньскій перекладъ Слова о полку Игоревѣмъ „блестательно выполненымъ“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV, 1891; стор. 480).

²⁾ Такожъ сей перекладъ зладивъ Максимовичъ вѣршомъ коломыйковимъ.

³⁾ Въ текстъ сего выданя „Слова о полку Игоревѣмъ“ зробивъ Максимовичъ багато поправокъ, и намагавъ завести въ правописи ладъ одностѣйный.

Въ „Украинци“, надрукованѣмъ въ Кіевѣ р. 1864. читаемо мѣжь иншими статью Максимовича п. з. „Сказаніе о Межигорскомъ монастырѣ“ (стор. 23—34), и вѣдтакъ три пѣснѣ 1863. року та й одну пѣсню 1864. року (стор. 35—39). Сї чотыри пѣснѣ суть творомъ грамотѣя, мабутъ самого Максимовича. Перша пѣсня починає ся ось-якъ:

Царь дае народу волю,
А Ляхи бунтують
И кайданы Украинцямъ
Новиں готують.
Замышляють въ свои руки
Украину взяти,
Щобъ и Кіевъ, святыи городъ,
Варшавѣ оддати.

А вже-жь Украинѣ пѣчого бояти ся, бо она „дождала ся законной волѣ“, се-бъ-то вызволена крѣпакѣмъ. И кѣичитъ поетъ першу пѣсню отъ-сею строфою:

Давъ царь волю, дасть Богъ долю,
Будемъ щастя знати...

Не жури ся, Украина,

Наша рѣдна мати!

Въ другѣй пѣсни вѣдзыває ся поетъ ось-якъ до Ляха: „Мы польскому уряду не дамось! — лучше, Ляше, оббѣмимось, якъ браты!“ Вѣдтакъ въ третѣй пѣсни высказує вѣбитъ ось-яке свое бажанє:

Якъ-бы добре, якъ-бы гарно

Стало ся на свѣтѣ,

Коли-бъ веѣмъ Славянамъ якуѣ

По-братерески жити!

Четверта пѣсня патякає на суспѣбный побутъ въ Украинѣ. Поетъ радъ-бы бачити Украину щасливою, и вѣдтакъ кѣичитъ сю пѣсню ось-якою строфою:

Нехай буде правдивий судъ:

Вдовѣ и сиротинѣ:

Нехай люде въ добрѣ живуть:

По всѣй Украинѣ!

Водтакъ рѣкъ опбеля (1865) Максимовичъ написавъ „пѣсно“ саме-тогдѣ, коли въ Золотоношн Полтавскои губерши вводилася земска управа. Отъ-ся пѣсня, що складае ся зъ шѣстьохъ строфъ, зложеныхъ мѣрою вѣршѣвъ коломийковыхъ, кочить ся ось-такъ:

Дай же, Боже, сѣй громадѣ

На земское дѣло

Стати въ добрый часъ розумно,

Праведно и смѣло.

Нехай буде въ часъ управа

Честна, нелукава,

Нехай буде нашимъ гласнымъ

И въ Полтавѣ слава!¹⁾

В. Науменко, подавши сей стишокъ редакци „Кіевскои Старины“, запримѣтивъ, що сучаснї люде признавали авторови „хмелику поезїѣ“. А вже-жь Н. И. Петровъ заявивъ, що въ него подѣ руками буда цѣла тетрадка вѣршѣвъ Максимовича, котрї авторъ самъ переписавъ п. з. „Мои украинскї стихи“. Сихъ стиховъ було двайцять и чотыри, зъ-помѣжь котрыхъ лишъ деякї надруковано.²⁾

* * *

¹⁾ Порѣви, статью В. Науменка п. з. „Два рукописныхъ стихотворенїи М. А. Максимовича“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV, 1891; стор. 480—482. Документы). Другїй вѣршъ, що его тутъ надруковано, написавъ Максимовичъ по-россійски.

²⁾ „Очерки исторїи украинскои литературы XIX столѣтїя“. Кіевъ, 1884; стор. 181.

Коли-жь поетичній писаня Максимовича не мають литературної стійности, то фільдологічній й историчній ёго розвѣдки вважають ся ще й теперь творами цѣнными. Хоча-жь сї розвѣдки вдносять ся по-найбольше до мовы й исторїѣ украиньскои, то все-жь не належать они до исторїѣ нашои литературы, тому-що авторъ писавъ ихъ по-російски.

Мѣжь розвѣдками Максимовича про „языкознанїе“ визначуе ся студїя п. з. „Начатки русской филологїи“.¹⁾ Въ сїѣ своѣй просторѣй граматичной розвѣдцѣ Максимовичъ корытувавъ ся творами Добровского, Кошцара, Шафарика, Павского²⁾ й и. Про „рѣчь южнорускую“ пише вбнѣ, що она въ мѣсцевыхъ своихъ говорахъ визначуе ся наибольшимъ единьствомъ и творить одинъ „языкъ южнорускій“, котрый дѣлить ся на два нарѣчїя: 1. нарѣчїе „малоруске“ зъ поднарѣчїями украиньскимъ и сѣверскимъ; — 2. нарѣчїе „червоноруске“ зъ поднарѣчїями галицкимъ и закарпатскимъ.³⁾ — Языкъ росїйскїй („русскїй“) по думцѣ Максимовича вытворивъ ся зъ нарѣчїя московского подъ впливомъ церковно-славянського языка.⁴⁾ — Важною е вѣдтакъ статья III, сєи розвѣдки про повноголосъ въ рускѣй мовѣ,⁵⁾ и статья V, про давибеть повноголосу въ славянскѣй рѣчи.⁶⁾ Та й въ загаль вѣсь пятьнайцять статєѣ сєи розвѣдки („Начатки русской филологїи“) суть высльдомъ поважныхъ студїѣ Максимовича.

¹⁾ „Собранїе сочиненїя М. А. Максимовича“. Томъ III, Кїєвъ, 1880; стор. 25—155.

²⁾ „Филологическія наблюденїя протоіерея Г. Павскаго надъ составомъ русскаго языка“. С.-Пб. т. I—III, 1841—1842.

³⁾ „Собранїе сочиненїя М. А. Максимовича“, т. III, стор. 47.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 59—60.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 62—67.

⁶⁾ *ibid.*, стор. 80—89.

вича про основні прикмети славянських язиків, дарма, що деякі погляди його вважають ся тепер застарілими, які не можуть устоятись супроти думок Миклошича, Ягича й и.

Менше стійними суть „Филологіческія наблюдєнія и изслѣдованія“¹⁾. Такъ и. пр. въ статьї „объ имени чело вѣкъ“ учить Максимовичъ, що „человѣкъ“ в зложенє имя (чело+вѣкъ). Вѣдтакъ каже вѣнъ, що именованъ „чело“ вызначує ся мабуть тѣлесна сторона чловѣка, мѣжь-тѣмъ коли имя „вѣкъ“ патякає ачей на вѣчидьсть. Отже по думцѣ Максимовича зложенє имя „человѣкъ“ означало бы двѣ стороны чловѣчого побуту — тѣло и душу.²⁾

А вже-жъ розвѣдки п. з. „Къ исторіи малорусскаго языка“³⁾ мають все ще стійность литературиу. Важніи суть тутъ „Филологіческія письма къ М. П. Погодину“. Сей-то російскій исторіографъ бувъ выдумавъ теорію про вандрѣвку обохъ народѣвъ, Великорусѣвъ и Малорусѣвъ, яка нѣбы-то вѣдбулась пѣсля розгрому татарского. Вѣнъ думавъ, що ті недобитки, котрі остались по пошести татарскѣй, переселились въ пѣвнѣчне Залѣсе, та що цуети и покиненіи мѣсця заняті були опѣсля Малорусами, що прийшли сюды зѣ-за Карпатъ. Тыми-жъ недобитками, що по-вандрували въ Залѣсе, по думцѣ Погодина, були Великорусы, котрі до Татарщины сидѣли въ Руси полудне-вѣй, и вѣдтакъ въ вѣцѣ XIV. прийшли сюды Малорусы зѣ-за Карпатъ, де була ихъ „прародина“.⁴⁾ — Противъ такои дивовижнои думки повставъ отже Максимовичъ, и

¹⁾ *ibid.*, стор. 156—182.

²⁾ *ibid.*, стор. 161.

³⁾ *ibid.*, стор. 183—344.

⁴⁾ М. П. Погодинъ, „Записка о древнемъ языкѣ русскомъ“ (въ „Извѣстіяхъ II. отдѣл. Акад. Наукъ“, С.-Пб. 1856; стор. 70—92).

въ одинадцати письмахъ доказувавъ, що Малорусы вѣдъ покоивѣчныхъ часѣвъ жили въ полудневѣй Руси, и що тутъ уже до нападу татарскаго истнувала мова малоруска ¹⁾ Коли-жъ Погодинъ пбславъ Максимовичевѣ вѣдповѣдь на тѣ письма и все ще стоявъ при своѣй думцѣ, то украинскій фильольоъ та историкъ написавъ два „*ответныя письма М. П. Погодину*“, котрый пбславъ бувъ на свого суперника „*великую тучу художества своего*“. Опбсѣдя Максимовичъ выславъ Погодиновѣ въ сѣй справѣ ще чотыри письма п. з. „*О старобытности малороссійскаго нарѣчя*“.²⁾ Опроче зладивъ тогдѣ Максимовичъ (1857) историчну статью п. з. „*О мнимогъ запустѣннѣ Украины оз нашествіе Гатыево и населеннѣ ея новопришлымъ народомъ*“ (Письмо М. П. Погодину).³⁾

Крѣмъ розвѣдокъ про „*языкознание*“ написавъ Максимовичъ такожь „*Исторію древней русской словесности*“.⁴⁾ Тутъ читаемо, що „*Руссы*“ були Словене зъ Поморя балтійскаго, — що найпаче житцѣ острова Ругена звалися Ругами, Ругіянами, Руянами, Раами й Руссами. И тыхъ-то балтійскихъ Словенъ прикликали въ помбчѣ (р. 862) славянскій й фишьскій племена, що були зворушилися усобицею.⁵⁾ Вѣдтакъ мѣжь иншимъ пише Максимовичъ ось що: „*Назва Украины для Кіивскои землѣ появляе ся въ лѣтописи Кіивскои въ кднці XII. вѣку, се-бѣ-то подъ рокомъ 1187., въ томъ часѣ, коли назва Русь усвоювала ся уже й на пбвиочи.* Опроче, може бути, та назва

¹⁾ „Собрание сочинений...“, т. III., стор. 183—243.

²⁾ *ibid.*, стор. 273—311.

³⁾ *ibid.*, т. I., стор. 131—145.

⁴⁾ *ibid.*, т. III., стор. 345—472.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 368.

тогда вновь обновлювалась, будши и давнѣйше имятъ Полянъ Дифпровыхъ“.¹⁾

До розвѣдокъ про исторію литературы належить такожъ статья „О народной исторической поэзии въ древней Руси“ (Письма къ М. П. Погодину).²⁾ А вже-жъ чи-мало важными суть лекціѣ Максимовича про „пѣсню о полку Игоревѣ“, — читаніѣ р. 1835. въ университетѣ Кіѣвскоѣмъ.³⁾ Текстъ сего памятника зъ російскимъ перекладомъ надрукувавъ вѣнъ въ Кіѣвѣ р. 1837., вѣдтакъ текстъ зъ замѣтками и зъ украинскимъ перекладомъ въ „Украинци“ (Москва, кн. I. 1859; стор. 43—112).⁴⁾ Опроче въ „Москвитянинѣ“ зъ р. 1855. знаходять ся Максимовича „Замѣчанія на пѣсню о полку Игоревѣ въ стихотворномъ переводѣ Гербеля“.⁵⁾ — Будши Украинцемъ, перейнявъ ся вѣнъ духомъ рѣднои мовы, и за-для того зъумѣвъ вѣнъ пояснити такіѣ мѣста въ тѣѣ пѣснѣ, які тѣлько при знаню мовы руско-украиньскои можна зрозумѣти. А по-за-якъ займавъ ся такожъ збиранемъ пѣсень народныхъ, то вѣнъ першій знайшовъ ключъ до зрозумѣння сего памятника, що засновуе ся на народній, украиньскоѣѣ поезіѣ XII. вѣку.

Мѣжъ иншими розвѣтками Максимовича про давнѣйшу руску литературу визначають ся ще двѣ статьи: 1. „Книжная старина южнорусская“ („Временникъ обществ. исторіѣ и древн. истор.“, 1849., кн. 1. и 3., и „Кіевля-

¹⁾ *ibid.*, стор. 371. Замѣтка.

²⁾ *ibid.*, стор. 480—497.

³⁾ *ibid.*, стор. 498—563. — Ся критично-естетичнѣ розвѣдки надруковано въ-перше въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“ р. 1836. (статья I. и II.) и р. 1837. (статья III.)

⁴⁾ Порѣвн. „Собраніе сочиненій...“, томъ III, стор. 631—660. — Украиньскоѣѣ перекладу тутъ не надруковано.

⁵⁾ „Собраніе сочиненій...“, т. III., стор. 564—625.

нищъ“, 1850., кн. III., стр. 117—138)¹⁾ и 2. „Извѣстіе о книжѣ Благоутробіе Марка Аврелія, напечатанной во Львовѣ 1745. г. въ листѣ, на 40 стр.“ („Кіевскія епархіальныя вѣдомости“, 1871; № 1., стр. 11—19).²⁾

Ось-тѣ статьи про „языкознаніе“ и про „исторію словесности“ передруковано въ третѣмъ томѣ „Собранія сочиненій“ М. А. Максимовича (Кіевъ, 1880). Въ першѣмъ же томѣ зборки его творѣвъ надруковано „отдѣлъ историческій“ (Кіевъ, 1876). Тутъ знаходимо важні розвѣдки историчні, а то: 1) статья, що вдносять ся до исторіи Руси вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ до половины XIII. вѣку (стор. 3—145); — 2) статья про исторію литовской Руси (стор. 149—213); — 3) статья про исторію козачины (стор. 215—834); — 4) додатокъ п. з. „историческія замѣтки“ (стор. 835—847). — Вѣдтакъ у другѣмъ томѣ сего зборки надруковано „отдѣлы историко-топографическій, археологическій и этнографическій“ (Кіевъ, 1877).³⁾

Всѣ тѣ розвѣдки Максимовича служатъ теперь засновкомъ до дальшихъ студій филологическихъ, историческихъ, археологическихъ и этнографическихъ, и въ великой части зъявляютъ ще й нынѣ чи-малу стѣйбисть литературну. Тому-то Драгоманѣвъ вѣддавъ Максимовичеву заслужену честь, коли про его учену дѣяльбисть ось-що написавъ: „Невыспущій дѣячь на катедрѣ въ Кіевѣ и потѣмъ въ хуторѣ, де вѣнъ живѣ на пенсіи, М. А. Максимовичъ бувъ для Кіевской Руси цѣлымъ ученымъ, исторично-филологическимъ институтомъ, а вразъ и живымъ,

¹⁾ Ibid., стор. 661—716.

²⁾ Ibid., стор. 737—745.

³⁾ Важною вважає ся етнографичні статьи п. з. „Дни и мѣсяцы украинскаго селянина“ („Русская Беседа“, 1856, № 1., смѣсь, стор. 61—83, и № 3., стор. 73—108; — „Собраніе сочиненій“, т. II., стор. 463—524).

народнымъ чоловѣкомъ. Въ краю такъ обширнѣмъ, якъ Россія, провинціальный побуть въ минулѣмъ и теперѣшнѣмъ часѣ зъявлявъ чѣ-мало своихъ окремихъ прикметъ; — тому-то пытає про выучене областей уважав ся вельми важнымъ для науки... Максимовичъ бувъ у насъ однимъ изъ першихъ дѣячѣвъ для провинціальной науки й жизни. — Выучуючи Кіевску Русь и ея народъ и пишучи про неѣ розвѣдки, черезъ сорокъ-пять рокѣвъ, при трудныхъ обставинахъ, починаючи литературно-учену дѣяльнѣсть въ провинціальнѣмъ городѣ, Максимовичъ тымъ найпаче й зумѣвъ прислужитись науцѣ, литературѣ й суспѣльности всеи Россіи, та й показавъ, чога можна дождати вѣдъ народныхъ силъ Кіевской Руси при наступаючихъ лучшихъ условинахъ народного й областного жита¹⁾

2. Измаиль Срезневскій.²⁾

Своею исторією, богатою поезією людовою й окремыми прикметами вѣдчѣ народу Украина звертає на себе увагу не-то Славяничины, але й трохи-не цѣлон Европы. То й не дивно, що деякія тямущі Москаль зъявляють въ свою симпатію и прихильють ся сердцемъ до народу, що мавъ славу минувшину, а теперъ побиває ся невзгодинами й лихолѣтемъ. До такихъ сердечныхъ прихильникѣвъ украиньского й запорожского побуту належавъ Измаиль Срезневскій въ молодому своему вѣку. Коли-жъ Москаль Срезневскій збиравъ етнографичий матеріялы й пи-

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“, Девятый годъ. Томъ II. 1874, въ статьѣ: „Некрологъ. М. А. Максимовичъ. Его литературное и общественное значеніе“, стор. 453. — Драгоманѣвъ писавъ сю статью тогдѣ, коли для украиньского письменства въ Россіи настала деяка польга.

²⁾ Гляди статью А. Пыпина п. в. „Обзоръ малорусской этнографіи. II. И. И. Срезневскій“ („Вѣстникъ Европы“, Двадцатый годъ. Томъ V. С. II. 1885; стор. 325—350).

савъ свою лѣтопись про давню Украину, то Московка Марія Марковичка (Марко Вовчокъ) змалювала етнографичній картинки сучаснои Украйны.

Измаиль Ивановичъ Срезневскій родивъ ся 1 (13) червня р. 1812. въ Ярославѣ, въ пбвибчній Россіи, але дитячій и молодечій свбій вѣкъ провѣвъ вбнѣ на Украинѣ, въ Харьковѣ, де батько его бувъ професоромъ краснорѣчивости й поезіѣ та й инспекторомъ „казенно-коштнихъ студентбвъ“. По смерти батька Измаиль въ 14. роцѣ жита ставъ учитись въ Харьковскбмъ университетѣ, де й кбичивъ трьохъ-лѣтній курсъ въ 17. роцѣ вбдѣ роду!) Вже въ 19. роцѣ жита (р. 1831) выдавъ вбнѣ зъ Росковшенкомъ маленькій „Украинскій альманахъ“, де були й его стихи, а рбкъ опбсля (1832) выдавъ „Словацкія пѣсни“. Хочъ отже Срезневскій не бувъ Украинцемъ, то въ молодому вѣку явивъ ся вбнѣ справжнімъ ентузіастомъ супроти лицарскихъ змагань колишнихъ Запорожцѣвъ, и вбдтакъ р. 1833. надрукувавъ вбнѣ въ Харьковѣ першу книжку свого етнографичного збраника п. з. „Запорожская Старица“ (16°, часть I. 1., стор. 1—132; часть II. 2., стор. 1—140).²⁾

Въ переднѣмъ словѣ до першої книжки „Запорожской Старицы“ пише Срезневскій ось-що: „Выдаючи въ свѣтъ мою збрку запорожскихъ пѣсень и думъ, я бажаю зъявити прислугу, — хочъ и маловажну, — не однимъ любителямъ народнои поезіѣ, але найпаче тымъ, що хо-

1) Въ Харьковѣ мавъ чи-малый впливъ на Срезневского Петро Артемовскій-Гулакъ, авторъ украинской казки „Пань та собака“. Артемовскій бувъ въ университетѣ професоромъ російской исторіи.

2) Срезневскій приѣхавъ р. 1840. до Львова, вертаючи изъ своєї надбрлнки по славянскихъ земляхъ. У Львовѣ познавъ вбнѣ молодого етнографа, Миколу Гололицкого.

тѣли-бъ пбати старовину запорожску, — побуть, звычайъ и обычаѣ, змаганя того-то народу воѣвникбвъ, котрый своимъ лицарствомъ и завзятемъ, своимъ впливомъ на весь полудневый сѣдъ Европы, ба и на малу Азію особливо въ XVII. вѣцѣ, своимъ дивными прикметами, способомъ житя и характеромъ — заслуживъ собѣ на память у потомности. Лѣтописи украинскій розказують тблько про лицарскій змаганя сего народу, доторкуючись дуже рѣдко до внутрѣшньон его жизни, — ба и тѣ славнї дѣла описують они иногдѣ коротко, иногдѣ невѣрно, поплутано, взъ-за чого лѣтописене оповѣданє одно одному неразъ противорѣчить. Менше гбднї уваги лѣтописи польскій, — ще менше — лѣтописи молдавскій, мѣжь-тымъ коли великорускій лѣтописи майже нѣчого не згадують про Запорожцѣвъ. Отъ-ся бѣдибеть исторїѣ Запорожцѣвъ въ жерелахъ письменныхъ спонукує тямущого чоловіка глядати другихъ жерель, — и отъ, воиъ знаходить для своихъ дослѣдбвъ пребогату скарбницю въ переказахъ народныхъ“.

Сї переказы зберегають ся въ памяти бандуристбвъ, потомкбвъ тыхъ бандуристбвъ, котри подбно Скальдамъ скандинавскимъ супроводжали хоробрыхъ запорожскихъ охотникбвъ въ ихъ походы, — подбно Скальдамъ загрѣвали ихъ духа въ битвѣ своимъ пѣнями, и въ пѣняхъ та думахъ зберегали для потомкбвъ память славныхъ колишнихъ дѣлъ и переказы давной давнини. И досѣль є на Украинѣ мовь-то окремый цехъ старцѣвъ, щб ходять водъ села до села, грають на бандурѣ и спѣвають сумовитї пѣснї и думы, або розказують про давнини. — Въ памяти отъ-сихъ старцѣвъ живе старовина запорожска и тому-то сї старцѣ важнїшїї всякихъ лѣтописей. Хоч ихъ переказы про старовину потребують острон критики, то все-жъ таки они конечнїи для кож-

дого, хто бажає знати історію Запорожців, ба й історію прочої України“.¹⁾

Водтакъ Срезневскій подає характеристику думъ и пѣсень запорожскихъ²⁾ и каже въ кѣнци, що въ пѣсняхъ виразилась лирика и драматика народнои поезіи Запорожців, мѣжъ-тымъ коли въ думахъ вызначує ся „мрачный, холодный эпизмъ“. Опбсѣя дѣлить вѣнъ запорожскій пѣснѣ й думы въ два розряды. До першого розряду належать пѣснѣ й думы историчнѣй; другій же розрядъ можна назвати этнографичнымъ, по-за-якъ до него належать пѣснѣ про походы войсковѣ, пѣснѣ гульливѣ, сатиричнѣй, — думы моральнѣй, религійнѣй и и. Першій розрядъ, по думцѣ Срезневского, важный особливо для зовнѣшньої исторіи Запорожців, мѣжъ-тымъ коли другій розрядъ вызначує ся вагою супроти внутрѣшньої ихъ исторіи. Опбсѣя каже Срезневскій, що въ збираню этнографичного матеріялу помагало ему багато особъ, та що вѣнъ самъ пбсѣя семилѣтнього труда змѣгъ зобрати чимало думъ и пѣсень, та й иншихъ переказѣвъ народныхъ. Водтакъ весь нагромадженый матеріялъ старавъ ся вѣнъ провѣрити критично, и зробити свою збрку по змозѣ повною й доладною. А вже-жъ не додавъ вѣнъ словаря до „Запорожской Старины“, та обѣцявъ лишъ, що зъ-церегодомъ выдасть повный словарь „украинско-запорожскаго нарѣчія“.

Въ кѣнци переднього слова сказавъ Срезневскій дещо про правописъ, котрою хбснுவавъ ся въ выданю своего збрника. Осъ и его слова: „До сего часу появилось дуже багато думокъ про правила правописи для языка украинского, але ббольша частинна словесныхъ роббтниківъ на

¹⁾ „Запорожская Старина“, часть I., стор. 5—9.

²⁾ *ibid*, стор. 10—13.

сему поли визначувалась або любвою до чумацкои гру-
бости выговору, або чудернацкимъ поглядомъ на правила
правописи. Бѣльше другихъ цѣквыи суть думки Макси-
мовича, высказаніи въ переднѣмъ словѣ до его зборки
„малороссійскихъ нѣсець“. Очевидячки Максимовичъ вѣр-
но подслухавъ мѣсцевіи выговоры, — але его правопись,
будучи зовсѣмъ противною думкамъ загалу й уживаню,
заведеному зъ давна, неповно выражена въ правилахъ,
и про-те не можна користуватись нею все й всюды... Я
парошно переглядавъ всѣ лѣтописи, грамоты, письма, —
словомъ все, що попалось менѣ подъ руки, писаного въ
украиньскѣмъ языкѣ, — прислухувавъ ся рѣзнымъ гад-
камъ, и вкѣнци, зъобразивши собѣ все, выпровадивъ для
себе свои правила правописи украиньскои“...¹⁾

Срезневскій подѣливъ самоголосы на тверді та мя-
кї; — тверді: а, е, и, ы, о, у; мягкі: я, е, і, ѣ, ъ, ѓ, ю.
Отже вѣнъ писавъ: могила, орлы, степы, Украина, ру-
бати; — Дяхи, єднати, у глѣбокій могилї, жїнка, кїнци,
їхъ, его, чего, моею и т. д. — Изъ сего отже можна
дѣзнатись, що Срезневскій знакомъ ѣ выражавъ не тѣль-
ко тее мягке і, що вѣдповѣдає первѣстному о, е, але й
таке мягке і та йотоване і, що вѣдповѣдає первѣстному к.
Опроче мѣжъ знаками ѣ, і не робивъ вѣнъ нѣякои рѣз-
ницѣ, а иногдѣ писавъ вѣнъ такожь и замѣсьць ѣ; и, пр.
козацьков, — але: своей. Вѣдтакъ йотоване е выражавъ
вѣнъ знакомъ е (мое), а знакъ ѣ клавъ вѣнъ иногдѣ въ
початку слова (єднати). Такожь і писавъ вѣнъ въ по-
чатку слова у формахъ: їхъ, їмъ и т. д. — Правопись
Срезневского в отже поплутана й неконсеквентна. Вѣнъ
радъ бувъ означити графично окреміи прикметы украинь-

¹⁾ *ibid.*, стр. 19—21.

скон фонстики, але, будши Великорусомъ, не зумѣвъ свои правописні змаганя довести до-пуця. Подекуды придержувавъ ся вѣнъ правописи російской; — писавъ проте: буйны (вѣтры), старыи, прѣшли, такѣй, чужѣй и т. д.

На заголовнѣмъ листѣ першої частини „Запорожской Старины“ Срезневскій поклавъ два елиграфы: 1. *Glucho wszędzie, ciemno wszędzie!* (Mickiewicz). 2. Такъ вѣчної памяти бувало || у насъ въ гетьманщинѣ колись (Котляревскій). Вдтакъ пѣсля переднього слова надруковавъ вѣнъ 12 пѣсень и 6 думъ про дѣячѣвъ та подѣвъ до Богдана Хмельницкого. Въ пѣсняхъ зображеніи отъ-сѣ дѣячѣ: Свирговскій, Серпяга, Наливайко, Тетеренко, Лобода, Сагайдачный, Сава Чалый и Чурай (стор. 27—76). — Пѣсля пѣсень надруковано тутъ отъ-сѣ думы: 1. Дары Баторія. Смерть Богданка (стор. 77—82). 2. Татарскій походъ Серпяги (82—86). 3. Битва Чигириньска (86—91). 4. Смерть Федора Безрѣдного (91—94). 5. Втеки трьохъ братѣвъ изъ Азова (94—102). 6. Походъ на Полякѣвъ (102—109). — Пѣсля думъ напечатано деякіи примѣтки до пѣсень и думъ (110—129).

Вдтакъ слѣдує другій вддѣлъ першої частини въ першій книжцѣ. Тутъ поклавъ Срезневскій ось-якіи заголовокъ: „Сказанія лѣтописцевъ и преданія о лицахъ и событіяхъ, бывшихъ въ Украинѣ и Запорожѣ до смерти Стефана Баторія“. — Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, що хочъ украиньскихъ лѣтописей в багато, то не вѣсь они подають историкови достовѣрній вѣсти. Тому-то мѣжь просторыми лѣтописями выбравъ вѣнъ невеличку, котра ходила вдѣь рукъ до рукъ по Украинѣ въ несчисленыхъ рукописяхъ. Вдтакъ надрукувавъ вѣнъ сю лѣтопись п. з. „Сказанія, откуда Козаки Запорожане, и чѣмъ славили“ (стор. 15—33), Пѣсля сєи лѣтописи слѣдує двайцять просторыхъ примѣтокъ Срезневского (стор. 35—130),

— Въ кбиди книжки надруковано початокъ „Сказанія о гетманахъ запорожскихъ“ (131—138).

Третій вбддѣль першої частини надруковано вже въ другій книжцѣ „Запорожской Старини“ р. 1834. въ Харьковѣ (16°, сторбиць 168). Отъ-сей вбддѣль в творомѣ самого-жъ Срезневского, котрый на засновку лѣтописей украинськихъ написавъ „лѣтопись“, и додавъ до неи свои примѣтки, користувавшисъ не только лѣтописями и переказами, але и творами историчными, писаными въ мовѣ російской, польской, француакбй и латиньской. Лѣтопись Срезневского простягае ся вбдѣ смерти Баторія до Богдана Хмельницкого (стор. 11—64). Пбсла-жъ лѣтописи Срезневскій надрукувавъ двацять и чотыри примѣтки (стор. 65—161). — Такъ отже другій и третій вбддѣль першої частини „Запорожской Старини“ самъ Срезневскій уважавъ додаткомъ до першого вбддѣлу, по-за-якъ въ нихъ суть такі поясненя и примѣтки, що вбдносять ся до пѣсень та думъ.

Вбдтакъ въ другій половинѣ другои книжки надруковано другу частину „Запорожской Старини“ въ двохъ вбддѣлахъ (Харковѣ, 1834—1835; сторбиць 82 + 184). — Въ першбмъ вбддѣль другои частини читаемо пѣснѣ и думы про двячбвъ и подѣвъ вбдѣ Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы. Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, що читачъ мабутъ вдоволить ся немалымъ числомъ сихъ пѣсень и думъ. Вбдтакъ заявляє вбнѣ вдяку Максимовичеву, „и многимъ другимъ особамъ“, котрій пособили ему въ збираню ось-тыхъ матеріалбвъ етнографичныхъ. Вебѣхъ пѣсень та думъ зббрано тутъ трицять.

Въ другбмъ вбддѣль другои частини (другои книжки) „Запорожской Старини“ Срезневскій напечатавъ свою лѣтопись въ двохъ частинахъ: 1. Лѣтопись, 1640—1654 (стор. 1—92). 2. Лѣтопись, 1654—1657 (стор. 93—105).

Потѣмъ слѣдуютъ „Приписки къ лѣтописи“ (стор. 106—143). Въ концѣ-жъ другой книжки читаемо заголовокъ: „*Пѣсни, думы и преданія, поясняющія сказанія лѣтописцевъ*“ (стор. 144—184). Се в россійскій перекладъ вѣсьмохъ пѣсень и думъ зъ деякими поясненіями.

Отъ и поглядъ на „Запорожскую Старину“, въ котрой побѣчь матеріалу етнографичного в чи-мало матеріалу историчного, збраного молоденькимъ Срезневскимъ за-для того, щобъ картинки внутрѣшней жизни Запорожцѣвъ доповнити малюнками зовнѣшнього ихъ побуту, Хоча-жъ Срезневскій заявивъ, що деякі пѣснь и думы вѣнь самъ записавъ изъ устъ бандуристѣвъ, то все-таки критика вѣднеслась скептически до декотрыхъ думъ его збрника. Такъ въ передньому словѣ до „*Историческихъ пѣсень малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова*“ сказано (томъ I., стор. XIX—XX), що зъ-помѣжь вѣсьхъ думъ, котрыхъ фальсификать можна-бъ доказати, въ збрнику Срезневского деякою литературною стѣйностію вызначуе ся только дума „Походъ на Поляковъ“ (I. 1., стор. 102—109), котра ввѣйшла въ збрникъ Максимовича зъ р. 1834. (стор. 27—32).¹⁾ Вѣдтакъ по думцѣ обохъ тыхъ ученыхъ мужѣвъ гарною в такожь дума „Повстанє Наливайка“ (або „Битва Чигириньска“, I. 1., стор. 86—91). А вже-жъ инші фальсификаты, якъ кажутъ Антоновичъ и Драгомановъ, зъявляють такъ багато похибокъ въ мовѣ, рѣзнять ся такъ дуже вѣдъ народнихъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли они вводити въ блудъ такихъ людей, котрымъ до-

¹⁾ Дума „Походъ на Поляковъ“ подобалась пельми Гоголеви, Бѣлинському (Сочин. т. V. 86—90) и Буславину, котрый надрукувавъ ѣъ р. 1861. въ Москвѣ въ „Историч. Христоматію“ (стор. 1625—1627), назвавши ѣъ „превосходною думою“ и „образцемъ малорусскаго нарѣчія“.

бре звѣстий були прикметы автентичныхъ народныхъ пѣсенъ и думъ украиньскихъ.¹⁾ Вѣдтакъ кажутъ оба тѣ этнографы ось-що: „Больша часть подробныхъ пѣсенъ и думъ говорить про часъ козацтва вѣдъ Наливайка до Хмельницкого, — и тутъ мы видимо занесенъ въ ось-тѣ нѣбы-то народнѣи памятники всѣ похибки историковъ тридцатыхъ рокѣвъ, — найпаче-жъ довѣру до „Исторіи Русовъ“, зъ котрою больша часть подробныхъ думъ згѣдна въ оповѣданю дѣвѣомъ, зъявляючи розладе супроти другихъ жерель и актѣвъ“...²⁾

Основной розбѣръ подробныхъ думъ зладивъ Костомарѣвъ,³⁾ запримѣтивши, що наибольше вводили насъ въ блудъ „Запорожская Старина“ Срезневского, збѣрникъ Максимовича (котрый хѣснувавъ ся збѣрникомъ Срезневского), а подекуды й збѣрники иншихъ збирачѣвъ. А вже-жъ Максимовичъ, живши опѣсля на Украинѣ, признавъ ся, що, коли пробувавъ у Москвѣ, вѣдъ обманувъ ся думами „Запорожской Старины“, — а то найпаче за-для того, що ихъ выдавъ „даровитый авторъ“. Але Срезневскій не выправдувавъ себе зъ-за тыхъ похибокъ въ „Запорожской Старинѣ“, на котрѣ вказували критики.⁴⁾ Ще въ 1847. р. осѣвъ ся вѣдъ въ Петербурзѣ, де его поста-

¹⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. Кіевъ, 1874; стор. XIX—XX. — Подробною вважають оба тѣ этнографы найпаче думу „Дары Баторія. Смерть Богданка“ („Запорож. Старина“, I. 1., стор. 77—82). Тутъ высказуе ся симпатія козаковъ до Степана Баторія и до польской управы. („Историч. пѣсни...“, т. II. 1.; стор. II.).

²⁾ *ibid.*, т. I., стор. XX.

³⁾ „Историческая поэзія и новые ея матеріалы“ — статья Костомарова въ „Вѣстнику Европы“, 1874. декабрь.

⁴⁾ А. Пышинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“. II. И. И. Срезневскій. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ. Томъ V. 1885; стор. 350.

влено университетскимъ профессоромъ славянської филологій. Живучи вдалеки вѣдъ Украины, вѣнъ позбувъ ся молодечихъ идеалѣвъ и вдоволявъ ся славою доброго профессора филологичного факультету. Вѣнъ умеръ въ Петербурзѣ 8 (20) лютого р. 1880. Коли-жь Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“ поправивъ покойного Срезневского за-для того, що вѣнъ некритично выдавъ „Запорожскую Старину“, то дочка профессора выступила въ оборонѣ своего батька, написавши листъ до автора статьи „Обзоръ малорусской этнографіи“. Она запримѣтила, що батько еи мѣгъ помиляти, якъ и каждый, особливо-жь въ такому молодому вѣку, коли выдавъ „Запорожскую Старину“, — его могли ввести въ блудъ особы, що доставили ему матеріаль. Хоча-жь и були-бъ похибки въ его зборцѣ, то они не дають ще нѣкому права, обвиняти его о безсовѣстній вѣдносини до науки.¹⁾ — На отъ-се письмо дочки Срезневского вѣдповѣвъ Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“, що самъ Срезневскій называвъ опбеля свою роботу молодечою, та що деякі думы, котри вѣнъ чувъ вѣдъ бандуристовъ, новѣйші спеціалісты признали одноголосно не-народными и подроблеными.²⁾

3. Плятонъ Лукашевичъ.³⁾

Плятонъ Яковлевичъ Лукашевичъ, помѣщикъ Полтавской губерніи, выдавъ р. 1836. въ Петербурзѣ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы“

¹⁾ Дочку Срезневского вразили найпаче отъ-сй слова Пыпина: „Срезневскій несомнѣнно взялъ грѣха на душу, когда утверждалъ, будто записывалъ со словъ бандуриста тѣ пѣсни, которыхъ никогда у бандуристовъ не существовало“.

²⁾ „Вѣстникъ Европы“... Томъ VI. 1885; стор. 816—817.

³⁾ Про Плятона Лукашевича спомувъ у своихъ „Запискахъ“ Пестро Д. Селецкий. („Кіевская Старина“, т. VIII. 1884; стор. 247—296).

и пѣсни“ (8°, сторѣнь 170).¹⁾ Въ переднѣмъ словѣ сѣи книжки читаемо ось-що: „Маємо вже два збѣрники українськихъ пѣсень, — Срезневского и Максимовича. Я зберѣгъ вѣдъ затрати ще деяки народнїй пѣсень, и подаю ихъ вѣ отъ-сѣмъ збѣрнику. Мабуть буде се останне ихъ выдане, вѣ котре входять матерїялы зъ Украины. Тамъ народнїй пѣсень вѣже вѣдъ давна не истнують, — вѣсь онн зовсѣмъ замѣненн салдацкимъ, або великорускими пѣснями. Украинскїй парубокъ уважае собѣ за стыдъ, спѣвати иншїй пѣсень... Если росїйскїй пѣсень такъ прегарїй вѣ устахъ салдата або вѣзника, то являють ся онн престо ужасными, коли ихъ спѣвае Українецъ грубымъ басомъ и повѣльнымъ выговоромъ слѣвѣ. Перейдѣть ся по украинскомъ селѣ вѣ тиху нѣчь, коли молодѣжь збере ся на улицю або вечерницю, то мимо волѣ якїйсъ ужасъ перейме вашї нервы; — бо осьъ зъобразѣть собѣ мужика, котрїй одну ноту тягне зъ крикомъ, нѣначе зъ брязкотомъ, мѣжь-тымъ ось-тому запѣвалѣ приходитъ вѣ помѣчь заглушающїй хоръ; — справдѣ, вѣдъ такого спѣву можна втратити органъ слуху! То ѣ не диво, шо заткавши уши, втѣкаете вѣдтѣль геть далеко, та ба! вѣ вѣддали голосъ спѣвакѣвъ стае ще немилѣйшимъ, — се справдѣшне вѣте вовкѣвъ. А вже-жь и украинске жбноцтво перестаетъ любити свои прегарїй, сумовитїй пѣсень, вѣ котрыхъ спѣвацо про любовь и розлуку зъ милымъ козаченькомъ... Такихъ пѣсень вѣдъ нихъ уже не почувете, — и мѣжь ними вѣ запѣвалы та пѣскливый хоръ, и якїй хоръ!... Не знаючи великорускихъ жбночихъ пѣсень, украинскїй дѣвки спѣвають тї-самїй пѣсень, шо ѣ парубки,

¹⁾ П. Лукашевичъ не означивъ сего этнографичного збѣрника своимъ именемъ и прѣзвищемъ, а назвавъ себе вѣ переднѣмъ словѣ тѣлько „издателемъ“. — Вѣ 1839. р. Лукашевичъ прїѣхавъ вѣ Украину до Львова, де побланилъ си вѣ молодымъ Яковомъ Головацкимъ.

се-бъ-то салдацкїи и вѣзницкїи. Иногда парубки и дѣвки разомъ спѣвають ту пѣсню, — просто верещать, кѣлько мога... Можете вхати крѣзь Украину вздовжь и впоперекъ, и я ручу вамъ, що вы не вчуєте нѣ одной народной пѣснї. Помѣжь десяти парубками ледви найдете одного, котрый може вамъ заспѣвати „мужицьку“ пѣсню, и то якусь жбночу... Тїи „мужицькїи“ пѣснї зможете учути десь на самотѣ, — въ поли, въ лѣсу, и то въ искаженнїи формѣ. Новѣйша украинська муза народна не утворила ще нѣчого, крѣмъ двоухъ, або трѣохъ пѣсень про рекрутчину, котрї зъявляють мелодїю росїйску, те-саме можна сказати про всѣ украинскїи пѣснї, котрї збереглись вѣдъ затраты: всѣ они спѣвають ся на ладъ „парня и дѣвки“. Черезъ двацять рокѣвъ мы будемо водшукувати питомою ихъ мелодїю въ Галичинѣ, або на Угорщинѣ у Карпатскїихъ Русинѣвъ. Збереглись вѣдъ затраты только весѣльнїи та иншїи обрядовїи пѣснї“.

„Такъ отже тїи пѣснї, що ихъ я выдаю, вважають ся вже мертвыми для Украинцѣвъ. Се только дробнїи останки чудовой спѣвочной творчости ихъ дѣдѣвъ, котру подвѣляли самї хулитель всього, що украинське. А вже-жь не буду розправляти про ихъ стѣйность и мелодїю, — скажу только се, що сповняю свѣдъ довгъ супроти родины, выдобувши зъ забутя ту южно-руську народну поезїю у старцѣвъ, що одною ногою стояли вже въ грѣбѣ. Єъ-то присвячую моимъ предкамъ Гетьманцямъ, бо она до нихъ належить, — и чей хоть одинъ листочокъ изъ сецъ вѣтки впаде на ихъ могилу, що завалилась, або долетитъ на высокой курганъ козацкїи“¹⁾

¹⁾ „Малоросїйскїи и червонорусскїи народныи думы и пѣснї“. С.-Пб. 1836; стор. 5—7. — Се передне слово и въ загалѣ свои поимени писанъ Лукашеничъ по-росїйскїи.

Отъ-симъ своимъ поглядомъ на затрату украинськихъ пѣсень мѣжъ народомъ сѣльскимъ Лукашевичъ okazaвъ ся пессимистомъ, а може й описавъ сумну прояву занепащеня пѣсенної творчости народної въ якбсь підгородю, — бо вже-жъ така думка Лукашевича вважає ся невыправданою й дивовижною. Та-жъ позитивнѣйшій етнографъ Костомаровъ, Кульшъ, Чубинскій и и. вештались чимало по Україні въ цѣляхъ етнографичныхъ, а нѣгде не помѣтили такои мертвоты поезіи народної, яка мерещилась въ уяві Лукашевича. И оправдѣ, українська поезія жие досѣль мѣжъ народомъ, дарма, що денекуды по селахъ чути вже салдацкї пѣснѣ. На сю чаруючу, животворну силу народної поезіи вказавъ недавно тому Мордовецъ въ оповѣданю „Підъ небомъ України“, котре въ перекладѣ Цезара Бѣлила надруковано р. 1893. у Львѣвскій „Зорѣ“ (число 2. 4. 6. 7. 8). Мѣжъ иншимъ пише тутъ Мордовецъ, що дѣвчата спѣвають на улиці свои українскї пѣснѣ, котрї можна найменовати побутовими, звичаевими, ба й историчними. „Парубоцтво-жъ починає тодѣ супротивнє змаганнє: на злѣсть дѣвчатамъ вони починають спѣвати своимъ особнимъ хоромъ пѣснѣ, найббльшъ салдацкї“.)

Въ збѣрнику Лукашевича суть два вѣддѣлы: I. Малоросійскї думы й пѣснѣ (стор. 3—100). II. Червонорускї думы й пѣснѣ. Въ першѣмъ вѣддѣлѣ надруковано двацять думъ и пѣсень историчныхъ (стор. 9—60), мѣжъ котрыми вызначає ся дума „про Самѣила Кѣшку“, що єъ выдавецъ записавъ вѣдъ слѣпного бандуриста въ Полтавскій губерніи. Вѣдтакъ идуть пѣснѣ побутовї, любовнї и и. (всѣхъ ихъ в 27). Далѣ надруковано шѣсть пѣсень обрядовыхъ, а чотырнацять весѣльныхъ. Въ кѣнци

1) „Зорѣ“, 1893; стор. 136.

помѣщено одинъ зразокъ заклинаня („вѣдъ болю зуббѣ“). Передъ деякими думами й пѣснями й такожъ передъ взорцемъ заклинаня читаемо коротку розвѣдку, писану по-россійски.

Въ другѣмъ вѣдѣль сказано навпередъ дещо про долю Червоной Руси й про галицко-руську литературу. Тутъ читаемо мѣжъ иншимъ ось-що: „Украина в для Червонорусбѣ (се-бѣ-то для галицкихъ Русинѣвъ) неначе обѣтною землею, куды линуць всѣ ихъ думки... Хто бы повѣривъ, що галицкій пастухъ знав далеко ббльше думъ про героѣвъ Украины й про ви исторію, нѣжъ посивѣлый украинскій козакъ!“... Сказавши вѣдтакъ дещо про участь галицкои Руси въ повстаню Богдана Хмельницкого, Лукашевичъ згадує про тее, якъ Поляки опбсѣя займили въ свою кормигу ту справдѣшню „руську землю“, и якъ примучені Галичане все звертались своими думками до милои Украины. — Далъ каже Лукашевичъ ось-такє: „Я думаю, що мило буде дбзнатись моимъ читачамъ, що вѣ Львовѣ и въ Перемышлѣ кблькохъ „добрыхъ уніятскихъ патерѣвъ“ (священниковѣ), котрі ще не соромлять ся носити имя руске, загадали воскресити въ Галиціи народне слово. Вѣдтакъ не давно тому, за-вдяки опѣць австрійского уряду, показались деякі творы въ малорускѣмъ нарѣчію. Та ось, зъ жалемъ пбдносимо, що засновкомъ сему нарѣчію принято польскій языкъ и Перемыске нарѣчіє, котре ббльше иншихъ потерпѣло вѣдъ польонизмѣвъ. Чому-жъ авторы не знижились до простои мовы схднего червонорусского нарѣчія, въ котрѣмъ ще зберегає ся чистота Київско-русского нарѣчія?“...¹⁾ Лукашевичъ натякнувъ тутъ найпаче на стихотворній змаганя

¹⁾ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, стор. 103—107.

Йосифа Левицкого, але тымъ своимъ писанемъ доказавъ, що не мавъ ясного погляду на початки вдродженя галицко-рускои литературы.

Въ отъ-сѣмъ другимъ вбдѣлѣ свого збраника Лукашевичъ передрукувавъ галицко-рускій пѣснѣ изъ збраника Вацлава зъ Олеська п. з. „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ (Львѣвъ, 1833). И такъ въ збранику Лукашевича знаходимо чотыри пѣснѣ историчнѣ, дваццать три пѣснѣ побутовѣ й любовнѣ, чотыри пѣснѣ опришкѣвъ, пятьнайцять коломыйокъ и шумокъ, три пѣснѣ пастушѣ, одну — поминальну, пять пѣсень обжинковыхъ и пятьдесятъ весѣльныхъ.¹⁾

Выдаючи народнѣ пѣснѣ Лукашевичъ хотѣвъ придержуватись правописи Максимовича, але подекуды збивъ ся зъ пантелику и писавъ фонетично; бѣлий, у крайнимъ домѣ, въ чужѣй сторонѣ, и т. д.

4. Якѣвъ Головацкѣй.²⁾

Внѣ родивъ ся 17. жовтня р. 1814. въ Чепеляхъ, селѣ Брѣдскаго повѣту въ Галичинѣ, де отецъ его Фе-

¹⁾ Коли Лукашевичъ вбдвернувъ ся вѣдъ живыхъ переказѣвъ народныхъ, — коли добачавъ мертвоту народнои поезѣ тамъ, де було справжне житѣ, то скончалась така дивовижа, що внѣ подѣ старѣсть звернувъ ся до такихъ дослѣдѣвъ, якѣ зъявляли результаты астрономичнои и фильзологичнои науки середньовѣчныхъ часѣвъ. Такъ выдавъ внѣ мѣжъ иншими науковыми творами ось-якѣ: 1. „Примѣры всесвѣтнаго славянскаго чаромѣтѣя астрономическихъ выкладѣкъ, съ присоединенѣемъ объясненѣя обратнаго чтенѣя названѣй буквѣ алфавитѣвъ греческаго и коптскаго“. Москва, 1855. — 2. „Объясненѣе ассирѣйскихъ именъ“. Кѣвъ, 1868. — 3. „Изложенѣе главныхъ законовъ естественной и наблюдательно-микроскопической астрономѣи, а также астрономической метеорологии...“ Кѣвъ, 1884, и т. п.

²⁾ Важнѣйша литература: 1. „Вспоминки изъ дѣтскихъ и школьныхъ лѣтъ Якова Ѡ. Головацкаго“ — автобиографѣи. („Литера-

добръ бувъ священникомъ. Бувши дѣтвакомъ, Яковъ чинило наслухавъ ся пѣсень вѣдь няшокъ, мѣжь-тымъ коли бабы-пряхи розказували ему казки й байки. Найпаче подобались ему обряды на коляду, и такожь щедрѣвки, щѣ ихъ спѣвали дѣвки на вечѣръ передъ Богоявленемъ. Цѣкавый дѣтвакъ радѣвъ бувало радѣстью, коли дѣвки спѣвали по черзѣ щедрѣвку й для панича, се-бѣ-то для него. Вѣдъ не вдоволявъ ся, щѣ дѣвки заспѣвали ему ту щедрѣвку, — треба було ще повторяти отъ-сѣ слова: „Нашъ паниченько перебрниченько: коники перебирае; || Ой дзвѣнь дзвонить, мѣсяць сходить, || нашъ паниченько на конику играе“ и т. д.

Въ 1820. р. батько вѣдвѣвъ Якова зѣ старшимъ своимъ сыномъ Николою вѣ школы до Львова. Тутъ ставъ Яковъ учитись вѣ нормальной школѣ, мѣжь-тымъ коли Никола бувъ уже вѣ гимназїи. Але-жь недовго пробували оба браты вѣ сѣмъ городѣ, тому-щѣ они тяжко занедужали, за-для чѣго батько взявъ ихъ обохъ на село. Хоча-жь они й подужали, то батько не пославъ ихъ того року до школы, бо за-для недороду не мѣгъ ихъ удержувати вѣ мѣстѣ. А вже-жь вѣ тѣ довжезній ваканцїи батько навчивъ Якова читати на церковно-славянскому букварю, и таке читане звалося тогдѣ наукою руского языка.

туриный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Двѣдикога. Во Львовѣ, 1885; стор. 127—140). — 2. „Воспоминанїе о Марїанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагнелевичѣ“. Изъ записокъ Якова Ѡ. Головацкаго. (ibid., 1885; стор. 10—36). — 3. „Путешествїя Якова Ѡ. Г. по прикарпатской Руси и въ Венгрію“. (ibid., 1886; стор. 88—100). — 4. „Литературныя занятїя Якова Ѡ. Головацкаго по оконченїи богословскихъ студїй въ г. 1840.“ — автобиографїи. (ibid., 1886; стор. 198—199). — 5. „Жизнь Якова Ѡ. Г. на каполянїи въ Микитицахъ и на приходѣхъ вл. Хмелевой отъ г. 1842—1848.“ (ibid., стор. 199—207).

На побвство въ Чепеляхъ призжавъ неразъ изъ суевднього села Голубиць Тихоцкій, Русинъ, що державъ въ арендѣ землю Подгорецкого монастыря. Вбнъ бувъ родомъ изъ Литвы й за-любки розказувавъ про Россію и тамошній порядки. Ба й батько Якова оповѣдавъ неразъ про Россію, про французку вѣйну и про россіейскій вѣйска, котрї зайняли Галичину р. 1809. Вѣдтакъ Яковъ Головацкій писавъ р. 1885., що „о Россіи отецъ говорилъ всегда съ восторгомъ, хотя при томъ былъ хорошимъ патриотомъ австрійскимъ“.¹⁾

Въ 1823. р. батько вѣдвѣзъ до Львова трьохъ снѣвъ: Николу, Якова й Ивана. Тутъ жили они на Краковскому передмѣстю, повыше стародавнього костела св. Яна. Зъ ними були на квартирѣ такожъ чотыре браты Децикевичъ, сыны священника, и Боницкій, сынъ хлѣбороба. У сихъ школярѣвъ бувъ гарный голосъ, и вѣдтакъ они спѣвали хоромъ не тѣлько церковній, а й народній пѣснѣ. Тогдѣ-то Яковъ стямивъ собѣ текстъ десятиохъ пѣсень народныхъ и записавъ ихъ собѣ въ зшитку буквами польскими. Се бувъ першій его збрникъ рускихъ народныхъ пѣсень.

Яковъ учивъ ся за-любки нѣмецкого языка, и будши ще ученикомъ нормальной школы, читавъ грецку и римску митологію Куфнера, выдану въ Вѣднѣ. Вѣдтакъ р. 1825. ставъ вѣнъ учитись въ гимназїи Доминиканьской у Львовѣ. Та отъ, вѣнъ живъ на Хоружчинѣ на такой квартирѣ, де не було нѣякого догляду надъ школярами. Сынѣкъ хозяйки, Монцибовичъ, и сынъ одного урядника Фурманъ, трохи-не цѣлый день бавились своими голубами, ба й приманиовали чужихъ голубѣвъ та ловили ихъ. Така забава була по-нѣтру Головацкому, и тому-то за-

1) „Литературный сборникъ“, 1885; стор. 132.

лишавъ вѣнъ свою науку, и ажъ тогдѣ ставъ тямущимъ ученикомъ, коли батько поставивъ своихъ сыновъ на иншій квартирѣ, се-бѣ то у колишнього свого сусѣда Зелиньского, що бувъ лѣсничимъ въ лѣсѣ Зборивскімъ. У Людвика, старшого сына Зелиньского, була маленька бібліотека польска, и вѣдтакъ Якбѣ ставъ уже тогдѣ читати всякі книжки, які ему попались у руки. Зъ-перегодомъ читавъ вѣнъ книжки въ бібліотекахъ университетскій та й института Оссолинськихъ, — читавъ всячину не тѣлько дома, але й въ школь.

На вакаціяхъ бувавъ вѣнъ въ Турю у свого дѣда, Василя Якимовича, котрый бувъ тямущимъ священникомъ колишнихъ рускихъ студій. Якъ Якбѣ вѣдтѣвжавъ до Львова, то дѣдусь дававъ ему одного або й кѣлька рублѣвъ, и за сѣ грошѣ купувавъ вѣнъ собѣ зъ-першу польскій або нѣмецкій книжки, але перегодя купивъ вѣнъ творы Основяненка, Державина и ц. У дѣда найшовъ вѣнъ „Панеѣонъ“ Карамзина, котрый Якимовичеви лишивъ на памятку якійсь россійскій офицеръ, що р. 1809. стоявъ у него на квартирѣ.¹⁾ Дѣдъ подарувавъ своему внукови сю книжку, але той не мѣгъ зрозумѣти мовы „Панеѣону“, хоча читавъ его запопадливо.

Коли Якбѣ бувъ въ вышнихъ класахъ гимназіѣ, то на квартирѣ разомъ зъ нимъ жили студенти зъ Мазурщины, котрѣ ему багато розказували про свою батьківщину. Тогдѣ пѣзнавъ ся Головацкій такожъ зъ деякими богословами зъ Тарновской епархіѣ, що вчились на Угорщинѣ въ гимназіяхъ и философичныхъ лицейяхъ. Они-то оповѣдали Головацкому про свои горы, Татры, вѣдтакъ

¹⁾ На основѣ Вѣднського мира (14. жовтня р. 1809) цѣсарь Францъ І. вѣдступивъ Россіи територію у схѣдній Галичинѣ зъ 400.000 душъ; а въ 1810. р. виланачено въ той цѣли округъ Тернопольскій и частину округу Чортковського.

про Угорщину, про Словаківъ, Сербівъ, Хорватівъ... Вже тогдѣ заблаглось Якову, навчитись славянськихъ языківъ и пбзнати ся зъ побутомъ Славянъ. А по-за-якъ ученики того часу спѣвали пѣснѣ за-любки, то Головацкій мѣгъ почути не тѣлько мазурскій, але й словацкій та чеській пѣснѣ. Одначе молоді Русины спѣвали тѣлько галицко-рускій пѣснѣ, ба й московскій (якъ каже Головацкій), котрї дехто изъ старшихъ мѣгъ переймити въ 1809. роцѣ.

Головацкій розказує въ автобіографіи, що р. 1828. вѣнъ и вго товаришѣ-Русины радували ся зъ Поляками, коли російскій генералы Паскевичъ и Дибичъ поборювали Турківъ. Але мѣжъ учениками були й такі, що зъявляли свои симпатіѣ Туркамъ; — се були Нѣмцѣ и Жидаы. Вѣдтакъ политичнї суперечки учениківъ кѣнчили ся неразъ бѣйкою на кулаки. Тогдѣ-то позсувавши шкѣльнї лавки въ одинъ кутъ клясы, прихильники російскихъ генералѣвъ, Паскевича и Дибича, ставали проти Туркофилѣвъ, котрї зъ крикомъ „Аллагъ!“ кидались на своихъ ворогѣвъ. Одного разу при такѣй баталї Русины зъ Поляками дружно атакували Нѣмцѣвъ и Жидѣвъ, коли ось професоръ Пивоцкій, увѣйшовши въ клясу закричавъ: „Quid hoc est? — spelunca latronum, non schola humaniorum!“ (Въ тыхъ часахъ ученики були приневоленї, говорити зъ професорами и мѣжъ собою по-латиньски). Але годѣ було дѣзнатись, хто почавъ баталїю? — хто виноватець? Вѣдтакъ пише Головацкій, що въ часѣ коронаціѣ царя Николая въ Варшавѣ Поляки зворушили ся радѣсно говорячи; „Царъ вѣдбере Познанъ Прусакамъ и назадъ приверне польске корѣвство по залѣзнї стѣпѣ“. Але-жъ саме-тогдѣ гимназіясты-Русины не хотѣли потурати своимъ товаришамъ-Полякамъ. Ось-що пише далѣ Головацкій про тогдѣшнє зворушенє молодецѣ: Тутъ зѣткнули ся зъ собою національнї переказы и бажаня.

Мы вѣрили, що царь вѣдбере Познань, але нѣ-за-що въ свѣтъ не хотѣли мы Польщи вѣддати Волини, Подбля, Бѣлон и Червоной Руси. Мы боронили нашѣ права до рускихъ земель, сперечали ся зъ Ляхами, а вѣ-кбици по-рѣшили ось-що: „Не дамо вамъ нѣ одной стопы руской землѣ! Поки церкви — все наше!“¹⁾

Скдичивши науку въ гимназїи (1831) Головацкїй ставъ студентомъ философичного факультету въ университетѣ Львовскѣмъ. Хбснующись свободою университетскою, Головацкїй не дармувавъ, але читавъ книжки въ бібліотекахъ. При сѣмъ чтаню не йшло вже все въ сумѣшь, якъ се бувало давнѣйше въ часѣ науки гимназїальной, бо ось Головацкїй ставъ займатись по-найбѣльшь исторїю и филологїю славянскою. Тодѣ то почавъ вѣнъ учитись руского языка безъ провѣдника: робивъ собѣ выписки и вытяги зъ деякихъ книжокъ, переписавъ въ бібліотецѣ им. Оссолинскихъ весь зборникъ „малороссійскихъ пѣсень“ Максимовича и деякі давнїй росскій пѣснѣ Киршѣ Дашилова, выданїй въ Москвѣ р. 1818., та и студїювавъ нѣмецко-росскїю граматку Гайма, що знаходилась въ бібліотецѣ университетскѣй.

Того часу пѣзнавъ ся Головацкїй зъ Маркїяномъ Шашкевичемъ, слухачемъ II року философїи. Шашкевичь, влучуючись руской мовы та исторїи, запримѣтивъ чебавомъ, що и Головацкїй працює въ сѣмъ напрямѣ, тому-то Маркїянъ наближивъ ся до него, вѣдкрывъ ему свои думки и заявивъ рѣшучо, що имъ, молодымъ Русинамъ, треба учити ся рѣднои мовы та и иншихъ языковъ славянскихъ, вводити рѣдноє слово въ щоденну розмову, будити патріотизмъ въ рускѣй суспѣльности, освѣчувати людѣ и воскресити руску письменность въ Гали-

¹⁾ „Литературный сборникъ“, 1855; стор. 139.

чинъ. Отъ сѣ думки Шашкевича вельми вподобались Головацкому, котрый доси не зъумѣвъ ще найти дороги, щобъ дійти до меты своихъ бажанъ.

Водтакъ Шашкевичъ познавмивъ Головацкого зъ Иваномъ Вагилевичемъ, котрый бувъ коллегою Головацкого, се-бъ то слухачемъ I. року философiв. Водъ того часу вѣ три стали сердечными приятелями. Они в-трѣохъ розмовляли часто про литературу, народнеть, исторiю, политику, — читали й критикували книжки, щѣ вдносилнсь до исторiв й языкознаня Славянъ, и майже все говорили мѣжь собою по-руски. А по-за-якъ сѣ три молодики зъявляли такiй напрямъ до просвѣтнои дѣяльности, якiй инши товаришѣ вважали невидальщиною, то зъ насмѣхомъ называно ихъ „рускою трѣйцею“.¹⁾

Головацкiй купивъ собѣ у Львовѣ практичну росейску граматику Гайма вѣ польскѣмъ перекладѣ Гродзницкого (Вроцлавъ, 1819) и „Лиру“ росейского поэта Державина, выдану вѣ Вильнѣ. Водтакъ выписавъ собѣ зъ Россiи Исторiю Бантышъ-Камскаго и Енеиду Ивана Котляревского.²⁾

Того часу (р. 1833.) Вацлавъ зъ Олеска (Залескiй) выдавъ свѣи збраникъ пѣсень народныхъ.³⁾ Головацкому и его товаришамъ вподобалось се, щѣ Полякъ цѣнивъ рускiй пѣснѣ выще водъ польскихъ, тѣлько-жѣ не могли они похвалити того, щѣ вѣ збранику Вацлава зъ Олеска рускiй пѣснѣ надруковано вѣ сумѣшѣ изъ польскими й то

1) Порѣви. „Исторiю литер. рускои“, II. 2; стор. 361.

2) Се було друге выдане Енеиды вѣ р. 1808. Вѣ сѣмъ выданю надруковано лишѣ три части Енеиды. Четверту часть изъ третього выдани Головацкiй переписавъ изъ экземпляра, щѣ знаходивъ ся вѣ библиотекѣ Василiаньского манастиря у Львовѣ.

3) „Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“, zebrał i wydał Wacław z Oleska. We Lwowie, 1833.

буквами польськими. Рускбй трбйци забаглось мати свбй рускбй збрникъ, непричкомъ такбй, якбй выдавъ Максимовичъ р. 1827, въ Москвѣ. А вже-жь збрничокъ Головацкого все збблшавъ ся пѣснями народными, и вбдтакъ всѣ три товаришѣ задумали, выдати рускбй альманахъ п. з. „Зоря“, въ котрбмъ надруковано бы народнбй пѣснбй, и такожъ ихвбй творы вѣршами й прозою. Але-жь цензоръ, професоръ богословія, Венедиктъ Левицкбй, не призволивъ друкувати кнцжкы, въ котрбй бачивъ нову правописъ, престонародну мову й либеральнбй думкы въ деякихъ творахъ Маркбйяна Шашкевича.¹)

Мѣжь-тымъ Головацкбй пбзнавъ ся зъ товаришемъ школьнбмъ, Жеготою (Игнатомъ) Павльмъ, Полякомъ, котрый оказувавъ охоту навчитись рускои мовы и зъ-за того горнувъ ся до рускои трбйцѣ. Шашкевичъ, дбзнавши ся, що Павли зъявлявъ себе польскбмъ демократомъ, зближивъ ся до него зъ довѣрою, одначе Головацкбй стоявъ вбдъ него подалеки, думаючи, що Павли тблько вдае прихильника Русинбвъ. Опбсля написавъ Головацкбй въ автоббграфіи, що Павли выманивъ вбдъ рускои трбйцѣ не тблько зшиткы зъ народными пѣснями, але й перенисавъ збрникъ Максимовича, що бувъ у Головацкого. Вбдтакъ Павли (по словамъ Головацкого) продавъ ту збрку кнйгареви Кастанови Яблоньскому, котрый еф выдавъ у двохъ частинахъ п. з. „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebrał Żegota Pauli. Lwów, 1839—1840“, — дарма, що Павли нѣколи не збиравъ пѣснбй, а тблько перенисавъ ихъ зъ чужихъ збрникбвъ.²) Вбдтакъ розказуе Головацкбй, що Павли впровадивъ руску трбйцю въ поль-

¹) Порбди „Исторію литер. рускои“, II, 2; стор. 368—369.

²) „Литературный сборникъ...“, 1883; стор. 14.

скій кружки та познавшивъ єв зъ Бельовскимъ, Семенъ-скимъ, Войццкимъ и и.¹⁾

Въ 1832. р. Львовъ кишѣлъ емигрантами польскими: Студенты, що вернулись изъ повстанія, принятїи на курсы, ходили въ университетъ въ уланскихъ киверахъ, и мало займались науками. Молоді письменники польскїи збирались на вечорахъ у историка Бельовского и у адвоката Высоцкого; — поэты, Семенъскїи и Винкентїи Польша читали тутъ свои патріотичнїи вѣршѣ. Тутъ говорено либеральнїи речи про реставрацію Польщѣ, а трохи-перегода Павли сказавъ пбдъ секретомъ руской трбїици, що готовить ся польске повстанє, зъ за чого всякому тямущому обывателю треба нахилятись душею до такого патріотичного дѣла. Одиначе Головацкїи не бувъ похопиши до тыхъ мрѣй и думавъ собѣ: „Нехай Поляки собѣ ворущать ся і они свое, а мы свое, — мы будемо освѣчувати народъ и пбддержувати руску народибсть“.²⁾ А вже-жь интересуючись политичными справами, Головацкїи не мбгъ добре приготувитись до экзамену: вбїи доставъ другу класу при испытѣ зъ математики, а экзаменъ зъ натуральной исторїи задумавъ здавати по вакаціяхъ.

Мѣжь-тымъ графъ Янъ Тарновскїи написавъ листъ до Тадѣя Василевского у Львовѣ, просячи єго, щобъ приславъ єму якого студента, знающого языкъ старо-славянскїи и рускїи. Се бо хотѣвъ Тарновскїи, щобъ якїи знавецъ переглянувъ и описавъ стародавнїи рукописи єго библиотекы въ Диковѣ. Той то Василевскїи бувъ дѣдичемъ села Княжого, (де батько Маркїяна бувъ священникомъ), и такожь совѣтникомъ губерніалыцымъ у Львовѣ. Се бувъ

¹⁾ Августъ Бельовскїи — польскїи историкъ; Луцинъ Семенъскїи — поэтъ; Казимиръ Владиславъ Войццкїи — этнографъ и историкъ.

²⁾ „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

добрий чоловікъ, що по смерті Симеона Шашкевича прийнявъ опіку надъ сиротами й долею Маркіяна щиро займавъ ся. Василевському рекомендувавъ Маркіянъ обохъ своїхъ товаришівъ, Вагилевича й Головацкого, яко знавцівъ церковно-славянського и руского языка, и вѣдтакъ той панъ въ письмѣ своємъ поручивъ ихъ графови Тарновскому.

Вагилевичъ и Головацкій оповѣстили директора филозофичныхъ студій, що суть недужими, й вибрались въ дорогу. Вагилевичеви звѣстне було пѣдгорѣ, мѣжъ-тимъ коли Головацкій пѣзнавъ доси пѣвнѣчну часть Галичины, але-жъ нѣ одинъ изъ обохъ не бувавъ ще въ заходній Галичинѣ, то-жъ вандрѣвка ихъ въ Мазурщину була для нихъ вельми принадною. Въ тѣй вандрѣвцѣ робили они студій етнографично-языковій, и дѣзнались про такіе прикметы руского й польского языка, якій доси не були имъ звѣстній.

Коли оба молодіе путники приѣхали до Дикова,¹⁾ то графъ Тарновскій прийнявъ ихъ радо й впровадивши ихъ у свою бібліотеку показувавъ имъ гарні образы, портреты своихъ предкѣвъ и другихъ знатныхъ Полякѣвъ, — вѣдтакъ бачили они тамъ стародавній глиняній урны й деякіе иншіе останки зъ доисторичныхъ часѣвъ. А вже-жъ найбільшь заинтересувались они церковно-славянськими рукописями, давними рускими грамотами й иншими рукописними памятниками. Зъ жаромъ молодыхъ ентузіястівъ кинулись они до работы, до котрой запросивъ ихъ графъ: стали вѣдписувати цѣлий рукописи, перекладали ихъ на польску мову й поясняли, або подавали ихъ змѣсть, и вѣдтакъ що-ранку зъявляли графови результаты своихъ

¹⁾ Дикѣвъ (Dzików), село пошту Тарнобжегского надъ рѣкою Вислою.

дослѣдствъ. Тарновскій бувъ вельми доволенъ зъ-за такои запонадливои працѣ обохъ молодикѣвъ и похвалять ихъ нацрямъ до избнаня старовини.

Трохи-перегода Вагилевичъ писавъ Михайлови Погдину, що вниъ зъ Головацкимъ въ библіотецѣ Тарновского вѣдкрыли „Кормчую книгу“, котру по его думцѣ написано въ XII. вѣцѣ або въ початку XIII. в. Вѣдтакъ Головацкій переписавъ чотыри пергаминови грамоты рускѣ зъ кѣнця XIV. и зъ початку XV. вѣку, и пбславъ ихъ Денисови Зубрицкому. Опбсля надруковано сѣ грамоты въ „Актахъ западной Россіи“, и такожь въ „Науковѣмъ сборнику“ галицко-рускои Матицѣ р. 1865. и 1866.¹⁾ Опроче оба молодіи приятель найшли въ библіотецѣ Тарновского багато иншихъ цѣвнихъ документѣвъ, мѣжь котрыми вызначувались договоры польскихъ королѣвъ зъ великими князями московскими и зъ Крымскимъ ханомъ. А вже-жь чи-мало зайняла ихъ переписка зъ Крымскимъ ханомъ, Давлетъ-Гиреемъ, въ языцѣ рускѣмъ.

Опоравши ся зѣ своимъ дѣломъ, Головацкій и Вагилевичъ вѣрнулись до Львова. Та отъ, хочъ они збогатили свои вѣдомости на поли етнографіѣ и языкознаня, то залишили науку въ университетѣ. Тому-то Головацкій дѣставъ двѣйку при экзаменѣ зъ геометріѣ, а вѣдтакъ не було вже у него охоты, здавати испытъ зъ другихъ наукъ. А вже-жь Вагилевичъ зовсѣмъ не готовивъ ся до экзамену, — его займала бѣльшь етнографія, нѣжь геометрія, философія... Такъ отже оба приятель були приневолени, по вакаціяхъ вписати ся зновъ на выклады I. року философіѣ.

¹⁾ „Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, съ второй половины XIV. столѣтія“. („Науковый сборникъ“, 1865; стор. 181—200; — 1866; стор. 36—56).

По ваканціяхъ Головацкій хотѣвъ уже на-вспряжни зайнятись науками въ университетъ. Крѣмъ обовязковыхъ предметѣвъ ставъ вѣнъ слухати ще лекцій зъ естетики и зъ грецкои археологіѣ, а сихъ предметѣвъ учились найпаче тѣ, що бажали здати ригорозы на доктора филозофіѣ. Опроче слухавъ Головацкій такожь выкладбѣвъ польского языка й литературы у професора Михалевича,

Але-жь Головацкій не мѣгъ покинути давнои своени навички, — не мѣгъ полишити студій етнографичныхъ, историчныхъ и граматичныхъ, якѣ тыкали ся Славянищи, а найпаче Руси. Ажь ось оба приятель дѣзнали ся, що зъ самыхъ книжокъ годѣ було набути основныхъ вѣдомостей етнографичныхъ, — они переконались, що не знають ще люду, — не знають живои мовы рускои й побуту народнои. Тому-то порѣшили они, йти мѣжь народѣ, щоби збирати народнѣ пѣснѣ, прислѣвья, повѣсти й переказы. Такѣй трудѣ взявъ Головацкій на себе, и заявивши въ университетѣ, що е недужный, выйшовъ вѣнъ изъ Львова шляхомъ Стрыйскимъ. До рогатки Стрыйскои супроводжали его Шашкевичъ и Вагилевичъ.

Головацкій вандрувавъ пѣшки тыждѣвъ черезъ три въ деякихъ повѣтахъ схѣднои Галичины и збравъ чимало народныхъ пѣсень, приповѣдокъ та иншихъ матеріялѣвъ етнографичныхъ.¹) Шашкевичъ и деякѣ другѣ товаришѣ-Русины радо повитали Головацкого, коли вѣнъ вернувъ ся до Львова й слухали его оповѣданъ про пригоды въ вандровцѣ, и про здобутки етнографичнои его ескурзѣ. Вѣсь они хвалили смѣлого й моторноиго това-

¹) „Путешествія Якова Ѳ. Головацкого по прикарпатской Руси и въ Венгрію“. (Литературный сборникъ, 1886; стор. 88—95). Въ той вандровцѣ Головацкій познавъ ся въ Коломыи зъ Николою Верециньскимъ, директоромъ школы нормальнои, и зъ учителемъ Григоріемъ Илківичемъ, що збирають народнѣй приповѣдки.

риша, тільки одинъ Вагилевичъ бувъ недоволенъ за-для того, що Головацкій у своїй вандровцѣ не будивъ народу до самопбзнаія. Відтакъ Вагилевичъ кинувъ науку й пішовъ просвѣчувати нарбдъ. Але незабаромъ его арештували та й відетавили до Станиславова. Опісля политична управа краю відослала его до батька приказуючи, щобъ бережливо пѣклувавъ ся синомъ, котрый тыняє ся по солахъ и бунтує нарбдъ.

А вже-жъ Головацкому не велось въ наукахъ университетскихъ. Займаючись дослѣдами етнографичними, вінъ дбзнавъ ся ажъ передъ экзаменами, що не зможе до нихъ приготувитись, якъ слѣдъ. Найббльше боявъ ся вінъ испиту зъ натуральнои исторіи, бо новий професоръ Хлюбекъ бувъ при экзаменѣ вельми строгій. Та отъ, заки прийшла черга на Головацкого, скоилось таке лихо, якого вінъ не сподѣвавъ ся. Экзаменъ відбувавъ ся передъ обѣдомъ и зъ-полудня до ночи. На обѣдъ выходили студенти зъ професоромъ изъ салѣ, де відбувавъ ся испитъ, коли ось одинъ коллѣга Головацкого, що звавъ ся Крушельницкій, незамѣтно лишивъ ся самъ въ сали, и въ катальогу, що его збставивъ професоръ Хлюбекъ, позаписувавъ собѣ, Головацкому и деякимъ другимъ товаришамъ добрій клясы. Хоча-жъ той легкодухъ самъ признавъ ся до вини, то его выключили зъ университету. Тй-жъ студенти, котрымъ вінъ въ професорскѣмъ катальогу повписувавъ добрій клясы, не були допущені до дальшого экзамену, тому-що управа университетска вважала ихъ участниками того переступу. Такъ, отже Головацкій втративъ уже два роки въ починахъ студій университетскихъ.

По вакаціяхъ не хотѣвъ вінъ уже третій рѣкъ слухати льоіики въ университетѣ Львѣвскѣмъ,¹⁾ а коли дб-

¹⁾ „Льоіикою“ называно науки першого року въ видѣль філософичнѣмъ, мѣжъ-тымъ коли науки другого року визначувались назвою „фізики“.

знавъ ся, що деякі его товаришъ подались до Кошиць на науку, то пошовъ вѣнъ пѣшки на Угорщину и ставъ учитись въ академіи Кошицкій. Скончивши тамъ науки першого курсу, Головацкій подавъ ся до Пешту, и учивъ ся на тамошнѣмъ университетѣ. Въ Пештѣ пбзнавъ ся вѣнъ изъ славянофиломъ Яномъ Колларомъ и зъ кбдькома иншими учеными Словаками, зъ деякими Хорватами й Сербами.

Скончивши першій рѣкъ выдѣлу философичного въ университетѣ Пештеньскѣмъ, Головацкій вернувъ ся въ Галичину и вѣдтакъ пбсля вакацій р. 1835. приняи его на другій рѣкъ студій университетскихъ у Львовѣ. Тутъ зустрѣвъ ся вѣнъ опять зъ давними приятелями. Вагилевичъ бувъ все ще горячимъ энтузіастомъ, у которого були широкій иланы й мрѣйні думки; — Шашкевичъ же (по словамъ Головацкого) упавъ духомъ и сподѣвавъ ся яко нсь полекшъ для руского народу вѣдъ нѣмецкои управы въ Австрій. Але-жъ оповѣданя Головацкого про Славянъ въ Угорщинѣ, про ихъ боротьбу зъ ворогами збудили въ нѣмъ давишшу енергію, такъ що вѣнъ взявъ ся зъ колишнимъ запаломъ до словеснои працѣ: ставъ зновъ писати вѣршѣ, а тыждивъ черезъ два перечитавъ Головацкому деякі стихотворы Никола зъ Николаева (Устѣяновича).

Коли-жъ Шашкевичъ будивъ въ семинаристахъ почуте рускои народности, то Вагилевичъ покинувъ своихъ товаришѣвъ у Львовѣ и выбравъ ся въ дорогу, щоби въ Карпатахъ глядати доисторичныхъ памятникѣвъ будвль и слѣдѣвъ руничного писма.

Мѣжь-тымъ Шашкевичъ зладивъ збраникъ п. з. „Русалка Дибетровая“, и вѣдтакъ Головацкій листувавъ ся р. 1835. и 1836. зб своимъ другомъ у Пештѣ, Юріемъ Петровичемъ, сербскимъ литератомъ. Петровичъ обѣцявъ

Головацкому зайнятись друкомъ и коректою збѣрка въ сербскій друкарни Будимскій, коли цензура дасть свою апробату. И справдѣ, тамошня цензура призолила друкувати „Русалку Дифстровую“, и трохи-перегода Петровичъ вволивъ волю Головацкого. Мѣжь-тымъ власть политична дбзнулась, що передъ польскимъ повстанємъ р. 1830. польскій емисарѣ вербували охотникѣвъ такожь мѣжь университетскою молодѣжію, та що рускій священникъ Минчакевичъ, Кульчицкій, Крижановскій, Покинський, Гадзиньскій и деяки инші, бувши ще семинаристами, належали до того руху революційного. И отъ, сихъ священникѣвъ засуджено на вязницю въ крѣпости Шпильбергу. Але-жь деяки зъ нихъ, бувши студентами, подали Шашкевичу декотрі матеріялы до „Русалки Дифстровой“, зъ-за чого Шашкевичъ помѣстивъ ихъ имена въ передивмъ словѣ до „Русалки“.¹⁾ Тому-то Львѣвска цензура пѣдорѣвала Шашкевича й обохъ его товаришѣвъ, що они були въ змовѣ зъ тыми переступниками. Вѣдтакъ Венедиктъ Левицкій, проректоръ духовной семинаріѣ и цензоръ „Русалки Дифстровой“ списавъ 13—15. червня р. 1837. протоколъ зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ, Ивановъ Вагилевичемъ и Яковомъ Головацкимъ, щобъ дбзнатись, хто? коли? и въ якій цѣли? спорудивъ той збѣрникъ. Коли-жь Шашкевичъ и Головацкій сказали щирю правду про тевъ видавництво, то Вагилевичъ намагавъ

¹⁾ Въ передивмъ словѣ „Русалки Дифстровой“ сказавъ Шашкевичъ ось-що: „Поклони си, Русалко наша, низко всечестному сподареву Николѣ Верещиньскому, що тобъ звелѣвъ родити си, и всѣмъ, що ти пристроили пѣснями народными и стариною, имено: трудолюбивому Мировланови Шькевичови, потомъ Православови Каубекови, Ивану Бѣлиньскому, Маркеллу Кульчицкому, Мишчакевичу и иншимъ; — честь имъ най буде и слава, а въ рускихъ дѣтѣхъ найусерднѣйша подяка!“ (стор. V—VI).

спекати ся всякою солидарности зъ починомъ обохъ своихъ товаришѣвъ.!)

Підписуючи той протоколь, Головацкій кінчивъ уже першій рѣкъ богословія, бувши екстернистомъ. А вже-жь богословскій науки не дуже его займали: за-любки читавъ вѣнь книжки въ бібліотекахъ, а въ часъ вѣльнѣмъ вѣдъ наукъ университетскихъ, робивъ вѣнь екскурзіѣ етнографичній. Иногдъ заходивъ вѣнь въ госпуду Бойковъ, що вѣ Львовѣ продавали бриндзію, орѣхи й каштаны, та й зъ ихъ устѣ записавъ чи-мало пѣсень и вѣлькадесять колядокъ. Ба, на Рѣздво Христове прикликавъ вѣнь вѣлькохъ Бойковъ въ духовну семинарію, де они колядували въ кѣмнатѣ Вагилевича й у префекта Михайла Малиновского, котрый зъявлявъ велику симпатію до литературнон дѣяльности рускои трѣйцѣ.

Въ 1835. р. вертаючись въ Россію зъ-за границѣ, приѣхали до Львова деякі Россіяне, мѣжь котрыми вызначувавъ ся исторіографъ Михайло Погодинъ. Головацкого не було тогдъ у Львовѣ, одначе Денисъ Зубрицкій

2) На пытаннѣ проректора, въ якѣй цѣли Шашкевичъ зладивъ свою збѣрку, вѣдповѣвъ вѣнь ось-що: „Ich versuchte mich in der ruthenischen Sprache, als meiner Muttersprache, die von der Kirchensprache und der grossrussischen (moscovitischen) bedeutend verschieden ist, und glaubte zu ihrer weiteren Cultivirung den Grundstein zu legen und dadurch dem Mangel der ruthenischen Litteratur abzuhelpfen“. („Protokoll, welcher aus Anlass eines dem pr. Rektor des g. k. gen. Seminarium als Censor der ruthenischen Bücher vom k. k. Bücherrevisionsamte zur ämtlichen Censurirung übermittelten Werkchens, betitelt Rusalka Dniestrowaja, mit den Seminar-Zöglingen Szaszkiewicz Martian, Hörer des 4-ten theolog. Jahrgangs, und Wagilewicz Johann, Theologen des I. Jahrs, dann Glowacki Jakob, Externisten im 1. Jahre der Theologie, deren Aufsätze darin vorkommen, am 13-ten Juni 1837 Nachmittags aufgenommen worden ist.“ — „Зорл“, 1888; стр. 12—14).

звернувъ увагу Московского професора на молодого етнографа, и вѣдтакъ Погодинъ приславъ Головацкому й Вагилевичеви деякі російскій книжки. Чи-мало книжокъ прислали зъ Россіѣ Головацкому такожъ Петро Кирѣвскій й Осипъ Бодяньскій, и вѣдтакъ склалась у него своя бібліотечка. Опбеля Головацкій написавъ статью п. з. „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“, а Погодинъ надрукувавъ єѣ въ „Москвитянинъ“ р. 1847., и приславъ авторови за єго трудъ кѣлька книжокъ. Ту саму статью доповнивъ Головацкій и надрукувавъ єѣ въ „Вѣстику“ у Вѣднн (часть II., стор. 133—206).

Въ трицятыхъ рокахъ Деиньъ Зубрицкій, роземотрюючи акты Ставропільского институту, найшовъ „Львовскую лѣтопись“, котра починалась рокомъ 1498., а кѣнчилась р. 1649. Вѣдтакъ Зубрицкій давъ єѣ Головацкому переписати. Сю рукопись показавъ Головацкій Жеготъ Павльому, котрый зладивши собѣ копію, пбславъ єѣ польскому литератови Казимирови Войцицкому. Сей же надрукувавъ деякі частини „Львовской лѣтописи“ польскими буквами въ пнсьмѣ „Kwartalnik naukowy“ п. з. „O kronice ruskiej od roku 1498. do roku 1649“. (Краковѣ, 1835. 1836., томъ II., стор. 86—93; томъ III., стор. 315—329). Зъ-перегодомъ (р. 1839) приѣхавъ до Львова Плятонъ Лукашевичъ, щѣ р. 1836. въ Петербурзѣ выдавъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Єму-то передавъ Головацкій свою копію „Львовской лѣтописи“ зъ переднимъ словомъ, и просивъ єго, щѣбъ схотѣвъ надрукувати єѣ въ Россіи. Лукашевичъ обѣцявъ зайняти ся сею справою, але не додержавъ слова. Опбсля оригиналь „Львовской лѣтописи“ хтось укравъ изъ бібліотеки Ставропільского институту, а тѣлько зъ копій Головацкого Антонъ Петрушевичъ надрукувавъ „Львов-

скую летопись" р. 1867. въ „Науковѣмъ сборникѣ“, що его выдавала у Львовѣ галицко-руська Матиця.¹⁾

Въ 1840. р. приѣхавъ до Львова Измаиль Срезневскій, котрый вертавъ ся изъ своєї вандровки по славянскихъ земляхъ и опдсля зайнявъ катерду славянскихъ языкѣвъ въ Харьковскомъ университетѣ. Ще въ Вѣднн дбзнавъ ся вѣнн вѣдѣ Ивана Головацкогo про молодого етнографа Якова, а якъ бувъ у Львовѣ, то розказувавъ Головацкому про украинську словесность, про исторію та литературу Славянъ. Якѣвъ показавъ Срезневскому свѣй збѣрникъ народныхъ пѣсенъ, а той сказавъ ему, чтобы свѣй матеріалъ етнографичный пѣславъ Осипови Бодяньскому въ Москву.²⁾

Того часу Головацкій навчивъ ся чешкои мовы, и приготувивъ до друку збѣрникъ приповѣдокъ, списаныхъ учителемъ Григоріємъ Илькевичемъ. Головацкій доповнивъ той збѣрникъ, додавъ до него загадки и написавъ коротке передие слово. Вѣдтакъ братъ его Иванъ, що здававъ экзамены на магистра хирургівъ въ Вѣднн, надрукувавъ тї приповѣдки въ свѣй столиці р. 1841.

Въ 1840. р. каноникъ Айталь Витошинскій запросивъ Головацкогo въ Перемышль, чтобы впорядкувавъ бібліотеку и архивъ при рускѣй консисторіи. Епископъ Иванъ Сибгурскій прийнявъ Головацкогo мовъ батько, а коли побачивъ его збѣрникъ народныхъ пѣсенъ, то обѣцявъ напечатати его у своѣй друкарни. Поки-що давъ епископъ Головацкому 60 зол. р. на выдатки при впорядкованю рукописей передъ друкомъ.

1) Про „Львовскую летопись“ гледи „Исторію литературы рускои“, I., стор. 198—202.

2) Про Измаила Срезневского гледи „Исторію литературы рускои“, IV., стор. 43—55.

Скбичивши богословскій студіѣ, въ мѣсяци маю р. 1841. Головацкій оженивъ ся зъ Марією, дочкою Андрѣя Бурачиньского, священника въ Криворѣвни, Коссебвского повѣту, и прѣѣхавъ до Львова, щобъ митрополитъ высвятитъ его въ ереѣ. Але-жь тутъ довѣдавъ ся вѣшь, що губерніальна управа не признала ему обезпеки удержанія до смерти въ духовиѣмъ станѣ (titulus mensae). Се-жь була кара за те, що Головацкій бувъ однимъ зъ редакторѣвъ „Русалки Днѣстровои“. Щобъ себе выправдати, пѣшовъ вѣшь до президента губерніѣ, барона Крига, и вѣдтакъ р. 1842. уже признано ему „titulum mensae“. Але-жь митрополитъ Михайло Левицкій велѣвъ ще перевести зъ Головацкимъ процесъ каноничный. Опѣсля назначили ему коопературу въ Микитицяхъ, селѣ Коссебвского повѣту, и поставлено его подъ доглядъ Пыстыньского пароха, Левицкого, свояка митрополитого.

Живучи въ Микитицяхъ, Головацкій пѣзнавъ ся зъ двома сусѣдами-священниками, Йосипомъ Сокбльскимъ и Кириломъ Блоньскимъ. Се були свѣчній мужѣ, що за-попадливо займались читанѣмъ книжокъ. Опроче бувавъ Головацкій такожъ у Верещиньского, директора народнои школы въ Коломыи, про котрого вѣшь бувъ спѣмнуувъ въ переднѣмъ словѣ до „Русалки Днѣстровои“. Сокбльскій, парохъ въ Хомчинѣ, мавъ у своѣй библиотекѣ книжки про славянську исторію й литературу, и такожъ Йордана журналъ „Zeitschrift für slavische Literatur“, що его друковано въ Липску. Вѣдтакъ Головацкій користувавъ ся чи-мало сими книжками.

Тогдѣ збиравъ вѣшь матеріялы для руского альманаха „Вѣнокъ Русинамъ на обжики“.¹⁾ Его братъ,

¹⁾ Заголовокъ сего збѣрника є ось-якій: „Вѣнокъ Русинамъ на обжики. Упѣвъ Иванъ Б. О. Головацкій“. Въ першій частинѣ „Вѣнка“

Иванъ, подавъ сю збрку въ рукописи Вѣденскій цензурѣ, и надрукувавъ першу частину „Вѣника“ р. 1846. у Вѣднѣ (16°, сторбиъ 204), присвятивши его италійскому князеву Люкки, Каролію Людвикови (зъ роду Бурбонбвѣ), котрый пѣзнавши Ивана Головацкаго, помагавъ ему грѣшми въ студіяхъ у Вѣднѣ. Вѣдтакъ Иванъ пѣславъ одинъ экземпляръ „Вѣника“ митрополиту Левицкому зъ вѣтчливымъ своимъ письмомъ. Але митрополитъ, прочитавши письмо, не принявъ книжки ѣ на пакетъ написавъ: „nicht angenommen“. Такий поступокъ рускаго архіерея вразивъ тяжко Якова ѣ Ивана. Въ слѣдуючѣмъ же роцѣ (1847) Иванъ надрукувавъ другу частину „Вѣника“ (16°, сторбиъ XII + 396), присвятивши его православному сербскому митрополиту Йосифу Раяичу, котрый на выдатки друку пѣславъ Иванови. 500 зол. р.¹⁾

Коли Яковъ Головацкій дѣзнавъ ся, що доля Русинѣвъ невѣдрадна, та що имъ не только чужі, але ѣ свои люде не сприяють, то зворушивъ ся вѣнѣ душею, и горюючи за-для злидѣвѣвъ и невзгодинѣвъ написавъ по-нѣ-

надруковано мѣжь иншимъ три „Псалмы Русланови“ вѣдтакъ поезіѣ Маркіиновѣ — всѣхъ 15 (стор. 67—104), и его перекладѣ, се-бѣ-то пять стихотворѣвъ изъ Королевдорской рукописи, и чотыри сербскіѣ пѣснѣ (стор. 105—114). Далѣ помѣщено въ свѣй частинѣ „Вѣника“ Маркіинову казку „Олепа“ (стор. 115—128). Сю казку ѣ деякіѣ стихотворы надруковано нѣ въ „Русалиѣ Дибетровѣ“.

¹⁾ Въ другѣй частинѣ „Вѣника“ супроти першой частинѣ бачимо правонисѣ подекуды змѣнену; такъ и пр. по твердыхъ суголосахъ на кѣнці словѣвъ стоить всюды знакъ ѣ, котрого нема въ першѣй частинѣ. Такожъ можа въ тѣй частинѣ „Вѣника“ вѣддале ся подекуды вѣдъ прикметъ живоѣ мовѣ. Мѣжь иншимъ статьями и стихотворами надруковано тутъ ось-що: 1. „Слово о повинностехъ пѣдданныхъ ко царю и отечеству...“ Антона Любичѣ Могильницкаго (стор. 1—33). 2. „Згадка старинѣ“ стихѣ Могильницкаго (стор. 42—44). 3. „Жулинь и Калина“, казка Ивана Вагилевича (стор. 91—102). 4. „Мадѣй“, стихѣ Вагилевича (стор. 103—108) и т. и.

мецки патриотичну статью п. з. „Zustände der Russinen in Galizien“. Ein Wort zur Zeit von einem Russinen. Відтакъ пославъ вѣнъ ту статью лужицкому литератови Йордану, щобъ надрукувавъ въ въ Липскѣй часописи: „Zeitschrift für slavische Literatur“ и въ окремихъ відбиткахъ. А по за-якѣ Головацкій боявъ ся вьявити своє имя, щобы про се не дбзналась полиція, то свою статью підписавъ вѣнъ ось-якъ: „Geschrieben auf den Ruinen der ehemaligen Haupt- und Residenzstadt Halicz, den 25. Juni 1846. Hawrylo Rusyn“.

Въ сѣй статьи озвавъ ся вѣнъ зъ докоромъ про митрополита Антона Ангелловича, пишучи про него ось-що: „Der ehrgeizige Bischof Anhellowicz erlangte die Erhebung des Bisthums zu Lemberg zu einem Metropolitensstuhl mit einer reichlichen Dotation; ja, dieses Oberhaupt der russinischen Kirche opferte für diesen Gewinn sogar die philosophischen und theologischen Studien in russinischer Sprache. Bald fing man unsinnig an, jene Geistliche, welche die Theologie in dieser Sprache studierten, den lateinischen Theologen nachzusetzen, ihre Dotationen zu verringern, bis zuletzt die russinischen Studien ganz aufgegeben wurden (1808)“.¹⁾

Особливо-жъ попрѣкнувъ Головацкій вѣдкимъ сарказмомъ духовну управу митрополита Левицкого и тогдѣшній порядки въ рускѣй семинаріи. Ось и деякі вразки сего писаня; „Noch niemals hat Jemand die Anrede des Oberhirten an das Volk in der Nationalsprache gehört; und doch ist er kein Städter, sondern ein auf dem Lande geborner (popowicz). Man braucht sich ja nur zu erinnern, wie bei seinen Visitationen die Dechante eine Anzahl Schul-

¹⁾ Про рускі выклады на университетъ Львовскѣй (1787—1808) гледи „Исторію литературы руской“, II, 1; стор. 48—60.

buben von einem Dorfe zum andern führten, und diese vor dem Metropolitē eine Schulposse spielten, die das Examen repräsentiren sollte. Vergebens erkundiget man sich, wohin die Gelder gekommen, welche die Geistlichkeit zur Errichtung eines Fonds für Schuldotationen (Dorfschullehrer) zusammensteuerte und dem Metropolitē übergab. Man sagt, man habe dafür die St. Georgen-Kathedrale weiss anstreichen lassen. Neulich wollte Seine Excellenz wieder versuchen, Beiträge zu sammeln, um, wie es hiess, ein Nonnenkloster aufzubauen, aber die Geistlichkeit (ob durch Erfahrung belehrt?) gab nichts her. Er soll es auch sein, der den Nepotismus so stark begünstiget, da er mit seiner in der Diöcese weit verzweigten Familie ganz Galizien umstrickt hat... Solche gehorsame Kopfnicker und Lewicki'sche Familianten werden häufig mit Dönherrnorden behangen, das wahre Verdienst hingegen verkannt... Er hat dem Seminarium jene schiefe Richtung gegeben, die es jetzt hat, indem er das Rectorat Männern anvertraute, die meistens diesem Posten nicht gewachsen waren... Der jetzige Rector ist ein obscurer, muthloser Mann, ohne Festigkeit und Entschiedenheit... Die Glocke ist der Hebel, der die Maschine bewegt und zur Werkheiligkeit abrichtet, — mit einem Worte (ist das Seminar) eine Fütterungs- und Grossziehungsanstalt ohne Geist und Idee. Das Bücherlesen ist den Zöglingen streng verbothen. Jede Auszeichnung junger Talente, jedes kühne Wort erregt Verdacht. Der Rector verbiethet einen Göthe, Schiller, Ossian zu lesen. Die jungen Leute dürfen nicht einmal die in Lemberg erscheinende polnische Zeitung, noch Bücher aus der Universitätsbibliothek lesen, ja sogar die in der Seminarbibliothek vorhandenen (Prawda Ruska von Rakowiecki und Karamsin's Geschichte von Russland in deutscher Uebersetzung) sind verpönt. Im Allgemeinen ist das Raisonement dieser Herren ganz folgerich-

tig, und lautet: Wenn die Jugend Bücher liest, so kann man nicht verhindern, dass ihr auch verbothene in die Hände kommen; — es ist also das Beste, ihnen gar keine zu geben, so werden sie auch vor verbothenen gesichert...“

Далъ загадує Головацкій въ свѣй статьи про шкод- ный впливъ митрополита Левицкого на цензуру рускихъ книжокъ, по-за-якъ вѣнъ вѣдъ якихъ десяти лѣтъ не до- пуекає, щобъ що-небудь по-руски надруковано. Вѣдтакъ пише Головацкій ось-що: „Vor ein paar Jahren verboth der Metropolit den Zöglingen des Wiener Convictes (weil sich einige Russinen erkühnt hatten, Gedichte zu drucken) ausdrücklich, es solle sich keiner unterstehen zu dichten, oder etwas drucken zu lassen. Er war es ebenfalls der dem Pater Joseph Lewicki die Herausgabe einer geistlichen Zeit- schrift verhinderte (S. Jahrb. d. slav. Lit. 1844, S. 210)...“

Спбмнувши вѣдтакъ про причины сумной долѣ Ру- синбвъ въ Галичинѣ, Головацкій каже далъ, що Русины, живучи за кордономъ въ Россіи, про розвій просвѣтний и національный не можуть и думати, тому-що тамъ московщина занашує всякы ихъ змаганя. Про-те ра- дить вѣнъ своимъ землякамъ, щобъ надѣю лучшой долѣ добачали лише въ Австрій, кажучи ось-що: „Die ganze Hoffnung der russinischen Nationalität und Literatur ist auf Oesterreich, das jede Nationalität birgt und schützt. Diess fühlen die einsichtigeren Russinen sehr wohl. Oesterreich könnte durch Begünstigung der russinischen Literatur auch auf Kleinrussland wirken, wie es auf Serbien, Bosnien u. s. w. durch seine ungarischen Serben einwirkt...“

Побувши чотыри роки (до р. 1846.) на коопературѣ въ Микитинцяхъ, Головацкій перейшовъ на капелянію въ Хмелевѣй, селѣ Залѣщицкого повѣту. Хоча вѣнъ тутъ живѣ въ приязни зъ деякими польскими панамы, то все заявлявъ вѣнъ себе рускимъ патріотомъ, а коли въ Чорт-

ковѣ р. 1848. завязувано народну руску раду, то Головацкій зъумѣвъ своєю бесѣдою промовити до сердца присутныхъ мѣщанъ и селянъ такъ, що старый вѣйтъ изъ Бѣлоц, Иванъ Король, сказавъ, вказуючи на сердце ѣ на голову: „Отъ — той говорить и вѣдси ѣ вѣдти!“¹⁾

Вже тогдѣ звернувъ Головацкій на себе увагу деякихъ тамущихъ Русинѣвъ, и небавомъ опбеля приѣхавъ у Хмелеву молодой правникъ Иванъ Борисикевичъ, що бувъ заступцемъ председателя руской народной рады у Львовѣ, и оповѣстивъ Головацкого, що въ университетѣ Львовскѣмъ отворить ся катедра для руской мовы ѣ литературы, и що Головацкому треба готовитись, зайняти се мѣсце, по-за-якъ другого кандидата, ему рѣвного, нема въ цѣлой Галичинѣ. Те-саме писавъ ему такожъ Денисъ Зубрицкій.

Мѣжь-тымъ скоилась така халепа, яка Головацкому заподѣяла трохи клопоту. До него приѣзжавъ неразъ въ гостѣ сусѣдній панокъ Василь Антоневиъ. Отже одного разу Головацкій читавъ ему Шевченкову поему „Гайдамаки“ и звернувъ увагу его на гарный образъ Уманьской рѣзни. Та отъ, Антоневиъ оповѣстивъ своихъ сусѣдовъ-панѣвъ, що у Головацкого в книжка, друкowana въ Петербурзѣ, въ котрой пѣдносить ся зазывъ до Уманьской рѣзанины. Сейчасъ паны донесли политичѣй управѣ, що Головацкій робить пропаганду для выкликани другой рѣзни Уманьской. И отъ, незабаромъ окружный староста приславъ у Хмелеву двоихъ комисарѣвъ, щобъ у хатѣ Головацкого зробили трусеницю. Они розглянулись въ библиотекѣ его и здивувались чи-малымъ дивомъ, що на селѣ у священника знайшли таку гарну зборку книжокъ. Крѣмъ книжокъ переглянули они такожъ рукописи

¹⁾ „Литературный сборникъ“ - 1886; стор. 205.

Головацкаго, и вѣдтакъ одинъ изъ комисарѣвъ сказавъ: „Годъ! кнѣмъ вже сю роботу! Мы вже доволъ переконались, що вы добрый патріотъ. Вамъ годило-бъ ся, зайняти катедру въ университетѣ, а не сидѣти въ такой закутинѣ!“¹⁾

Такъ отже вже тогдѣ Якѣвъ Головацкій вызначувачъ ся мѣжь земляками своимъ знанемъ рускои мовы, своимн змаганями: етнографичными й вѣдомостями историчными. Вже-жь въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ надруковано деякѣ пѣснѣ народнѣ, котрѣ Головацкій збравъ зъ Ивановъ Вагилевичомъ (стор. 1—58). Тамъ знаходимо такожъ его стишокъ „Два вѣночки“ (стор. 68—70) и статью: „Коротка вѣдомость о рукописяхъ славянскихъ и русскихъ, находящихся ся въ книжници монастыря св. Василія Вел. у Львовѣ“,²⁾ Трохи-перегода надруковано въ Празѣ въ Часописи чешкого Музея чешку статью Якова Головацкаго п. з. „Cesta po halické a uherské Rusi“, — се-бѣ-то девять листѣвъ, писаныхъ до приятеля (Časopis českého Muzeum, Patnáctý ročník. V Praze, 1841; str. 183—223; 302—317; 423—437. — Šesnástý ročník. 1842; str. 42—62), Слѣдующого-жь (1843) року въ той-же часописи помѣщено статью Головацкаго п. з. „O halické a uherské Rusi“ (str. 12—52). Вѣдтакъ въ I. части „Вѣника“ напечатано біографичну статью его п. з. „Память Маркіяну Р. Шашкевичу“ (стор. 47—60) и етнографичну розправу п. з. „Народнѣи сербскѣи пѣснѣ“ (151—165), и 23 пѣснѣ сербскѣи въ перекладѣ Головацкаго (166—204).³⁾ Въ другѣи же части „Вѣника“, крѣмъ стишка „Два вѣночки“, надрукованого вже въ „Русалцѣ Днѣстро-

¹⁾ ibid., стор. 207.

²⁾ Головацкій назвалъ себе тогдѣ Ярославомъ.

³⁾ Двѣ сербскѣи пѣснѣ въ перекладѣ Головацкаго надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“, стор. 107—108.

вбї", помѣщено ще отъ-сї короткі стихотворы: 1. Весна (109—112); 2. Туга за родиною (113—116); 3. Рѣчка (119—120); 4. Надъ Прутомъ (121—122). Мѣжь сими стихотворами вызначають ся отъ-сї два: „Туга за родиною“ (писано въ Пештѣ р. 1835) и „Рѣчка“.¹⁾ Водтакъ въ другой части „Вѣнка“ знаходять ся ось-які прозаичній статьи Головацкого: 1. Великая Хорватія, або галичско-карпатская Русь (133—206); 2. Подѣль часу у Русинѣвъ (240—254); 3. Слова витаня, благословенства, чести и обычаиности у Русинѣвъ (255—261), Головацкій переклавъ на руску мову такожъ двѣ народні казки російского письменника Володимира Даля-Дуганского, а то: а) У тебе самого в свѣи розумъ (318—320); б) Шило въ мѣшку, а грѣхъ на совѣсти не утаишь (320—331). Далѣ читаемо въ сѣи части „Вѣнка“ ще одну етнографичну статью, народні казки, приказки и байки, що ихъ збравъ „Яцько Балагуръ“ (псевдонимъ Якова Головацкого), се-бъ-то: 1. Вороженѣ у Русинѣвъ (262—272); 2. Добрї дѣти вѣнецъ. Можебылиця (338—345); 3. Казки за жидѣвъ — всѣхъ 6 (346—262); 4. Казки за циганѣвъ — всѣхъ 8 (363—376); 5. Приказочки — всѣхъ 15 (377—392); 6. Байки и небылицѣ — всѣхъ 5 (393—396).

А вже-жъ наибольше выдвигнувъ ся Головацкій на передѣ мѣжь свонми земляками на соборѣ рускихъ „ученыхъ“, коли (23. жовтня р. 1848.) вдчитавъ свою „розправу о языцѣ южнорускомъ и его нарѣчїяхъ“.²⁾ Въ сѣи розправѣ говорить вѣнѣ навпередѣ про подѣль „словенської бесѣды“ на нарѣзїя, користуючись

¹⁾ Прегарну музику до стихотвору „Рѣчка“ сконпонувавъ Иванъ Лавровскїй.

²⁾ На соборѣ рускихъ „ученыхъ“ Головацкій бувъ проводникомъ сегомо и осьмого выдѣлу „дїя управы языка руского и словесности руской“. („Исторїя литературы руской“, II. 1, стор. 67—68).

поглядами Добровеского й Шафарика, а вдаткь вдь „общоу Словенщины“ переходить на саму Русь та высказує загальні прикметы, якими руска мова рбзнить ся вдь другихъ „словенскихъ бесѣдъ“. Идучи слѣдомъ за Шафарикомъ, дѣлить вонъ руску мову на три языки: языкъ южнорускій (малорускій), великорускій и бѣлорускій. Вдтакъ про языкъ малорускій каже Головацкій ось-що: „Недавно тому, якъ малорускій языкъ за особный, самостатный и стародавний меже языками словенскими поважати стали. Перше брали оди церковно-словенскій за правдивый старорускій языкъ, вдь которого нынѣшній малорускій буцьмъ зопсований, спольщений походити має; други гадали, що вди в лишь нарѣчїемъ польского, — нишій зновъ, що нарѣчїемъ великоруского языка. Мыльни ти воображвня походили изъ слабого умѣня церковно-словенского, а ще слабшого знаня стародавнихъ памятниквъ малоруского языка и розвита рускои словесности“ (стор. 19). Далъ заявляє Головацкій, що „польскій языкъ виненъ своє образоване, правильность и свѣй борзый взрѣтъ вилывови рускому“ (стор. 22). Вдтакъ подає Головацкій доволъ основный поглядъ на языкъ южнорускій, „котрый называє ся у себе и у сусѣдвъ украинскимъ, малорускимъ, або таки рускимъ (руськимъ)“. Що рѣдна, (мало)руска мова була Головацкому тогдѣ вельми дорога, можъ дбзнатись изъ сихъ слѣвъ вго: „Є то природна, чиста, повноголосна мова, мужеско-сильна, выразиета въ устахъ статного господаря або козака-молодца та й пѣдъ перомъ Котляревского, Тополинського¹⁾ и др., а мягка, сердечно-нѣжна, пешена въ бесѣдѣ материньскѣй, дѣвочѣй спѣванцѣ, або пѣдъ перомъ

¹⁾ Тополинскій, або Кирило Топола, зладивъ два драматичный творы. (Гляди „Исторію литер. рускои“, II. 2; стор. 934—938).

сердечного Основяненка. Не є то само мое мнѣннє, ань самохвальство, бо и стороньскїи писателѣ, знавцѣ языкѡвъ признають єму красноручность и инчи пренушества въ высокомѣ ступени надѣ другими словенскими языками: Бандтке называє го найкрасчимѣ меже всема словенскими, Мицкевичь меже рускими языками, Бодяньскїи величає єго поетичность и музыкальность и каже го рѡвнати нєз греческимѣ и италіаньскимѣ, Коубекѣ и Мацѣвскїи именують го красчимѣ вѡдѣ чєского, Раковецкїи жалує, що не ставѣ ся пануючимѣ въ цѣлѡи Россїи, а наконець знакомитый писателѣ російскїи Даль-Дуганскїи признає му первенство надѣ великорускимѣ простонароднымѣ и книжнымѣ языкомѣ“ (стор. 31—32).¹⁾

Даль наводитѣ Головацкїи тѣ признаки, котрыми Шафарикѣ и Максимовичь вѡдзначають южнорускїи языкѣ вѡдѣ другихѣ словенскихѣ. Вѡдтакѣ въ языкѣ южнорускомѣ, котрымѣ говорятѣ въ Галичинѣ и Руси угорскѡи, добачає Головацкїи три нарѣчїя: 1. волинсько-подблѣске, 2. галицкѣ або наддївстрянськѣ и 3. гбрскѣ або карпато-рускѣ. Вѡнѣ каже, що нарѣчїє волинсько-подблѣске „мало-що розличає ся вѡдѣ украиньского, або лучше сказавши, є то-саме, що украиньское, лишь рѡзномова єго. Оно найбширѣйше изѣ всехѣ нарѣчїй южнорускихѣ, бо розлягає ся по цѣлѡи южнѡи Руси, а Галичнны ино окрайки зафатало“ (стор. 38). Вѣ кѡнцї сєи своєи розправи Головацкїи додає ще „рѡвнаниє всехѣ трѡхѣ нарѣчїй въ головнихѣ ихѣ видахѣ“ (стор. 48—56). Сю важну. „розправу о языкѣ южнорускомѣ и єго нарѣчїяхѣ“ надруковано р. 1849. у Львовѣ вѣ отѣ-сѣй книжцѣ Якова Голо-

¹⁾ Цитаты изѣ творѡвъ Бандткого, Мицкевича, Бодяньского, Коубека, Мацѣвского, Раковецкого и Дали-Дуганского глїди вѣ розправѣ Головацкого на стор. 31—34.

вацкого: „Историческій очеркъ основанія галицко-рускои Матиць и справозданє первого собору ученыхъ и любителей народнаго просвѣщенія“ (стор. 17—80).

Коли отже Головацкій уже въ тѣмъ часѣ давъ доказы своихъ широкихъ вѣдомостей на поли славянської филологіѣ, то ѣ не диво, що земляки вважали его першимъ знавцемъ рускои мовы въ Галичинѣ. Мѣжь-тымъ Зубрицкій написавъ Головацкому, що на Львѣвскѣмъ университетѣ вже засновано катедру для рускои мовы ѣ литературы, та що визначено вже ѣ терминъ, внести просьбы о наданє професуры. Але-жь письмо Зубрицкого дошло за-пѣзно до рукъ Головацкого, коли той терминъ минувъ, изъ-за чого Головацкій не мѣгъ выступити кандидатомъ до катедры университетскои. Коли-жь Зубрицкій дознавъ ся, що Головацкій не виѣсь свого поданя, то намовивъ вѣтъ Михайла Малиновского, проповѣдника при катедральной церквѣ св. Георгія, подати просьбу въ имени Головацкого. И справдѣ, Малиновскій написавъ просьбу, ба ѣ пѣдписавъ имя Головацкого, заявляючи, що потрібный свѣдоцтва ѣ аллегата подадутъ ся пѣзпѣйше. Опбля про те все оповѣтивъ вѣтъ Головацкого.¹⁾ Мѣжь-тымъ польскій литерать, І. К. Пайгерть, обѣцявъ Головацкому, що подасть ему презенту на парохію у своѣмъ селѣ, Сидоровѣ, Гусятиньского повѣту, Але Головацкій волювъ бути суплентомъ рускои мовы ѣ литературы въ университетѣ зъ рѣчною платою 360 зол. р, нѣжь хозяйкувати на пшеничной земли надъ рѣкою Збручемъ. Уже 13. грудня р. 1848. декретомъ цѣсарскимъ именовано Головацкого професоромъ рускои мовы ѣ литературы въ университетѣ Львѣвскѣмъ, при чѣмъ визначено ему плату рѣчныхъ 600 зол. р. Въ першихъ своихъ выкладахъ чи-

¹⁾ „Литературный сборникъ“. 1886; стор. 207.

тавъ вѣнъ „три вступительніи преподаванія о руской словесности“. (Надруковано накладомъ галицко-русской Матциѣ у Львовѣ р. 1849). „Первое преподаваніе“ читавъ вѣнъ 18. (30) сѣчня р. 1849. Въ отъсѣмъ выкладѣ говоривъ Головацкій про народность и языкъ народный, про свою питому простонародну словесность. Вѣдтакъ своимъ слушачамъ подавъ вѣнъ плянъ своихъ выкладѣвъ, сказавши ось-що: „Въ преподаваніяхъ моихъ, мои Панове, гадаю историческимъ порядкомъ перейти головнѣйшій и важнѣйшій творенія народа руского, абы тымъ яснѣйше духа тыхъ утворѣвъ розпзнати можно було. Тутъ на самый передъ выпадѣ намъ заглубити ся въ давній бытъ Словенщины, изъ которого родника потекло тѣлько различныхъ потокѣвъ, въ котрѣмъ и Русины мають свѣй початокъ. Проглянемо давне вѣроване Словено-Русинѣвъ, по-за-кѣлько тое изъ лѣтописей и забыткѣвъ народныхъ дослѣдити можна буде. Уступъ той буде яко введеніе до словесности, котра розпочинае ся ажъ цѣль водворенемъ вѣры христіянської. — И самому розборови языка такъ словенського (церковного), котрый такъ сильный впливъ мавъ на розвите народной словесности и народного руского языка, котрый такъ давно ставъ ся вироблювати и самостатно образовати, зъ яку годинку посвятити хочемо. Розглянемо одношене и значене языка руского меже другими словенскими, и яко словенського меже другими посторонними, индоевропейскими языками. — Потому оглянувши ся въ самѣмъ народнѣмъ языкѣ, по-за-кѣлько вѣнъ займае народа, и якій характеръ и розличе его вѣдъ другихъ, приступимо до самихъ памятникѣвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшій по черзъ розбирати гадаемо“ (стор. 6—7).

„Другое преподаваніе“ читавъ Головацкій 20. сѣчня (1. лютого) р. 1849. Навпередъ сказавъ вѣнъ, що, „якъ

исторія южнои (малон) Руси, такъ и словесность наша дѣлится на три вѣддѣлы (періоды): „Вѣддѣль первый зачинае ся вѣдъ водворенія вѣры християньскои на Руси и тягне ся ажъ до упадку самостатности народа руского и княжествъ рускихъ, а полученія тыхъ-же будъ зъ Польщею, будъ зъ Литвою, т. е. вѣдъ IX. до половици близко XIV. столѣтія. — Другій вѣддѣль зачинае ся изъ половиною XIV. вѣка, т. е. вѣдъ часу панованя польского и литовского и продовжае ся до второй четверти XVІІІ. столѣтія, до появленя ся плодѣвъ новои, народнои словесности малоруской, а именно до знаменитого писателя малоруского И. Котляревского. — Третій вѣддѣль початокъ бере изъ Котляревскимъ, продовжае и розвивае ся въ нашихъ очехъ до сего дне“ (стор. 8). Въ отъ сѣи другої лекціи Головацкій подавъ короткій оглядъ рускои литературы вѣдъ найдавнѣйшихъ часѣвъ ажъ до сполученя однои части южнои Руси зъ Москвою (стор. 8—18).

Въ „третьмъ преподаванію“ сказавъ Головацкій дещо про „важни забытки изъустнои словесности“. Важною є тутъ отъ ся замѣтка про долю Украины, що опинилась подъ кормигою царства московского: „Украина въ своихъ отвертыхъ границяхъ, безъ моря, безъ гбръ, о котрѣ бы ся оперти могла, не въ силѣ була, самостатно остояти ся, — Хмельницкій въ крайній потребѣ принужденъ бувъ поддати ся восточному (московскому) царю, на условіяхъ, захоронявшихъ вѣру и народніи права. Але тымъ перевѣсила ся важка на ту сторону, по не удоволена надѣя Украины, надѣя Русинѣвъ. Такъ ошуканій, заведений въ своихъ надѣяхъ Русинѣвъ выдавъ въ своій народній поезіи тую недовольность, досаду, парѣканє на свою нещасную, якъ пѣсня выражае, щербатую долю“ (стор. 22—23).

Водтакъ до творбвъ престонароднои словесности Головацкій навлазує литературу третьои періоду, котра починає ся Ивановъ Котляревскимъ. Сказавши, що Енеида Котляревского позбстане завсѣгды въ своій красѣ, въ своій свѣжости, бо є народна, заявляє Головацкій, що „по Котляревскимъ зачали Малорусины стараниѣйше вышукovati забытки своєи народности: появили ся збѣрички пѣсень народныхъ, приповѣдокъ и т. д.“. — А вже-жъ „роздѣльно водѣ Украины, безъ всякого сообщеня и porozумѣня, подѣ иншими влїянїями зачала ся розвивати народна словеснѣсть руска на нашій землї галицкѣй“.. „Водѣ двадцяти лѣтъ появили ся вже одиноки парѣстки народнои почутя, народнои словесности (Шашкевичъ, Устїяновичъ, Левицкій и др. ото суть тїи цвѣточки первовесняий, котри першїи зацвили на рѣднѣмъ деревѣ). Въ нашихъ очехъ такъ сильно рухнуло, якъ по теплѣмъ дощику веснянѣмъ, тѣлько силъ до образованя народнои словесности, що намъ найкрасшу надѣю и поруку будучности подає“... (стор. 27—28).

Своє „третьє предподаванїє“ о рускѣй словесности кѣнчить Головацкій отъ-сими словами: „Галицкіи Русины, якъ нишѣ видить ся, мають призначене, въ кружѣ соплеменныхъ словянскихъ народѣвъ розвинути свою родиму словеснѣсть, своє питоме жите, поповинти тую розгрань, яка меже Словянами безъ нихъ появляє ся, вплывати на образованє мїліонѣвъ свого племени и переносити європейске просвѣщенїє тихимъ розвиткомъ на весь южно-русскїи народѣ“ (стор. 28).

Въ 1849. р. надруковано накладомъ галицко-русскои Матицѣ „Граматику руского языка, составленну Яковомъ Головацкимъ.“ (Часть I. 8^о, стор. 219). Въ свѣй першій частї граматикѣ Головацкого суть два вѣддѣлы: 1. О словопроизведенїю (се бѣ-то идука про звуки мовы);

2. о словахъ, яко частяхъ мовы и ихъ перемѣнахъ (наука про формы, або словотвѣръ).

Про генезу своєї граматики Головацкій каже ось-що: „Грамматика моя была такъ напечатана, же менѣ зъ-підъ рукъ аркуши рвали до друку, по чому ледва половина ся напечатала, а не минулъ мѣсяць, вже готове было би видословіє. Но понеже я въ 1849. г. возваный былъ бѣтъ министерства до комисіи юридической терминологіи до Вѣдья,¹⁾ перестало ся дальше печатати; а же потребність велика была книгъ въ школахъ, отже выдѣлъ матичный рѣшился на полномъ собранью, першіи ешиты моєї граматики оправити и дати въ продажъ. Позѣйше, якъ я повернуль цѣтъ Вѣдья, дополниль я то, що было замѣрено, написать звукословіє, и потомъ оправился першій выпускъ зъ двохъ частей, т. е. видословія и звукословія“.²⁾

Хоча-жь у сѣй граматицѣ не добачасмо науковои системы, то все-жь подае она доволъ повный образъ перемѣнъ звуковыхъ и погожу науку про вѣдмѣну именъ та глаголѣвъ. Авторъ уложивъ свою грамматику зъ поглядомъ на нарѣчє украиньске, и намагавъ учити такои мовы, яка въ великой части схожа була зъ литературною мовою украиньскихъ письменникѣвъ.

Але-жь Головацкій не довго придержувавъ ся своєї граматики у своихъ выкладахъ унверситетскихъ и въ

¹⁾ Починъ до издаванія словарѣвъ правничихъ въ мовахъ славянскихъ въ Австрій, дадо розпорѣженіє министерства судовництва зъ 10. липни р. 1849., покликуючи комисію въ цѣли уложенія славянської терминологіи правничои. До секцій рускои тои комисіи выбрали Якова Головацкого, Григорія Шашкевича и Юлія Выслобоцкого. Си мужъ выдали въ Вѣдья р. 1851: „Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs... Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe“ (Порѣвн. „Нѣмецко-рускій Словаръ висловѣвъ правничихъ і адміністративнихъ“ Уложивъ Др. Кость Левицкій. Львѣвъ, 1893; стор. III).

²⁾ „Слово“ Львѣвъ, 1864; число 58.

письменныхъ своихъ творахъ. Ще въ 1849, р. надруковано въ „Пчолѣ“ Ивана Гушалевича статью Головацкаго п. з. „Иванъ Котляревскій“¹⁾ писану въ такой мовѣ, въ якѣй вбитъ выголосивъ „Три вступительни преподаванія“. Але-жк Головацкому заблаглось, живѣи мовѣ рускѣй надати прикметы языка книжного. Тому-то вже въ „Розправѣ о языкѣ южнорускѣмъ и его нарѣчїяхъ“ сказавъ вѣнъ ось-такѣ: „Языкъ изустный народа е запевно правдиве и перше жерело для письменного языка, бо въ устахъ народа найчпствїише заховують ся все формы, цѣлый ладъ и складъ языка, правый духъ его. За-для того здавало бы ся и намъ, совсѣмъ такъ писати, якъ народъ говоритъ, подобно якъ то зрѣли побратимцѣ нашї Словаки и Лужичане, котри не мавши подставы въ старинныхъ памятникахъ своего языка, скроили нове правописане, поднесли живущїй народный языкъ до книжного, поповняючи его словами изъ другихъ словенскихъ языкѣвъ. Але-жъ чи и мы такъ убогїи безъ забыткѣвъ своего языка? — чи и насъ такъ давно давила змора чужеземѣиной мовы и не допускала розвїтїа народнои? — Нѣтъ, братя! Глубше намъ до самѣснѣного дна заглянути треба, — за-для того кличу тя, Русине, великимъ словомъ твоего народного любомудрца (т. е. народнои приповѣдки): Пбзнай себе, буде зъ тебе! Мы найбогатшїи изъ Словенъ въ памятники словесности ще изъ той поры, коли въ Европѣ лишь трома бесѣдами писано, т. е. греческою, латиньскою и словеньскою. Переберѣмъ тїи дорогїи забытки, вчитаймо ся въ нхъ, заглубѣмъ душу въ той безодни руского духа и руского житя, а знайдемо скарбницю исперебранную!“ (стор. 50—51).

¹⁾ У „Пчолѣ“ Головацкїи оповѣстивъ у перше друкомъ отъ-сей творѣ Ивана Котляревского: „Пѣсни на новїи 1803. годъ палу нашому и батьку, княю Олексїю Борисовичу Куркину“ (стор. 241—247).

Отже Головацкому захотѣло ся знайти „скарбницю неперераблану“, се-бѣ-то єму забагло ся живу мову народну закрашати словами й зворотами мовы церковно-славянської и старо-русской. Вдтакъ уже р. 1851—въ „Зорѣ галицкій“ надруковано єго статью „О митрополитѣ Руси Іларіонѣ“ („Уривокъ изъ преподаваній проф. Я. Головацкого“; стор. 190—192).¹⁾ Мова Головацкого була тогдѣ вже така тверда, що въ сѣй статьї зъявлялась подекуды пожою на мертву мову митрополита Іларіона, що живѣ въ XI. вѣцѣ.

Вдѣ р. 1849. до 1856. вчивѣ вѣнѣ руской мовы провизорично такожѣ въ VII. и VIII. класѣ гимназій академичной и Доминиканьской.²⁾ Вдтакъ у програмѣ гимназій академичной зѣ р. 1853. надруковано статью Головацкого п. з. „Ueber Ihor's Heereszug gegen die Polowzer“. Пишучи сю статью, користувавѣ ся вѣнѣ розправами Михайла Максимовича про сѣй памятникъ,³⁾ и сказавѣ дещо такожѣ про мову єго. Въ 1854. р. напечатано у Вѣдн учебникъ Головацкого п. з. „Хрестоматія церковно-словенская и древно-русская въ пользу учениковъ вышшой гимназїи въ ц. к. австрійской державѣ“. Того-жѣ (1854) року выдавѣ вѣнѣ зѣ Богданомъ Дѣдицкимъ у Львовѣ „Русскую Анеологию“, въ котрой надруковано найначе поезїи письменникѣвъ російскихъ.

¹⁾ Въ 1850. р. Головацкій помѣтивѣ въ „Зорѣ галицкій“ (№ 26) „Окружное посланіе Михаила Рогозы, митрополита Кіевскаго, Галицкаго и всея Россїи“ (изъ р. 1596).

²⁾ Вдѣ р. 1849. до 1857. вчилися руской мовы въ гимназїяхъ сѣвдной части Галичины не тѣлько Русины, але й Поляки та Жиды. (Гляди „Исторію литературы русской“, II. 1, стор. 33).

³⁾ Головацкій користувавѣ ся критично-естетичными розправами Максимовича, що ихъ надруковано въ Петербургѣ въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенїя“ р. 1836. и 1837.

Въ выкладахъ университетскихъ не сповнивъ вѣнъ свои обѣтницѣ про плянъ выкладѣвъ, що єго высказавъ вѣнъ 18. (30) сѣчня р. 1849. у своѣмъ „первѣмъ преподаванію“ (стор. 6—7). И такъ говоривъ вѣнъ багато про стародавну литературу,¹⁾ и въ выкладахъ своихъ доходивъ по-наибольше тѣлько до XV. вѣку, се-бѣ-то до митрополита Григорія Цамблака. Про письменникѣвъ новои періоды рускои литературы не говоривъ вѣнъ майже нѣчого,²⁾ — не тыкавъ ся творѣвъ Котляревского, Квѣтки-Основяпенка, Шашкевича, Шевченка и др. дарма, що въ „первѣмъ преподаванію“ поглядъ на плянъ своихъ лекцій вѣнъ зскончивъ ось-якими словами: „Потому оглянувши ся въ самѣмъ народнѣмъ языкѣ, приступимо до самыхъ памятникѣвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшій по черзѣ розбирати гадаемо“ (стор. 7). Тому-то Русины, що буди слухачами факультету философичного и юридичного, рѣдко коли вписували ся на рускѣ выклады Головацкого, та тѣлько студентамъ богословія приказувала митрополита консисторія, слухати лекцій руского языка и литературы. Але сѣ студенты вдоволялись тымъ, що на выклады Головацкого высылали зъ-помѣжь себе по черзѣ лишь по кѣлькохъ своихъ репрезентантѣвъ. Тому-то сѣ профессоръ читавъ на университетѣ свои лекціи часто мовъ нехотя, а за те займавъ ся дома безъ-упину своими працями науковими.

Все-жь таки Головацкій бувъ прихильникомъ развою рѣднои мовы до р. 1866. Коли р. 1857. краєна управа задумала накинути Русинамъ алфаветъ латиньскій, то

¹⁾ Въ выкладахъ исторіи литературы Головацкій придержувавъ ся по-наибольше „Исторіи русской словесности“, що єв издавъ у Москвѣ Степанъ Шенуревъ.

²⁾ Въ лѣтнѣмъ курсѣ р. 1863. читавъ Головацкій про литературный творы подъ р. 1772.

въ комисію, скликаній губернаторомъ Голоуховскимъ для порѣшенія сей справы, Головацкій станувъ въ оборонѣ рускои мовы и ви правописи, заявивши у своему протестѣ ось-яку свою думку: „Die ruthenische (russinische oder kleinrussische) Sprache ist eine selbständige Sprache und kein Dialect des Grossrussischen, — ein Satz, den ich noch in meiner 1848 verfassten, und 1850 (in dem „Историческій очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ“) gedruckten Abhandlung, so wie in meinem Programme der Vorlesungen der ruthenischen Literatur („Три вступительніи преподаванія“ 1849) aufgestellt, und in der 1849 herausgegebenen Grammatik durchgeführt habe“¹⁾ Вѣдтакъ спѣръ про руску азбуку Головацкій описавъ у книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien“, Lemberg. 1861.

Мѣжь-тымъ выдавъ вѣнъ друкомъ деякіи свои писаня.²⁾ Ось и они: 1. Очеркъ старославянскаго баснословія. Львовъ, 1860. — 2. Львовская руская епархія передъ стома лѣты („Зоря галицкая, яко альбумъ на годъ 1860“; стор. 251—269; — и окрема вѣдбитка). — 3. Начало и дѣйствованіе Львовскаго Ставропигійскаго братства по историческо-литературному отношенію (ibid., стор. 251—269). — Вѣдтакъ р. 1861. надруковано въ Празѣ статью Головацкаго п. з. „О рукописномъ молитвенникѣ староческомъ съ XIV—XV. вѣка, хранящемся въ университетской библіотекѣ во Львовѣ“.³⁾ Опбеля-жь у „Чте-

¹⁾ „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage in Galizien“. Lemberg. 1861. S. 14—15. („Исторія литер. рускои“, II. 1; стор. 140—144).

²⁾ Въ 1858. р. Головацкій выдавъ у Львовѣ „Чинъ священныи и божественныи Літургій“ съ переводомъ нѣмецкимъ и польскимъ.

³⁾ Головацкій выдавъ того часу Записки Бродовича п. з. „Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartę“. „Историческіи записки Феодосія Бродовича, архипресвитера греч. униат. капитула Луцкаго о со-

ніяхъ общества исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ“ заходами Осипа Бодянского печатано р. 1863—1865. етнографичный збрникъ Головацкаго п. з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“.

Въ 1858. и 1859. р. бувъ вѣнъ деканомъ философичного факультету, а въ 1864. р. выбрано его ректоромъ университету Львовского.¹⁾

Въ 1862. р. зъявивъ ся вѣнъ справжнимъ народоцемъ, коли пбсля отвореня „Руской Бесѣды“ въ Народномъ Домѣ у Львовѣ (9 сѣчня р. 1862) пбславъ листъ редакторови Петербурской „Основы“. Въ сѣмъ листѣ Головацкій писавъ мѣжъ иншимъ ось-що: *„Щоби не зъ порожнили руками приходити къ вамъ, послаю стишокъ молодого, даровитого пвца нашего (Володимира Шапкевича) „Нинѣшня наша пѣсня“ для помѣщеня, коли ласка, въ вашій часописъ. Незай и ваші люде знаютъ, якѣ гарні вѣрші у насъ виголошуются. Поклонитя панови П. Ал. Кулишови и его ческій сопрузи и скажутъ имъ, що той стишокъ голошений бувъ при отворенню нашего народнѣго касина під имямъ „Руська Бесѣда“ въ Народнѣмъ Домѣ, въ тѣмъ куті, где, за его буття въ Львовѣ, закладалися фундаменти, и звѣтки вінъ взягъ собі на памятку камѣничикъ. — Коби вони могли були прійти на заведеме „Бесѣди“, якѣ то красенько виголошали наши молодці гарні стихи Тараса Шевченки, — якѣ співали хоромъ наши співанки: „Миръ вамъ, браття!“ або „Я счастливый! руську матірѣ маю, и ширій Русинъ мій отецъ“, —*

бытіяхъ на Волынѣ и Подолью въ 1789. году“. Львовъ. Часть I. 1861; часть II. 1862.

¹⁾ Пяць-профессоры выбрали Русина своимъ ректоромъ, коли вѣнъцкій языкъ бувъ выкладонимъ. А уже-жь брати Поляки, що теперь суть профессорами Львовского университету, Русина не хочуть поставити ректоромъ сего науковон институту, въ котрой выкладоню мовою сѣть не только языкъ польскій, але и рускій.

Безъ
Сиг
Ом
Ана

гарно, весело, ажъ сердце розливалось, — коби, сердешнѣ, були прихали хоть на пробу танцівъ въ „Бесідѣ“, або и на нашъ руській балъ, котрий відбувся 23. дня въ редутовій салѣ на адивовижу всього Львова, — пий би шаковий панъ Кутишъ побичевъ, якъ то гарно по-козацьки пубиралися наши молодици-студентки, та гуляли зъ нашими Львовскими красавицями козака и коломийку, побрязкуючи брязькачами! — Ехъ! сказавъ би сердешнѣ: „еще не вмерла козацькая руськая мати!“ — Нашимъ публичнимъ выступомъ показали ми нерадивимъ ворогамъ и недоброжелателямъ нашимъ, що Русини суть и жиють своєріднимъ життямъ въ древній столиці руського князя Льва“.)

Въ мѣсяци липни р. 1865. Головацкій займавъ вызначне мѣсце на загальныхъ зборахъ галицко-русской Матицѣ. По-за-якъ голова Матицѣ, Михайло Куземскій, не проводивъ сими зборами, то заступникомъ его бувъ Головацкій. Тому-жь що Матиця выдавала свои книжки въ твердѣмъ, незрозумѣломъ языцѣ, домагавъ ся Степанъ Качала на сихъ зборахъ, щобы „повернути до мовы народной и не брати слѣвъ зъ языка церковного и московского“. Але Головацкій заматавъ сю важну справу ось-якимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступае, а задачею граматиковъ есть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ граматикою стоить дѣло такъ, якъ и съ каждою наукою; правило старинныхъ астрологѣвъ, що сонце доокола землѣ обертае ся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, который довель противно, що земля кружить вколо сонця“.)

1) „Основа“, 1862. Липецъ. С.-Пб., стор. 68—69^а. — Порѣвъ „Исторію литературы руской“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 235.

2) „Слово“. Львовъ, 1865; ч. 58.

Мѣжь-тымъ выдавъ вѣнъ зъ Богданомъ Дѣдицкимъ (р. 1862) першу книгу литературного зборника п. з. „Галичанинъ“, въ котромъ мѣжь иншимъ надрукувавъ „Порядокъ школьный или уставъ Ставропигійской школы въ Львовѣ 1586 г.“ (книга I, выпускъ 2; стор. 69—78), и такожь „Письмо о галицко-русской словесности профессора Мих. Максимовича, писаное въ 1840 г. изъ Кіева“ (стор. 107—110).¹⁾ До сего-то письма Головацкій додавъ ось-яку свою замѣтку: „Согласно съ предложеніемъ Максимовича полагають всѣ писатели наши безъ изъятія въ основаніе народный русскій языкъ, пополняютъ по возможности словами и реченіями изъ старинныхъ галицкихъ и украинскихъ письменныхъ памятниковъ, и наконецъ, никуда правды дѣти, дополнительнымъ источникомъ нашего языка есть и книжный русскій языкъ, употребляемый въ Россіи, о сколько слова и реченія не противятся этимологии нашего языка“ (кн. I, вып. 2; стор. 111).

Въ 1865. р. надруковано въ „Науковѣмъ сборнику“²⁾ двѣ статьи Головацкаго: 1. „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со времени австрійского владѣнія въ той землѣ“ (стор. 65—103, — и окрема вѣдбитка); — 2. „Нѣсколько словъ о Библии Скоринны и о рукописной русской Библии изъ XVI столѣтія, обрѣтающейся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія во Львовѣ“ (стор. 225—256, — и окрема вѣдбитка). Того-жь (1865) року Головацкій почавъ въ „Науковѣмъ сборнику“ выдавати „Памятники дипломатическаго и судебно-дѣловаго языка русскаго въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, въ XIV. и XV. столѣ-

¹⁾ Гляди „Исторію литер. рускои“, IV; стор. 7—8.

²⁾ „Науковий зборникъ“, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матиці“. Годъ изданія первый, 1865. Во Львовѣ.

тіяхъ“ (стор. 181—200). Дальшу частину памятниківъ надруковано въ „Науковѣмъ сборнику“ р. 1866. (стор. 36—56) и р. 1867. (стор. 135—157). Всѣхъ грамотъ въ свѣтъ „сборнику“ надруковано 54. (Вѣдтакъ выдано ихъ окремою вѣдбиткою).¹⁾ Опроче въ „Науковѣмъ сборнику“ зъ р. 1865. подавъ Головацкій справу зъ загального збору литературного товариства „галицко-руска Матица“, котрый вѣдбувъ ся 7. 8. и 9. липня р. 1864. (стор. XXXI—LXXVII).

Вѣдъ р. 1851. писавъ Головацкій всѣ свои творы въ твердой, цѣбы-то литературной галицко-русской мовѣ, котра не була нѣ руско-украиньскою, нѣ россійскою. Подруживши ся зъ историкомъ Денисомъ Зубрицкимъ, Головацкій попавъ въ подозрѣнє, що удержує кореспонденцію зъ московскими панславистами; за-для чого губернаторъ Голуховскій велѣвъ зробити въ его хатѣ трусеницю. Вѣдтакъ полиція забрала у него чи-мало писемъ и кореспонденцій, почѣмъ сю конфискату передано 27. лютого р. 1867. академичному сенатови, и поручено тому-жъ, щобы зъ Головацкимъ перевѣвъ дисциплинарный допытъ. Уже-жъ бо рѣшенємъ министра Белькредього зъ д. 29. сѣчня т. р. суспендовано Головацкого въ его профессорской дѣяльности, по-за-якъ закинено ему „Verdacht eines mit seiner lehrämthlichen Stellung unverträglichen, unlauteren Benehmens“. Сейчасъ рознеслась по Львовѣ поголоска, що суплентуру катедры руской мовы и литературы обдѣме молодой письменникъ Володимиръ Пашкевичъ, що саме-тогдѣ бувъ слухачемъ правъ на университетѣ Львѣвскѣмъ. Опѣсля говорено, що о сю катедру компетують

¹⁾ До тыхъ 54 грамотъ, що ихъ выдавъ Головацкій, додавъ А. Петрушевичъ ще одну грамоту зб своими замѣтками. („Науковый сборникъ“ 1867; стор. 157—161).

проф. Анатоль Вахнянинъ, Павлинь Свенцицкій (Павло Свѣй) и Порфирь Павлусевичъ.¹⁾

Головацкому визначено половину платы, котру доси добравъ (се-бѣ-то 700 зол. р. вѣдъ рѣчнои платы 1400 зол. р.) и сказано, що та плата буде ему подаватись долѣ, докѣль его справа не порѣшить ся въ министерствѣ державнои. Але Головацкому було вже байдуже про се рѣшене. Въ маю поѣхавъ вѣнъ на етнографичну выставу въ Москвѣ; вѣдтакъ бувъ у Петербургѣ, де въ сали дворяньского збору 11. (23) мая выголосивъ панславистичну бесѣду, сказавши мѣжъ иншимъ ось-що: „Въ моеи родной землѣ занялась уже давно мысль духовного единства и сродства, и охватила весь народъ. — Да крѣпится и возрастаетъ духъ единства и увѣреніе въ единоплеменности нашей славяно-русской; — да прійдуть все въ сознаніе того убѣжденія, що мы по роду и по племени, по вѣрѣ и языку, по крови и кости искони одинъ народъ, и да живетъ великій славянскій многомилліоновый русскій народъ!“²⁾ Незабаромъ, 17. (29) мая Головацкого и деякихъ другихъ членѣвъ славянського зѣвзду представлено цареви Александру II. въ Царекѣмъ Селѣ.

Вернувши ся въ Галичину, Головацкій зб своєю сѣмьею живѣ въ Коломыйскихъ горахъ, а незабаромъ редакція Львѣвского „Слова“, одержала звѣстку зъ Петербурга, що Головацкого именовано профессоромъ „русской словесности“ въ Московскѣмъ университетѣ. Недовго опѣсля та звѣстка оказалась невыправданою. Трохи-перегодя говорено во Львовѣ въ рускиихъ кружкахъ, що Одесскій

¹⁾ Павлусевичъ написавъ статью п. в. „Слѣди Кулішівки въ XVII столѣттю“ („Мета“, Львѣвъ, 1865; стор. 335—339; 366—374). — 5. червни р. 1867. именовано Омелина Огоновского суплентомъ руской мовы и литературы въ университетѣ Львѣвскѣмъ.

²⁾ „Слово“, Львовъ, 1867; число 39.

университетъ именовавъ Якова Головацкаго докторомъ, и що выбравъ его ординарнымъ професоромъ зъ платою 3000 рубльвъ въ рѣкъ. Одначе Головацкій не доставъ професуры въ Россіи найпаче за-для того, що не знавъ добре мовы російской. Мѣжь-тымъ выдѣль этнографичной выставки въ Москвѣ подавъ ему велику сѣбну медалю за те, що вѣнъ бувъ приславъ на ту выставу деякіи предмети этнографичніи.

Ажь ось царь именовавъ его „предсѣдателемъ археографической комиссіи для разбора древнихъ актовъ“ въ Вильнѣ. Ему выначено 2000 рубльвъ рѣчнои платы, яко предсѣдателеви, и 1430 руб. платы професорской, вчисливши 20-лѣтню службу его на университетъ Львовскѣмъ.

Ледви-жь ставъ Головацкій жити въ Вильнѣ, то генераль-губернаторъ Потаповъ, управляючій Виленскимъ краемъ, почавъ ему доскулювати найпаче за-для того, що вѣнъ бувъ уніять. Про-те Потаповъ поручивъ Батюшкову, попечителю учебнаго округа, усунути Головацкаго зъ президентуры архива Виленскаго. Але Батюшковъ не-то не увблывивъ Головацкаго вдѣ службы, але оповѣстивъ министра народнаго просвѣщеня про заслуги Головацкаго, котрый багато перетерпѣвъ въ Галичинѣ, и выбравъ Россію своею вѣтчиною. При сѣи нагодѣ Батюшковъ постаравъ ся о надане Головацкему чина „тайнаго совѣтника“. Тогдѣ-жь Головацкій прийнявъ уже православіе, и вдтакъ не було вже причины вддаляти его зъ Вильны. Коли-жь Головацкій ставъ у Вильнѣ предсѣдателемъ архива, то крава каса у Львовѣ перестала выплачувати ему плату, зредуковану въ лѣтѣ р. 1867. на половину.

Мѣжь-тымъ академичный сенатъ у Львовѣ заявивъ одноголосно, що въ поведеніи Головацкаго не знайшовъ

нѣякои вини, и про-те вѣдъ министерства домагавъ ся реституціѣ Головацкогo въ професуру. Вѣдтакъ Головацкій жадавъ вѣдъ австрійского правительства, щобъ ему звернено задержану плату и подано вѣдправу грошеву. Ба, вѣнъ хотѣвъ позвати губернатора Голуховского до суду, по-за-якъ зъ его волѣ полиція напала на его дѣмъ и конфискатою писемъ заподѣяла ему чи-малу обиду.¹⁾

Вѣдъвѣжаючи въ Вильну Головацкій передавъ Богданови Дѣдицкому деяки рукописи своихъ выкладѣвъ университетскихъ и позволивъ редакціи, тѣ рукописи надрукувати. Хоча-жь редація „Слова“, заявила, що ще того (1868) року почне печатати „Исторію русской словесности“,²⁾ то однако не додержала своихъ обѣщаній.

Якова Головацкогo вѣдзначено въ Россіи рѣзными почестями и титулами. Коли ще бувъ профессоромъ Львѣвского университета, то р. 1860. ческе товариство наукъ у Празѣ выбрало его своимъ членомъ-кореспондентомъ. Вѣдтакъ въ Россіи именовано его: „почетнымъ членомъ Московскаго общества истории и древностей российскихъ“, „членомъ императорскаго географическаго общества“ въ Петербурзѣ, „дѣйствительнымъ членомъ Московскаго археологическаго общества“, „докторомъ новороссійскимъ (Одесскимъ)“, и т. д. Опроче царь надавъ Головацкому ордеръ Станислава I, клясы и св. Анны I, клясы.

Живучи въ Вильнѣ, Головацкій розвинувъ невсипущу дѣяльність литературну, пишучи свои творы пороссійски. Ось и переглядъ важнѣйшихъ его творѣвъ и публикацій:

1. *О костюмахъ или народномъ убранствѣ Русинѣвъ или русскихъ въ Галицѣхъ и свѣсровосточной Венгрии.* С.-Петербургъ, 1868.

¹⁾ „Слова“ Львовъ, 1868; ч. 99.

²⁾ *ibid.*, ч. 20.

З бібліотеки

НИКИФОРА
ГІРНЯКА

2. *Объ изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохраняющихся въ Галичинѣ и Буковинѣ.* (Перепечатано изъ „Трудовъ I. археологич. съѣзда“. Москва, 1871).
3. *Библиографическія находки во Львовѣ.* (Додатокъ до XXII. тому Записокъ императ. академіи наукъ. № 4. С.-Пб., 1873).
4. *Дополненіе къ очерку славянорусской библиографіи В. М. Ундольскаго, содержащее книги и статьи, пропущенныя въ первомъ выпускѣ хронологическаго указателя славяно-русскихъ книгъ церковной печати съ 1491 по 1864, годъ, въ особенности же переченъ галицко-русскихъ изданій церковной печати.* С.-Пб., 1874.
5. *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгрии.* С.-Пб., 1877.
6. *Книга о новомъ календарѣ, напечатанная въ Римѣ въ 1596. году.* („Напечатано по распоряженію императ. академіи наукъ“. С.-Пб., 1877).
7. *Нѣсколько словъ о іезуитахъ.* („Новый Проломъ“. Львовѣ, 1883; ч. 13—14).
8. *Историческая правда о Полякахъ и евреяхъ въ б. Польшѣ.* („Новый Проломъ“. Львовѣ, 1883; ч. 53—55).
9. *Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ.* Вильна, 1884¹⁾
10. *На какомъ пространствѣ земнаго шара господствуетъ православіе и употребляется славяно-русская азбука.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей“. Вильна, 1887).
11. *Протестъ Линокаго православнаго духовенства 1595. г. противъ введенія уни.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей“. Вильна, 1888).

¹⁾ За выданіе „Географическаго словаря“ доставъ Головацкій воль царя Александра III. золотый перстень съ рубинами и бриллиантами.

12. *Черты домашнего быта русских дворян на Подлясьи, т. е. въ нынѣшней Свѣлецкой и Гродненской губерніяхъ, по актахъ XVI. столѣтія.* Вильна, 1888.

13. *Новооткрытый источникъ для церковной исторіи галицкой Руси XIV. столѣтія.* („Литературный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого г. 1888, Львовъ, 1889).

14. *Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, печатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы“ за 1885. и 1886. годы.* Вильна, 1888.

Въ 1876. р. Головацкій написавъ нѣмецку статью п. з. „Sweipolt Fiol und seine kyrillische Buchdruckerei in Krakau vom Jahre 1491“. Сю статью надруковано въ Вѣднѣ (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Dreiundachtzigster Band. S. 425—448).

Коли др. Степанъ Смаль-Стоцкій, профессоръ Черновецкаго университета, р. 1886. выступивъ зъ провѣтомъ, завести въ школахъ правопись фонетичну, то Головацкій писавъ довшу статью, въ котрой старавъ ся доказати „историческую преемственность нашего правописанія и письменнаго языка“. Ту статью посылавъ вниъ частями редакціи „Нового Пролома“ у Львовѣ, и 24. лютого р. 1888. писавъ вниъ Осипови Маркову мѣжъ иншимъ ось-що: „Подъ статьей не выставляйте моей фамилии, а то можетъ быть заодно украиноманы и читать не станутъ. Въ отпискахъ тоже не выставляйте фамилии. Пожалуйста, когда увидимъ, какое впечатлѣніе содѣлаетъ моя статья, напечатлете заглавный листъ съ полнымъ именемъ или съ начальными буквами. Я осержусь, по возможности, безпристрастно и объективно, предполагая, что только такимъ способомъ можно побѣдить предрассудки людей“.

Коли-жъ Яковъ Головацкій 1 (13) мая р. 1888. вмеръ у Видлифъ, то редакція „Нового Пролома“ надрукувала недокбичену статью его п. з. „Обозрѣніе славяно-русской письменности и народнаго образованія въ Червоной Руси до занятія Галиции и Лодомерии австрійскимъ кордономъ“, („Литературное приложение къ Червоной Руси“. Н-ръ 1—8).

Опроче чи-мало коротшихъ статей Головацкого змѣсту исторично-литературного и политичного надруковано въ галицкихъ руссофильскихъ часописяхъ, въ „Словѣ“, „Проломѣ“, „Новомъ Проломѣ“, „Червоной Руси“, въ литературной газетѣ „Бесѣда“, ба и въ гумористичной часописи „Страхопудъ“.) Сатира бо була одною изъ прикметъ вдахъ Головацкого.

Для насъ Русинѣвъ-Украинцѣвъ, має велику вагу его етнографичный збраникъ п. з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“, котры Осипъ Бодяньскій надрукувавъ у „Чтеніяхъ“ р. 1863—1865. Въ 1878. р. явились они въ Москвѣ особными вѣдбитками (часть I, II, III. 1. 2).

* * *

Коли „Русалку Дибетровую“ цензура сконфискувала, то Головацкій втративъ надѣю, выдати въ Галичиѣ свой збраникъ народныхъ пѣсень, про-те пбславъ вѣнъ свою рукопись Бодяньскому, профессору университету въ Москвѣ. Въ тѣй рукописи бувъ першій томъ зъ переднимъ словомъ, що его надруковано въ „Чтеніяхъ“ р. 1863., и такожь половина другого тому. А вже-жъ матеріялы для другой половины сего тому и такожь для цѣлого третього и четвертого тому, — всѣ статьи и за-

1) „Бесѣда“. Литературное приложение къ „Страхопуду“. Львовъ; томъ V, 1891., — въ статьѣ „Яковъ Федоровичъ Головацкій“, стор. 127.

писки, надруковані въ „Чтеніяхъ“ и въ окремыхъ водбиткахъ въ (першомъ и) четвертомъ томъ, — водтакъ этнографична карта й образы народныхъ типовъ, були доставлені Головацкимъ Бодяньскому пбзнійше.

Бодяньскій передавъ рукопись Головацкого „обществу исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ“, и тое общество згодилось надрукувати всю рукопись Головацкого, обѣцавши ему, дати 800 надрукованыхъ экземплярѣвъ; — тѣлько-жъ Бодяньскій домагавъ ся водъ Головацкого, щобъ воднѣ за границею, се-бѣ-то въ Галичинѣ, не друкувавъ нѣ народныхъ вѣсеней нѣ статей про нихъ, заки той збраникъ у Москвѣ не надрукуе ся. Опроче Бодяньскій обѣцавъ присылати Головацкому російскій книжки водъ себе и водъ другихъ ученыхъ мужѣвъ. Головацкій притакнувъ Бодяньскому, и доставъ деякі російскій книжки водъ самого Бодяньского, водтакъ водъ Погодина, Шевырева, Кирѣвского и и.¹⁾

Бодяньскій почавъ отже друкувати ті народий пѣснѣ яко додатокъ до „Чтеній“, але незабаромъ перервавъ се издавництво. Бувши секретаремъ „общества исторіи и древностей російскихъ“,²⁾ Бодяньскій выдававъ „Чтенія“ водъ р. 1846. до 1849. Въ 1849 р. російске правительство звелѣло застановити издавництво „Чтеній“ наипаче за-для того, що въ останній книжцѣ того року Бодяньскій замѣтивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ про Россію“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ-то закидувано Бодяньскому наклонѣ до идей либеральныхъ, и его переведено зъ Москвы въ Казань, та ажъ черезъ

¹⁾ „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы“. Вильна, 1888; стор. 44.

²⁾ Бодяньскій бувъ секретаремъ того общества водъ р. 1845.

рбкъ, за дозволомъ царя, вернувъ ся вниъ у Москву на свою катедру.¹⁾ Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять рокбвъ, и ажъ царь Александеръ II. велѣвъ взятисъ опять за се дѣло. Вѣдтакъ Бодяньскій ставъ р. 1863. выдавати збѣрникъ Головацкаго. Вѣ сороковыхъ бо рокахъ напечатано лишъ около 40 аркушѣвъ тыхъ пѣсень. А вже-жъ Бодяньскій не друкувавъ примѣтокъ до пѣсонь, — не друкувавъ поясненъ граматичныхъ формъ и слбвъ, незрозумѣлыхъ для Россіянь. Вниъ бо сподѣвавъ ся, що все тее надрукуе ся вѣ кнѣци збѣрника.²⁾

Коли Бодяньскій ставъ далѣ друкувати ти пѣсонь вѣ „Чтеніяхъ“ то Головацкій приславъ ему такъ багато матеріялбвъ, що крѣмъ додаткбвъ до другого тому набралось ще два томы. А по-за-якъ Головацкій зладивъ етнографичну карту й образы типбвъ, то написавъ вниъ окремі статѣвъ, котрѣ вѣ особныхъ вѣдбиткахъ надруковано зъ деякими скороченями вѣ додатку до четвертого тому. Такъ надруковано тутъ ось-якій статѣвъ: 1. *Карпатская Русь. Географическо-статистическіе и историческо-этнографическіе очерки Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины* (стор. 557—581). — 2. *Политическое дѣленіе прикарпатскихъ земель и къоторыя статистическія показанія* (стор. 582—615). — 3. *Историко-этнографическое обозрѣніе* (стор. 616—670). — 4. *Объясненіе этнографической карты Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины* (стор. 671—747). Отъ-си статѣвъ знаходять ся вѣ „Чтеніяхъ“ на початку першого тому. Вѣдтакъ вѣ окремыхъ вѣдбиткахъ четвертого тому надруковано: 1. *Объясненія къ изображеніямъ* (стор. 1—24). — 2. *Свѣдѣнія о собирателяхъ народныхъ пѣсень, не упомянутыхъ въ предисловіи къ нимъ,*

1) Гляди „Исторію литер. рускоя“, II, 1; стор. 241—242.

2) „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина.“, стор. 45.

но доставивших оныл во время печатанія (стор. 1—3).¹⁾ — 3. Распределение и оглавление народных пѣсень галицкой и угорской Руси (стор. 4—16). — 4. Систематическое оглавление пѣсень въ порядкѣ, въ какомъ олдвоало бы имъ быть (стор. I—XX). — 5. Оглавление пѣсень въ томъ порядкѣ, въ какомъ онѣ напечатаны (стор. XXI—XXIX). — 6. Алфавитный указатель по началу пѣсень (стор. XXX—LXXX).

Бодяньскій умеръ р. 1877., заки надрукувавъ четвертый томъ; — вѣнъ не встигъ напечатати нѣ передняго слова, нѣ граматичныхъ замѣтокъ, нѣ словаря идиотизмбъ, — не выдавъ такожь этнографичной карты Головацкаго. Въ листь зъ 8. мая р. 1873. писавъ вѣнъ Головацкому: „Коли посылка образбъ типбвъ²⁾ и карты закбичить ся зовсѣмъ, то приступлю до друку передняго слова й оглаву“; — а въ листь зъ 6. мая р. 1875. писавъ вѣнъ ось-що: „Ваші поясненя зовсѣмъ вдоволяючй.. Чи приготавлиете Вы якы-то примѣтки до пятого тому (котрый вѣнъ хотѣвъ друкувати) и такожь словарь деякихъ высловбвъ, котры потребують поясненя для „Руси русской“? Добре було-бъ, якъ бы по-переду надруковано ще очеркъ нарѣчій Червоной и Угорской Руси“.

У справѣ надрукованя передняго слова Головацкій по смерти Бодяньского звернувъ ся до актуаря общества, Олексѣя Кудрявцева, але сей вѣдповѣвъ, що Бодяньскій не полишивъ нѣякого передняго слова, и вѣдтакъ Кудрявцевъ просивъ Головацкаго, щобъ приславъ ему матеріаль, доставлений передше Бодяньскому. Але Головацкій, не маючи рукописи того передняго слова, напи-

¹⁾ Мажъ тыми збирачами, що подали Головацкому народнй пѣснь, быть такожь Иосифъ Федьковичъ.

²⁾ У зборнику Головацкаго надруковано 20 образбъ народныхъ типбвъ.

савъ Кудрявцеву, щобъ перепечатано передне слово изъ „Чтеній“ р. 1865. (стор. I—XII). Одиаче въ вѣдбиткахъ збѣрника, выданныхъ р. 1878., не надруковано нѣякого переднього слова.

Свой збѣрникъ присвятивъ Головацкій „Государю императору Александру Николаевичу, самодержцу воен Россіи, царю-освободителю“.)

* * *

Въ першій части сего збѣрника надруковано „думы и думки“. Думы дѣлать Головацкій на былевій (се-бѣ-то историчній) и на бытовій (побутовій). Мѣжь былевыми думами розрѣзюе вѣнъ: а) такі думы, въ котрыхъ оспѣвуютъ ся народній подѣвъ козацкій (стор. 1—36), б) думы про подѣвъ звычайныхъ осббѣ (стор. 37—91). Въ думахъ бытовыхъ бачимо пять вѣддѣловъ: 1. думы козацкі (стор. 92—130), 2. вояцкі и рекрутскі (131—151), 3. гайдамацкі (152—176), 4. чумацкі и бурлацкі (177—180), 5. господарскі и скотарскі (181—236). — Вѣдтакъ мѣжь думками вызначуютъ ся: 1. думки народній (237—339), 2. думки свѣтцион верствы суспѣльности (340—388).

Про матеріалъ этнографичній, що его Головацкій выначуе назвою „думъ“, можна се запримѣтити, що толь-ко малѣ частина его належить помѣжь справдѣшній думы. Дума бо е кобзарска рапсодія зъ нерѣвнымъ складомъ вѣршѣвъ, пригожихъ бѣльшь до речитативу, нѣжь до спѣ-ву. У збѣрнику-жь Головацкого бачимо по-найбѣльшь пѣснѣ историчній; — вѣдтакъ пѣснѣ побутовыхъ нѣякъ не можна называти думами.

Въ другій части збѣрника Головацкого надруковано обрядовій пѣснѣ, а то: I. Пѣснѣ при суспѣль-

1) За выдаче народныхъ пѣснѣ Головацкій доставъ золоту Уваровску медалю; Уваровску премію въ квотѣ 500 рубл. и поднеку царя Александра II. за ось-ту присвату.

ныхъ праздникахъ и забавахъ се-бѣ-то: коляды (стор. 1—98). — II. Пѣснь при родинныхъ обрядахъ: 1. Ладкая або пѣснь весѣльнй (99—132); 2. пѣснь при хрестинахъ и пѣснь колысковй (133—142); 3. щедровки (143—176); 4. гагблжи (177—194); 5. шумки и чабарашки (195—217); 6. таладайки (218—240); 7. пѣснь цариний або русальнй (241—246). — III. Пѣснь до танцю або коломыйки (247—459).¹⁾ — IV. Пѣснь веселй и охочй (469—528). — V. Соббтки (529—530).²⁾ — Водтакъ послѣдуютъ пѣснь угорскои Руси, що ихъ збравъ священникъ Талапковичъ (535—559) и Олександръ Духновичъ (560—571). Далѣ надруковано въ другой части додатокъ („добавленіе“), а то: 1. пѣснь, збранй въ Стрыйскомъ окрузѣ Иваномъ Гушалевичемъ (582—624); 2. обрядовй пѣснь зъ-надъ Збруча, збранй Игнатомъ Галькомъ; а) руске весѣле (625—676), б) гагблжи (677—698); 3. Пѣснь руского Маковицкого люду въ Уграхъ, збранй Александромъ Павловичемъ (699—717); 4. Пѣснь Русинь-Лемковъ въ Галичинѣ, збранй Олександромъ Тороньскимъ (718—732); 5. пѣснь въ великомъ постѣ (733—738); 6. коломыйки и шумки, збранй Щастнымъ Саламономъ.³⁾

Въ першомъ вбдѣлѣ третьей части (се-бѣ-то въ третѣмъ томѣ) надруковано варіянты и доповненія: а) до думъ историчныхъ и побутовыхъ (стор. 1—288), б) до думокъ (289—460), в) до пѣсень веселыхъ и охочихъ (461—523).

Въ другомъ вбдѣлѣ третьей части (се-бѣ-то въ четвертомъ томѣ) надруковано доповненія до обрядо-

¹⁾ Въ додатку надруковано тутъ пѣснь гуцульскй (стор. 460—468).

²⁾ Въ додатку замѣщено тутъ 14 обжнковыхъ пѣсень (стор. 531—534).

³⁾ „Коломыйки и шумки“. Собрали зъ устъ народа Щастный Саламонъ. Съ путаи 4 арій народныхъ. Львѣвъ, 1863.

выхъ пѣсень: I. пѣснѣ при суспѣльныхъ праздникахъ и забавахъ: 1. коляды й щедрѣвки: а) коляды й щедрѣвки, збрани въ рѣзнихъ сторонахъ Галичины (1—100); б) коляды, записаніи Титомъ Бурачинскимъ въ Чорибѣмъ Потоцѣ, Надвѣрнянського повѣту (101—108); в) коляды, збрани Айталомъ Кобринскимъ въ селѣ Космачи, Косѣвского повѣту (109—126);¹⁾ г) коляды Стрыйского и Станиславѣвского повѣту (127—135); д) коляда, записана Уриндомъ Метеромъ въ угорскѣй Руси въ селѣ Скаль (136—137); е) христіянскѣй колядки (138—140); ж) щедрѣвки, записаніи Никитою Олександровымъ въ околицѣ Щирця, Льѣвского повѣту (141—143). — 2. Пѣснѣ на Маланку и на Новый рѣкъ (144—151). — 3. Тагѣлки (152—187). — 4. Пѣснѣ обживковѣ (188—208). — II. Пѣснѣ при родинныхъ праздникахъ и забавахъ, се-бѣ-то ладканя або весѣльнѣй пѣснѣ (209—441).²⁾ — III. Пѣснѣ до танцю, се-бѣ-то коломыйки, шумки й талалайки (444—520). — Въ додатку надруковано въ четвертѣмъ томѣ ще пѣснѣ, що ихъ збравъ студентъ Киѣвского университета, Галичанинъ М. Г. Астряба, а то: а) пѣснѣ морально-навчалючѣй и религійнѣй (стор. 521—525); б) пѣснѣ обрядовѣй (526—530). Вдѣтакъ слѣдує збѣрка Григорія Купчанка п. з. „*Народные обычаи, обряды и пѣсни въ Буковинѣ русскаго народа*“ (531—542). — Потѣмъ надруковано додатокъ: а) коляды або щедрѣвки (543—548), б) пѣснѣ йорданскѣй (549—553), поколядь (553—556).

¹⁾ На сторони 126, надруковано варіанти.

²⁾ Матеріали до сей частини збѣрки Головацкаго подали; проф. Олександръ Торонський и угорскѣй Русини, Олександръ Митракъ, Анатоль Кралицкій та Иванъ Яковичъ. Въ додатку надруковано тутъ: а) весѣльнѣй пѣснѣ угорскѣй Руси (стор. 436—441); б) пѣснѣ на хрестинахъ въ угорскѣй Руси (442—443).

Изъ укладу цѣлого матеріалу етнографичного можна дзнатись, що въ збрнику Головацкого пошло всео въ сумѣшъ найпаче за-для того, що вѣнъ не поставивъ границъ мѣжь думами й пѣснями, та що вѣнъ въ третѣмъ и четвертѣмъ томѣ збрника доповнявъ матеріаль, замѣщенный въ першѣмъ и другѣмъ томѣ. Ту мѣшанину й недоладнѣсть въ укладѣ своего збрника запримѣтивъ самъ Головацкій, и про-те спорудивъ вѣнъ систематичный оглавъ пѣсень въ порядку, въ якомъ треба було ихъ друкувати. Отже въ першѣмъ томѣ, по думцѣ Головацкого, мали-бъ пригоже мѣсце обрядовй пѣснѣ, що спѣвають ся хоромъ. Мѣжь оими пѣснями визначають ся: I. Обрядовй пѣснѣ, що ихъ спѣвають на суспѣльныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. коляды й щедрѣвки, — пѣснѣ, що ихъ спѣвають вѣчѣрь передъ Рѣздвомъ Христовымъ и передъ Водохрещами; 2. маланки, або пѣснѣ, що спѣвають ся вѣчѣрь передъ новымъ рокомъ и на новй рѣкъ; 3. гагѣлки; 4. русальнй пѣснѣ; 5. собѣтки, що спѣвають ся на Купала; 6. обжниковй пѣснѣ, що ихъ спѣвають при кѣнци жнива пшеницѣ й жита, коли приносять господареви вѣнокъ изъ колося; 7. пѣснѣ, що спѣвають ся при жнивѣ. — II. Обрядовй пѣснѣ, що спѣвають ся на родинныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. ладканя, або весѣльнй пѣснѣ; 2. празничнй пѣснѣ, и такй, що спѣвають ся въ кружку и при бенкетѣ; 3. пѣснѣ до танцю.

Въ другѣмъ томѣ (по думцѣ Головацкого) треба було надрукувати думы й думки, або пѣснѣ, що не спѣвають ся хоромъ; — отже: 1. думы историчнй й побутовй; 2. думки; 3. пѣснѣ веселй й охочй. — Мѣжь думами побутовыми визначають ся: а) козацкй; б) гайдамацкй; в) чумацкй и бурлацкй; г) войцкй и рекрутскй; д) господарскй и скотарскй; е) морально-навчающй и религійнй. — Думки-жь суть: а) любовнй, родиннй и житевй;

б) аллегоричній; в) колысковій. Відтакъ пѣснѣ веселѣ бувають: а) шуточній й насмѣшливій; б) небыличній и в) пѣнищій та корчемій.

* * *

У збрнику Головацкаго бачимо такі історичні думи й пѣснѣ побутові, що ихъ записано зъ устъ народу въ Галичинѣ, и котрі знаходять ся такожъ у збрникахъ Максимовича, Вацлава зъ Олеска,¹⁾ Срезневскаго, Павлього, Метлинскаго й Кульша. До деякихъ изъ тыхъ думъ надруковано другій варіантъ, записаній въ Галичинѣ; — одначе въ збрнику Головацкаго читаемо й такі думи історичні та пѣснѣ побутові, якихъ нема въ збрникахъ тыхъ етнографівъ. Найбблша заслуга Головацкаго, яко етнографа в отъ-ся, що вбнѣ збравъ багато колядокъ та щедривокъ, котрі зъявляють поганьскій свѣтоглядъ руско-українскаго народу.²⁾

Про збрникъ Головацкаго спбмнувъ Пыпинъ, на-тякаючи на вбдносины сего етнографа до Жетоты Павлього, що выдавъ у Львовѣ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (1839—1840; два томы). Се бо сказавъ Головацкій у своій автобіографіи, що вже тогдѣ, коли вбнѣ подавъ матеріялы до „Русалки Днѣстрової“, мавъ вбнѣ чи-малу збрку народныхъ пѣсней, та що єв выманивъ у него Павли, и выдавъ єв яко свою.³⁾ Відтакъ каже Пыпинъ, що порбвнюючи збрникъ Павлього зъ „Русалкою Днѣстровою“ (де Головацкій и єго товаришѣ самі друкували

¹⁾ Про Вацлава зъ Олеска гляди „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина“. С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 120—132.

²⁾ У своему збрнику користувавъ ся Головацкій етимологичною правописью Максимовича, приспособивши єв подекуды до выговору галицкихъ и угорскихъ Русинівъ.

³⁾ „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

свои пѣснѣ), мы находимо подекуды варіянты.¹⁾ Отже Пыпинъ пытае ся: вѣдки могли они взяти ся, коли-бъ Павли тѣлько выписувавъ тѣ-самі пѣснѣ изъ збѣрника Головацкаго? Опроче, по словамъ Пыпина, Головацкій, выдаючи опѣсля цѣлу свою збѣрку въ Московскихъ „Чтеніяхъ“, мѣжь рѣзными своими жерелами цитуе того-самого Павлого. Коли-жъ Павли заподѣявъ плягіать, то чому-жъ Головацкій позволивъ Бодяньскому сказати про се рокѣвъ черезъ двацять-пять, а самъ оповѣстивъ той плягіать ажъ въ 1883. р.?²⁾

Трохи зъ-годомъ въ статьи „Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ“ Пыпинъ попрѣкнувъ Головацкаго за се, що вѣнъ змѣнивъ свой давнѣйшій поглядъ на вѣдроджене галицко-русской народности. Вже-жъ Головацкій, якъ каже Пыпинъ, въ початку своєї литературної дѣяльности вважавъ свой народъ южнорусскимъ, заявляючи, що для него вѣ потрібна литература въ „народномъ“, с. в. южнорускомъ языкѣ. Але пѣзвѣйше, коли Головацкій ставъ жити въ Россіи, уважавъ вѣнъ ту литературу непотрѣбною и бувъ речникомъ литературы „общерусской“. Вѣдтакъ будши прихильникомъ „общерусской“ партіи, Головацкій явивъ ся ярост-

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI, 1885; — въ статье „Обзоръ малорусской этнографіи“, стор. 376. — Опроче Бодяньскій въ передивмъ словѣ до „Народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси“, збѣранныхъ Головацкимъ, каже, що Павли хѣснувавъ си не тѣлько тими пѣснями, котри „выманилъ“ у Головацкаго, але и рѣзными друковаными жерелами. Се передне слово надруковано тѣлько въ „Чтеніяхъ“, але нема его въ окремой вѣдбитцѣ збѣрника Головацкаго. Порѣви, „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина. С. Пб., 1891, томъ III, стор. 137.

²⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI, 1885; стор. 376. Порѣви, „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина. Томъ III, стор. 138.

нымъ ворогомъ польонизму въ тѣмъ дусѣ, якъ про се говорить ся въ издавництвахъ панславистичныхъ.¹⁾

На отъ-сѣй й иншій закиды Пыпина вѣдповѣвъ Головацкій у своѣй статьи „Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы“. (Вильна, 1888). Выправдуючи себе, Головацкій каже мѣжь иншимъ, що вѣдъ уже въ 1840. р. писавъ Бодяньскому про Павлього, котрый не записувавъ народныхъ пѣсень, а користувавъ ся чужими збѣрниками и выманивъ вѣдъ него его пѣсень.²⁾ Вѣдтакъ Головацкій старавъ ся доказати Пыпинови, що вѣдъ уже въ молодѣмъ вѣцѣ придержувавъ ся „общерусского“ языка, — що вже въ 1841. р. надруковано въ „Москвитянинѣ“ его статью „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“,³⁾ — що вѣдъ, бѣвши профессоромъ рускои мовы й литературы придержувавъ ся при слѣвѣ: „де не можешь перескочити, тамъ подлѣзь, а йди дальше“, — и що про-те бѣвъ приневоленный, читати свои лекціи збъ звычайнымъ въ Галичинѣ церковно-славянскимъ выговоромъ.⁴⁾

Але-жь Головацкій не бѣвъ щирымъ супроти Пыпина, бо поминувъ мовчки свою колишню дѣяльнѣсть въ хосенъ (мало)рускои мовы й литературы. Изъ попе-

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“. Двадцать-первый годъ. Томъ I. 1886; стор. 730—731. — Порѣвн. „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина“, Томъ III., стор. 225—226.

²⁾ „Замѣтки и дополненія...“, стор. 25.

³⁾ Головацкій пише, що вѣдъ „подъ давленіемъ мѣстныхъ обстоятельствъ“ бѣвъ приневоленный (!) переробити ту статью „въ галицкомъ нарѣчію“, почѣмъ надруковано єъ въ „Вѣнику“ въ Вѣднѣ р. 1847. Се заявлено кончить вѣдъ словами: „Вѣдъмъ вся быхъ, да всѣхъ приобришу“ („Замѣтки и дополненія...“, стор. 50).

⁴⁾ *ibid.*, стор. 51.

реднього огляду біографіи й літературної діяльності Головацького може дізнатись, що ввій в трицятих і сорокових роках був горячим патріотом руско-українським, та що ще в 1862. р. з'явив себе раз Русинномъ-народовцемъ в письмѣ до редакціи Петербурской „Основа“.¹⁾ Се письмо зладивъ ввій в правописи фонетичної, — вѣдтакъ всякому тамушому чоловікови видає ся се дивовижнымъ, що колишній народовецъ в тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина“ ругає ся „жаргонови галицкихъ народниковъ“, и „украинomanамъ“, що „испортили историческое правописание“.²⁾ Ба, в тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина“ Головацькій проявляє тенденційность не-абы-яку, коли цитує одно мѣсце из твору Дениса Зубрицкого и подає самъ малорускій перекладъ тексту російского, Але-жъ Головацькій зладивъ сей перекладъ такъ, щобъ всякому було ясно, що письменный языкъ „общерусскихъ“ Галичанъ не менше зрозумѣлый народови, якъ языкъ „народниковъ-украинomanовъ“, перетвореный на українській ладъ. Вѣдтакъ вказуючи на той свой перекладъ пытає ся Головацькій: „Зачѣмъ же коверкать и уродовать слова и формы, когда можно писать правильно на удобопонятномъ для всехъ русскомъ языкѣ?“³⁾

Головацькому не повелось, опрокинути докори, котрыми попрѣкнувъ его Великорусъ Пыпинъ за те, що ввій изъ руского народовця ставъ прихильникомъ московскихъ панславистовъ. Стоячи подъ впливомъ Погодина, позбувавъ ся ввій поволи своихъ народныхъ идеаловъ зъ сороковихъ роковъ, и вже в 1853. р. писавъ

¹⁾ „Основа“ 1862, Липень, О.Цб., стор. 68—69^б

²⁾ „Замѣтки и дополненія“, стор. 66.

³⁾ Ibid., стор. 67.

вѣнъ ось-що тому исторіографу-панслависту: „Какое счастье для меня, — по истеченіи многихъ годовъ я вѣрнѣе услышалъ слово о незабвенномъ для меня мужѣ, которому я премногимъ одолженъ за руское просвѣщеніе, поставившее меня въ возможность нынѣ словомъ и письмомъ дѣйствовать для образованія младшаго поколѣнія!“¹⁾ Доки-жъ живѣ въ Галичинѣ, то рѣднои своен мовы не называвѣ нарѣчіемъ языка російского; коли-жъ перейшовѣ въ Россію, то ставѣ вѣдѣ-разу такимъ непримиримымъ ворогомъ руско-украиньскихъ народовцѣвъ, якими не зъявляють ся бблшь тямущіи московскіи панслависты. Вѣдѣ р. 1868, ставѣ вѣнѣ ругатись народнымъ змаганямъ колишнихъ своихъ землякѣвъ, дарма, що вѣнъ самъ давнѣйше говоривѣ изѣ катедры про окремі прикметы малорускои народности супроти Великорусѣвъ, — про самостѣйность руско-украиньскои мовы й литературы. Хоча-жъ Головацкій вѣ 1868. р. покинувѣ давнѣйшии свои просвѣтніи й національніи идеалы, то мы, руско-украиньскіи народовцѣ, не хочемо помянути его лихомъ. Вже-жъ вѣнъ вѣ сороковыхъ рокахъ вказавѣ своимъ землякамъ шляхъ простиый и широкій у змаганю до розвою рѣднои мовы й литературы²⁾. А впрочѣмъ зладивѣ вѣнъ збѣрникъ народныхъ пѣсень, що его Великорусѣ Пышинѣ назвалъ „са-

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Николая Попова“. Москва, 1879; стор. 654.

²⁾ Вѣ першихъ рокахъ своен профессуры университетскои Головацкій постаравѣ ся о тѣмъ, що австрійске правительство вызначило 300 зол. р. на закупню рускихъ книжокъ для бібліотеки университетскои у Львовѣ. За тѣ грошѣ куплено творы украиньскихъ письменниковъ, Котляревского, Квѣтки-Основьяненка и и., и такожь деякіи книжки російскіи. — Зѣ Россіѣ посылавѣ Головацкій до Львова часто книжки бібліотецѣ Народного Дому. Мѣжь тымъ книжками суть деякіи дуже цѣнныи примѣромъ Статутъ литовскій зѣ року 1588.

мымъ капиталнымъ трудомъ въ собственно этнографическихъ изученіяхъ“.)

5. Иванъ Вагилевичъ.)

Въ руско-украинськой литературѣ нема письменника, котрый коротаѣ бы свѣй вѣкъ въ такихъ элидняхъ, якими побиваѣ ся Иванъ Вагилевичъ. Хоча вѣнъ бувъ талановитый и невсыпущій у своихъ трудахъ науковыхъ, то бѣдувавъ горко и неразъ зб своію сѣмьєю справдѣ голодувавъ. А вже-жъ головою причиною его недолѣ була падка ѣ упряма его вдача; — водтакъ и та оупольность, середѣ котрой вѣнъ живѣ водѣ р. 1848., не подавала ему помочи въ тяжкихъ невгодаинахъ. Коли-бѣ вѣнъ не бувъ позбуѣ ся идеалбѣвъ Маркіяноваго кружка, то Русь-Украина вважала-бѣ его своимъ свѣточемъ. Та отѣ, изѣ рускои „трициѣ“ лишѣ одинѣ Маркіянѣ до кѣнця

1) „Исторія русской этнографіи“. Томъ III, стор. 413.

2) Важнѣйша литература. 1. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“. Przez Augusta Bielowskiego. („Dziennik literacki“ Rok 1866. We Lwowie; str. 357—359; 373—375). — 2. „Wspomnienie pośmiertne“. („Siolo“. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym, ukraińskoruskim“. Lwów. 1866. Zeszyt I, str. 79—88). — 3. „Rękopisma, pozostale po s. p. J. Wagilewiczu“ (ibid., zeszyt III, str. 159—168). — 4. „Literatura w Galicyi“ (1772—1848). Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów. 1878; str. 127—129. — 5. „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель“ (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Николая Попова. Москва, 1879; стор. 622—651). — 6. Статія Ивана Ем. Левицкаго въ „Зорѣ“ Львовской зъ р. 1880., стор. 219—221. — 7. „Судьба одного галицко-рускаго ученаго“. Къ біографіи Ивана П. Вагилевича. Я. Г. („Кіевская Старина“, томъ VI, 1883; стор. 453—472). — 8. „Воспоминаніе о Маркіяніи Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ, изъ записокъ Я. Ф. Голонацкого“. („Литературный сборникъ“, издаваемый галицко-рускою Матицею. Редакторъ В. А. Дядицкій, Львовъ, 1883; стор. 10—36).

свого короткого життя оставъ ся вѣршити ось-тимиъ идеалами. Два инші товаришѣ зъ-перегодомъ розбѣшли ся двома противними шляхами: Вагилевичъ прихиливъ ся до Поляковъ, а Головацкій поддавъ ся впливамъ могутчои Россіи.

Вбиъ родивъ ся 2. вересня р. 1811. въ Ясени горѣшіймъ, селѣ Калужского повѣту, де его батько Микола бувъ священникомъ.¹⁾ Въ семомъ роцѣ життя вѣддали его въ нормальну школу въ Бучачи. Одбѣля вчивъ ся Иванъ въ гимназїи Станиславбвскѣи до р. 1829. Въ 1830. р. митрополита консисторїя приняла его въ духовну семинарію у Львовѣ, и вѣдтакъ ставъ вѣнъ студентомъ филозофичного вѣдѣлу на университетѣ. Тому-жь, що вбиъ самотужки займавъ ся етнографією та исторією, залишавъ вѣнъ науку университетску и про-те перепавъ при экзаменѣ зъ математики. Зъ-за-того не мѣгъ вѣнъ уже мати мѣсяця въ семинарін и пѣшовъ на екстерну. Тогдѣ пѣзнавъ ся вѣнъ зъ польскими литератами, Августомъ Бельовскимъ и Йосифомъ графомъ Борковскимъ, та написавъ кѣлька польскихъ вѣршѣвъ, котри Борковскій велѣвъ надрукувати въ журналѣ „Dziennik mѣd paryskich“.²⁾ Номінальнимъ редакторомъ сего журнала бувъ кравецъ Томашъ Кульчицкій, але его видавали польскї литераты, котри при взрцяхъ парижскихъ модѣ бажали польскому жѣноцтву подавати статѣ литературнїи и науковї. И отъ Вагилевичъ бувъ першїи, що вѣ Львовѣ за твѣрѣ польскїи дѣставъ литераткїи гонорарѣ, — кусвикъ якоисъ матерїи на камизолію вѣдъ кравця Кульчицкого.

Мѣжь-тимиъ пѣзнавъ ся Вагилевичъ зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ и полюбивъ рѣдну мову, занпащену вѣ-

¹⁾ Батько Ивана Вагилевича вмеръ р. 1869. въ Гозевѣ, Долянського повѣту, вѣ 92. роцѣ жити.

²⁾ „Dziennik mѣd paryskich“ ставъ виходити у Львовѣ р. 1835.

ковимъ дихолѣтємъ. Ставши членомъ Маркіяноваго кружка вѣдъ принявъ славянське имя „Далиборъ“, и задумавъ присвятити свои силы просвѣтѣ народній и дослѣдамъ етнографичнымъ. Идучи слѣдомъ за польскимъ етнографомъ Зоряномъ Ходаковскимъ,¹⁾ Вагилевичъ зъ цѣлымъ жаромъ молодечимъ прилягъ душою до темнаго люду, бажаючи пбзнати его звычайъ и обычаѣ; — про-те ходивъ вѣдъ за-любки мѣжь народъ, записувавъ творы устнаго словесности народнои, и вчивъ ся рѣднои мовы вѣдъ селянъ, що въ невзгодинахъ народныхъ самі-одни зберегли еѣ вѣдъ затраты.²⁾ Але-жь за-для такихъ своихъ змаганъ у хосенъ рѣднои мовы и етнографіѣ, не дбавъ вѣдъ про выклады и науки университетскій, и про-те дволѣтній курсъ студій философичныхъ вѣдбувавъ вѣдъ рокѣвъ черезъ сѣмъ (вѣдъ 1830. до 1837. р.).

Въ тѣмъ-то часѣ Вагилевичъ вѣздивъ изъ Головацкимъ до Дикова, де они оба впорядкували и описали церковно-славянській и старо-рускій рукописи въ библиотечѣ графа Яна Тарновскаго.³⁾ Вѣдтакъ они оба помогли Пашкевичеви (р. 1835.) зладити альманахъ „Зорю“, въ котрѣмъ крѣмъ народныхъ пѣсенъ находились стихотворы, казки та науковій статьи снхъ трѣохъ молодыхъ товаришѣвъ. Коли-жь цензоръ рускихъ книжокъ, Венедиктъ Левицкій, порѣшивъ, що того збриника не вѣльно друкувати, то трѣхи-зъ-годомъ (р. 1837.) напечатано въ Пештѣ той альманахъ зъ деякими змѣнами п. з. „Русалка Дибстровая“. На першѣмъ мѣсци находять ся тутъ „пѣснѣ народній“ (стор. 1—58) зъ переднимъ словомъ Вагиле-

1) Про Зоріана Долену-Ходаковскаго гледи „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина. Томъ III. С. 116; 1891, стор. 38—87.

2) Порѣви. „Исторію литер. рускои“, IV.; стор. 71.

3) *ibid.*, стор. 69—70.

вича п. з. „Передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ (стор. IX—XX). Водтакъ въ „Русалѣ Дибстровѣ“ надруковано два стихотворы Вагилевича: 1. переспѣвъ народнаго переказу п. з. „Мадей“ (стор. 72—76), и 2. казку „Жулинъ и Калина“ (79—88).

Въ 1835. р. Вагилевичъ пошовъ въ Карпаты, бажаючи водкрыти доисторичнй памятники будовль и славянскихъ руинъ. Знаючи бо оповѣданя про пещеры въ скалахъ (ущовбахъ) Карпатъ, вонъ уявивъ собѣ, що тамъ суть имовѣрно слѣды колишнього, поганьского культу Славянъ, — слѣды святищъ и руничныхъ надписовъ. Водтакъ оглянувъ вонъ пещеры въ Бубнищахъ, Трухановѣ и въ Розгорчию, и тыживъ черезъ два вонъ вернувъ ся до Львова, радючи радостью, що водкрывъ поганьскй святищъ, а на стѣнахъ ихъ надписы руничнй. Своимъ приятелямъ показувавъ вонъ копїи тыхъ надписовъ, одначе кружокъ Маркіяна водивъ ся скептично до тыхъ находовъ, ба, Шашкевичъ назвавъ ихъ „Вагилевичовскою фантазмагорією“¹⁾ А вже-жъ самъ Вагилевичъ вѣривъ въ автентичность тыхъ руинъ: — пещеры въ Бубнищахъ назвавъ вонъ памятниками давной штуки рѣзбярской и заявивъ, що тѣ письма справдѣ написанї пальцемъ божимъ въ Карпатахъ для чершихъ Славянъ.²⁾

Про тѣ свои знаходы писавъ Вагилевичъ чешскому фидьольтовѣ Шифариковѣ и російскому исторіографу Погодинову. Кореспонденція мѣжъ Погодиномъ и Вагилевичемъ розпочалась р. 1836. Въ листѣ зъ 10. кивня (серпня) р. 1836. пише Вагилевичъ, що въ сихъ дняхъ доставъ водъ Шифарика „преприяну водповѣдь“, только-жъ сей ученый мужъ „не знайшовъ ключа до оныхъ

¹⁾ „Литературный сборникъ...“, 1835; стор. 28.

²⁾ *ibid.*

письмень“.) Водтакъ 13. студня т. р. Вагилевичъ оповѣщуе Погодина, що пославъ въ Будимъ до друку „Слово о полку Игоревѣмъ“, бо въ Галичинѣ нема гражданскихъ черенокъ, — та що хоче вѣдбслати въ Прагу до печатаня „Рукопись Королеводворскій“, коли лишъ перепише его. Згадуе такожъ про свѣй „словарь южнорусскій“, котрый думае выготовити до друку р. 1839. Только хотѣвъ бы ще пѣзнати „миръ на Украинѣ“. Въ отъ-сѣмъ листѣ споминае вѣнъ такожъ про надписы въ печерь Розгорецкѣй, пишучи ось-що: „Шчо се тыче писемек гореноруцких, лишених в древкѣй континѣ в Розгирю: зиму не мѣзъ знати, бо сут неприотунѣ, но послѣ весенной порою, гнетъ постараюсь Вам пислати вѣрнѣ знимки, по приводѣ своего побратима Г. Килибиньского.“) Еднакъ я думаю, же, когда шче переглядимо и иншѣ свѣтѣ дупла та контини, котрихъ торонкое множество, притѣмъ коли шче написи с каменѣв пѣзнамают се, апроче коль згуста арамейскѣй письмена промѣтуют се: тогда не мало свѣтла чей розгалит се на обширѣ дѣлн правды наших в праволости словенской, нацем Підгирю“.)

Зъ-перегодомъ 27. червня р. 1837. Вагилевичъ писавъ изъ Львова Погодинови, що его словарь майже готовый, только-бъ переписати его, подекуды справити и доповнити.) Въ отъ-сѣмъ листѣ заявивъ вѣнъ, що хоче писати „граматику южноруску во вѣсѣхъ нарѣчяхъ“, та що „Слово о полку Игоревѣмъ“ и „Рукопись Королеводворскій“ радъ бы вкупѣ выдати п. з. „Поменники старословенского пѣснотвореня“. Водтакъ запримѣтивъ вѣнъ,

1) „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель“, стор. 624.

2) Килибинскій, польскій эмигрантъ, бувъ респондентомъ.

3) „Письма къ М. П. Погодину“, стор. 628.

4) Ibid., стор. 629—630.

що „найважливий предмет, котрий надбався ладно розвинути, є „словенська Символіка“. Вкінці споминув вбнї про зміну дотепершньої своєї правописи. Ось и слова его: *„Видите, що я своє правописанє изопичиу: се послѣ поради г. Шафарика и моїхъ кралявєз, щобъ охранити се відъ пєнї азбучнои, котра, звєсно, найневзгодливїша и найнеприятливїша. Надбю се, що тото правописанє, безъ сварки и нужди одержит-се и зїстане безъ всекой ре-регороди загаловимг“*¹⁾

Мѣжь-тымъ Погодинъ надрукувавъ письмо изъ Львова (самого Вагилевича) про руничїй надписы въ печерахъ карпатскихъ въ „Московскѣмъ Наблюдателѣ“ р. 1836. (№ VII; стор. 289) и подавъ конїй надписѣвъ, вѣдкрытыхъ Вагилевичемъ въ Трухановѣ, Розгѣрчю и горѣшнїмъ Синевѣдску, знаходячи въ нихъ *„примѣчательное сходство съ письменами синайскими древнихъ Руссовъ, сообщенными знаменитымъ ориенталистомъ Френомъ“*²⁾ изъ арабскаго писателя Х. вѣка“. Опбєля въ „Древней русской исторїи до монгольскаго иґа“ (Москва, 1871; томъ III, вѣддѣль 1) Погодинъ подавъ изъ письма Вагилевича вѣрне факсимиле надписѣвъ, вѣрѣзанныхъ на скалахъ въ Карпатахъ, и пояснївъ ихъ коротко (стор. 6). Вбнї заявивъ бажанє, порѣвнати тї надписы зъ письменами чудскими, вѣрѣзанными на рѣзныхъ скалахъ Сибєрїѣ.

Свою статью про пєчєры Розгорецкїѣ, писану польски, пѣславъ Вагилевичъ Шафарикови. Ось-ту ѣ де-

¹⁾ Правописъ Вагилевича, проявлена въ листѣ зъ дня 27. червни р. 1837., супроти правописи двохъ попереднихъ листѣвъ до Погодини, вважає ся вѣдмѣнною лише тымъ, що вѣдкинєно наконєчє тѣ пѣсла твердыхъ суголосѣвъ.

²⁾ Христїянъ М. І. Френъ (Frähn), профєсоръ ориєнтальныхъ языкѣвъ въ Казани, бунъ славнымъ архєологомъ и пунизматякомъ. Живъ вѣдъ 1782. до 1851. року.

якій нижій статъ Вагилевича, етнографичний й статистичний, переклавъ на чеську мову К. В. Запъ, и вѣдтакъ надруковано ихъ въ Часописи чеського музея. Осъ и переглядъ тыхъ статей: 1. Rozhorecké jeskyně (Časopis českého Muzeum. V Praze. 1838; стор. 197—215); — 2. Huculové, obyvatelé východního pohoří karpatského (ibid. 1838; стор. 475—498; 1839., стор. 45—68);¹⁾ — 3. O upřírech i vid'mach (ibid. 1840; стор. 232—261); — 4. Vojkové, lid ruskoslovanský v Haličích (ibid. 1841; стор. 30—72).²⁾

Мѣжь-тымъ Вагилевичъ скѣнчивъ науки богословскій (1839), та отъ, управа кравва не хотѣла ему, яко будущоу священникови, признати обезпеки удержаня до смерти (titulus mensae). Вѣнъ стоявъ пѣдъ доглядомъ полиціѣ не тѣлько зъ-за того, що взявъ участь у зложеню альманаха „Русалка Дѣвстровая“,³⁾ але й за-для своихъ кореспонденцій зъ учеными Россіянами. Не одержавши тои обезпеки Вагилевичъ задумавъ далъ займати ся науками й дослѣдами етнографичными. Головацкій пише, що имя Вагилевича було вже звѣстие въ Празѣ, Москвѣ й Варшавѣ, — що Россіяне вважали его своимъ чоловѣкомъ.⁴⁾ Такожъ польскій литераты приняли его въ свои кружки. Уже-жь они хѣсниувались чи-мало его вѣдомо-стями, по-за-якъ вѣнъ бувъ „ходячою енциклопедією“. На литераткихъ вечерахъ мѣгъ вѣнъ оповѣсти всю генеа-

¹⁾ Въ статьи „Huculové“ надруковано короткій словарець руско-чеській (1838; стор. 496—498) и денкй народній пѣснй (1839; стор. 47—52).

²⁾ Въ статьи „Vojkové“ надруковано короткій словарець (стор. 51—53).

³⁾ Про политичний змаганя Шашкевича, Головацкого и Вагилевича сказавъ директоръ полиціѣ Пайманъ: „Wir haben mit einer Nationalität (се-бѣ-то зъ польскою) voll auf zu schaffen, und diese Tollkörper wollen noch die todthegrabene ruthenische Nationalität aufwecken“. („Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 438).

⁴⁾ ibid., стор. 459.

льогію знатнйшихъ родбвъ польскихъ. Тому-то Поляки пбдлабузиновались ему, и намовляли его, писати по-польски та працювати радше для широкого круга польскои литературы, нїжъ для руского люду, словеснбсть которого немає нїякои будущини.¹⁾

Такъ отже зъ-годомъ Вагилевичъ полюбивъ польско товариство и забувавъ про идеалы кружка Маркіянового. Вбнъ ставъ приятелемъ Августа Бельовского, Лукіяна Семьньского, Доминика Магнушевского, Йосипа Борковскогo, изъ-за чого Денисъ Зубрицкій писавъ Погодинови 4. сьчня р. 1843.: „Вагилевичъ злишився совсбмъ, и шатався между Ляхами, питався фантастическими мечтами“.²⁾ Йосипъ графъ Борковскій, одинъ изъ передовыхъ Львбвскихъ литератбвъ того часу, взявъ собѣ Вагилевича за товариша, давъ ему у себе квартиру, велѣвъ ему пошити паньскій одягъ, — вбдтакъ водивъ его зъ собою на литерацикй вечеры, на балѣ, въ аристократичнй дома. Отже Борковскій своими вытребеньками збивъ Вагилевича зовсбмъ изъ толку, наговоривши ему, що вбнъ геніальний чоловікъ и красавецъ не-абы-якій, — що въ него влюбили ся всѣ аристократки. Розказавши про все те Головацкій не замовчавъ ще одной анекдоты про любощъ Вагилевича до аристократичнои дѣвиць Юліѣ. Ба, Головацкій оповѣвъ ту анекдоту зъ такими подробицями, що споганивъ память колишнього свого товариша й приятеля.³⁾

Дня 14. червня 1842. р. суфраганъ митрополита Левичкого, Григорій Яхимовичъ, оповѣстивъ Вагилевича, що его выключено зъ-помѣжъ кандидатбвъ духовного званя

¹⁾ *ibid.*

²⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 568.

³⁾ „Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883., — въ статьѣ „Судьба одного галицко-русского ученаго“, стор. 453—464.

зъ отъ-сихъ двоихъ причинъ: 1. Въ 1837. р. бравъ вѣнъ участь въ выдаваню „Русалки Днѣстровои“; — 2. удержуе звязъ зъ письменниками россійскими. Вагилевичъ выправдувавъ ся яко-мога, але Яхимовичъ вѣдповѣвъ, що се его выправдане вважае ся недостаточнымъ.¹⁾ Вѣд-такъ 27. травня (мая) р. 1843. писавъ вѣнъ Погодинови ось-що: „Що мене не святили изъ причины, „quod fovere videtur nexum cum scriptoribus russicis“, Вы о тѣмъ певне довѣдалисе на перевздѣ у Львовѣ. Прикро ми дуже, учтите се еологiн ни нащо, а потому по 3 годахъ отримати таке слово вѣтъ святителе нашего. Ходжу я коло того, абы его можно вѣтмѣнити, — али дуже думѣтую; а коли такъ, я зѣстану ще студентомъ медико-хирургiн. Я же на утриманье черезъ 3 годы буду требовати грошiй, — вѣтзываюся до Васъ, цы не озымете мiй сборникъ коледныхъ и щедровныхъ пѣсенъ? Буде ихъ числомъ 130, прочiн меньше важны собѣ лишею. Розумѣся, що дещо о нихъ поговорю. Печатаиныхъ буде 9 листiвъ меньше-бiльше. Цѣну не кладу, — разъ, що Ви якъ Русенинъ и литераторъ будете ихъ умѣти найлѣпше оцѣнити, а потому я Вамъ много обовязанный, такъ, що, кобы не мое положенiе, то бымъ почитувавъ за повиннiсть собѣ, Вамъ ихъ вѣдати до расположенья, якъ бысте розумѣли.“²⁾

Въ отъ-сѣмъ листѣ Вагилевичъ подавъ Погодинови ще ось-яку звѣстку: „Коли бувъ тутки у Львови г. И. И. Срезневскiй, я ему вручивъ для Васъ статьи историческо-

¹⁾ „Dziennik literacki“, 1866; стор. 357.

²⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 640. — Вагилевичъ у крайнiй бѣдѣ не смѣвъ якось прѣсенти Погодина о помѣчъ грошеву. А вже-жъ Денисъ Зубрицкiй, хочъ бувъ чоловѣкъ богатый, моливъ Погодина, щобъ подавъ руку ему бiдному, 78 лѣтньому старцю. Коли-жъ пѣнъ подѣ сего панслависта доставъ вексель на 100 рубльiвъ, то зрадѣвъ такъ дуже, що заливъ ся слезами. („Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 595, 596).

етнографически слѣдуючи : Монастырь Скитъ, Похороны, Сватья у Словенъ, Мечъ Бужскій и Каранты въ Галичи“.)

Въ окремѣмъ додатку до сего листу писавъ Вагилевичъ (14. кося [червня] р. 1843.) ось-що про Маркіяна Шашкевича: „5. косяне умеръ южно-русскій литераторъ, свеченикъ М. Шашкевичъ, издатель „Русалки Днѣстровои“ въ Будинѣ 1837. — — Выдавъ вінъ ще статью по-польскій „Азбука и Abecadlo“ въ Перемышли 1836. Колимаъ се зъ нимъ познакомивъ 1829. г., бувъ тогды веселый молодикъ, говоривъ много разумного, пустого; — его лице блѣде и очи голубы мали щось въ собѣ привлекательного. И тогды вінъ много писавъ, али лише стихи по-польскій. Послѣ знаомство изъ пустакими бурсакими паробило му много лиха, — такъ що и его отецъ черезъ него умеръ. Такъ хотъ и вѣдався бѣльше общесловенскій литературѣ, а особенно филологин, черезъ горе утративъ здоровье, такъ що вѣтъ 1835. г. ужѣ розвивалася недуга, на котру умеръ. Въ рукописи лишивъ перевѣдъ староческого стихотворенія (Kralodvorský rukopis) и Евангеліе св. Іоанна паразфразоване“.

Въ 1844. р. Вагилевичъ просивъ оячь конисторіѣ митрополичон, щобъ его помилвано, та отъ, его просьбу вѣдкинено 6. серпня р. 1844. Ёму сказано, що вѣдъ не сприяе униѣ, по-за-якъ у розмовѣ зъ приятелями похваливъ разъ епископа Львѣвского, Гедеона Балабана, щѣ сприявъ розвѣви наукъ мѣжь рускимъ духовенствомъ; — та ба, той епископъ, прихилившесъ зъ-першу до униѣ, ставъ оячь еи противникомъ.) Ажъ коли Вагилевичъ выдавъ руску граматику въ польскѣй мовѣ,³⁾ то 28. ве-

¹⁾ Та статья Вагилевичъ написавъ по-польски.

²⁾ „Dziennik literacki“. 1866; стор. 357.

³⁾ „Grammatyka języka małoruskiego w Galicji“. Ułożona przez Jana Wagilewicza. Lwów, 1845.

ресня р. 1845. консисторія помилувала его після каноничного процесу, який відбувъ ся въ его хосенъ.

Вже 1. серпня р. 1845. писавъ вѣнъ Погодинови мѣжь иншимъ ось-що: „Сколько мѣсяцевъ минуло, якъ я издалъ свою грамматику малорусску, что мене примирило съ митрополитою, однако подано ми кондиціи: 1. могилы не роскопати, 2. не мати сообщенія съ иностранными литераторами, особливо русскими. Такъ я намѣренъ ажъ тогда посвятити ся, якъ всяки други виды на честне и годне для мене содержанье утрачу.“¹⁾

Трохи-въ-годомъ Вагилевичъ оженивъ ся²⁾ и поѣхавъ до Львова въ пресвитерію, щобъ вѣдъ владыки одержати посвящене єрейске. Изъ Львова выславъ вѣнъ до Погодина останній свѣй листъ 27. серпня р. 1846.,³⁾ подавши ему ось-якій цѣкавій звѣстки про свои змаганя науковій: „Продажью моеи грамматики я не много користалъ и ажъ издаючи сокращеніе оной „Начальныя правила малорусской грамматики“, надѣюся, отобрати иждивеніе. Теперь издати намѣряюся: „Хронологическія таблицы“, 1. выпускъ, т. е. „Древнюю исторію, по за подпискою, де въ предисловіи будетъ крайно ростолковано (якъ минѣ бы ся здавало) происхождение Славянъ и начало ихъ исторіи и то вопреки доси принятымъ мнѣніямъ.“⁴⁾ Также за подпискою хочу издати „Идіотиконъ

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 648.

²⁾ Вагилевичъ оженивъ ся зъ Амалією Пекарскою, сиротою, котра виховувалась при своєму дѣду, Соллогубъ, священнику въ Павловѣ, повѣту Камьники струмиловон.

³⁾ Всѣхъ листѣвъ Вагилевича до Погодина надруковано одинадцять. („Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 622—651).

⁴⁾ Бельовскій пише, що хронологію двѣ сеслѣтнихъ укладавъ Вагилевичъ у формѣ таблицъ хронологичныхъ, та що зовсѣмъ виключивъ хронологію двѣ староданныхъ. („Dziennik literacki“, 1866; стор. 374).

южнорусскій“, хотя-нѣ что лише якъ выемокъ зъ „Статій о южнорусскомъ языкѣ“, али то не певне еще. Зато конечно сего года въ воросѣ съ Бѣлевскимъ издамъ переводъ Нестора, причѣмъ я примилъ въ поддѣлиникъ гугнавья гласныя.¹⁾ Касательно моихъ давнихъ десидерій отъ Васъ, воля Ваша дѣяти, что хотите, бо яже уже оженился, а теперъ приѣхалъ емъ до ординованя. Лише еще осмѣляюся Васъ просити о одну услугу, учините ми ее, коли Вамъ любо. Г. Мацеѣвскій былъ такъ ласкавый, что ми донѣсъ о профессурѣ словесности греческой и латинской въ Варшавѣ, и опять о такой же словенской въ Петербурзѣ, совѣтуючи, абымъ о нихъ компетовалъ.²⁾ И я рѣшился на то, если только ваше правительство не будетъ ми противне зъ причины, что я состалъ овященникомъ. Г. Мацеѣвскій говорилъ уже о томъ съ г. сенаторомъ Стороженкомъ, и онъ согласился; — стоитъ только, абы за мною ручилъ одинъ изъ русскихъ литераторовъ, что я человекъ честный и-благонравный, ученый и эрудиційный, и что буду заедно упражняти ся науками. Я не маючи лише Васъ одного на Руси пакъ близько знакомымъ, бо уже черезъ десять лѣтъ, отношуся до Васъ съ просьбою о такую поруку... О науцѣ можете завсегда беспечно ручити, ровно и то, что я буду продолжати въ занятію нею, бо я уже дванадцять лѣтъ тому якъ только и ею упражняюся, а то еще при рожныхъ пере-

¹⁾ „Гугнавья гласныя“ — се-бѣ-то носові самоголосы Ѧ, ѧ, Ѣ, ѣѦ (ѣ, је, ѣ, јеѦ), питомі колишній мовѣ старословянської, що єв зовуть такожъ староболгарскою, занепались у насъ ще въ часахъ донесторичныхъ.

²⁾ Вацлавъ Александеръ Мацеѣвскій выдавъ мѣжь иншими отъ сѣ два знамениті творы: 1. *Historya prawodawstw słowiańskich*. Warszawa. 1832—1835. — 2. *Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian*. Warszawa. 1839.

понахъ; зато о благоправности хіба лише тоє можете свѣдчити, что я яко жонатый священникъ по многихъ перепонахъ долженъ быти благоправный. Тую поруку будете ласкавы передати въ формѣ листу до г. Стороженка, або до г. князя намѣстника. И кобы можна, дайте, что я на теперъ больше способный до профессуры словесности словенской, али и до греческо-латинской подѣучилъ бымъ ся¹⁾

Коли Вагилевича посвящено въ пресвитера, то духовна управа посладала его на администрацію капелянїѣ Нестаничъ, повѣсту Камѣнки струмиловой, де вѣдъ р. 1838. до 1841. бувъ священникомъ Маркіянъ Шашкевичъ. Наставъ рѣкъ 1848. Дня 25. цвѣтня оголошено конституцію народамъ австрійскои державы, и вѣдтакъ Русины засновали у Львовѣ головну раду руску. Але-жь патріотичнїи ихъ змаганя не вподобались деякимъ Полякамъ, щѣ ихъ дѣды й батьки були колїсь Русинами. Они-то завязали „рускїй соборъ“, щѣбъ занастити дѣяльнїсть рускои рады. Сей рускїй соборъ выдавъ 8. червня р. 1848. вѣдзову до „братїи-Русинѣвъ“, заохочуючи ихъ, щѣбъ „утримовали вѣрми силами згѣду и єднїсть зъ (польскимъ) народомъ вѣрблного отечества“.²⁾ Незабаромъ члєны собору бажали выдавати свою часопись, и вѣдтакъ просили Вагилевича, щѣбъ схѣтѣвъ бути редакторомъ єи. Паны вызначили єму 1.200 зол. р. рѣчно за редакцію й обѣцяли давати єму до смерти пенсію въ квѣтъ 600 зол. р., ко-

¹⁾ „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 650—651.

²⁾ Ту вѣдзову подписало 64 члєнѣвъ руского собору. Мѣжь ними були три графы Дядушицкїи, Александрь, Юліанъ и Володимиръ, графъ Антонъ Юлѣвскїй, три рускїи священники: профессоръ богословія д-ръ Онуфрїй Криницькїй, Викторъ Дѣльницкїй и Ромуальдъ Крижановскїй. Опрѣчо подписали ту вѣдзову деякїи обыватєль адвокаты, урядники й студєнты университета.

ли-бъ та газета перестала виходити. Але-жь Вагилевичъ заявивъ панамъ, що консенсторія мабуть не позволить ему, прийнятись за таку редакцію. На теє вѣдповѣли ему: „Плюнути на консенсторію! — ось Австрія незабаромъ розпаде ся, Польща воскресне, а тогдѣ мы будемо вамъ розказувати, а не руска консенсторія“. ¹⁾ — Вагилевичъ вволивъ волю панбвъ, и, не оповѣтивши декана про свѣй намѣръ, покинувъ капелянію, поѣхавъ до Львова и ставъ редакторомъ „Дневника руского“.)

Головнымъ намѣромъ „Дневника“ було, зъєднати собѣ простый людъ, и про-те въ свѣй газетѣ захвалювано всякі пѣльги, якими корнестували ся хлопы за панованя польского.²⁾ А по-за-якъ рускому соборови було звѣстно, що руске духовенство має великій впливъ на людъ, то намагавъ ся вбнѣ, зъєднати собѣ такожъ рускихъ священникѣвъ. Тому-то въ вѣдзовѣ руского собору „до велебныхъ священниковъ“ сказано мѣжь иншимъ ось-що: „На укрѣпленіе и поднесеня нашеи рускои народности въ сей земли галицкой завязалъ ся соборъ зъ духовенства и особъ всѣхъ прочихъ званій и чиновъ, котрого намѣреніемъ есть: просвѣщеніе братовъ Русиновъ, — а усиленнымъ стараніемъ: укрѣпленіе вольности руского народа и сровнаніе оныхъ изъ вольностями народа польского. Али, абы сіє високоє намѣреніе було осягненимъ, и трудъ нашъ не былъ марнымъ, взываемъ Васъ, честны душпастырѣ, абы-сте спирали усилванія нашѣ своею мудростію и ревновали въ трудахъ около спасенія народного. Одна есть лише дорора, абы осягнути сєє високоє намѣреніе, а таєсть: щирость, одность и братняя любовь... Сирягайте

¹⁾ „Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 465.

²⁾ Порбви. „Исторію литературы руской“, II. 1.; стор. 26.

прото, честны отцы духовны, въ одность тоє, щѣ буря веремня сего и люде злои волѣ изъ спойнѣ розорвати хотять, бо дерево въ пни розчехненное змаритьтъ и зѣ часомъ усхнетъ, а унято до купы сильно вихрамъ достонтъ. Въ братномъ соединенію и христіанской любви єсть житіє и гараздъ, сила и правда народа, а въ ненависти смерть“.¹⁾

Въ „Дневнику рускомъ“ Вагилевичъ надрукувавъ „Замѣтки о русской литературѣ“ (число 5. 6. 9). Се в короткій библиографично-литературный оглядъ рускои письменности вѣдѣ вѣку Х. ажъ до часѣвъ найновѣйшихъ. А вже-жѣ тѣ замѣтки суть вельми короткѣ и нынѣ не можуть звати ся вдоволяющими. Такъ и. пр. про Шевченка змѣгъ Вагилевичъ лишъ отъ-се написати: „Т. Шевченко, знакомый поета, издалъ свои вершѣ подѣ подписомъ „Чигринскій Кобзарь“ (Петерб. 1840., втор. изд. 1844), въ котрыхъ полно ревниго чутъє; межи ними отличають ся „Иванъ Подкова“ и „Тарасова ночь“, — изъ нишого взгляду ударяетъ „Катерина“. Окромє того издалъ еще поємы: „Гайдамаки“ (Петерб. 1841., втор. изд. 1844), „Тризна“ (Петерб. (1844) и „Гамалія“ (Петерб. 1844), де ся отбиваетъ великій талантъ драматическій. Въ рукописи зостаєтъ превосходная его поєма „Кавказъ“.²⁾

Вагилевичъ ставъ выдавати „Дневникъ рускій“ щосереды латиньскими буквами и такожь кирилицею.³⁾ Перше число сєє газеты выдано 18. (30.) сєрпня р. 1848., а вже числомъ 9., дня 13. (25.) жовтня т. р. перестала она виходити, не здобувши собѣ прихильникѣвъ мѣжь Руси-

¹⁾ „Дневникъ рускій“, число 1.

²⁾ „Замѣтки о русской литературѣ“ надруковано такожь въ „Руской Библиотецѣ“ И. Опишкєвича. У Львовѣ, 1884; томъ III, стор. 145—158.

³⁾ Одну частину накладу „Дневника руского“ друковано латиньскими буквами, а другу кирилицею.

нами.¹⁾ „Дневника руского“ не мѣгъ Вагилевичъ выдати далѣ за-для того, що, коли головный комендантъ Львѣвскаго корпусу, Гаммерштайнъ, збомбардувавъ Львѣвъ (2. падолиста р. 1848.), розвязано польску раду и рускій собѣръ, та закрыто выдавництво польскихъ часописей и „Дневника руского“. Вѣдтакъ Вагилевичъ оставъ ся безъ кусника хлѣба, тому-що про обѣцану пенсію нѣхто зъ папѣвъ и не думавъ.

Вагилевичъ хотѣвъ вернуться на свою капелянію, але митрополича консисторія заявила ему, що по-переду має вѣнъ вѣдбути кару (реколлекцію) при архикатедральной церквѣ св. Георгія, тому-що вѣнъ самовѣльно покинувъ капелянію. Ему сказано, що ажъ тогдѣ зможе стати зновъ душпастиремъ, коли духовна власть побачить его покаяне и поправу. Але-жь деякі Поляки, приятель Вагилевича, остерегали его, щобъ не принявъ такои кары. — „Не вѣрь имъ!“ говорили они, „се хитрощѣ святоюрскій! Святоюрцѣ хочуть замкнути тебе пѣдъ сходами,²⁾ и будутъ тебе держати тамъ двайцять лѣтъ, якъ держать Лѣобковича.³⁾

¹⁾ „Дневникъ рускій“ знаходить ся въ библиотекѣ Народнаго Дому и такожъ въ библиотекѣ закладу им. Оссолинскійхъ. Въ библиотекѣ Народнаго Дому суть всѣ 9 чисель, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., друкованій латинскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатаній кирилицею. Въ библиотекѣ-жь закладу им. Оссолинскійхъ зберегають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., друкованій буквами латинскими.

²⁾ „Жити пѣдъ сходами“ — значило те, що жити въ домѣ реколлекційномъ, до котрого треба було сходити долѣвъ сходами вѣдъ пѣвнѣчнои стороны церкви св. Георгія.

³⁾ Никола Лѣобковичъ, униатскій священникъ, утѣкъ бувъ изъ Росіи въ Галичину въ сороковыхъ рокахъ. Вѣнъ живъ до смерти въ домѣ реколлекційномъ при церквѣ св. Георгія, по-ва-якъ уважали его идіотомъ. — Порѣви. „Кіевскую Старину“; томъ VI. 1883; стор. 467.

Тодѣ польскій историкъ Бельовскій просивъ Головацкаго, щоби сказавъ ему правду, якъ консисторія думає поступити собѣ зъ Вагилевичемъ. И вѣдповѣвъ Головацкій, що консисторія не гадає метитись Вагилевичеві за те, що вѣнъ, покинувши капелянію, видававъ у Львовѣ „Дневникъ рускій“. Вже-жъ Вагилевичъ видавъ руску граматику, и зможе писати рускі книжки для шкѣль низшихъ и середнихъ. Та-жъ консисторія вважає его все ще Русиномъ, хоча вѣнъ и поблудивъ. Тому-то реколекція буде тільки формальністю. Вагилевичеві треба буде зайти два-три рази до архикатедрального проповѣдника, Михайла Малиновскаго, и при добрій волі позбуде ся вѣнъ скоро той кары; — вѣдтакъ зможе вѣнъ вѣдъ якого пана-Поляка дѣстати дуже добру парохію. Але-жъ Вагилевичъ боявъ ся таки, поддатись духовній карѣ, котрою страхали его деякі Поляки. Вѣнъ заявивъ архієпископові обряду латиньскаго, Луцѣ Баранецкому, що хоче перейти на сей обрядъ; — одначе Баранецкій вѣдповѣвъ ему, що не може прийняти его вѣ дієцезію свою, бо не хоче ввійти вѣ коллизію зъ духовною властію обряду грецко-католицкаго. Вѣдтакъ Вагилевичъ пѣшовъ до пастора лютераньскаго и прийнявъ вѣру протестантску.

Въ сѣчні р. 1851. князь Юрій Любомирскій поставивъ Вагилевича провизоричнимъ заступникомъ куєстоша при закладѣ имени Оссолинськихъ. Вагилевичъ почавъ впорядковувати бібліотеку и зайнявъ ся списуванемъ инвентаря книжокъ. Та не довго працювавъ вѣнъ у хосені бібліотеки, бо ось по девятьохъ мѣсяцяхъ новій зарядъ закладу Оссолинськихъ увдльнивъ его вѣдъ занятя при бібліотецѣ, тому-що вѣнъ бувъ лютераниномъ. Вагилевичъ не погибъ изъ голоду лише для того, що бувъ рускимъ трансляторомъ при краєвій губерніи.

Не довго опбселя взявъ вбнъ участь въ выдавництвѣ словаря Линдого.¹⁾ За мизерною нагородою займавъ ся вбнѣ не тблько корректою, але справлявъ такожь деякй похибки першого выдана словаря.²⁾ и збывавъ матеріялы до выдана тому додаткового.³⁾ Коли-жь руску транслятуру при губерніи скасовано, то Вагилевичъ живѣ лишь изъ того злиденного зарббку, якій мбгъ роздобути корректою и експедицію Газеты Львовской, а вбдтакъ корректою часописи „Glos“.

Въ тяжкбй доли полегшало Вагилевичеви, коли заходами Бельовского, професора Малецкого и Станислава Пилята рада мбста Львова именовала его директоромъ городского архиву, поручивши ему, довести до ладу зборъ стародавнихъ актбвъ и документбвъ.⁴⁾ Давнбйше той архивъ бувъ чи-мало занапащенный. Ще въ трицятыхъ рокахъ зъявлявъ вбнѣ образъ сумнои руины, бо спочивавъ на стражиници помпйерскбй у скриняхъ незамкненихъ. Зъ-годомъ вызначено архивови окреме мбсце за-

1) Słownik języka polskiego przez Samuela Bogumiła Linde. Wydanie drugie, Lwów, 1854—1860.

2) Въ передгбмъ словъ до словаря Линдого писавъ А. Бельовскій ось-що: „Przy zatrudnieniach innych, z obowiązkiem naszym połączonych, nigdybysmy temu nie podolali, gdyby nie gorliwa pomoc p. Jana Wagiłowicza, który za bardzo miernem wynagrodzeniem, częśc korekt mozolnych na siebie przyjąwszy, wspiera nas oraz przez samo zamiłowanie przedmiotu, rozległemi swemi, filologicznemi wiadomościami. Jemu też zawdzięcza niniejsze wydanie to, cokolwiek w niem poprawniejszego w języku cerkiewnym, a niekiedy w innych dyalektach słowiańskich znaleźć się. (Tom I., str. 14).

3) Той додатковий томъ словаря хотбвъ Вагилевичъ выдати вкупѣ зъ польскимъ историкомъ Шайнохою и зъ колькама ишими вченими мужама, котрыхъ до сего дѣла вбзвавъ закладъ им. Оссолинскихъ. Та отъ, слбпота Шайнохи и смерть Вагилевича спинила ту роботу.

4) Передиче погбшено впорядковане городского архиву Денисови Зубрицкому.

вдяки маістратскому урядникови Распови. Коли-жь Вагилевичь обнявъ доглядъ архиву, то необавки вѣнъ переписавъ и приготовивъ до друку сто кѣльканацять оригинальныхъ грамотъ, въ бѣльшой части рускихъ.¹⁾

Але-жь ненастанна й безмѣрна праця пѣдбравала здоровле бѣдного Вагилевича. Вѣнъ ставъ знемагати недугою грудей, и трохи зъ-годомъ дѣзнались его приятель, що вѣнъ стоить на божѣй дорозѣ. Коли-жь вѣнъ дожидавъ смерти, то вице-ректоръ духовной семинаріѣ, Иванъ Ильницькій, и профессоръ Яковъ Головацкій намовляли его, щобъ повернувъ назадъ до вѣры батькѣвъ. И сказавъ Вагилевичъ Головацкому, що въ сѣй справѣ подумае, та отъ, пѣдъ вечѣръ того-жь дня втративъ вѣнъ пѣзнане, и слѣдуючого дня, 10. (н. ст.) мая р. 1866. умеръ. Жѣнка его и двое недолѣткѣвъ-дѣтей остались у найбѣльшой бѣдѣ.²⁾ Львѣвскій маістратъ давъ удовѣ малу пѣдмогу, — сто зол. р. одноразовою вѣдправою.

* * *

Вагилевичъ розпочавъ свою дѣяльнѣсть словесну писанемъ вѣршѣвъ, въ котрыхъ не добачаемо стѣйности литературной. Въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ надруковано двѣ поетичнѣй казки: „Мадей“ (стор. 72—76) и „Жулинь и Калина“ (79—88).³⁾ Важнѣйшою для насъ Русинѣвъ е збѣрка народныхъ пѣсенъ зъ „передговоромъ“ (переднимъ словомъ) Вагилевича, надрукована такожь въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ (стор. IX—XX; 1—58). Въ отъ-сѣмъ „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ пише вѣнъ ось-що:

¹⁾ „Literatura w Galicyi (1772—1848)“. Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów, 1878; str. 129.

²⁾ Всѣхъ дѣтей у Вагилевича було штерѣ; — трѣе вмерло ще за жити батька.

³⁾ Въ газетѣ „Dziennik literacki“ р. 1866. надруковано два польскѣй стихотворы Вагилевича „Spotkanie“ i „Upiór“ (стор. 359).

„Нарѣдъ рускій — оденъ зъ головныхъ покодѣнь славянскихъ, въ серединѣ межъ ними, розкладае ся по хлѣбородныхъ окрестностяхъ зъ-по-за гбрь Бескидскихъ за Донъ. Вѣнъ найширше задержевъ у своихъ поведѣнкахъ, пѣсеньохъ, обрядахъ, казкахъ, прислѣвйохъ все, що ему передвѣцькй дѣды спадкомъ лишили“...

„Святая Русь була селомъ райскихъ птвць и дивѣвъ; — ясны небеса одѣвали ю чистою опанчею, мйръ вддыхавъ любовію. Рускій нарѣдъ бувъ великимъ и величанимъ, порозумѣвъ обиявъ природу, чтивъ и до сердца ю пригортавъ, и бувъ мйръ и гараздъ и любовь взаимна. — Сюда належать небыличній и обрядній пѣснь. — Хрестъ на землю руску не внесено напрасно, и хочъ мѣсто храмѣвъ звели ся торонкйи церкви, священники спѣвали службу божую бесѣдою власного народа,¹⁾ не гороѣжили ся, не ставили ся панами, лише передъ сотнями лѣтъ, якъ ще й днеська, жили зъ мйрянами мовъ отецъ зъ дѣтьми, — були имъ друзьями, подѣляли смутокъ и радѣсть подъ ихъ низкими стрѣхами. Не було, хто бы заберавъ давній поведѣники, и затиравъ зъ молокомъ выссанй чувства; — проповѣдачѣ вытеребляючи поганьство, не перли чужой душѣ въ нарѣдъ“...

„Свѣтъ ясный всякими барвами буйно-буйно процвитавъ. Доокола рѣзній рукодѣла ставали, перемышль зраставъ широко и вступлявъ на вершокъ, все зарѣмно обиявши... А коли рускій нарѣдъ подъ верховодомъ великого князя въ одно тѣло изрѣсѣ, гостинцѣ въ ширь и вздовжь покопано, и Правду зъ простыхъ сердець и давныхъ поведѣнкѣвъ установлено, а руска земля честь и сла-

¹⁾ Языкъ церковно-славянскій не бувъ бесѣдою пароду. Се — языкъ мертвый, що его подекуды ожевлено фонетикою и денками формами мовы старорусской.

ву мала... Лишь скоро стали сварнии князь крамолы ковати, и Русь дробила ся и падала, а тьмы торонкихъ дивыхъ ордь набгали кровавыми путями, и краснй царини рускйи кбньскими орали копытами, а райскйи птицѣ сплошенй улетѣли далеко, та й гараздъ изъ ними“...

„А коли Татари сврыми вовками на земли рускбй загнуздили ся, збйшла на ню недоля. Густин осады трупами устелили, а рѣки кровью ударили... Ночами отогували (!) небеса луны горячихъ сель, а вѣтры заносили зойкъ стннаного и полоненного мйру; — а коли зоря розсвѣчала день бѣлый, гонили гайдуки мйрянѣ пбвъ-сонныхъ на ланѣ понужателѣвъ изъ народа побратимого, томили гбршь Татарт, — кровавый пбтъ обливаетъ буйный полонѣ, а глумленыхъ тяглыми роботами дротяными нагайками наперано. Тымѣ дѣломѣ Русинѣ въ навалѣ горести спинивѣ ся и въ журбѣ ставѣ думати надѣ своевѣ недолевѣ ужяеновѣ“...

„Такѣ много ужаснои недолѣ вбдси — (напротивѣ буйнй привиды рускои душѣ, и красна природа, зеленй погаря, цвитущйи царини гновнй кбетьома дѣдбвѣ, нивы золотоколой, повнй божого дару, — а знова горблячйи ся могилы на рбднихъ батькахъ та братбхъ, тямка минулои чести, гаразду и великости Руси) — конче надѣляли рускйи нарбдѣ, вьзали до любви вѣтчины и поперли го въ вирѣ житя — повного дѣланйя и дикои боротьбы зѣ падею, и овбнѣ стераючйи ся тягло дерѣ ся зѣ кровавыми грудьми та иьскавѣ привернйя перѣжннхъ щастливннхъ веремень“...

„Такѣ нарбдѣ рускйи прославнвѣ ся, гараздувавѣ, бѣдивѣ ся, боровѣ ся, розбивавѣ тугу и надѣвавѣ ся, — такимѣ конче и гадкамѣ его и пѣсямѣ бути“!...

„Вѣ думахъ розцвиваетъ лицарскими дѣлами буйнбсть, звязана зѣ переповненымѣ внутренимѣ призракомѣ; они

суть найчеснѣйшимъ образомъ борючихъ ся и загибающихъ стратенщѣвъ. Изъ Запорожя лицарекихъ дѣлъ го-
монъ зашибавъ ся высокими курганами по всей Руси, а
зъ Бескидѣвъ и всякихъ сторѣнъ розбѣгали ся мстивіи
молодцѣ за печальную неволю мірянъ. — Мужаць-
кіи думы суть по наибольшій части быличными, и вов-
нюють буйною та й дикою силою. Мужь, закликаний
падею, славою, або справою народа, лишає родину, щѣ
го любила, выплекала, вылетѣяла солодкими словами, ѣде
на кровавый пиръ, сестры му коня выводятъ, сѣделце
выносятъ, а родина цѣла выводитъ го слезными очима
и журными гадками, благословлячи го, на широкий стени.
Мамка розговорює ся зъ конемъ, выштыує ся птиць, въ
серце вкопують ся тоски печальніи, чоло розъорує жаль,
а попертого въ виръ недолѣ дожджѣ дробнѣи полочуть,
густѣи терны розчѣсують, а буйнѣи вѣтры осушують. Зѣй-
шла блѣдая зоря: молодцѣ на воронъ-коньохъ полетѣли
на чорный шляхъ и навязали не одну сотню Татаръ, —
и тогда буйна радѣть розлягла ся пѣснею по степахъ,
або огорненіи тьмами Татаръ, зъ розтолочеными чашками
въ крови постелили собѣ перестѣльницю. Воронъ-кѣнъ
вѣрненькій вбѣвъ ся по колѣна въ землю, прищавъ до
пѣжочокъ свого пана, а сизый жирѣднѣи орелъ осѣвъ
на лобъ, наступавъ на кучерѣ и выпивавъ очи. Смерть
на побѣйцѣ була у него жениханьомъ, лише журба ро-
дины сумує го; тѣшитъ ю медѣвными словами, пращає
стару неньку, щѣ ся надъ нимъ розпукає. Гетьманъ пра-
щає вѣйско, товаришѣвъ и отечину“...

„А коли вечеромъ мѣсяць блѣдый середъ звѣздъ
меркотючихъ мрѣе, дѣдъ сивобородый зъ кобзою сѣвъ
при могилѣ, глянувъ по костьохъ, щѣ ся межи травою
бѣлѣють, задумавъ и заспѣвавъ сумную думку; або при
ватрѣ обступлений молодцами прославлявъ досадными

словами и сильнѣшимъ пѣжь на могилѣ голосомъ мину-
лихъ лѣтъ и минувшихъ витязѣвъ“...

„Думки (пѣснѣ жбноцькѣ) провѣвають буйною гар-
ністю и зажегненими чувствами, повязаными зъ журбою
и тугою. — Обмана козакѣвъ, лихая падь, що милого
забрала, — або смерть, що го загорнула, розсерджуе дѣ-
вицю, що ся цѣлою душею влюбила, обгортае розпукою, —
сама розбивае ся о камѣнь, пдѣ землю западае, пдѣ
воду йде. Обманена ли зрадливымъ козакомъ (ледѣнемъ,
молодцемъ) заметуе го жаркими клятвами, або не вда-
ючи ся въ тугу и розпуку, надѣе ся прикликати го на-
задъ, скаче въ городецъ, копае зѣля, що пдѣ бѣлымъ
каменемъ росте, чаруе молодця, котрый на глумъ при-
лѣтае, и стае ся добродушною посмѣшкою милою, що ся
его наворотомъ радуе“.

„Козакъ вѣрный пускае ся на вѣйну ити; мила вѣд-
пустивши его, хотячи и не хотячи, лишае ся зъ журными
гадками, тужна пѣсонька розлягае ся сумными ярами; —
лишена выступае на високу могилу смотрити, чей милый
не ѣде, высылае сивѣ соколы та чорнѣ вороны по вѣсти,
котрѣ або вертають и тѣшатъ, або мѣсто нихъ сивенька
зазуля сумно закуе погибель милого. Тогда она попала
ся богатому лютому нелюбови, або якому пройдисѣвту, —
тогда зъ усыхаючихъ грудей тосклѣ выкопують ся вздо-
хи, душа въ горѣваню лѣтае по-за горы и снить въ-пбѣв-
явно о миленькомъ, — агадка й туга сумною пѣснею о по-
гиблѣмъ сплывае. Другѣй дочувши ся на чужинѣ, що мила
присилувана вѣнчати ся зъ инчимъ, найчастѣйше зъ бо-
гачемъ, не вертае ся у свѣйню, — розбивае тугу степами
по-за Дибиръ, або присѣвши у могилы загомонить думку
о щастю, що сплыло; а пѣснѣ, що нею молодець тужить
по своѣй небозѣ, не вдлнчае ся вѣдъ думки, що ю мила

співає у тузі по милбмъ.¹⁾ — Любовній пѣснѣ, де нема провини, туги, провѣвають гарною любовістю, веселою буйністю, нетямливимъ веселіємъ, и суть поскочній до танка“...

„До жбноцькихъ пѣсень причисляють ся всѣ обрядовіи. Въ сихъ не той смутокъ и горестъ, що въ думкахъ. Пѣвць ними забувають зелѣзное житє, и проливають ся повными чувствами. Тамъ видить ся ничій свѣтъ; — на чудныхъ крылахъ летить гадка въ передвѣкъ, любая слобдна нетямка огортає душу; въ нихъ являє ся Руснінь истиннимъ Славяниномъ, не любующимъ собѣ въ борбѣ, лише въ тихенькомъ, домашнімъ гараздѣ. На всякое веремне года суть обряды, суть пѣснѣ: воскреслая весна, настаюче лѣто, обжвики, конецъ всѣмъ роботамъ и ничій, скликують молодыхъ и старыхъ всего села въ посвятній мѣстця, нинѣ коло церкви, на оболоню, такожъ у гай, кладуть огнѣ; — молодць грають своимъ способомъ, а дѣвиць йдутъ танкомъ и спѣвають пѣснѣ безконечній, бо и танокъ безконечный“. — —

„Пѣснѣ обрядовіи лишились чеснымъ святымъ вѣномъ дѣдбвѣ передхристовыхъ; — складъ ихъ не теперѣшній, имена нечуваній й незнакомій. Въ нихъ встрѣчаємъ много згадокъ о богахъ славянськихъ, о раю, райскихъ птицяхъ, райскбмъ деревѣ, о гаяхъ. Саміи имена: ладканя, купайла, коляда, гагблки, русалки, щедровки свѣдчать тому. Пѣснѣ тотіи суть золотымъ послѣдкомъ щаснѣйшихъ веремень, коли ще сама лише природа промовляла до рускои душѣ, а вѣнъ ю сильно нагортавъ у свои нѣдра. — — У ладканьохъ проколює ся такожъ туга, лишь не такого зарубу, якъ въ думкахъ. Жаль за

¹⁾ „Межи думками, що розжареными страстьми промовляють, а думами, дѣянньомъ и борбою жегущими, не лѣза загородити мѣжу“. (Примѣтка автора).

родиною, за зльничкомъ, за вѣнцемъ дѣвочимъ, лякаючи ся лихого свекра, тулить надѣя щастя, маючого настати за любимымъ. Изъ сего огляду передомъ идуть сиротиньскіи пѣснѣ¹⁾ — —

Въ отъ-сѣмъ „передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ видно багато фантазій молодого ентузіаста, котрий ще добре не розглянувъ ся въ нагромадженбмъ матеріялѣ етнографичнбмъ, та ще не знавъ, що-то суть думы, а що думки й пѣснѣ. Ба й его поглядъ на обрядові пѣснѣ не може зватись вдоволяющимъ, коли вонъ заявивъ, що до жіноцькихъ пѣсень причисляють ся всѣ пѣснѣ обрядові. Опроче складня того переднього слова в денекуды така чудерняцка, що справдѣ треба дивуватись, якъ мбгъ знавець рускои мовы зладити таке писане.

Етнографичный свѣй матеріялъ подѣливъ Вагилевичъ на два вбддѣлы: 1. думы и думки (стор. 1—35); 2. обрядові пѣснѣ (36—58). Передъ думами й думками поставивъ вонъ отъ-сей епиграфъ изъ поезій Богдана Залеского :

Co się stało?

Gdzie to naszych dum połowa?

Zaporozskich dziś tak mało!

A miłośna ta lub owa,

O trzech zorzach, trzech krynicach,

Siedmiu wodzach, stu dziewicach, —

Rzekłbyś, że te dumy z laty

Przenuciwszy błogie chwile,

Przenuciwszy smutne straty

Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile!²⁾

¹⁾ Про сей „передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ пише Вагилевичъ въ примѣтцѣ, що вонъ выйнивъ его изъ ширшой своєї розправы.

²⁾ Ся слова Залеского знаходить ся въ его думцѣ „Co mi tam! czyli poranek starego myśliwca“. („Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego“.

Вагилевичъ надрукувавъ 20 думъ и думокъ и додавъ до нихъ одну „лелѣяльну“ (колыскову) пѣсню. А вже-жъ запримѣчаемо, що въ сѣй части збѣрничка нема нѣ одной справжньої думы, — суть тѣлько историчнїй пѣснї й думки. До обрядовыхъ пѣсень належать: 1. колядки (всѣхъ — 7); 2. гагблки (всѣхъ — 3; третю гагблку надруковано зъ варіантомъ); 3. ладканя (всѣхъ — 21). Бблшу частину матеріалу сего збѣрничка збравъ мабуть самъ Вагилевичъ. При колядкахъ запримѣчено, що ихъ „вдѣ Калуше збравъ Д(алиборъ) Вагилевичъ“; — у збираню-жъ всѣхъ вишихъ пѣсень бравъ участь не тѣлько Вагилевичъ, але й Головацкій, ба й Иванъ Бѣлинскій та Маркель Кульчицкій.¹⁾

* * *

До галицко-рускихъ письменниковъ належить Вагилевичъ ще й за-для того, що въ польскій мовѣ выдавъ руску граматику и переклавъ на руску мову старорускій памятникъ „Слово о полку Игоревѣмъ“.

Заголовокъ граматики в ось-якій: „Grammatyka je-

Lwów, 1877; tom I, str. 118). Ось-той епиграфъ послуживъ Антонови Могильницкому до написаня гарной елегїи (въ выданю „Скита Манавского“), що починає ся словами:

Ахъ, недоле! що-жъ ся стало?

Где ся нашї пѣснї дѣли,

Пѣснї золотїи!

¹⁾ Въ „предисловію“ до „народныхъ пѣсень галицкой и угорской Руси“, збранихъ Головацкимъ, пише Бодяньскій ось-що: „Иванъ Бѣлинскій и Маркель Кульчицкій, священники, собирали, первый въ краѣ Бережанскомъ, а второй въ Стрыйскомъ, около 1834—1835. г. пѣсни свадебныя, бытовыя, коломїйки и и. Изъ нихъ нѣсколько напечатано въ „Русалкѣ Дивстровой“, но цѣлый сборникъ того и другаго достался Паули, который и выдавъ его за свой“. („Чтенїя въ императорскомъ обществѣ исторїи и древностей русскїихъ при Московскомъ университетѣ“. 1863. Книга III. Москва; стр. X).

zyka maloruskiego w Galicji, ułożona przez Jana Wagilewicz^a. Lwów, 1845. (Грамматика языка малорубкого въ Галиціи, сочиненная Ивановъ Вагилевичемъ. Львовъ, 1845; сторѣнь XXIII+181).

Въ переднѣмъ словѣ каже Вагилевичъ, що на зазывѣ пріятеливъ почавъ р. 1841. писати „Rosprawy o języku maloruskim“, котрї трохи-не зовсѣмъ выкбичивъ. Одначе зваживши, що такі розправы тѣлько той зможе зрозумѣти, котрый добре знае языки славянскїй, а бодай языки рускїй и польскїй, написавъ вбнѣ граматикую малоруского языка. Шобы-жь догодити и тымъ, що въ тѣмъ напрямѣ мають уже деякї вѣдомости й хочуть лѣпше пбзнати языкъ малорускїй, то вбнѣ подавъ деякї вытяги изъ той розправы.

Вагилевичъ дѣлить языкъ малорускїй на два нарѣчя: 1. галицке, 2. кїввске нарѣчє,¹⁾ и каже далѣ, що характеристикую языка малоруского є звучность (pełnodźwięczność). Вбдтакъ заявляє вбнѣ, що малорускїй языкъ є особнымъ, осередковымъ языкомъ у славянщинѣ, изъза чого вбнѣ мавъ великїй впливъ на языки книжнїй, польскїй и рускїй (се-бѣ-то великорускїй або россїйскїй); — тому-то можна вважати его нарѣчемъ (rodzeczce) обохъ сихъ языкѣвъ. — Вже изъ сего писаня видно, що Вагилевичъ не виробивъ собѣ ясного понятя про вбдносны рускои мовы до языкѣвъ польского и россїйского, по-заякъ думавъ, що тая мова, котра впливає на розвбй обохъ

¹⁾ Зъ-перегородъ уявивъ собѣ Вагилевичъ, що руска мова въ Перемьскѣмъ, Синоцкѣмъ и въ дальшихъ повѣтахъ захѣдной Галичины, якъ и въ Руси угорскѣй, є цѣлкомъ ниша, нѣжь мова люду подольского, вольнського и украинського. Вбнѣ думавъ, що людъ на Словаччинѣ и въ захѣдныхъ повѣтахъ Галичины ажъ по жерела Буга и Стыра є потомкомъ давнихъ житѣвъ Великой Моравы. („Dziennik-literacki“ 1866; — статья А. Бальовского п. з. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“; стор. 375).

сусѣднихъ языкѣвъ, уважае ся нарѣчемъ. А вже-жъ наука про окремі прикметы языка малоруского въ дальшій части переднього слова (стор. II—XXII) має и теперь ще стійність наукову.¹⁾ И справдѣ, кождый діалектологъ славянскій найде тутъ багато цѣнного матеріалу до науки про звуки и словотвѣръ руского языка.

Про саму-жъ граматику запримѣтивъ Головацкій, що она в перекладомъ російскои граматики Греча.²⁾ Хоча-жъ тая граMATика не в такимъ перекладомъ, то все-жъ, нѣгде правды дѣти, Вагилевичъ, найпаче въ подѣлѣ именъ и дѣслѣвъ на рѣзніи категоріѣ, придержувавъ ся граматики Греча, та й въ науцѣ про складню подававъ часто такі приклады, які були-бъ пристоїні до граматики російскои. Въ загалѣ у своїи граматицѣ вчитъ Вагилевичъ такои мовы малорускою, котра в закрашена деякими прикметами мовы церковно-славянскои, старорускою и російскои.³⁾

Вже въ 1840. р. Вагилевичъ зайнявъ ся перекладомъ Несторовои лѣтописи на мову польску,⁴⁾ а вѣдтакъ р. 1864. у Львовѣ въ I. томѣ видавництва „Monumenta Poloniae historica“ (стор. 521—884) надруковано сю лѣтопись подъ такимъ заголовкомъ: „Latopis Nestora z dodatkiem Monomacha nauki i listu do Olega w oryginalne i polskiem tłumaczeniu wydali i objaśnili August Bielowski i Jan Wagilewicz“.⁵⁾ Поббчъ тексту староруского издавцѣ поклали

¹⁾ Окремі прикметы языка (мало)руского знайшовъ Вагилевичъ подекуды вже въ намятникахъ старорускихъ до кінця XV. вѣку (стор. II).

²⁾ „Кіевская Старина“, т. VI. 1883; стор. 650—651.

³⁾ Въ житєписи Ивана Вагилевича каже Павлинъ Свенцицкій, що граMATика Вагилевича вважае ся за найлучшу. („Siolo“. Lwów. 1866; I., str. 86). Треба-жъ признати, що граMATика Головацкого зъ р. 1849, влучшою вѣдъ граматики Вагилевича.

⁴⁾ „Dziennik literacki“. 1866; str. 374.

⁵⁾ Се виданє явилось такожъ въ окремихъ вѣдбиткахъ.

польскій перекладъ. А вже-жъ переважно ббльшу часть сеи працѣ зладивъ ачей самъ Вагилевичъ; вѣнъ-то впровадивъ у текстъ носовіи звуки *а, я, ж, ъ,*¹⁾ котрїи въ старорускихъ памятникахъ звичайно заступають ся чистыми самоголосами *а, я, у, ю*. Знаючи-жъ добре языкъ старорускїи мѡгъ вѣнъ опроче доволъ консеквентно зладити текстъ лѣтописи. Вѡдтакъ можъ догадуватись, що весь перекладъ польскїи в дѣломъ самого Вагилевича, по-заякъ Бельовскїи не знавъ добре мови нашихъ лѣтописцѣвъ. Мабуть тѡлько поясненя до тексту выйшли зъ-пѡдъ пера Бельовского.

Изъ-помѣжъ старорускихъ памятникѡвъ Вагилевичъ переклавъ „Слово о полку Игоревѡмъ“ на мову руску ѡ польску. Оба сїи переклады знаходять ся въ другѡмъ зшитку рукописей Вагилевича, зберегаючихъ ся въ науковѡмъ закладѣ имени Оссолинськихъ у Львовѣ (N° 2411). Сей-то зшитокъ має ось-якїи заголовокъ: „Badania filologiczne przez Jana Wagilewicza“. Księga I. Lwów. 1856. Пѡсля промовы „do czytelnika“ слѣдує статья: „O uprawie języka starsłowiańskiego w Polsce“. Опѡсля читаемо статью: „Nieco o pierwiastkach staro-słowiańskiego języka“. Lwów, 1853. Сю статью написавъ Вагилевичъ изъ поглядомъ на твѡрѣ Микльошича „Radices linguae palaeoslovenicae veteris dialecti“. Lipsiae, 1845. На третѣмъ мѣсци въ ось-сѣмъ зшитку знаходить ся студїя п. з. „Слово о полку Игоревѡмъ“. Slovo o pulku Igorewym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII. wieku. Text oryginalny sprostował, objaśnił i przełożył na język polski i ruski Jan Wagilewicz. Lwów, 1865.

Пѡсля переднього слова знаходить ся тутъ старорускїи текстъ „Слова о полку Игоревѡмъ“, потѡмъ пере-

¹⁾ Порѡви. „Письма къ М. П. Погодину“..., стор. 650.

кладъ рускій и польскій; вѣдтакъ слѣдуютъ поясненія (przypisy) въ двохъ редакціяхъ. Перекладъ рускій надруковано въ III. томѣ „Руской Библіотеки И. Онішкевича“ (Львѣвъ, 1884; стор. 119—128).¹⁾ Польского-жъ перекладу й поясненъ (въ польскѣй мовѣ) доси не напечатано. Треба-жъ признати, що Вагилевичъ бувъ фильольогомъ лучшимъ вѣдъ Якова Головацкого. Творы Добровского, Шафарика й Микльошича були ему добре звѣстні, и вѣдтакъ при быстротѣ своего духа зъумѣвъ вѣнъ критично зладити текстъ и подати досыть добрі поясненія. Не подивуємо ся отже, що Вагилевичъ бажавъ р. 1846. зайняти катедру „словенской словесности въ Петербурзѣ“.²⁾ И справдѣ, у Вагилевича бувъ чи-малый таланъ до фильольогичныхъ дослѣдѣвъ, мѣжъ-тымъ коли историчні его писаня суть подекуды неясні, по-за-якъ основуютъ ся на дивовижныхъ гипотезахъ. Уже-жъ самъ Вагилевичъ знавъ добре, що исторія не в полемѣ для его науковыхъ студій, и вѣдтакъ писавъ вѣнъ ось-що: „Zajmując się pracami filologicznemi, byłem powodowany dla ich uzasadnienia wyszukiwać pojedyńcze dane w historii“.³⁾

Въ першѣмъ же зшитку рукописей, що зберігають ся въ бібліотецѣ Оссолинськихъ, читаемо историчну студию Вагилевича п. з. „Dzieje narodu polskiego od r. 1058.

¹⁾ Мова сего перекладу е подекуды тверда; въ загалѣ-жъ уважася она (мало)рускою.

²⁾ „Письма къ М. П. Погодину“ ..., стор. 650—651. — Уже въ 1839. р. писавъ вѣнъ Погодинѣ ось-що: „У насъ въ Перемышлѣ отворена кафедра руского языка. Буде на рѣкъ, — я маю крѣпку надежу, таки бути професоромъ“ (ibid., стор. 637).

³⁾ Сѣ слова знаходять ся на другѣй картцѣ першого зшитку рукописей Вагилевича. — Пѣсля обѣхъ коментарѣвъ до „Слова о полку Игоревѣмъ“ въ тѣмъ другѣмъ зшитку рукописей Вагилевича знаходимо збѣричокъ коладъ и пѣсень народныхъ; а вѣдтакъ ще й 24 грамотъ старорускихъ.

do 1090.“ До сей студіѣ додано чотыри екскурсы и генеалогію князѣвъ и королѣвъ польскихъ (Lwów, 1865). Хоча-жь въ оглавѣ сего зшитку пѣсля титулу сей студіѣ написано: „Faraonowie egipscy“, то отъ-сей статьѣ не находимо въ рукописи; — видно, що авторъ не встигъ переписати єѣ.

Въ мовѣ польскѣй надруковано ось-якѣ статьѣ й студіѣ Вагилевича:

1. Uwagi nad rozprawą „Początkowe dzieje Polski przez A. Bielowskiego“, umieszczoną w czasopiśmie naukowego zakładu im. Ossolińskich, t. I. 1842. („Jutrzenka“. Przegląd słowiański, wydawany przez Piotra Dubrowskiego. Część II.; rok II. Warszawa, 1843; str. 46—55; 207—215. Napisał Wilk Zaklika).¹⁾

2. Berda w Uryczu.²⁾ („Biblioteka naukowego zakładu im. Ossolińskich“; tom VI. 1843; str. 151—168).

3. Drogi komunikacyjne w starożytnej Rosyi Z. D. Chodakowskiego. Z rosyjskiego przełożył J. D. Wagilewicz. (ibid., tom VII. 1843; str. 111—138; tom VIII; str. 75—102).

4. Szeludywy Buniak. Z podań ludu. (ibid., tom XI. 1844; str. 181—193).

5. Monaster Skit w Maniawie. Lwów, 1848.

6. Ś. Metody. („Dziennik literacki“. 1852; str. 249—251).

7. Początki Lwowa. („Kółko rodzinne“. Lwów, 1860).

8. Rugia. („Siolo“. Lwów, 1866; zeszyt II., str. 135—152).

Багато статей Вагилевича, писанихъ по-польски, доси не надруковано. Оглядъ сихъ науковихъ розправъ подавъ Павлинъ Свенцицкій у своєму збѣрнику „Siolo“ п. з. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu“ (ze-

¹⁾ „Jutrzenka“. („Денница“) була выдавана по-російски й по-польски. Побѣчь російского тексту друковано текстъ польскій.

²⁾ Слово „berda“ пояснює самъ Вагилевичъ, пишучи: „berdo — skalista góra“.

szyt III; str. 159—168; zeszyt IV; str. 155—160). Ось и важнѣйшій зъ тыхъ розвѣдокъ: 1. Rozprawy o języku południowo-ruskim. — 2. Wywód początku Słowian od Trakoillirów. — 3. Kronika południowej Rusi od r. 680. przed Chrystusem do 1741. — 4. Pisarze polscy Rusini i Pisarze łacińscy Rusini. — 5. Demonologia słowiańska.¹⁾ — 6. Symbolika słowiańska. — 7. Pisma historyczno-etnograficzne.²⁾

Сихъ розвѣдокъ въ великѣй частинѣ Вагилевичъ не выкѣчивъ; — все-жь таки служатъ они доказомъ, що авторъ при своихъ злидняхъ и невзгодинахъ не кидавъ пера, але трудивъ ся безъ вѣшну на поли славянської фольології, литературы, исторії й етнографії. Шкода велика, що вѣнъ у своихъ науковыхъ працяхъ не придержувавъ ся певного плану, а займавъ ся й такими студіями, котрі не були пристѣбні до его снаги й вдачѣ. Ему треба було бути тѣлько фольологомъ и етнографомъ и присвятити свои силы справлюваню рѣднои нивы, котра ще й въ пятьдесятихъ та шѣстьдесятихъ рокахъ лежала обломомъ.

6. Амвросій Метлинскій.³⁾

Вѣнъ выдавъ р. 1854. въ Кієвѣ етнографичный збѣрникъ п. з. „Народныя южнорусскія пѣсни“ (8°,

¹⁾ Вытягъ изъ сего розвѣдки надруковано р. 1840. въ Часописи чеського музея п. з. „O úřech i vid'mach“.

²⁾ На мову руску Вагилевичъ переклавъ трагедію Шиллерову „Kabile und Liebe“. (Порѣвн. „Вечерницъ“. Львѣвъ, 1862; стор. 140). Сего перекладу не надруковано.

³⁾ Про житє й литературу дѣяльнѣсть Метлинского, яко поэта лиричного, гледи „Исторію литературы рускои“, часть II. 2.; стор. 426—444. — Про етнографичну дѣяльнѣсть сего письменника гледи статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 382—387; порѣвн. „Исторію русской этнографіи Пыпина“, томъ III, стор. 146—150.

сторбіѣ XVIII+472). Въ переднѣмъ словѣ сего збѣрника читаемо ось-якій поглядъ его на мову українську й на вѣдноснны еи до языка „русского“: „Всяке нарѣче языка „русского“, всяке слово й памятникъ слова в конечную частіною великого цѣлого, в законною спадщиною всего „русского“ народу, а выучене й пояснене ихъ в початкомъ его загального самопознаня, жереломъ его словесного богатства, засновкомъ славы й самоповажаня, певною прикметою крѣвной єдности й порукою святои, братньои любви помѣжъ его єдиновѣрными, єдинорѣдними сынами й племенами. Языкъ „русскій“, якъ и кождый иншій, образує ся письменниками, але свою силу й природне богатство бере вѣнъ изъ первѣстныхъ, найчистѣйшихъ своихъ жерель, — изъ нарѣчій народныхъ... Вѣдтакъ величє цѣлого зависить вѣдъ правильного розвитку частей. Литературнїи творы кождого „русского“ племени включаютъ вѣ собѣ й розкрывають частину загального, — великого народниого духа“.¹⁾

Въ отъ-сихъ словахъ не бачимо ясного погляду Металньского на розвѣи мовы й литературы (мало)рускои. Зъ-першу бо говорить вѣнъ про одинъ языкъ „русскій“ и про его нарѣчя, а вѣдтакъ натякає на литературнїи творы поодинокихъ „русскихъ“ племенъ. Давнѣйше-жъ, се-бѣ-то р. 1839, вѣ переднѣмъ словѣ до збѣрника „Думки й пѣсенѣ та ще де-що“ вважавъ вѣнъ южнорусскій языкъ мовою окремою й самостѣиною, дарма, що, по его думцѣ, той языкъ изъ дня на день забуває ся й замовкає. Ба, тогдѣ вѣнъ догадувавъ ся, що вѣ ту добу нехто-лани южнорусского языка любовь до него пробудить ся“...²⁾

Далѣ вѣ переднѣмъ словѣ до „народныхъ южно-

¹⁾ Со передне слово написавъ Металньскій по-россійски.

²⁾ „Исторія литературы рускои“, II, 2; стор. 429.

русских пѣсень“ Метлинскій сказавъ дещо про способъ твореня словесности народнои ѿ про народный напрямъ литературы письменной. Осъ и его слова: „Во всѣхъ часахъ и у всѣхъ народѣвъ були ѿ в люде вельми разумнѣи ѿ рѣчистѣи зъ особливою силою ума ѿ мовы... Ти люде, неписьменнѣи ѿ неграмотнѣи, ще до зачатку письменности, изъ глубины своєї душѣ выразили свои почуваня ѿ думки, враженя свѣта ѿ подѣвъ житя — у словѣ, въ пѣсняхъ, прислѣвяхъ, казкахъ и переказахъ зъ такою силою ѿ красою, що слово ихъ не минулось и не забуло ся, але зберегаєсь и передає ся потомкамъ на вѣчну память, по-заякъ оно в выразомъ вѣчныхъ идей душѣ чоловѣчон“.

„При такѣмъ образованю народнои словесности, крѣмъ творчого гѣнія, були все ѿ в люде пассивнѣи, що хоронять и передають другимъ творы его, — се гѣнѣи пассивнѣи, що глубоко вѣдчувають красу поезіѣ, — що вѣдражають ся-ево творчого гѣнія, такъ, якъ мѣсяць вѣдражає свѣтло сонця. Уже-жъ бо въ молодѣмъ вѣку народу, якъ и въ вѣкахъ его просвѣты, величи ѿ славы в люде, що зъявляють любовь до природнои силы ѿ красы народнои поезіѣ, — до народнои пѣснѣ, — до мовы народнои, простои, котра, хоча не выроблена письменниками, оказує ся чистою, сильною; самобытною, безъ примѣшки чужоземщины“.

„Мѣжъ-тымъ коли дѣяльнѣи, творчѣи народнѣи умы выробляли, збогачували, вкрашали народну мову, выражаючи думки, почуваня, подѣвъ въ прислѣвяхъ, пѣсняхъ, казкахъ, — то люде, способнѣи вмѣстити у своѣи души творы другихъ, неначе добре поле приймали живе слово ѿ хоронили его въ серци своѣмъ та ѿ передавали его вѣдъ роду въ рѣдѣ устно, а потѣмъ письменно, якъ заповѣтъ предкѣвъ для потомкѣвъ... —Останки-жъ старыхъ переказѣвъ свѣтъ завдячує въ бѣльшой части убогимъ,

слѣпымъ старцамъ, котрыхъ память — жива книга минувшости“.

„Славянська сѣмья народѣвъ, а найпаче народѣвъ „русскій“, по-правдѣ славить ся не-абы-якимъ богатствомъ народнои поезіѣ. Авторы сего богатой поезіѣ незвѣстніи. Сї творы невѣдомыхъ умѣвъ, якъ дикій полеви квѣты, мовь-то самі собою выросли на поли народного житя, лелѣяни природою, въ такѣй чудовѣй красѣ слова, въ яку оболкалась думка тѣлько у наилучшихъ поетѣвъ. Живее народне слово, пронизане прадѣдовскими науками, довголѣтнимъ, богатимъ досвѣдомъ житя, являє ся сторожемъ давнихъ переказѣвъ, — памятникомъ давнихъ дѣѣй, скарбницею слѣзъ и радощѣвъ, народныхъ почувань и думокъ за кѣлька вѣковъ; — водтакъ оно выпѣвуе ся въ царствѣ російскѣмъ вѣдѣ степѣвъ до морей, — жие й росте по хатахъ и на шляхахъ, на поляхъ и на рѣкахъ, неначе воды й лѣсы, горе й щасте, смутокъ и радѣсть. Тее слово — близьке духови й серцю народному, впливає хо-сенно на обычаѣ. Оно може довго истнѣвати безъ помочи грамотности, мѣжь-тымъ коли слабій литературній творы, не проявляючі силы духа, швидко забувають ся и замѣнюють ся другими, дарма, що книжній промысловѣцъ пѣддержують ихъ всеми способами торговыхъ хитрощѣвъ“.

Опселя Метлинскій згадуе про першихъ збирачѣвъ матеріалѣвъ етнографичныхъ, Великорусѣвъ и Малорусѣвъ, и каже ось-що: „Пѣзнавши зъ дитячого вѣку украиньске нарѣчє языка „русского“, або протонародный языкъ южного краю Россіѣ, и будучи переконанымъ, що выучене и пояснене его може послужити до поясненя и збогаченя загального, пануючого языка „русского“, що зложивъ ся й выобразувавъ ся изъ рѣзныхъ элементѣвъ, особливо-жь изъ своихъ нарѣчій, я выдавъ въ томъ нарѣчю въ 1839. р. „Думки и пѣснѣ“, въ 1848. р. „Юж-

ный рускій зборникъ“, въ 1852. р. „Байки Боровиковскаго“... У всѣмъ тѣмъ часѣ, при доброй нагодѣ и въ вѣднѣмъ часѣ я збиравъ пѣснѣ и иншія творы народнои словесности“. — Вѣдтакъ заявляє Метлиньскій, що въ сѣмъ трудѣ подавали ему помѣчь Н. Бѣлозерскій, М. Марковичка (Марко Вовчокъ), С. Метлиньскій, С. Носовъ и Никола Гоголь...¹⁾ Коли-жъ переглянувъ нагромаджений матеріялъ етнографичный, то выбравъ по-найбѣльшъ такія пѣснѣ, котрі нѣгде не були надруковані. Укладаючи-жъ ось-той матеріялъ, вѣнъ користувавъ ся такожъ варіянтами пѣсень, и вѣдтакъ друкувавъ окремо або тѣлько поодинокі вѣршѣ, або й цѣлу пѣсеню варіянта, зъ поглядомъ на те, чи тѣлько поодинокі вѣршѣ варіянта й головного тексту явились несхдними, або чи варіянтъ оказувавъ свою питому характеристику.

Потѣмъ читаемо въ переднѣмъ словѣ дещо про правопись, якою користувавъ ся Метлиньскій, выдаючи свѣій зборникъ.²⁾ Вѣдтакъ слѣдує розвѣдка про ритмику народныхъ пѣсень.³⁾

Свое передне слово кѣнчить Метлиньскій подѣломъ своего етнографичного матеріялу въ поодинокі категоріѣ. Ось и оглядъ подѣлу народныхъ пѣсень: I. Пѣснѣ житвѣи („житейскія“): 1. колыскові; 2. любовні; 3. весѣльнѣи; 4. родинні; 5. погребальнѣи й поминальнѣи. —

¹⁾ „Предисловіе“, стор. IX—X. — Изъ самого-жъ зборника можна дознатись, що етнографичный матеріялъ подавали Метлиньскому ще оськии збирачѣ и письменники: А. С. Леанасевъ, Д. Ф. Запара, А. В. Марковичъ, Н. М. Мельникъ, Ф. И. Скорикъ и П(антелеймонъ) К(ульшъ).

²⁾ Метлиньскій вѣдкннувъ знакъ ъ въ кѣнци словъ послѣ твердыхъ суголосѣвъ и писавъ и для означенія звука і, жі (тило = тѣло, иду = ѣду), мѣжь-тымъ коли вѣнъ звукъ и (= м, и) выражавъ знакомъ з (сын, робити).

³⁾ „Исторія литературы руской“, II. 2; стор. 440.

II. Пѣснѣ годовѣи: 1. веснянки; 2. русальнѣи; 3. купаловѣи; 4. петрѣвочнѣи; 5. косарскѣи; 6. гребецкѣи; 7. обжинковѣи; 8. осѣннѣи; 9. колядки; 10. щедрѣвкѣи; 11. новорѣчнѣи пѣснѣ. — III. Пѣснѣ й думы моральнѣи й навчаючѣи. — IV. Думы й пѣснѣ историчнѣи („былевѣя“): 1. до часѣвѣ козачтѣва; 2. вѣдѣ козачтѣва до униѣв; 3. вѣдѣ униѣв до Богдана Хмельницкого; 4. пѣснѣ часѣвѣ Б. Хмельницкого; 5. вѣдѣ початку до кѣнця XVIII. вѣку; 6. пѣснѣ незѣвѣстныхъ часѣвѣ.¹⁾ — V. Пѣснѣ побутовѣи: 1. козачкѣи; 2. чумацкѣи; 3. бурлацко-сирѣтскѣи; 4. салдацкѣи; 5. промысловѣи. — VI. Пѣснѣ шуточнѣи.

Тѣв переднѣ слово Метлинскаго, и вѣ загалѣ заслуги сего етнографа оцѣнивѣ А. Пыпинѣ. Вѣнѣ сказавѣ, що теоретичнѣи понятѣ Метлинскаго о народнѣи поезіи явилисѣ чи-мало недоладнѣи. Вже-жѣ бо народна масса грала все-таки не тѣлько пассивну рѣлу вѣ твореніи тои поезіи; сама-жѣ поезія не оставаласѣ неподвижною вѣ течѣяхъ историчнѣхъ, а навпаки, она дуже сильно змѣнюваласѣ, по-за-якѣ тратила давнѣи очерты й приймала новѣи. Иногдѣ затрачувалисѣ зовсѣмѣ старѣи памятники вѣи, и заступалисѣ новѣи творамѣи, уробленими вѣ новѣхъ условинахъ и вѣ новѣмѣ дусѣ... Вѣдтакѣ погляды Метлинскаго на поезію народну основувалисѣ на романтичнѣи идеализмѣ, котрѣи у своѣмѣ часѣ бувѣ потрѣбнѣи, щобѣ установити бѣльшѣи вѣрнѣи понятѣ о тѣмѣ предметѣ, ще не зрозумѣломѣ для бѣльшой части суспѣльности.²⁾

До сихъ слѣвѣ ученого „западника“ додаємо сю нашу примѣтку, що оупроти творчѣо гѣнѣи народна масса му-сѣла бути таки пассивною, хоча вѣ вѣ устахъ пѣснѣи народнѣи вѣ течѣяхъ историчнѣхъ змѣнювалисѣ. Вже-жѣ бо на-

¹⁾ До былинѣи вѣвѣстныхъ часѣвѣ додаѣвѣ Н. Бѣловерскѣи вѣ зборнику Метлинскаго деякѣи замѣтки (стор. 432—433).

²⁾ „Исторіи русской этнографіи“, т. III; стор. 149.

родна масса не творила пѣсень, бо й тогдѣ, коли старіи памятники зовѣмъ затрачувались и заступались новыми творами, авторомъ такихъ пѣсень, утвореныхъ въ новыхъ условинахъ житя и въ новѣмъ дусѣ, бувъ таки якийсь геній, що своимъ таланомъ выдѣливъ ся изъ массы пасивного люду.

Про подѣлъ пѣсень сего збѣрника въ одвѣтній групѣ каже Пыпинъ, що въ сѣй клясификаціи деякіи рубрики суть недоладніи, и. пр. въ вѣддѣлѣ пѣсень житевыхъ в рубрика пѣсень родинныхъ („семеино-родственныхъ“), або и. пр. поставляе ся окремый вѣддѣлъ пѣсень и думъ навчаючихъ. Хоча-жь въ укладѣ збѣрника суть деякіи похибки, то, по думцѣ Пыпина, спорудникъ его зайнявъ одно зъ вызначныхъ мѣсець въ литературѣ малорускои этнографіи, тому-що редакція его вважае ся бережливою, и що въ его збѣрнику в деякіи пѣснѣ новіи. Тѣлько-жь и Метлинському не повелось усунути изъ своего збѣрника фальсификатѣвъ, котріи въ трийцятыхъ рокахъ ишли въ-сумѣшь зъ пѣснями автентичными.¹⁾

И справдѣ въ передѣмъ словѣ до „Исторіи пѣсень малорусскаго народа“ въ выданю Володимира Антоновича й Михайла Драгоманова вказано на пять пѣсень у збѣрнику Метлинського, котріи можуть уважатись подроблеными, се-бѣ-то фальсификатомъ.²⁾

Що-до подѣлу пѣсень на категоріи, можна се запримѣтити, що Метлинскій подекуды придержувавъ ся манеры Максимовича, тѣлько-жь думы й пѣснѣ историчній назвавъ вѣбитъ пѣснями „былевыми“ або „былинами“ (бувальщинами), и вѣдтакъ не розрѣзнявъ вѣбитъ думъ вѣдѣ пѣсень историчныхъ.

¹⁾ *ibid.*, стор. 150.

²⁾ „Историческіи пѣсни малорусскаго народа“, томъ I., стор. XXII—XXIII.

Всѣхъ пѣсень народныхъ у збрника Метлинського в 760, крѣмъ варіантівъ. Метлинскій бувъ задумавъ выдати другій томъ свого збрника, але трагична его смерть перервала его хосенну дѣяльнѣсть етнографичну. Хоча-жъ Метлинскій не встигъ выдати другою частины своего збрника, то все-жъ подавъ вѣнъ намъ богатый матеріаль етнографичный, ба, можна сказати, що, коли-бъ вѣнъ бувъ надрукувавъ только одну-одивѣньку думу про Хвеська Ганжу Андыбера (стор. 377—382), руско-украинскій етнографы споминнали-бъ его добрымъ словомъ.¹⁾

7. Панталеймонъ Кульшь.²⁾

Кульшь бувъ однимъ изъ головныхъ репрезентантівъ старою школы етнографичноу, котра, основуясь на романтичній идеализації старовины, не звертала уваги на загальний рухъ литературы й на критичну анализу творѣвъ устной словесности. Въ сороковыхъ и въ пятидесятихъ рокахъ бувъ вѣнъ ентузіастомъ-прихильникомъ идеѣ національной, пристрасно полюбивъ рѣдну мову, обычаѣ, переказы й поезію народну, и крѣмъ беллетристики займавъ ся такожъ исторією. Въ 1856. и 1857. р. выдавъ вѣнъ у Петербурзѣ „Записки о южной Руси“ (томъ I., сторони XXVI+322; томъ II., сторони XIII+354).

¹⁾ Отъ-сю гарну думу записавъ П. Кульшь. Въ сему творѣ народноу поезію вображають ся пѣтлги-ковани въ опповиданнї до дукѣвъ-серебриникѣвъ. — „Народныя южнорусскія пѣсни“ Метлинського оцѣнивъ критично В. И. Ламанскій въ „Вѣстнику географич. общества“. 1854; книга V., вѣддѣль IV., стор. 13—40.

²⁾ Про житє й литературну дѣяльнѣсть Кульша ганди „Исторію литературы руской“, III, 1; стор. 79—224. — Порѣви „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пышина; томъ III, стор. 188—214.

Въ першомъ томѣ Записокъ¹⁾ надруковано шістьдесять историчныхъ переказовъ и легендъ, одинацять думъ и чотири івснѣ. Мѣжъ переказами й легендами важнѣйшій вважають ся ось-які: 1. Легенда про зодоті ворота (стор. 3—5); 2. легенды про Мазепу й Палія (115—128); 3. козацке оповѣдане „Очаквеська бѣда“ (289—292); 4. народне оповѣдане про помершій душѣ, звѣстие п. з. „Бабуся зъ того свѣта“ (303—311). Про се оповѣдане запримѣтивъ Кульшъ, що вѣнъ рѣзні переказы народні прожите на томъ свѣтѣ переробивъ въ суцѣльну повѣсть (стор. 304., примѣтка). Вѣдтакъ не дивно, що Пыпинъ въ отъ-сѣмъ народнѣмъ оповѣданю добачае чи-мало зразковъ самовѣльныхъ фантазій.²⁾ По-мѣжъ переказами надруковано такожъ народні прислѣвья й анекдоты п. з. „Отдѣльныя выраженія малороссійскихъ поселенъ“ (стор. 145—148).

По-мѣжъ историчными думами въ першомъ томѣ Записокъ визначують ся отъ-сѣ: 1. Дума про втеки трьохъ братовъ изъ Азова (стор. 32—42); 2. про жидовъ-рандарѣвъ (56—63); 3. про Ганжу Андыбера (200—209); 4. про Марусю Богуславу (210—214); 5. про побѣду Хмельницкого пѣдъ Корсунемъ (223—228) и т. и. Думу про Ганжу Андыбера, записану Кульшемъ изъ устъ кобзаря Андрѣя Шута, надруковано вже въ збѣрнику Метлинського „Народныя южнорусскія пѣсни“ (стор. 377—382); тутъ же выдавъ вѣнъ еѣ по иншому варіанту. — Опроче знаходимо въ сему першому томѣ Записокъ думу-казку про морскій похѣдъ старшого князя-поганця въ христіянську землю (стор. 172—178). Кульшъ каже, що отъ-

¹⁾ Про переднє слово до першого тому Записокъ сказано дещо въ розвѣдцѣ про литературну дѣяльнѣсть Кульша. („Исторія литературы русской“, III. 1; стор. 177).

²⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 198.

сю думу-казку записавъ А. В. Шишацкій-Илличъ у сельъ Красилбвць, Чернигвской губерніѣ, та що она вѣдносить ся до морскихъ походвѣвъ поганцѣвъ - Варяго - Руссѣвъ у Грецію. Выдавецъ збраника догадуе ся, що сей словесный творъ е сучасный самѣй историчной подѣи, котру тутъ оспѣвуе ся, только-жь въ йому затратили ся подекуды стародавній формы мовы (стор. 179). Але вже Антоновичъ и Драгоманѣвъ въ переднѣмъ словѣ до „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа“ (томъ I., стор. XXI) натякнули на фальсификатъ сей думы-казки. Водтакъ Пыпинъ заявивъ, що Кульшь заподѣявъ чи-малу похѣбку, коли за автентичный останокъ давного переказу принявъ сей фальсификатъ, що выйшовъ вѣдъ Шишацкого Иллича; спорудника подроленныхъ пѣсенъ народныхъ.¹⁾

Въ першѣмъ томѣ Записокъ Кульшь надрукувавъ переказы и легенды въ сумѣшь изъ думами и пѣнями. Вѣнъ подавъ ще и російскій перекладъ отъ-сихъ творѣвъ народной поезіѣ, надруковавши его долѣ на одвѣтныхъ сторонахъ тексту украиньского. Тѣлько оповѣдаия про помершій душѣ не переклавъ вѣнъ на мову російску, щобъ не затерти красы вельми поетичного твору украиньского.

Поббчъ етнографичного матеріялу подававъ Кульшь такожь свои „изслѣдованія“, писаніи по-російски, по-мѣжь котрыми важнѣйшій суть ось-якѣ: 1. Про важидеть вывченя народной словесности и про старцѣвъ - спѣвцѣвъ (стор. 1—3); 2. про кобзаря Андрѣя Шута (43—46; 63—64); 3. про лирика Дмитра Погорѣлого (81; 93—95); 4. про оповѣдача Кбидрата Тарануху (99); 5. про по-

¹⁾ *ibid.* — Подробленою вважали ту думу-казку такожь Костомарѣвъ („Отечественныя Записки“, № 6. 9) и Максимовичъ („Русская Бесѣда“, 1857., кн. VI. и „Сочиненія“ I., стор. 248. п. д.).

тичне творчество українського народу (179—180); 6. про аналогію між Гомеровими рапсодіями й українськими думами (181—182), и н. Таких розвідокъ въ першбмъ томѣ Записокъ надруковано трицять и чотири.

У другбмъ томѣ Записокъ надруковано на-передъ пятьнайцять казокъ и легендъ, що вдносять ся до суспбльного побуту вкраїнського.¹⁾ Мѣжъ казками визначають ся отъ-сй: 1. про дѣвчину й про злу бабу (стор. 10—12); 2. про вужа й царѣвну (14—16); 3. про Иваса та вѣдму (17—20); 4. про вбиту сестру та про калинову сопѣлку (20—22); 5. про Кирила Кожемяку (27—30); 6. про вѣдмы (36—41); 7. про мертвякбвъ (42—44); 8. про чортбвъ (44—48); 9. про Соловья розббйника й про слѣпого царевича (48—57); 10. про Ивана Годика й его брата (59—83). — Крбмъ казокъ и легендъ надруковано въ сѣмъ томѣ ще поетичный твбръ п. з. „Балляда зъ часбвъ унї“ (83—95) и пѣсню „Про правду“ (101—102). А вже-жъ запримѣчаемо, що все тї творы народнои поезїї украинської надруковано безъ перекладу російского.

Пбсля згаданыхъ творбвъ устної словесности слѣдують: 1. російске оповѣданє сучасника-Поляка про походы противъ гайдамакъ (стор. 105—141); — 2. Шевченкова поема „Наймичка“ (143—168); — 3. записка члена малоросійской коллегїї Григорїя Н. Теплова про непорядки, якї дѣють ся вбдъ нарушеня правъ и звичаївъ, подтвержденныхъ грамотами на Украину (169—196); — 4. Кульшева идиля „Орися“ (197—208); — 5. двадцять пять украинськихъ пѣсень народныхъ, що ихъ Андрѣй

¹⁾ Народнї казки, надрукованї въ II. томѣ сего зббрника записавъ Россїянинъ, художникъ Л. М. Жемчужниковъ въ Пыратиньскбмъ повѣтѣ Полтавской губернїи. Зшитокъ зъ записаными казками передавъ вбнъ Кульшеви.

Маркевичъ подложивъ подъ ноты для спѣву й фортепьяна (209—256); — 6. статья „О древности и самобытности южно-русскаго языка“ (257—279), — передрукъ официальной статьи, надрукованой въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“; — 7. похороны, — списаній зб слѣвъ хлѣбороба въ Харьковской губерніи (281—290); — 8. универсалъ гетьмана Острянина зъ замѣтками Михайла Грабовского й П. Кулѣша п. в. „О причинахъ взаимнаго ожесточенія Полковъ и Малороссіянъ въ XVII. вѣкѣ“ (291—328). Вкбнци надруковано ще додатки до отъ-сен статьи и до записки Теплова (331—354).¹⁾

Такожь въ отъ-сѣмъ другѣмъ томѣ Записокъ находимо „изслѣдованія“ Кулѣшеви, зъ-помѣжь котрыхъ важнѣйшіи суть ось-яки: 1. Рѣзница мѣжь россійскими й украинскими казками;²⁾ 2. про гайдамацто (стор. 12—13); 3. про гетьманщину (171—174) и и. Всѣхъ такихъ розвѣдокъ и примѣтокъ Кулѣшевыхъ надруковано тутъ трицять и пять.

Записки Кулѣшеви — се гарна зборка етнографична, щѣ вже Шевченкови вельми вподобалась.³⁾ И справдѣ,

¹⁾ Про отъ-сѣи восьми частинъ другого тому Записокъ сказано дещо въ развѣдцѣ про творы Кулѣшеви. („Исторія литературы русскои“, III. 1; стор. 179—181).

²⁾ Пышницъ назвавъ ту параллелю недостаточною. („Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 198).

³⁾ Про першій томъ Записокъ Кулѣшевыхъ писавъ Шевченко 22. квітня р. 1857. М. Лазаревскому ось-що: „Якъ побачишь Кулѣша, поцлуй его за книга, щѣ воиъ подарувавъ, а особливо за „Записки о южной Руси“. Такои розумнои книги, такого чистого нашего слова и ще не читавъ... И, якъ воиъ, крый його Мати Господни! не выдасть второго тома, то не толькѣ и, ты, всѣ земляки нашіи и вси Славнищина проклєне його и назове брехуномъ“... („Основа“, 1862; мартъ, стор. 6). — Про другій томъ Записокъ высказавъ Шевченко въ Дневнику своѣмъ (16. червца р. 1857.) ось-яку свою думку: „Спасибо Кулици, что догадался прислать книгу, а то я не зналъ бы, что съ собою дѣлать.“

сї Записки вызначають ся вѣдъ збраникѣвъ давнѣйшихъ этнографѣвъ тымъ, що подають не тѣлько творы устнои словесности народнои, але й познакомлюють читача зъ тыми тямущими старцями, котрї спѣвали думы й пѣснї, або й оповѣдали казки. Вѣдносячись до люду вельми симпатично, Кульшь уважавъ его живымъ памятникомъ старовины, по-за-якъ людъ зберегає дорогї скарбы народнои думы й поетичного почуваня, котрыхъ уже не вмѣє оцѣнити й зберегати цивилизація.

Ось-що пише Кульшь про першї свои вѣдносны до народу: „Треба признати ся щиро, що, вандруючи зъ села въ село по губерніяхъ Малороссїи въ молодому моему вѣку, я рѣдко звертавъ увагу на саму науку. Мене займавъ поетичный бѣкъ житя народу. Я бажавъ схопити драму, що єъ малыми перервами вѣдгрававъ цѣлый украинскїй нарѣдъ. Менѣ хотѣлось конче видѣти сѣльскїй побуть въ театрѣ природы, и тев, що виѣсь я въ записки свои, єъ лишь малою частиною моихъ допытѣвъ, котрї намагали побачити й вчути нарѣдъ въ рѣзнообразныхъ его вѣдництвахъ. — А вже-жь нема що й казати, що города, мѣстечка й села, звѣстнї въ исторїи, займали мене бѣльшь иншихъ, и що я въ нынѣшнихъ людяхъ находивъ слѣды минулыхъ поколѣнь. Въ тыхъ-то мѣсцяхъ по выразѣ лицъ, по вдачахъ и бесѣдахъ сучасныхъ людей я живо змѣркувавъ, якимъ повиненъ бувъ бути Украинець пѣдъ иншими впливами й при иншихъ обставинахъ побуту. Тутъ этнографія зливалась для мене

Въ особенноти благодаренъ я ему за „Записки о южной Руси“. И эту книгу скоро наизусть буду читать... Прекраснѣйшїй, благороднѣйшїй трудъ, брилїантъ въ современной исторической литературѣ!“ („Основа“, 1861; май; стор. 12—13). Такожъ и деякї свѣчнї Россїяне похвалили Записки Кульшеви. Порѣви слова Н. И. Петрова въ „Очеркахъ исторїи украинской литературы XIX. вѣка“. Кїевъ, 1884; стор. 280—281; 283.

въ одну науку зъ исторією, а исторія розкрывалась у своихъ етнографическихъ наслѣдкахъ. Наши кабинетовіи люде, повтаряючи одинъ одного, кажутъ, що на Украинѣ не полишилось майже нѣякихъ памятниківъ старовины. Але-жь самъ народъ в такимъ памятникомъ своего минулого житя, якій лучше всякого твору штуки дае намъ познати, якъ вѣнъ живъ до теперѣшнихъ хвилъ. Треба только придивитись моральному его образу, котрого порозмѣтуваній очерты збирае и пояснюе намъ етнографія“.¹⁾

Въ иншомъ мѣсци своєї книжки доказуе намъ Кулѣшь, що збирачѣ памятниківъ народнои поезіи зъєднали собѣ велику заслугу въ литературѣ, — що про-те Цертелевъ, Максимовичъ, Срезневскій, Лукашевичъ и Метлинскій въ памяти земляковъ ледви будутъ жити такъ довго за-для своихъ письменныхъ творбъ, якъ изъ-за народныхъ пѣсень, котри ои записали и выдали.²⁾ Але-жь Кулѣшь не може не видѣти занашащеня патріархальной поетичной старовины на Украинѣ. Вѣнъ заявляє, що причиною упадку старои народнои поезіи в: 1. загальний упадокъ украиньского народногo творчества въ наслѣдокъ зближеня украиньской національности до пануючої російской; 2. вѣдсутство старосвѣтской централизаціи Украини; 3. змагане новои цивилизаціи. Про сию третю причину упадку народнои поезіи пише Кулѣшь ось-що: „Духъ народный ослабъ у массѣ люду, котра инстинктивно прямувала до темной для неи историчной меты, а вѣдродився въ свѣтлѣи, невеличкѣи веретви суспѣльности, котра в близька до люду за-для своєї любви до него, и веде далѣ его духовну жизнь у новыхъ формахъ — цивилизаціи. Лиричній, епичній и драматичній творы сѣи веретвы

¹⁾ „Записки о южной Руси“; т. I., стор. 234—235.

²⁾ *ibid.*, стор. 220—221.

суспльности, въ якбй-небудь мовѣ они були-бѣ списані, суть продовженемъ першихъ творбъ украиньского, поетичного генія, и иѣакъ не можуть бути вѣдъ нихъ вѣдѣлені. Мы всѣ, не розбираючи сего, чи великій, чи малый нашъ литерациій талантъ, такъ само походимо вѣдъ тыхъ рапсодистбъ, якъ грецкіи письменники вели свое походжене вѣдъ Гомера, и якъ самъ Гомеръ мавъ своихъ попередникбъ въ самовидцяхъ дѣи старои Греціи. — Мы й нарѣдъ — одно й те саме, але тѣлько вѣнѣ изъ устною свѣною поезією репрезентувъ въ духовній жизни першу періоду культуры, а мы — початокъ новои, вышшой періоду. Въ пѣсняхъ народу не було й не могло бути таквхъ элементбъ, котрі насъ вѣдъ него вѣдрѣзняли, мѣжъ-тымъ коли наша поезія, основуючи ся на устній словесности, зъ-перегодомъ приняла въ себе новіи элементы сучасного побуту суспльного. Отже мы зъявляемо тѣлько ширшіи змаганя культурніи, нѣжъ нашіи попередники — украиньскіи барды, дарма, що мы есмо словесными ихъ спадковцями. Якимъ же-жъ способомъ сучасніи намъ слѣпцѣ, що не належать до свѣчної верствы суспльности, можуть творити новіи думы, котрі-бѣ могли рѣвнятися зъ духовными змаганями идучихъ напередъ репрезентантбъ ихъ національности?¹⁾

До отъ-сихъ слѣвъ навязуе Пыпинъ свою примѣтку, кажучи, що думки Кулѣша въ загалѣ — выправдані, тѣлько-жъ можна-бѣ ихъ высказати бѣльшь просто. Справа ось-така, що народна поезія въ загалѣ зчезае, — стае ся неможливою, тому-що жите-буте являе ся що-разъ бѣльшь скомбининованымъ не тѣлько зъ ширенемъ цивилизаціи, але й зѣ змаганемъ державнои централизаціи... Вже-жъ бо нарѣдъ може творити поезію епичну лишь

¹⁾ ibid., стор. 180—182.

на засновку тихъ историчныхъ дѣй, въ котрыхъ вѣнъ самъ бравъ участь, мѣжъ-тымъ коли при цивилизаціи й при державной централизаціи новій культурній змаганя стають ся для него недоступными.¹⁾

Отъ-оя примѣтка Пыпина вѣдносить ся найпаче до твореня народныхъ думъ и пѣсень историчныхъ. И справдѣ, въ теперѣшнѣмъ побутѣ украиньского народу годѣ й думати про змаганя епичной его поезіѣ. Въ сихъ часахъ народъ не може творити епичной поезіѣ не тѣлько за-для того, що не бере участи въ историчныхъ дѣяхъ свои батьковщины, але й зъ-за того, що теперъ нема вандруючихъ школярѣвъ и слѣпцѣвъ-бандуриствѣ на Украинѣ. Тѣ школярѣ були найпаче студенты Кіѣвской коллегіѣ, що єв пбзнѣйше (1707) перетворено въ академію духовну. Они то вивчившись поетикѣ йшли часто мѣжъ народѣ, и познакомлювали его зъ епичными й лиричными творами, списаными въ шкѣльныхъ збѣрникахъ. А по-за-якъ по-мѣжъ тыми школярами, а старцами, стоячими пѣдъ охроною церкви, були взаимній вѣдносины, то творцѣ думъ и пѣсень историчныхъ могли выходити зъ-по-середъ того товариства, що его репрезентували вандруючій школярѣ й старцѣ-кобзарѣ.²⁾ — Та отъ, не тѣлько епична поезія народна не може теперъ розвиватись, — такожь лирична поезія подекуды упадає, тому-що народъ забуває що-разъ бѣльше переказы батьковскій, — що вѣнъ изъ ширенемъ цивилизаціѣ позбуває ся своего поетичного свѣтогляду, своихъ окремыхъ звычайѣвъ. Коли-жъ колишній патріархальный побутъ народу занастивъ ся, то зчезає поволи такожь и поезія въ житію народу, побивающого ся теперъ

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 196—197.

²⁾ Се в ума догадка П. Житецкого, высказана въ знаменитѣмъ творѣ „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“. (Изданіе редакціи журнала „Кіевская Старина“). Кіевъ, 1893; стор. 165—170.

невгодинами суспільного побуту. Хто-ж між народом утворить теперь ліричній пісень, коли у него нема вже снаги до поезіі, — коли боротьба про вистоване вбдвертає его вбдъ идеалбвъ побуту патріархального?

Вдатими-жъ уважають ся замѣтки Кульша про методу збираня етнографичного матеріалу, про упадокъ формъ пісень, про причины занашеня историчныхъ пісень, про типы спѣвцѣвъ и т. и. Але-жъ, иъгде правды дѣти, въ загальній методъ его етнографичного писаня суть такожь деякі хибы. На сїй недостачъ праць Кульшевой вказує Пыпинъ, пишучи міжъ иншимъ ось-що: „Описъ типбвъ и обычаѣвъ може бути придатнымъ для етнографіі тблько тогдѣ, коли се справдѣшій типъ народній, а не случайній прикметы моральній, бо инакше такій описъ може стати тблько зборомъ анекдотичныхъ подробиць. Отъ, н. пр. чи були такими типичными статьими тї вбогі кобзарь, старць й старухи, котрыхъ Кульшъ зъображає репрезентантами народного переказу? Чи не треба було вывести ще другій рядъ особбъ того кружка, щобъ такимъ складомъ пояснилось справдѣ типичне, народне зъявище?“¹⁾ „Въ Запискахъ (каже далъ Пыпинъ) читаємо деякі историчній примѣтки про козацкій вбйны XVI—XVII. вѣку, и про тї причины, котрі въ тбмъ часѣ выкликали ворожнечу міжъ Поляками й Украинцями. Бажаючи бути объективнымъ, авторъ надрукувавъ у своѣй книжцѣ статью польского историка Михайла Грабовского, котра пояснювала тї вбдносини изъ становища огляду польского. Изъ сєей статьи выходило таке, що Украинцѣ не дбзнавали систематичного гнѣту вбдъ польской управы, — що, навпаки, сѣй управѣ й польской шляхтѣ Украина завдячувала своѣй матеріальній добро-

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 198.

буть, та що причиною ворожнечи були тільки деякі приватні несправедливости, котрі були приблещені въ уяві Українцѣвъ. Хочь отже Грабовскій признававъ, що ось-ти несправедливости истнували, одначе выходило таке, що мовь-то самі Українцѣ выкликали бстрахъ козацкихъ вѣйцъ, котрі скончались сполученемъ Украины зъ Москвою. А вже-жь Кулѣшь, не вѣдкидаючи аргумен-таціѣ Грабовскаго, справдѣ думавъ, що польска управа й шляхта причинились до добробуту Украины, мовь-то-бъ они пѣклувались хлѣборобствомъ, ремеслами и промысломъ. Страшну-жь мѣждународну ненависть Кулѣшь пояснюе ось-якъ: „Носячи зброю й служачи вѣтчннѣ рѣвно збъ шлях-тою, козаки уявили собѣ, що они такожь благороднѣ, и тому-то вражались они глубоко пыхою старои, або польскои шляхты; а по-за-якъ они зворушували народнѣ по-встаня, то они й самому народови украиньскому вѣказу-вали на всю погань шляхецкаго права, котре позволяе одному станову глузувати зъ другого безкарно. Отъ и причина, що выликала страшну мѣждународну ненависть до Рѣчи посполитон, а вѣдтакъ Украина й Польша по-дають ледви чи не єдиннѣй прикладъ вѣйны за-для вра-женого почутя чоловѣчого достоинства, до чого примѣ-шалсь ще другѣ оскорбы и обиды, що ихъ мовь палю-чѣй матеріяль вкидано въ готове поломя.»¹⁾

Зъ тымъ критичнымъ поглядомъ Пыпина на недо-стачѣ этнографичнои працѣ Кулѣшеви годимо ся въ бѣль-шѣй части, только-жь не можемо похвалити его погляду на типичныхъ репрезентантовъ народнаго переказу. Пы-пиннѣ сумнѣває ся, чи тины, выведеннѣ Кулѣшемъ, були справдѣ такими репрезентантами, — про-те думавъ вѣднѣ,

¹⁾ „Записки о южной Руси“, т. II, стор. 325. — Порѣви, „Исто-рѣю русскои этнографѣи“ А. Н. Пыпина, т. III, стор. 198—199.

що Кулѣшеви треба було вивести ще другій рядъ кобзарѣвъ, лирикѣвъ и оповѣдачѣвъ народнаго переказу, щобъ такимъ складомъ пояснила ся справдѣ типична, народна проява. Але-жь, по нашбій думцѣ, вже одинъ Андрѣй Шуть бувъ годящимъ репрезентантомъ типу кобзарскаго, и про-те выведенє ббльшого числа кобзарѣвъ меншою вагою не причинило-бъ до ббльшь рельефнаго зображеня такого тишу. Опроче не характеристика кобзарѣвъ, лирикѣвъ и оповѣдачѣвъ має свою вагу въ етнографіи, але самъ матеріялъ, щб подає ся сими репрезентантами народнаго переказу, вважає ся справжнімъ скарбомъ, щб его зберегли вбдѣ загибели люде пасивній, котрыхъ Пыпинъ называє типичними репрезентантами народнаго переказу.

Вбдтакъ до погляду Кулѣша на причину ворожнечѣ мѣжнароднои на Украинѣ додаємо ось-яку примѣтку: Авторъ Записокъ думавъ, щб головною причиною ненависти козакѣвъ до Рѣчи посполитои була тблько стара, польска шляхта, котра своєю пыхою глубоко вражала молодшу шляхетчину, се-бъ-то козакѣвъ. Тблько-жь, по думцѣ Кулѣша, до тои головної обиды примѣшались ще иншій оскорбы, щб підсмычували готове поломя. Одначе справжній дослѣды историчній доказують, щб причиною невдоволеня Украины супроти польскои управы й шляхты були гнѣтъ суспбльный и нетерпимбсть религійна.¹⁾ Вбдтакъ причина мѣжнароднои ворожнечѣ, щб єв уявивъ собѣ Кулѣшь, була справдѣ малозначною супроти тыхъ важкихъ подѣй, щб выкликали усобицѣ мѣжъ Украинною а Польщею.

Чи-мало етнографичною матеріялу знаходитъ ся такожъ въ повѣстяхъ Кулѣшевыхъ, але-жь у оихъ литературныхъ творахъ авторъ закрасивъ народнй переказы

¹⁾ Порбви. „Сочиненія“ М. Максимовича, т. I., стор. 272—273.

свою фантазією, и про-те тільки въ „Запискахъ о южной Руси“ Кулѣшь зъявивъ ся етнографомъ не-абы-якимъ, дарма, що въ сему свому выданю не придержувавъ ся нѣ плану, нѣ системы“. ¹⁾

8. Микола Костомаровъ.²⁾

Костомаровъ полюбивъ етнографію ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харкѣвского университета (р. 1834—1836). Того часу вѣнъ подруживъ ся зъ Срезневскимъ, що бувъ уже скѣчивъ студію на Харкѣвскѣмъ университетѣ, и вѣдтакъ они оба робили екскурзію етнографичнїю. Трохи зъ-годомъ Костомаровъ вивчивъ на память малорускїя пѣснї, выданї (1827. и 1834. р.) Максимовичемъ. Коли вѣнъ весною р. 1838. приѣхавъ въ рѣдне село, то душу его зайняла якась пристрасть до всего того, що було украиньске. Вѣнъ не мѣгъ сего перенести, що дѣхто вѣдзываетъ ся про хохловъ зъ презирствомъ, — що кожде украиньске слово побуждало неукѣвъ до смѣху. Тому-то задумавъ вѣнъ писати по-украиньски, але-жъ по-переду треба було зблизитись до народу, — вчитись у него рѣдною мовою. Вѣнъ ставъ бесѣдувати зъ мужиками, ходивъ на вечѣрницю, — почавъ збирати народнїя пѣснї.

Отъ-сей наклѣнъ до дослѣдѣвъ народнаго побуту вытворивъ ся въ Россїи пѣдъ вѣльвомъ чужихъ литературъ, — найпаче-жъ пѣдъ вѣльвомъ литературы нѣмецъ-

¹⁾ Кулѣшь намагавъ выправдати ся, чому вѣнъ выдавъ свои Записки безъ плану и системы („Записки“, I, стор. 101).

²⁾ Про житя и литературу дѣльнѣсть Костомарова сказано дещо вже въ „Исторїи литературы рускои“, II, 2; стор. 746—784. — Про етнографичну дѣльнѣсть сего письменника порѣви статью А. Пышина въ „Исторїи русской этнографїи“, томъ III., стор. 151—187.

кон и англійскою. Тодѣ-то проявились романтичій симпатіѣ до старовини й до народу, що зберегавъ ту старовину, а славянське вѣдроджене подавало симъ симпатіямъ зъ-перегодомъ закраску рѣдного свѣтогляду. Такъ отже Костомарѣвъ ставъ ходити мѣжь нарѣдъ за-для идеалѣвъ народно-романтичныхъ, — соціальныхъ думокъ не було ще тодѣ у молодого етнографа.

Костомарѣвъ ходивъ по селахъ Воронежскою и Харьковскою губерніѣ, тѣлько-жь не все удавалось ѣму, зъєднувати собѣ довѣру мужикѣвъ; — ба, парубки збирались разъ попобити его тому, що на вечорницяхъ добачали въ нѣмъ свого суперника. Коли Костомарѣвъ ставъ обѣсля учителемъ въ Рѣвнѣмъ на Волини, то ще зъ бѣльшимъ жаромъ молодечимъ зайнявъ ся дослѣдами етнографичными: вечерами кликавъ вѣнѣ у свою квартиру бабы й дѣвчата, и спонукувавъ ихъ, спѣвати пѣснѣ та розказувати казки. По селахъ заходивъ вѣнѣ такожь до попѣвъ, котрѣ давали ѣму спроможнѣсть, записувати пѣснѣ й казки.¹⁾

Незабаромъ (р. 1843) высказавъ вѣнѣ свѣй поглядъ на народну поезію въ магистерскѣй диссертаціи: „*Объ историческомъ значеніи русской народной поэзии*“. На питанѣ, яка була причина любви до занепашуваныхъ и довго погорджуваныхъ творѣвъ поезіѣ, котру дехто называе мужицкою, Костомарѣвъ вѣдповѣдае ось-що: „Я вказую тутъ на три причины сеи проявы: Перша е литературна, — наслѣдокъ упадку клясицизму; — ворожій элементъ клясицизму й романтизму повднались въ идеи народности. Друга причина политична, що витворилась изъ вѣдносинѣ правительствъ до народѣвъ. Третя — исторично-сціентифична“. — Далѣ заявляе вѣнѣ, що рѣзниця

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“ А. Н. Пыпина, т. III., стор. 166.

мѣжь историчными пѣснями Великой и Малой Руси дуже велика. У Великорусѣвъ остались переказы про глубоку старовину Кіѣвску, про Володимира и богатырѣвъ его, мѣжь-тымъ коли Малорусы забули ту исторію своєю вѣтчныи. Дѣяльна бо жизнь послѣдующихъ часѣвъ, участь цѣлого народу въ политичныхъ дѣлахъ мабуть затерли въ памяти всю старовину. За тее исторія послѣдующихъ часѣвъ проявила ся въ пѣсняхъ повно и ясно: квѣты фантазіѣ не въ силѣ були зовсѣмъ закрыти правды. Навпаки-жъ у Великорусѣвъ иѣ одна изъ историчныхъ дѣй, оставшихъ ся въ народнои памяти, не зъображае ся такою, якою она була въ самѣмъ дѣлѣ, — народна фантазія все перетворила по-своему.¹⁾

Цикль малоруской эпичной поезіѣ починае ся въ комѣ XVI. Въ думахъ и пѣсняхъ историчныхъ, що сюды належать, зъображають ся козацкѣ змаганя въ вѣдноси-нахъ до Турковъ, Татаръ, Поляковъ и Москалѣвъ. Вѣд-такъ Костомарѣвъ подае поглядъ на ті думы и пѣснѣ, и додае до нихъ историчні поясненя фактѣвъ и стародав-ного побуту. Найпаче-жъ збрникъ Срезневского „Запо-рожская Старина“ подавъ ему до сего огляду богато матеріалу, и вѣнѣ не підозрѣвавъ автентичности деякихъ думъ сего збрника. Цитуючи деякі думы, котрі теперъ уважають ся фальсификатами, вѣнѣ заявивъ, що у всѣхъ тыхъ пѣсняхъ дѣѣ рисують ся вѣрно,²⁾ — що фактъ роз-казано згѣдно зъ оповѣданемъ Кошицкого³⁾ насупроти

¹⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“. Харь-ковъ, 1843, стор. 90—91.

²⁾ Поблизше въ разборѣ выданя „Историческихъ пѣсней“ Анто-новича и Драгоманова, Костомарѣвъ сумнявавъ си вже въ автентично-сти деякихъ думъ, надрукованныхъ у „Запорожской Старинѣ“. („Вѣст-никъ Европы“, 1874; декабрь).

³⁾ Костомарѣвъ натякнувъ тутъ на „Исторію Русовъ или Малой

літописцѣвъ польскихъ, — що одна зъ тыхъ думъ вы-
значає ся народною філософією и кінчить ся проро-
чимъ передчутємъ будущого далекого щастя України.¹⁾

Водтакъ на засновку народної поезіі Костомаровъ
сказавъ дещо про суспільний побутъ и спомнувъ про го-
ловні типи пѣсень, се-бъ-то про типи козака, чумака,
бурлака, хлѣбороба, пана, жида, цигана.

Познѣйше Костомаровъ высказавъ свои етнографичні
погляды у своѣмъ творѣ „Славянская міеологія“ (Кієвъ,
1847), и въ деякихъ историчныхъ своихъ писаняхъ. Въ
„Историческихъ монографіяхъ и изслѣдованіяхъ“ Косто-
марова читаємо мѣжъ иншимъ, що етнографъ повиненъ
бути сучаснымъ историкомъ, такъ якъ историкъ у сво-
ихъ творахъ викладає стару етнографію. Водтакъ ска-
завъ вѣнъ ось-що: „Пѣснѣ нашѣ въ загалѣ мало були
анализовані: не показано, якъ въ нихъ водражає ся
природа; не пояснено народної символики образѣвъ при-
роды, дарма, що та символика зъявляє саму суть пер-
вѣстної поезіі; — не показано типѣвъ особъ, утворенихъ
народною поезією, не выложено въ системѣ поетичного
способу выраженя, — не вказано на перехѣдъ вѣдъ ста-
рыхъ формъ до новыхъ, не вызначено, якъ у пѣсняхъ
збереглись згадки й слѣды старого побуту, — и вкѣнци
не заховано окремыхъ прикметъ нарѣчій, въ котрыхъ
записовано пѣснѣ“.²⁾

Россія“, котру приписувано, яко авторови, Георгію Копиському, архи-
епископу Бѣлорускому.

¹⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“, стор.
99—100.

²⁾ „Историческія монографіи и изслѣдованія“, Н. Костомарова.
С.-Пб., 1867; томъ III., въ статьи: „Объ отношеніи русской исторіи
къ географіи и этнографіи“; стор. 369.

Въ 1859. р. Данило Мордовецъ выдавъ въ Саратовѣ „Малорусскій литературный сборникъ“ (8^о, сторѣнь 376).¹⁾ Въ сѣй книжцѣ надруковано народнѣ пѣснѣ, зббранѣ Костомаровомъ р. 1844. въ захѣднѣй части Волинъскои губернѣй (стор. 179—353). Свѣй матерѣяль этнографичный подѣльивъ Костомаровъ ось-якъ:

I. Пѣснѣ про историчнѣ дѣѣ, котрыхъ часъ може означитиь докладно (стор. 181—192): 1. Свѣрговскѣй; 2. Сердяга;²⁾ 3. Вѣдрывокъ про Хмельницкого; 4. Битва пѣдъ Берестечкомъ; 5. Битва пѣдъ Почаевомъ; 6. Ще про битву пѣдъ Почаевомъ; 7. Харко. — II. Пѣснѣ про историчнѣ дѣѣ, котрыхъ часъ не в докладно звѣстнѣй (стор. 192—201): 1. Походъ на Царгородъ; 2. Морозенко; 3. Сава Чалый; 4. Подончики. — III. Пѣснѣ про дѣѣ приватного житя и легенды (стор. 201—239). Всѣхъ пѣсень надруковано тутъ 32 зъ деякими варѣянтами. — IV. Пѣснѣ про побуть козацкѣй (стор. 239—250). Всѣхъ пѣсень в тутъ 12. — V. Пѣснѣ про побуть чумацкѣй (стор. 251—253) — всѣхъ 3. — VI. Пѣснѣ рекрутскѣй (стор. 253—256) — всѣхъ 4. — VII. Пѣснѣ сирѣтскѣй (стор. 256—263) — всѣхъ 8. — VIII. Пѣснѣ семейнѣй (стор. 263—288) — всѣхъ 38. — IX. Пѣснѣ любовнѣй (стор. 289—346) — всѣхъ 81. — X. Взбрѣць обрядовыхъ пѣсень (стор. 347—353), — а то одна колядка, всѣмъ веснянокъ, три купаловѣй й одна пѣсня обжннкова. — Всѣхъ народнѣхъ пѣсень надруковано про-те въ сѣмъ зббрнику 202 зъ деякими варѣянтами.

¹⁾ Всѣй украинъскѣй статьѣй и пѣснѣй народнѣй въ зббрнику Мордовцева надруковано правописѣю Кульша. — Про сѣй зббрникъ сказано децо въ „Исторѣи литературы рускои“, III. 1; стор. 382—386.

²⁾ Историчну пѣсню про Сернигу Антонович и Драгомановъ уважають фальсификатомъ. („Историческѣй пѣсни малорусскаго народа“, т. I., стор. XXII—XXIII).

До всѣхъ историчныхъ пѣсень и такожь до деякихъ иншихъ Костомаровъ додавъ свои примѣтки. Мѣжь пѣснями, що ихъ збравъ вонъ на Волини, суть ще деякі пѣснѣ, записані въ иншихъ губерніяхъ, и пр. двѣ пѣснѣ, записані въ Полтавской губерніи (стор. 229—230), три пѣснѣ червонорускій (230—233), двѣ пѣснѣ, записані въ Харьковской губерніи (233—234; 235—236), а одна въ Киѣвѣ (234—235).¹⁾

Костомаровъ займавъ ся такожь пбзвѣйше збиранемъ этнографичного матеріалу. У „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ надруковано въ Киѣвѣ три томы подъ „наблюденіемъ“ (редакцію) Костомарова, се-бѣ-то томъ III. р. 1872., томъ IV. р. 1877., и томъ V. р. 1874.²⁾ У третѣмъ томѣ (сторбиъ II + 486) надруковано „народный дневникъ“. Тутъ описано, по мѣсяцямъ, народный звичай и обряды, котрі водносять ся тѣлько до певныхъ часовъ року, и такожь розказано про вѣрованя, що являютъ ся пристѣбными до обрядовъ. До опису важнѣйшихъ обрядовъ додано ще и пѣснѣ; и такъ мѣжь иншими надруковано 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ, 64 щедривокъ. — У четвртѣмъ томѣ (сторбиъ 713) поставлено заголовокъ „обряды“. До сихъ обрядовъ належать: 1. Родины и хрестины (стор. 1—51); 2. весѣле (52—696);³⁾ 3. похороны (697—713). Такожь въ сему томѣ надруковано пѣснѣ, що ихъ спѣвають при обрядѣ родинъ и хрестинъ (67 пѣ-

¹⁾ Записуючи пѣснѣ зъ устъ народу, Костомаровъ наблюдавъ дѣяктычій прѣкметы нарѣчій и говоривъ.

²⁾ Въ III., IV. и V. томѣ „Трудовъ“ знаходимо деякі пѣснѣ народны, надруковані зъ рукописного зборника Кутяша.

³⁾ Мѣжь весѣльными пѣснями суть деякі, що ихъ редакціи выймали изъ зборника Йосипа Лозиньского „Ruskoje wesile“ (Перемышль, 1835).

сень) и на весѣлю (1944 пѣсень). Пѣсля пѣсень весѣльныхъ замѣнено ще 13 статей, въ котрыхъ по-найбѣльше въ мовѣ украиньскѣй описано обряды весѣльнѣй (стор. 553—696). Въ додатку до четвертого тому „Трудѣвъ“ е музыка Миколы Лисенка до пѣсень весѣльныхъ, записаныхъ въ Борисполѣ, Переяславского повѣту, Полтавской губернѣй (стор. 1—45).

Въ пятѣмъ томѣ надруковано „народнѣй пѣснѣ“, се-бѣ-то 827 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ (1103—1186). Вдтакъ въ додатку надруковано ще 50 пѣсень любовныхъ (стор. 1187—1209). Всѣхъ пѣсень въ сему збранику е отже 1884. Такого богатого матеріялу не подавъ ще нѣ одинѣ збраникѣ попереднихъ этнографѣвъ украиньскихъ. Крѣмъ пѣсень шуточныхъ, подѣлено пѣснѣ любовнѣй, семейнѣй и побутовѣй ще въ рубрики бѣльше подрѣбнѣй. Такъ въ пѣсняхъ любовныхъ бачимо 20 рубрикъ; пѣснѣ семейнѣй мають 15 рубрикъ, а пѣснѣ побутовѣй 9 рубрикъ. Осъ и рубрики пѣсень побутовыхъ: 1. пѣснѣ козацкѣй; 2. гайдамацкѣй; 3. рекрутскѣй; 4. салдацкѣй; 5. бурлацкѣй; 6. чумацкѣй; 7. пѣснѣ зъ часѣвъ крѣпачтва; 8. пѣснѣ клясовѣй („сословнѣя“); 9. пѣснѣ пѣснѣй.

Про осъ-той подѣлъ народныхъ пѣсень запримѣтивъ Пилипъ, що годѣ знати, хто-то весь матеріялъ подѣливъ въ вддѣлы и рубрики, — чи самъ Костомарѣвъ, чи може Чубиньскѣй. Вдтакъ сказавъ сей ученѣй мужъ, що А. Веселовскѣй уже въ 1880. р. не похваливъ такого подѣлу.¹⁾ Мы-жъ уважаемо подѣлъ пѣсень любовныхъ и семейныхъ доволѣ вдатнымъ, тѣлько пѣснѣ побутовѣй приймають ся тутъ у значѣню широкѣмъ, по-за-якъ такожъ

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 183.

думы й пѣснѣ историчнѣ названо пѣснями побутовыми, мѣжь-тымъ коли Максимовичъ и деякіи инші етнографы бачили рѣзницю помѣжь пѣснями „былевыми“ и „бытовими“.

Про етнографичну дѣяльність Костомарова пише Пыпинъ, що вѣнъ до кѣнця житя оставъ ся прихильникомъ старои школы, — що вѣнъ мабуть не знавъ новыхъ дослѣдѣвъ Веселовского¹⁾ и и. про значѣне народного переказу. Все-жь таки працѣ Костомарова, не зважаючи на недостачѣ ихъ, мають чи-малу стѣйность.²⁾ Се бо вказує вѣнъ на такѣ боки етнографичной науки, якѣ ще мало були обробленѣ. Вѣнъ намагавъ подати суцѣльне понятє про творчество народныхъ пѣсень. Тому-то мимо недостачѣ у дослѣдахъ Костомарова етнографичнѣ его працѣ являють ся єдинѣ у своѣмъ родѣ, и треба тѣлько жалкувати, що вченѣ мужѣ нового поколѣня не берутъ ся до такихъ дослѣдѣвъ при своихъ бѣльшь богатыхъ знадобахъ науковыхъ. Вже-жь бо народна поезія не є тѣлько предметомъ археологѣвъ, але й фактомъ внутрѣшнього морально-побутового житя народу й его исторѣи. Вѣдтакъ, по словамъ Пыпина, заслугують на увагу и тѣ думки Костомарова, що етнографія повинна займати ся дослѣдами не тѣлько про побуть робѣтниківъ-селянъ, але й про жите иншихъ класъ народу, ба що й побуть робѣтниківъ фабричныхъ має зобразитись етнографією. Вѣ кѣнци (каже Пыпинъ) годѣ поминути й сеи обставини, що Костомарѣвъ умѣвъ сполучити етнографію зъ исторією, — що вѣд-

¹⁾ Александръ Н. Веселовскій, членъ академіи наукъ въ Петербурзѣ, выдавъ чи-мало ученыхъ розвѣдокъ про старорусскія былины, про давнѣи легенды, казки, творы апокрифичнѣи и т. и.

²⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 186. — Порѣвн. статью В. Науменка про Костомарова, якъ етнографа, въ „Кіевскій Старинъ“, 1885; томъ XII., стор. XXXV—XLV.

такъ вго праць историчнй не мали-бъ такои високои стѣйности науковои, коли-бъ авторъ не закрашувавъ ихъ барвами картинъ народнои поезіи.¹⁾

По нашѣй думцѣ Костомаровъ и не мѣгъ звертати свои уваги на новіи критично-науковіи дослѣды Веселовского, Ягича и другихъ. Вже-жъ вѣнъ старавъ ся пояснити творчество народныхъ пѣсень, и про-те не мѣгъ займати ся студіями про вѣдносни нашей народнои поезіи до переказвъ христіянско-поганьскихъ и до середньовѣчныхъ легендъ, — не мѣгъ такожь выказувати вѣдносни сеи поезіи до епичнои поезіи византійскои. Поетична вдача Костомарова не могла любоватись въ скептицизмъ и въ такои позитивно-критичнои анализъ, котра голосить свѣту, що наша народна поезія не має окремого своего свѣтогляду, — не має сили творчества, по-за-якъ она вытворилась изъ сполученя чужого й свѣйского матеріялу поетичного.²⁾

9. Матвѣй Номисъ и Опанасъ Марковичъ.³⁾

„Номисъ“ в анаграма, се-бъ-то вѣдворѣтне читане назвы „Симонъ“. Симоны були стародавнйи, козацйи родъ. Матвѣй Терентіевичъ Симонъ або Симоновъ⁴⁾ родивъ ся

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 186.

²⁾ Уже князь Павло П. Виземскій въ выданю „Слова о полку Игоревѣ“ (С.-Петербургъ, 1876) заививъ категорично, що тепершній народы не можуть мати свои поезіи, та що они тѣлько репродукують творы въ митичнои або доисторичнои добы (стор. 478).

³⁾ Деякіи подробности про жите М. Номиса подавъ А. Пыпинъ („Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 367—369). — Дещо про Опанаса Марковича сказавъ К. в „Правдѣ“ (Львѣвъ. 1889; томъ IV, выпускъ XI, стор. 105—114).

⁴⁾ Окличено — *оав* додано до назвы „Симонъ“ ще въ випущѣнѣмъ вѣцѣ, коли вже починалось официално „обрусѣнне“ родвѣ украиньскихъ.

р. 1823. Въ 1848. р. склѣчивъ вѣнъ науку въ Киѣвскѣмъ университетѣ „по словесному факультету“, — вѣдтакъ бувъ вѣнъ учителемъ словесности въ гимназиі Нѣжинскѣй и Немировскѣй, потѣмъ олуживъ у „государственнѣмъ контролѣ“ въ Петербургѣ, въ контрольныхъ пала-тахъ у Псковѣ, Катеринославѣ й на Волини, а вѣбщи бувъ директоромъ Лубенскѣй гимназіі. Выйшовши въ вѣдставку (1877) бувъ вѣнъ якійсь часъ предсѣдателемъ Лубенскѣй земскои управы, а останній пять рокѣвъ передъ скасованемъ мирового суду въ Подтавскѣй губерніі (1. вересня р. 1890), въ Лубенскѣмъ повѣтѣ бувъ мировымъ судьей и предсѣдателемъ мирового звѣзду. Теперъ живе вѣнъ у хуторѣ Зарозѣ, Лубенского повѣту.

Свою литературну дѣяльнѣсть Номисъ почавъ р. 1858, статью, писану по-російски п. з. „Автобіографія Василя Петровича Вѣлокопытенка“ („Основа“. С.-Пб., 1861; мартъ, стор. 50—77²; май, стор. 24—45³; іюнь, стор. 1—20³; іюль, стор. 34—43).¹⁾ По-російски написавъ вѣнъ такожъ етнографичну розвѣдку п. з. „Рѣздвяніі святки“ („Основа“. 1861; январь, стор. 267—281; май, стор. 49—72³; іюнь, стор. 21—83³) и статистичну статью п. з. „Крѣпостное населеніе въ Россіі“ (ibid., февраль, стор. 245—251).

Въ мовѣ украинскѣй надруковано два оповѣданя Номиса: 1. Дѣдъ Мина и баба Миниха“ („Хата“, укра-

¹⁾ Ось-ту автобіографію надруковано въ „Основѣ“ п. з. „Отрывки изъ автобіографіи Василя Петровича Вѣлокопытенка“. Тутъ списавъ Номисъ деякіі эпизоды зъ дѣтячого й молодечого свого вѣку подъ заголовками: 1. „Поступленіе Василя Петровича въ городское училище“, 2. „Первые дни въ школѣ и первая поѣздка домой“. — Вѣдрывки зъ сѣи автобіографіі надруковано вже р. 1858. въ IV. книзѣ „Русской Бесѣды“, тѣлько-жь въ „Основѣ“ бачимо черерѣбку статей, надрукованѣй въ „Русской Бесѣдѣ“.

иньскій альманахъ П. Кульша. С.-Пб., 1860; стор. 173—215); 2. „Тѣтка Настя“ („Основа“, 1861; апрѣль, стор. 28—38).¹⁾ Вѣдтакъ р. 1862, въ „Чернигѣвскому Листку“ Леонида Глѣбова (№ 2, 3) надруковано критичну розвѣдку Номиса п. з. „Дещо про українське писання и про словозбѣръ К. Шейковського“.

Въ 1864. р. Номисъ выдавъ у Петербурзѣ этнографичный збѣрникъ п. з. „Украиньскій приказки, прислѣвья и таке инше“: Збѣрники О. В. Марковича и другихъ (вел. 8°, сторбнѣ VII + 304 + XV). Въ отъсѣмъ збѣрнику надруковано 14.339 приказокъ и 505 загадокъ.

Въ переднѣмъ словѣ каже Номисъ, що вѣнъ покорыстувавъ ся найпаче збѣрникомъ Опанаса Марковича, котрый при помочи кѣльканыцяти збирачѣвъ бувъ собѣ придбавъ зъ пѣвотню тысячъ, або й бѣльше приказокъ зъ варіантами. Опроче були у Номиса ще инші этнографичнїи збѣрнички, якї прислали ему Василь и Микола Бѣлозерскій, Олександръ Конисскій, Всеволодъ Коховскій, Руданьскій и деякї инші, Ба й Кульшъ переказавъ Номисови дещо, „щѣ згадувала повно натоптана память его“. Вѣдтакъ Номисъ принявъ у свѣй збѣрникъ „Приповѣдки и загадки“ Григорія Илькевича (Вѣдень, 1841), и повибиравъ деякї знадѣбки зъ Кульшевыхъ творѣвъ: Граматки, Записокъ о южнѣй Руси и Чорнон Рады, — зъ „Кобзаря“ Тараса Шевченка,²⁾ зъ „Основы“, „Чернигѣвского

¹⁾ Обомъ тымъ оповѣданнѣмъ Номисъ хотѣвъ падати прикметы оповѣданя народного, и про-те въ писаню зъявивъ брахильоїю не-обылку. Але симъ робомъ затемнювавъ вѣнъ природный складъ мовы, и въ реченю дуже часто опускавъ двѣслово-присудокъ. Въ загаки отъ-сея оповѣданя не мають стѣйности литературнон.

²⁾ Номисъ пише въ переднѣмъ словѣ, що „зъ незабутаго Кобзаря вѣнъ повибиравъ не толькї справный приказки, одъ народу имъ взитї,

Листка“, изъ „зброслова“ (словаря) Шейковского, зъ по-вѣстей Квѣтчинныхъ и т. и.

Далѣ розказуе Номись ось-що про генезу свого збр-ника: „Приказки отъ-тѣ, якъ легко догадацьця кожному, достались менѣ не разомъ: дехто славъ менѣ збр-ники, якъ я ще пересынавъ збр-никъ д. Марковича, а дехто тодѣ, якъ вѣнъ уже бувъ у мене готовый, приказки понумерованѣ, покажчикъ до ихъ зроблений, книжка почала друковацьця. Одъ того и додатки въ книзцѣ: додатокъ одмѣнѣ и додатокъ тыхъ приказокъ, щѣ въ мене по-переду не було. Поки збр-никъ д. Марковича не бувъ на-лаштований (се-бѣ-то, поки приказки не були понумерованѣ и покажчикъ не бувъ зроблений), щѣ прислано менѣ нового, можна було тасувать у шуршу; — потѣмъ же, щѣ менѣ слали, треба було або тулить въ середину одмѣ-нами, коли були такѣ приказки, або робить въ кнѣци до-датокъ; — якъ же книжка почала друкувацьця, треба було робить и другѣй додатокъ, — додатокъ одмѣнѣ: до надрукованой приказки одмѣны въ середину не притулишь. Щѣ-жъ до третього додатку, до приказокъ менѣ несвѣ-домыхъ, то и безъ його не можна було обйтись: де мѣ-ститъ приказку, щѣ вѣ нѣколи не чувъ, або не догаду-еся, про щѣ рѣчь, а тымъ часомъ приказки шикуюсь-по речамъ? Беручись за выдання приказокъ, я не дбавъ, щѣ книжка була охаючена, якъ звычайне бувають такѣ выдання у сильныхъ, и пр. нѣмецкихъ письмакѣвъ; щѣ тутъ було и про культы, и про приказки старѣ и новѣ, сякѣ и такѣ: я добре вѣдавъ, щѣ для такихъ книжокъ треба не року-двохъ, а вѣку, та ще й не од-ного, а богатыхъ; а тымъ часомъ у насъ, ради сього,

а й вѣривъ, щѣ ихъ письменный нашъ людъ, а деякѣ навѣтъ и народъ уже, вживають замѣщи приказокъ“ (стор. II, 1. примѣтка).

не зроблено праве нічогобівньо. Я тільки одно мавъ на метѣ: щобъ книжку выдать яко-мога скорѣше и щобъ зъ нею корысти було яко-мога ббльше. Про остатне нічого балакати; — поспѣшавъ же я ради того, щобъ бувъ способъ корыстувацця приказками, або и лаштувавъ ихъ до справдѣ хорошого видання — не одному, а кожному, хто забажае, — щобъ, хто збирае отъ-тѣ перлы одъ народу, знавъ, що є вже, а чого нема, — щобъ було до чого тулицця и примѣрювати“... (стор. II),¹⁾

Коли-жъ инші збирачѣ приповѣдокъ (н. пр. Илькевичъ, Закревскій) впорядковували свѣи матеріалъ въ ладѣ азбучномъ, се-бѣ-то зъ поглядомъ на першу букву, якою починае ся приповѣдка, то Номисъ подѣливъ приказки й прислѣвья на двайцять категорій, и въ кождѣй поставивъ по-переду змѣсть предметѣвъ, що мѣжъ собою мають близшу або дальшу схожбсть. Такъ въ першѣй категоріи читаемо ось-якій оглядъ: Вѣра; Богъ; грѣхъ; пѣсть; говѣть; молитва; церква; свято; чортъ; декло; чернець; пѣпъ; ворожка; вѣдма; забубоны... Четверта категорія вводить ся ось-якимъ оглавомъ: Сильный; бблшій; сила; панъ; мужикъ; воля; и т. д. Хоча-жъ деякі вѣддѣлы зъявляють и такі приказки, які змѣстомъ своимъ подходили-бъ такожь пѣдъ инші оглавы (н. пр. въ 5. вѣддѣлѣ читаемо й такі приказки, що могли-бъ бути помѣщені й въ 4. вѣддѣлѣ), то все-жъ въ укладѣ приказокъ видно тутъ якусь провѣдну думку и змагане до систематики, мѣжъ-тымъ коли азбучне впорядковане приповѣдокъ уважае ся механичнимъ и подекуды недоладнымъ, по-за-якъ оно утрудняе вынайдене бажаного при-

¹⁾ На сторони VI. переднього слова Номисъ сказавъ дещо про свою правописъ. Въ загалѣ придержувавъ ся вѣдъ правописи Куляшевой, та тільки дещекуды намагавъ вѣдъ приспособити съ бблшь до выголору.

слбвѣ. А вже-жь у збрнику Номиса легко зорієнтуватися въ огладѣ збраного матеріалу не тільки за-для поставленихъ рубрикъ, але й по тій причинѣ, що въ кбнци книжки надруковано покажчикъ доводѣ докладный.¹⁾

Про сей богатый збрникъ сказавъ добре слово А. Пыпинъ. Ось и его слова: „Се була праця иншого роду, чимъ у кого-небудь изъ попереднихъ збирачѣвъ. Симоновъ-Номисъ не вдоволявъ ся компіляцією друкованихъ збрниковъ, але мавъ подѣ рукою такожъ массу матеріалу, записаного зъ устъ народу зъ богатьома варіантами. Вбдтакъ при кождій приказцѣ вказавъ вбнѣ те мѣсце, де она вживав ся, а часто й особу, котра єв записала. Иногдѣ-жь наводивъ вбнѣ тї народий анекдоты й казки, котрыхъ окреми (специфичный) выразы стали прислбвѣями. — Збирачъ завдавъ собѣ чи-мало працѣ, щобы по змосѣ влекшити выхбсноване збрника, т. в. розкрити змѣстѣ народного прислбвѣя зъ усѣхъ бокбвѣ, чого, н. пр. не здѣдано въ такой мѣрѣ въ збрнику В. Дала.²⁾ Спорудникъ збрника не належавъ до тогдѣшнього молодого поколѣня етнографѣвъ, — але вбнѣ знавъ добре науковий засновокъ питаня етнографичного“.³⁾

* * *

По-за-якъ Номисъ выдавъ по-найббльше той етнографичный матеріалъ, що его збравъ Опанасъ Мар-

¹⁾ Въ „показчику“ до приказокъ Номисъ намагавъ придержуватись порядку азбучного, поклавши головне слово, або понятє, н. пр. баба, багатырь, багато, бѣда, брацтво, брехня, вѣдьма, — вбдтакъ при такомъ словѣ клавъ вбнѣ всѣ тї цифры, котрыми вызначують ся одѣтнї приказки.

²⁾ „Пословицы русского народа“. Москва, 1862.

³⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 368—369.

ковичъ, то вже-жъ годить ся сказати дещо й про сего етнографа.¹⁾

Родъ Марковичѣвъ вийшовъ за давнихъ-давенъ на Украину зъ сербскою землѣю, и, роздѣлившись на кілька вѣтокъ, живе тецерь у Полтавщинѣ, въ повѣтъ Придубнѣмъ и Пыратинськѣмъ. Опанасъ походивъ изъ той вѣтки Марковичѣвъ, що жила въ повѣтъ Пыратинськѣмъ. Въ Опанасового батька, Василя, була въ селѣ Кулажинцяхъ велика мастибѣсть. Се-жъ бувъ типичный, украиньскій пацѣ, що добро свое перевѣвъ по-найббльше на гостинности.

Опанасъ родивъ ся мабутъ въ 1822. р., бо вже року 1846. скбичивъ вѣнъ науку въ Кивьскѣмъ университетѣ. Перебуваючи въ Кивѣ, вѣнъ спбзнавъ ся зъ Костомаровомъ и належавъ до Кирилло-Методіѣвского товариства.²⁾ Одночасно зъ Костомаровомъ арештовано такожъ Опанаса Марковича въ мартѣ р. 1847., а въ червни вѣнъ бувъ уже на засланоу въ Орелѣ. Тутъ ставъ вѣнъ служити въ канцелярїи губернатора, одержавши посаду „старшого помощника правителя канцелярїи“. Перебуваючи въ Орелѣ, Опанасъ одруживъ ся зъ Московкою, Марїєю Велиньскою, що опбеля подѣ криптоимомъ Марка Вовча була авторкою „Народныхъ оповѣданъ“. Та отъ, Кульшъ заявивъ рѣшучо, що тї оповѣданя писали въ-двохъ Марїя й Опанасъ, та що въ исторїи украиньскои литературы мусимо ихъ обохъ уважати однимъ писателемъ.³⁾ Коли бувало приятель Опанаса пытались у него, де? коли? и якъ? его дружина, бывши Московкою, такъ хо-

¹⁾ Про Опанаса Марковича сказано дещо такожъ въ „Исторїи литературы рускои“, III, 1; стор. 225—230.

²⁾ Порбви, „Исторїю литературы рускои“, II, 2; стор. 476.

³⁾ *ibid.*, III, 1; стор. 226.

рошо вивчила українській побуть народний, то вбнѣ не любивъ такихъ питань и все вѣдповѣдавъ коротко: „Таланъ, та й годъ!“ И такую своєю вѣдповѣдью ще збѣдлушувавъ сумнѣвы приятелѣвъ про авторство Маріѣ.¹⁾

Опанасъ любивъ Украину шире, безмежно. Тѣлько любовь до рѣдного народу опонукала его лишити значну посаду въ Орелѣ и въ грудни р. 1851. перебрати ся въ Чернигѣвъ, де его поставлено корректоромъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Тутъ живъ вѣдъ до 19. марта р. 1853., коли-то поталанило ему, перебрати ся въ Кивѣвъ, де зайнявъ мѣсце бухгалтера „въ палатѣ го-еударственныхъ имуществъ“ (доменъ). Пѣдчасъ Крымской вѣйны наказано було Марковичевѣ, організувати „валовую полубригаду и конную роту магазина дѣйствующихъ войскъ“. Отъ-сю миссію вѣдъ выконавъ такъ добре й швидко, що за неѣ царь Микола звелѣвъ подякувати ему. Але-жъ ось-та служба остогидла ему; — вѣдъ кинувъ єѣ р. 1855., бажаючи стати вчителемъ. Вѣдтакъ въ серпни р. 1855. роздобувъ вѣдъ собѣ посаду вчителя географіѣ въ Немирѣвскѣй гимназії на Подблю.

Уже вѣдъ кѣлькохъ рокѣвъ Опанасъ збиравъ приказки й прислѣвья народий, и вѣдтакъ д. 31. серпня р. 1858. въ листѣ до Олександра Шишацкого-Иллича писавъ вѣдъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Прегарный добутокъ Вашои пра-цѣ „Сборникъ малороссійскихъ пословицъ и поговорокъ“ (Чернигѣвъ, 1857)²⁾ ставъ вже загальнымъ добромъ; вѣдъ давно є у мене. Не-вже опрѣчь отыхъ, бѣдъльшъ якъ 1.500 перлинь, Вы ще маєте 2.000? Коли такій Вашъ рахунокъ, то менѣ не здають ся тяжкими тѣ умовы, щѣ Вы

¹⁾ „Кіевская Старина“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 406.

²⁾ Той збѣдрикъ бувъ вѣдбитокъ изъ „Черниговскихъ Вѣдомостей“. Шишацкѣй переробивъ его, додавши до него багато новыхъ приказокъ, переказѣвъ и пѣсенъ, але смерть не дала ему теѣ надрукувати.

подаєте; — лихо тільки, що я безъ грошей, та й не сподіваюся, щобъ небавомъ були вони въ мене. Бажаєте пустити книжку мою дешево, черезъ друкарський выдатки, не обіцяє мені зыску. Значить, я не тільки не посылаю нынѣ до Васъ грошей, але не обіцяю и на будущину. Отъ-сію мъркою Вы й мъряти-мете мою широбсть и судити-мете про мои заходы, та вѣдповѣдно тому и чиніть! Зовсімъ натурально и Вамъ и мені подумати: зъ якои-жь корысти Вы дѣлити-мете ся зб мною? коли, выдаючи самостійно свѣй збраникъ, Вы можете дещо зыскати? Зробіть своє дѣло, якъ гадаєте: се-бъ-то выдавайте самі свои приказки. Нѣ Вы мені, нѣ я Вамъ — оденъ одному не пошкодимо. Моя книжка ледви чи выйде раніишъ лѣта того року, се може й въ осени, або зимою. Я ще геть не выкбичивъ праць, — а ще-жь цензура, друкування, та ще й переписування, редакція... Я гадаю зшитки свои перевести черезъ кблька дотепныхъ рукъ, и, здасться, навѣть свого подпису не надрукую. А коли надрукую, то се буде недоброю ознакою: се значить-ме, що ти, до кого я вдававъ ся, щобъ поправили мою праць, вельми мало вложили свои. Ббльшь за все и першь за все я бажаю, щобъ книжка выйшла гарна, щобъ вѣ люде читали, та щобъ зъ читання була корысть. Се-бъ дало етнографови мбцїи основы, а письменникамъ певный складъ народной речи и думки народной. Моя розкладка прямую, щобъ систематично уложеніи народий приказки дали описъ природы, побыту, моральныхъ и духовыхъ завязей нашої Украины вѣдъ Карпаты до Кавказу. Хочъ бы выпали усѣ добрий умовы и удачѣ, то все-жь отъ-се буде нѣ що ббльшь, якъ тільки проба, але-жь проба не безъ корысти. — —

Высловивши широ свои гадки, усю довгу процедуру и персправу праць мои, я майже певенъ, що Вы не лишите мене безъ запомоги, и сподіваюся, що зрозумієте

мене, коли скажу, що хочу добути Вашій черновій въ оригиналахъ зшитки и манускрипты надрукованыхъ вже и не надрукованыхъ ще приказокъ.¹⁾ Може Вы ще двѣчи посетите надрукувати недруковане ще, але тодѣ для мене дуже трудно буде користувати ся, и головна рѣчь — не зъ такимъ зыскомъ. Може матеріялы Вашій, дійшовши до мене задалегдѣ, перевернуть до горы ногами цѣлїй вѣддѣлы въ моїй розкладцѣ, але-жь потѣмъ вже то вони можуть зробити ся тѣлько хвостиками, пришитими механично. Вы лишѣть у себе зъ усего певнїй списки и выдавайте, коли и якъ Вы бажаєте собѣ, а за кошты Вашій на списки я винагороджу Васъ злишкомъ примѣрниками. — — Кѣлькама примѣрниками винагородити Васъ, се залежати-ме вѣдъ того, разъ — якъ придасть ся Вашь матеріялъ для нашего збѣрника, де певне зустрѣньеться чи-мало близнятъ, а въ-друге — вѣдъ того, якъ працювати-мете и Вы и тї Вашій помѣчники, вѣдъ якихъ сподѣваете ся присылокъ. Отъ-сїй присылки, якъ приходитимуть до Васъ, будьте ласкаві, пересылайте до мене! Отъ зъ такими умовами, я, лишаючи за Вами право выдати Вашій приказки по-передъ мене, а потѣмъ хочъ-бы й одночасно зо мною, обѣцяю Вамъ 35—100 примѣрникѣвъ“...²⁾

Спекавшись спѣлки выдавництва зъ Шишацкимъ-Илличемъ, Опанасъ Марковичъ пѣславъ свѣдїй богатый етнографичный збѣрникъ Номисови, и сїй надрукувавъ его въ Петербурзѣ р. 1864.

Про жите Опанаса наводимо ще отъ-сїй подробнѣць: Коли авторка „Народныхъ оповѣданъ“ загадала фхати

¹⁾ „Зшитки надрукованыхъ Вами приказокъ треба менѣ на те, щобъ вѣдшукати цѣкаві варіанты та й придбати те, що позабороняла цензура. Вже-жь певна рѣчь, що про останне не хвалити-му си въ передмовѣ“ (Додатокъ Марковича).

²⁾ „Правда“. Львовъ; томъ IV., выпускъ XI, стор. 157—158.

за границу зъ сыномъ Богданомъ, то й Опанасъ рушивъ за дружиною, але либонь изъ Берлина вернувъ ся, „свѣдомый, що становище его якое нѣякое“¹⁾ Але-жь до Немирова, де вѣнъ живъ до марта р. 1859., вже не вертавъ ся. Пвключючись про хлѣбъ не тѣлько для себе, але й для жбнки,²⁾ що зъ сыномъ жила въ Парижи, Марковичъ шукавъ собѣ зновъ урядовой службы, та такои, въ котрой могъ бы бути помѣчнымъ народови. Скасовано крѣпацтво, заведено нові посады за-для крѣпацко-паньскихъ справъ, и Опанасови дано посаду „члена отъ правительства при мировыхъ сѣздахъ посредниковъ“ въ Черниговѣ. Одначе отъ-ся посада не вподобалась ему, — опроче житеві обставины приневодили его, пвключуватись про грошъ, хочъ и не для себе. А вже-жь Марковичъ бувъ чоловікъ зовсімъ непрактичный, — зберегати грошей вѣнъ не вмѣвъ та й не любивъ.³⁾ Якъ скасовано горѣльчані вѣдкупы та заведено акцизу (1862), поставлено Опанаса надзирателемъ акцизы въ Новгородѣ Сѣверскѣмъ. Тутъ бы, здав ся, и гараздъ ему повело ся, але его вѣла грызота, точила й недуга. Въ 1866. р. Опанасъ переправивъ ся въ Сосницю, щобы бути ближе до лѣкарѣвъ у Черниговѣ. Але лѣкарѣ не могли вже ему помогти. Въ лютомъ р. 1867. вѣнъ приѣхавъ до Чернигова за якоюсь урядовою справою та такъ занедужавъ, що вже не було силы вертати до Сосницѣ. 5. серпня мусѣвъ ити до зем-

¹⁾ *ibid.*, стор. 111.

²⁾ Свои жбнцъ Опанасъ чверо пославъ грошъ. Отъ и Номисъ ваявивъ, що вѣнъ достававъ вѣдъ Марковича грошъ для его жбнки та що ихъ пославъ, куды належало. („Кіевская Старина“, т. XLII. 1893; стор. 450).

³⁾ Про тев, що добрига Опанасъ не вмѣвъ зберегати грошей, можля дознатись изъ „Исторія литературы рускои“, III. 1; стор. 227.

ского шпиталю; — смотрителемъ того шпиталю бувъ Олександръ Ивановичъ Копиській, Вбнь взявъ Марковича до себе на квартиру и широко пѣклувавъ ся недугою его. Тодѣ Опанасъ читавъ Шевченкового Кобзаря; — читаючи бажавъ вбнь влагодити тяжкій ббль останнихъ днѣвъ свого непривѣтного житя.

Коли Опанасъ стоявъ на божбѣй дорозѣ, то сказавъ вбнь своему братаничеви Дмитрови: „Чи ты знаєшь, що я бувъ у тюрмѣ, якъ злодѣй?... Я имъ усе простивъ! У шкатулѣ бумага єсть; — дай ихъ!“ Якъ Дмитро подавъ своему дядькови тѣ папери, то вбнь подеръ-зифвечивъ багато записокъ. Але-жъ двѣ записки зберѣгъ вбнь вбдѣ затрати и сказавъ Дмитрови: „Отъ-тутъ двѣ бумажки! — тамъ записано, чога мы (члены Кирилло-Методѣвского товариства) хотѣли, чимъ жили, въ кого вѣрвали... Заховай! оддай Тони (матери Дмитра), — нехай сховає, а якъ можна буде, — надрукуй!“¹⁾

Опанасъ умеръ 1. вересня р. 1867, на рукахъ Дмитра. Министерство финансовъ дало вдовѣ Опанаса (Маркови Вовчкови) 1.300 рублѣвъ за помочи за службу мужа.

За свого житя Марковичъ надрукувавъ тблько одинъ невеличкій зразокъ етнографичного матеріялу. Се була казка про родини й хрестини, записана зъ устъ старенькои мужички.²⁾ Опанасъ переказавъ ту казку по-російски, и вбдтакъ надруковано єв р. 1854. въ „Запискахъ“ Чернигѣвского статистичного комитета. Коли вбнь свою

¹⁾ „Кіевская Старина“, т. ХLI. 1893; стор. 77. — Частину зъ тыхъ двохъ „бумажокъ“, се-бъ-то програму й регуляминъ товариства „Кирилло-Методѣвского“ надруковано въ „Исторіи литературы руской“, II. 2; стор. 477; 751—752.

²⁾ „Кіевская Старина“, т. XXXVIII. 1892; стор. 409. — Дещо зъ етнографичного матеріялу Опанасъ Марковичъ бувъ подавъ Амвросію Метлицькому, спорудникови збдрника „Народныи южнорусскія пѣсни“.

збрку приказокъ, пословиць и загадокъ передавъ Номисови, то ставъ пѣклуватись музикою. Вѣнъ зладивъ музику до оперетки Котляревского „Наталка Полтавка“ и до драматичного твору Кирила Тополь, написаного п. з. „Чары“.) Вѣдтакъ въ Черниговѣ обѣ тѣ оперетки поставили на сценѣ аматоры. Въ оперетцѣ „Чары“ головну партію спѣвала Меланія Загорска, дружина помѣщика, щѣ прогайнувавъ усе своє майно. Їѣ называли соловѣмъ украинськимъ, бо й справдѣ спѣвала она знаменито жбночѣ пѣснѣ. Она-то пѣклувалася щиро недужимъ Опанасомъ и старала ся подати ему пѣльгу, коли вѣнъ стоявъ на божбѣй дорозѣ.

10. Микола Закревскій.)

Про житє Миколы Василевича Закревского майже нѣчого намъ не звѣстно. Въ передньому словѣ до своего етнографичного збрника вѣнъ пѣдписавъ ся Кієвляниномъ, але-жѣ опѣсля запримѣтивъ, щѣ вѣдъ р. 1829. стѣйно живѣ въ чужинѣ. Отъ и передий слова до збрника пѣсеень и пословиць та й до словаря написавъ вѣнъ въ Ревели, головибмъ городѣ Естляндской губерниѣ. Але-жѣ и въ чужинѣ не забувъ вѣнъ батьковщину, и на заголовибмъ листѣ збрника пѣсеень поставивъ вѣнъ епиграфъ: „Тебе, милу Украинну, по-вѣкъ не забуду!“ Закревскій умеръ 29. липия р. 1871. въ Москвѣ.

Въ Москвѣ выдавъ вѣнъ р. 1860. и 1861. свѣдѣй збрникъ п. з. „Старосвѣтскій Бандуриста“ въ трьохъ книгахъ: 1. „Избраннѣя малороссійскія и галицкія пѣснѣи“

¹⁾ Про драматичный творъ Тополь, написанный п. з. „Чары“, гледи „Исторію литературы рускоя“, II. 2. стор. 934—937.

²⁾ Порѣви „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина, т. III. стор. 343—347.

и думи“ (вел. 8°, сторбиць VIII + 136); — 2. „Малоросійскія пословици, поговорки и загадки и галицкія приповідки“ (стор. 137—244); — 3. „Словарь малоросійскихъ цдіомовъ“ (стор. 245—615).¹⁾

Въ передньому словѣ до збѣрки пѣсень Закревскій заявивъ, що українська мова є тільки нарѣчемъ языка російского, дарма, що єго земляки Максимовичъ и Бодянскій, Россіяне Срезневскій и Лавровскій,²⁾ ба й „министерство народнаго просвѣщенія“³⁾ вважали українську мову самостійнимъ языкомъ супротивъ языка російского. Въ першій статѣ свого цдреднього слова п. з. „Нѣчто о сочиненіяхъ на малоросійскомъ нарѣчїи“ (стор. I—IV) Закревскій пише ось-що про свою рѣдну мову: „Нарѣче українське не може вдоволити потребамъ теперѣшньої освѣты. Єго не уживають у кружку людей свѣчннхъ, то й нѣколи оно не пѣднесеться на ступнѣи языка выробленого, щѣ вызначуться клясичною литературою... Въ сему нарѣчю нѣчого не написано вченого, та й нема потреби, таке писати... Теперъ кождый Украинець, щѣ має якусь претенсію до культуры, звертає ся до языка російского („русскаго“), а народнымъ нарѣчемъ вѣднѣ хѣснує ся тільки для выраженія шутки, — для забавы...⁴⁾ Ба, Украинцѣ нѣколи не намагали утворити окремон ли-

¹⁾ Всѣ тѣ три книги творять одинъ томъ.

²⁾ Порѣвн. статью Петра Лавровского п. з. „По вопросу о южно-русскомъ языкѣ“. („Основа“. С.-Пб. 1861; ноябрь и декабрь).

³⁾ Въ „Журналѣ министерства ввроднаго просвѣщенія“ читаємо: „Южный русскій языкъ всегда различествовалъ отъ прочихъ вѣтвей славянскаго языка, въ особенности же отъ церковно-славянскаго, отъ польскаго и велико-россійскаго“. (Порѣвн. „Исторію литературы рускои“, III, 1; стор. 181).

⁴⁾ Ось-той поглядъ Закревского на рѣдну мову П. Ефименко вже въ 1862. р. назвавъ иѣсенътвицею старечого лєнетя. („Основа“. С.-Пб. 1862; октябрь; стор. 27^а).

тературы, — багато зъ нихъ, розкинутихъ по широкимъ просторамъ російского царства, мило згадують собѣ обычаѣ, приказки й простодушнїи дотепы своихъ земляковъ“ (стор. I—II). — Водтакъ каже Закревскїй, що багато критиквъ російскихъ уважають украинскїй вѣршѣ й пѣснї шаловливими тому, що не знають духа украинского. Такъ не второпають они духа Енеиды Котляревского, баллады Артемовского „Твердовскїй“, и деякихъ иншихъ творвъ украинскихъ, — не понимаютъ оригинального гумору вкраинского. Отъ-сїя творы годѣ переказати въ якбї-небудѣ иншбї мовѣ, и всякїй перекладъ, хоча-бѣ бувъ и дуже гарный, буде тблько слабымъ наслѣдованемъ украинского оригиналу. Закревскїй радить тымъ критикамъ, щобъ не ругались „хахлацкимъ вѣршамъ“, котрыхъ они не розумбють. Вже-жѣ Украинцѣ, на-перекабрѣ глумливымъ критикамъ не забудуть нїколи своихъ пѣсень и вѣршѣвъ, а перекажуть ихъ своимъ потомкамъ.

Высказавши такї мудрошѣ, Закревскїй подавъ ось-якїй змѣстѣ своего зборника: Книга I. Выбранї пѣснї й думы народнїи. — Книга II. Прислбвѣя, приказки й загадки. — Книга III. Словарь украинскихъ идїомбвѣ. — Книга IV. 1. Выббрѣ изъ творвѣвъ сучасныхъ письменникбвѣ. 2. Статѣ историчнїи. Вытяги изъ грамотѣ, универсалбвѣ, лѣгописей, журналбвѣ и т. и. 3. Статѣ морального змѣсту изъ друкованыхъ давнихъ книгъ украинскихъ. — Книга V. Граматика украинского нарѣчѣя. — Хоча-жѣ Закревскїй подавъ змѣстѣ, пятьохъ книгъ своего твору, то выдавъ вбнѣ тблько три книги, се бѣ-то въ 1860. р. на-друкувавъ вбнѣ першу й другу книгу, а въ 1861. р. — третю книгу.

Друга статья переднѣого слова має заголовокъ „О малоросїйскихъ пѣсняхъ“ (стор. IV—VIII). Закревскїй

каже тутъ, що українські народні пісні своїмъ різно-роднимъ змістомъ, своєю легкбстю и правильнимъ да-домъ у зображеню думокъ, своїмъ багатствомъ почу-вань, своєю поезією и дотепомъ можуть рвнати ся зб всякими подбними творами всіхъ найсвѣтѣйшихъ на-родбвъ. Змістомъ же своїмъ дѣлять ся піснѣ на чотири головні розряды: на воєнні (козацкі); жбночі, веселі (шутливі) и обрядові.

Потбмъ згадує Закревскій про те, якъ инші етно-графы дѣлять рбзні роди пісень, и каже, що южнорускі піснѣ можна ще подѣлити пбсля нарѣчій на українсь-скі и на галицкі. Далѣ заявляє вбнѣ, що южнорускі піснѣ не такъ-то дуже стародавні, по-за-якъ тблько де-які зъ нихъ вбдносять ся до XVII. вѣку, мѣжь-тымъ коли ббльшу частину ихъ утворено въ XVIII. вѣцѣ. Опб-сля каже, що у своєму збрнику не наблюдає вбнѣ нѣ-якихъ рубрикъ, а перемѣшавъ народні піснѣ. До такого несистематичного виданя пісень спонукали его збрники чужинцѣвъ; — опроче, по думцѣ Закревского, піснѣ того-самого змісту втомлюють читача.

Изъ дальшихъ слбвъ сеи другої статѣ доведемо ся, що Закревскому були звѣстні тблько деякі попередні збрники українськихъ пісень, се-бъ-то збрникъ Ма-ксимовича зъ р. 1827., и „Pieśni polskie i ruskie ludu ga-licyjskiego“ въ виданю Вацлава зъ Олеська (Львбвъ, 1833). А вже-жъ изъ самого збрника пісень народныхъ можна дбзнатись, що Закревскому були звѣстні збрникъ Ме-тлиньского зъ р. 1854. и народні піснѣ, надруковані М. Гатцукомъ (1857) въ „Ужинку рбдного поля“. Ажъ рбкѣ опбсля, коли вбнѣ друкувавъ свбїй словарь, згадавъ вбнѣ такожъ про два збрники Максимовича „Українскія на-родныя піснѣ“ и „Сборникъ украинскихъ народныхъ пѣ-сень“ и про збрникъ Мордовцева (стор. 619). Дивнимъ

дивомъ склалось таке, що Закревському не були звѣстні Кульшеві „Записки о южной Руси“ (зъ р. 1856. и 1857.). Про нихъ не спомнувъ вбнѣ нѣ словечкомъ, та тѣлько у Словарѣ покликуе ся на три инші книжки Кульшеві.

Въ концѣ другої частини переднього слова Закревскій сказавъ дещо про свою правопись. Уже въ першій частинѣ того слова заявивъ вбнѣ, що въ его граматицѣ подано деякі дослѣды й правила правописнї, та що пѣснї й пословицѣ записавъ вбнѣ по своѣй методѣ, уважаючи єъ за найлучшу (стор. IV). Тутъ же запримѣтивъ вбнѣ, що зѣ поглядомъ на мову церковно-славянську при всякій вбдмѣнѣ въ деκлинаціяхъ и конъюгаціяхъ треба вдержувати корѣнну букву даного слова, хоча-бъ она й инакше вимовлялась. Вбдтакъ сказавъ вбнѣ, що надъ самоголосами *е, и, о, у* кладе-ся зѣ-верху якїйсъ значокъ, примѣромъ **А** (*ѣ, ѝ, џ, ѹ*), коли они вимовляють ся якъ *і*; и. пр. *пѣсокъ, ходѣмо, столъ, за-мужь*. Изъ сего можѣ дознатись, що Закревскій придержувавъ ся въ загалѣ стимольогичнои правописи Максимовича, хоча вбнѣ на неѣ не натякнувъ нѣ словомъ. Отъ-сеи правописок намагавъ вбнѣ придержуватись у збрнику пѣсень и пословицъ, одначе въ словарѣ бачимо вже трохи вбдмѣнну правопись; се бо писавъ вбнѣ тутъ: *вбвця (и вбвця), рбвъ (и рбвъ), вѣсьько, дозвѣлля, завѣсы, и т. д.* Такъ отже въ правописи Закревского бачимо таку путаницю, якои не зъявивъ нѣ одинъ письменникъ украинскій.

У збрнику народнихъ пѣсень поклавъ вбнѣ заголовокъ „Пѣсни та думки“, и, якъ уже сказано, надрукувавъ ихъ въ сумѣшь, такъ що и. пр. пбсля пѣсень любовнои слѣдує пѣсня исторична, вбдтакъ опята пѣсня любовна, потбмъ русальна, побутова, любовна, чумацка, купалона и т. д. У своѣй збрнику прийнявъ вбнѣ по-найббльше матерїалъ изъ збрника Максимовича, надруко-

ваного въ Москвѣ р. 1827. та изъ збѣрки Вацлава зъ Олеська, и тѣлько невеличке число пѣсень надрукувавъ вѣнъ изъ своєї збѣрки. Чотыри пѣснѣ (№ 21, 24, 138, 182) вѣймивъ вѣнъ изъ драматичного твору Котляревского „Наталка Полтавка“, вѣдтакъ надрукувавъ одну пѣсню Степана Писаревского (№ 23),¹⁾ що починає ся словами „За Нѣмань иду“, и ще деякѣ иншѣ зразки письменной литературы. Всѣхъ пѣсень Закревскій надрукувавъ 190. Ёго збѣрничокъ має деяку вагу хѣба лишъ за-для при-мѣтокъ, що ихъ вѣнъ надрукувавъ пѣсля деякихъ пѣсень. Пѣсля збѣрника пѣсень слѣдуютъ два додатки („при-бавленія“), а то: 1. „О бывшемъ некогда отношеніи Малой Россіи къ Польшѣ“ (стор. 23—132)²⁾; — 2. „Нѣсколько словъ о движеніи мелодіи (modus, Modulation) малороссій-скихъ пѣсень“ (стор. 133—136).

Важнѣйшою є друга збѣрка етнографична: „Мало-россійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія при-повѣдки“ (Москва, 1860). Въ передньому словѣ Закревскій згадує про галицкія приповѣдки и загадки, збѣраніи Григ. Илькевичемъ (Вѣдень, 1841). Вѣнъ хвалить сей збѣрникъ и каже, що въ йому бѣльша частина матеріялу суть чи-сто-украинскіи приповѣдки, та що ихъ тѣлько праволи-сью и деякими окремыми формами приспособлено до нарѣчя галицкого (стор. 139). Вѣдтакъ заявляє, що крѣмъ збѣрника приповѣдокъ Илькевича вѣнъ користу-вавъ ся мѣжь иншимъ малою збѣркою приповѣдокъ, на-друкованыхъ у граматичѣ Йосипа Левицкого, та що около 300 пословиць удалось ему вдержати въ памяти своѣй вѣдъ молодого вѣку. Опѣсля закримѣчає вѣнъ, що су-

¹⁾ Про Степана Писаревского гледи „Исторію литературы рускои“, II. 1; стор. 252—255.

²⁾ Отъ-сю свою розвѣдку историчну Закревскій написавъ зъ по-глядомъ на пѣсню народну про Бондарѣвну.

проти Нѣмцѣвъ, Полякѣвъ и Великорусѣвъ Украинцѣ мають превелике число приповѣдокъ, котрыми они вмѣють прикрашати всяку свою розмову. Всѣхъ „приповѣдокъ, присловокъ и примовокъ“ надрукувавъ вѣнъ 3.878, та додавъ до нихъ 194 загадокъ. Въ выданю приповѣдокъ Закревскій заявивъ, що ему добре звѣстий збѣрки приповѣдокъ польскихъ, нѣмецкихъ и французскихъ; се бо показувавъ вѣнъ часто, якъ поодинокі приповѣдки украинскій выражають ся въ мовѣ польскій и нѣмецкій. Подекуды наводивъ вѣнъ такожъ одвѣтну приповѣдку французску, ба й латиньску.

У третій книзѣ „Старосвѣтского Бандуристы“ надруковано „Словарь малороссійскихъ идиомовъ“ (Москва, 1861). На заголовнѣмъ листѣ Закревскій поставивъ епиграфъ изъ народнаго прислѣвья: „Велика русьска мати! Украина — ненька рѣдненька, — си мова не полова!“ У вступѣ сказавъ вѣнъ напередъ дещо про украиньске нарѣчє въ загалѣ и про походженє его. Вѣнъ запримѣтивъ слѣды украиньского нарѣчья вже въ Остромировѣмъ Евангелію (зъ р. 1057), въ обохъ Изборникѣхъ Святослава (1073, 1076), въ Крилоскѣмъ Евангелію (1143), въ лѣтописи Несторовѣй, Киѣвскѣй и въ Волянсько-галицкѣй, у Словѣ о полку Игоревѣмъ и въ багато иншихъ памятникахъ. Вѣнъ такъ украиньске нарѣчє подѣливъ вѣнъ на пять пѣднарѣчій: 1. полтавске (Переяславско-Чигириньське), 2. слобдѣске (въ Харкѣвскѣй губерніи), 3. волянсько-подѣльске, 4. галицке и карпато-руске, 5. бѣлоруско пѣднарѣчє. Про мову бѣлоруску сказавъ вѣнъ, що она була колись великорускою, але запастилась чи-мало пѣдъ впливомъ польщины. Вѣнъ запримѣтивъ, що той книжныи языкъ, въ котрѣмъ Украинцѣ вѣдъ початку XV. до половини XVIII. вѣку списували свои акты, лѣтописи, проповѣди и т. и., не бувъ бѣлорускимъ. Се була мѣша-

нина языка церковно-славянського, польського й народного українського. Вкбнци заявивъ вбнз, що въ словарь его ввбйшли тблько тй, українскй слова, котрй рбзнять ся вбдз слбвз россйскйхъ, и вважають ся идиомами, — отже: 1. слова українскй й галицкй; 2. польскй, нѣмецкй, латинскй, котрй въ нарѣчю южнорускбмъ одержали право горожаньске; 3. слова россйскй, котрй на Украинѣ уживають ся въ ишбмъ значѣню, або въ ишбй формѣ; н. пр. багатй, глибокй, дужй, м'ясо, плысти, поступовати и т. д. Такъ отже сей словарь, по думцѣ Закревского, може бути придатнымъ не тблько для славянскйхъ фильольогбвз, але й для рускйхъ историкбвз.

Вже изъ сйхъ слбвз можъ дбзнатись, що вѣдомости Закревского про суть мовы украиньскои були хаотичнй, — що вбнз уважавъ словами украиньскими такожъ термини польскй, ба й нѣмецкй та латинскй, котрй знаходились у грамотахъ, або въ творахъ письменникбвз южнорускйхъ. Та й не дивота, що спорудникъ словаря, живучй трицять рокбвз на чужинѣ, не з'умѣвъ уже гараздъ розрбзняти слбвз украиньскйхъ вбдз польскйхъ та россйскйхъ. Все-жь таки выкорыставъ вбнз трохи-не всю литературу, котра тогдѣ до его працѣ могла вбдноситись. Въ оглядѣ жерель, надрукованбмъ послѣ словаря (стор. 617—624), Закревскй вычисливъ 62 творы, котрыми вбнз хбснувавъ ся. Мъжь сими жерелами вызначають ся особливо ось-якй: Лексиконъ славеноросскй Памвы Берынды, лѣтописи Самовидця и Величка, Дйяріюшь Ханенка, граматика „малороссйского нарѣчйя“ А. Павловского (С.-Пб., 1818), граматика языка руского въ Галициѣ Йосипа Левицкого (Перемышль, 1834), Енеида Котляревского, повѣсти й два драматичнй творы Квѣтки, Кобзарь Шевченка, Граматка, Хата й Чорна Рада Кулѣша, оповѣданя Марка Вовчка и т. и. Далѣ каже

Закревскій, що свій словарь ставъ вѣнъ укладати р. 1840., та що свою працю скѣнчивъ р. 1861. Вѣ отъ-сѣмъ часѣ збравъ вѣнъ 11,127 идиомѣвъ. А вже-жѣ цѣлого богацтва мовы южнорусскои не мѣгъ вѣнъ вычерпати, — багато слѣвъ не мѣгъ учути тому, що вѣдъ р. 1829. живѣ на чужинѣ. Вѣнцѣи заявляє, що для будущихъ лексикографѣвъ словарь его буде матеріаломъ и пѣдмогою, и вѣд-такъ вѣдзываетъ ся до нихъ окликомъ: „Помагай, Боже! До готовои колоды добре огонь пѣдкладати!“ (стор. 624).

Хоча вѣ словарь Закревского надруковано чи-мало слѣвъ чужихъ, якѣ вѣнъ знайшовъ вѣ актахъ и лѣтописяхъ рускихъ, то все-жѣ менша половина слѣвъ може вважати ся пригожимъ матеріаломъ для украиньского словаря. Тому-то украиньскій лексикографъ скаже Закревскому спасибо за его велику працю, котрѣй вѣнъ намагавъ надати прикметы вѣчности. Хочъ отже Пыпинъ заявивъ, що Закревскій зложивъ свой словарь вѣ старомоднѣмъ стилѣ безъ знаемости зъ науковою фильольгичною методѣю, то таки признавъ сей критикъ, що у спорудника словаря було практичне знане и здоровый змысль.¹⁾

Пѣсля „Словаря“ надруковано ще поганенькѣй вѣрши Закревского п. з. „Розставанье зъ Бандуристою“ (стор. 625—626). Авторъ, прашаючи ся зъ коханымъ своимъ дитятемъ, бажавъ ему, щобъ вышло у свѣтъ безъ бою, — щобъ ему такъ поталанило, якъ ось повело ся „Описи Кѣвськѣй“.²⁾ А вже-жѣ батько непотрѣбно журить ся, бо дитя жваве, нелукаве, про-те дехто може й безъ прохання его вѣподобавъ. Описѣ спорудникъ „Бандуристы“ дякуе Богу, за те, що ему помѣгъ вѣдировадити словничокъ чи-

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 346.

²⁾ Закревскій натякиувъ тутъ на свой творъ „Лѣтопись и описаніе города Кѣва“ (Москва, 1858). Сю працю вѣнъ переробивъ та розширивъ и выдавъ вѣ р. 1868. въ Москвѣ п. з. „Описание Кѣва“.

малій, надъ котрымъ вѣць рокѣвъ безъ лѣкѣвъ працювавъ „якъ чалій“.

„Старосвѣтского Бандуристу“ Закревского оцѣнивъ критично П. Ефименко въ Петербургскій „Основъ“, 1862; октябрь, стор. 27—48^а. Критикъ попрѣкнувъ Закревского навпередъ за тее, що вѣиъ свою рѣдну мову назвавъ нарѣчемъ, въ котрѣмъ годить ся писати дощо для забавы. Вѣдтакъ заявивъ Ефименко, що сей етнографъ изъ збринкѣвъ Макенмовича и деякихъ иншихъ выбравъ толькѣ такій пѣсенѣ, якѣ не мають великои ваги, — що вѣиъ въ загалѣ не бувъ способнымъ до выдавництва матеріалу етнографичного. Критикъ сказавъ далѣ, що коли-бъ Закревскій бувъ зайнявъ ся порѣвнанемъ украиньскихъ пѣсень изъ иншими славяньскими, то мѣгъ бы бувъ дѣзнатись, що деякі зъ нихъ суть вельми стародавнѣ, мѣжь-тымъ коли вѣиъ думавъ, що найдавиѣишій пѣсенѣ украиньскій вѣдносять ся до вѣрку XVII. Вѣдтакъ не вподобавъ ся критикови такожь способъ выдавня приповѣдокъ. Бо вже-жь коли Закревскій знавъ гараздъ нѣмецку литературу, чому вѣиъ не йшовъ за Нѣмцями въ выдавню збринка приповѣдокъ? Не въ альфаветичномъ порядку, а по групамъ треба було укладати сей матеріалъ етнофичный, се-бъ-то такъ, щобъ у кождѣй групѣ знаходились прислѣвья, вѣдносячі ся до окремыхъ предметѣвъ и думокъ; — и. пр. въ першѣй групѣ могли бы бути помѣщенѣ прислѣвья религійнѣ, въ другѣй — моральнѣ, въ третѣй митольогичнѣ и т. д. Опбеля заиримѣтивъ критикъ, що деякі прислѣвья надруковано недоладно, або у формѣ скороченѣй. — Такожь и словарь Закревского, по словамъ критика, не може вважати ся вдоволяющимъ. Вказавши на недостачѣ сей працѣ, Ефименко кбичить свѣій оглядъ критичный ось-якъ: „Судячи по першому тому „Старосвѣтского Бандуристы“ годѣ сподѣватись,

щобъ изъ рукъ Закревскаго вышло що-небудь путнього; — особливо можь сумнѣватись, щобъ вѣнъ зъумѣвъ зладити украинську граматику. „А впрочѣмъ, дай, Боже, нашому теляти вовка пѣхати!“

11. Иванъ Рудченко.¹⁾

Предки Ивана по батьку, Якову Рудченку, були козаками, щбъ зъ-перегодомъ стали служити въ войску російскѣмъ. Дѣдъ Ивана бувъ ветераномъ зъ р. 1812. Прадѣдъ по матери, „чоловѣкъ грецкои націѣ“, воювавъ въ семилѣтній войнѣ, дѣдъ же по матери бувъ профессоромъ „ельоквенціѣ“ въ Киѣвскѣй академіи. А вже-жъ батько Ивана бувъ малымъ чиновникомъ въ Миргородѣ Полтавскои губерніѣ, де було й гнѣздо роду Рудченковъ.

Иванъ Рудченко родивъ ся въ Миргородѣ р. 1845. Вѣнъ учивъ ся въ Миргородскѣй, вѣдтакъ у Гадацкѣй повѣтовѣй школѣ, и скѣчивши двѣчи той курсъ бажавъ перейти въ гимназію, але батько за-для бѣдности не мѣгъ посылати его въ школу. Тому-то чотыринадцатилѣтній хлопецъ ставъ служити въ Гадацкѣмъ „казначействѣ“ (уридѣ скарбовѣмъ). Уже въ тому молоденькому вѣку полюбивъ вѣнъ народну поезію и ставъ збирати матеріялъ етнографичный. Коли вѣдтакъ р. 1861. Василь Бѣлозерскій почавъ выдавати въ Петербурзѣ „Основу“, то Рудченко пославъ у редакцію нѣсенъ й казки, записаніи зъ устъ народу. Але-жъ въ „Основѣ“ надруковано тѣлько одну казку, п. з. „Про зозуль, посмѣттюхъ и гадюкъ“ (1862; сентябрь, стор. 105—107²⁾), а весь иншій мате-

¹⁾ А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 369—374.

²⁾ Подавши сю казку, Рудченко подписавъ себе криптонимомъ „Иванъ Руина“.

ріяль, що его Рудченко бувъ пбславъ редакціи, запропастивъ ся, коли той журналъ переставъ видаватись. Въ 1863. р. Рудченко перейшовъ на службу въ Полтаву зъ авансомъ, але та служба не була ему по-путру. Вбнѣ бачивъ недостачу своєї освѣты й бажавъ доповнити єѣ; — про-те р. 1864. вбнѣ вийшовъ у вбдставку, и вбдтакъ поѣхавъ у Киѣвъ, сподѣваючись, що тамъ пбдготовить ся до принятя въ университетѣ. Але надѣя его не сповнилась; и вбнѣ принявъ участь въ редакціи „Киѣвлянина“, що его засновавъ тогдѣ професоръ Виталій Шульгинъ. Мѣжъ иншими статьями надруковано тутъ деякі етнографичий розвѣдки Рудченка. Зъ-перегодомъ вбнѣ вернувъ ся до службы державнои: зъ-першу служивъ въ Житомирѣ въ контролі й при губернаторѣ, потому въ Киѣвѣ, де бувъ чиновникомъ „по крестьянскимъ дѣламъ“ при генераль-губернаторѣ. Опбсля управлявъ вбнѣ казенною палатою въ Витебску й въ Херсонѣ.

Въ 1869. р. видавъ Рудченко въ Киѣвѣ першій выпускъ своего етнографичного збрника п. з. „Народныя южно-русскія сказки“ (8°, сторбиць XI + 216). Найббльше етнографичного матеріялу подали ему А. Петруняка, И. П. Новицкій и Опанасъ Рудченко; вбдтакъ дб-ставъ вбнѣ народній казки ще вбдъ одинадцяти иннихъ збирачѣвъ; мѣжъ котрыми визначують ся Ст. Доначевскій и Ол. Шишацкій-Илличъ.

Въ переднѣмъ словѣ до своего збрника Рудченко запримѣтивъ напередѣ, що при живбмъ тогдѣшнѣмъ питересѣ для вивченя памятникбвъ народнои словесности дуже мало выдано казокъ украиньскихъ. Правда, що на сї казки письменники звертали свою увагу,¹⁾ але се дѣялось дуже рѣдко зъ мотивбвъ науковихъ. „Польскій-жѣ

¹⁾ Мѣжъ тыми письменниками визначувавъ си Олександръ Н. Афанасьевъ, котрый р. 1855—1863. видавъ у Москвѣ „Русскія народныя сказки“.

вчені й літерати (писавъ Рудченко), помішуючи въ виданяхъ своихъ українській казці, спонукувались до такої роботи трохи-не все своїми політичними тенденціями. Они-то намагали доказати (або тільки натякали на те), що ті твори народні (видавані по-найбільше въ перекладахъ и переробкахъ польських¹⁾) належать народови, котрий є тільки вѣткою народу польского. Не дивно проте, що такі переробки народнихъ творбъ, освѣчені подобнимъ свѣтломъ, оказались непридатними для пізнання южнорусского народу. Въ великоруской же литературѣ до українськихъ казокъ з'явилися найпаче художничкї вѣдносини. Якъ тільки въ якій казці буди якї-небудь естетичні прикмети, то вѣ перекладали або перероблювали иногдѣ на „літературний языкъ“,²⁾ а иногдѣ й на южнорускій.³⁾ При такій роботѣ выкидувано часто те, що въ казці здавалося злишнімъ, а натомѣць вставлявано вѣдрывки зъ другої казки. Иногдѣ-жъ те, що выкинено въ оповѣданю, доповнювалось фантазією автора; — ба, бувало й таке, що зъ двохъ казокъ складано одну и т. и. Хоча-бъ отже казки подобними перекладами та переробками й зыскали якось художничкою закрасы, то за те втрачували они науково-ѣтнографичний интересъ“ (стор. VII).

Далѣ каже Рудченко, що хоча й видано кблька казокъ українськихъ такъ, якъ ихъ записано зъ народнихъ

¹⁾ Рудченко цитує тутъ „Athenaeum“ зъ р. 1841—1850., „Lud ukraiński — A. Nowosielskiego“ (Wilno, 1857), „Opis powiatu Wasylkowskiego“ и „Pjw kory kazok“ С. Осташевского (Wilno, 1850).

²⁾ На пр. „Степныя сказки“ (1852); „Українскїи сказки“ — Данилевского (1863) и т. и.

³⁾ Рудченко вказує на „Наські українскїи казки“ — Ньска Материнки (Йосипа Бодияського) и на деякі народні оповѣданя Марка Вовчка та Стороженка.

усть, то они теперь недоступны не только для публики, аде й для ученых, по-за-якъ они суть порозкидувані по рѣзнихъ журналахъ и часописяхъ, изъ котрыхъ деякі стали ся бібліографичною рѣдкѣстью. Та й въ загалѣ годѣ заперечити (запримѣчу Рудченко), що казокъ украинскихъ выдано доси дуже мало, дарма, що южнорускій народъ казками богатый такъ, якъ и всякій нишій народъ славянскій.

Въ першѣмъ выпускѣ своего зборника Рудченко помѣстивъ такі казки й байки зъ варіантами, які записано прямо зъ народныхъ усть, и якіхъ дотѣль нѣгде не надруковано. Вымокъ становлять только пять казокъ, котрі передруковано зъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Вѣдтакъ заявивъ Рудченко, що вѣнъ при редакціи казокъ старавъ ся, не пропустити нѣчого, що могло бы служити матеріаломъ для вивченя южнорускихъ нарѣчій зъ ихъ фонетичными та лексикографичными прикметами (стор. IX).

Въ кѣнци переднього слова Рудченко сказавъ дещо про порядокъ, въ якому вѣнъ розложивъ казки у своему зборнику. Вѣнъ не придержувавъ ся рубрикъ такихъ, що натякали-бъ на науковий подѣлъ казокъ, — отже вѣнъ не похваливъ подѣлу на казки митичной и богатырской періоды, на казки побуту пастушого, характеру зооморфичного, антропоморфичного и т. и. Такі подѣлы — по думцѣ Рудченка — являють ся подекуды недоладными, тому-що дуже часто въ однімъ памятникѣ зустрівають ся очерты рѣзнихъ періодѣвъ побуту й свѣтогляду. Такъ отже только одноцѣльні казки поклавъ вѣнъ одну за другою. Въ подѣлъ казокъ на категоріѣ Рудченко користувавъ ся бѣльшь народнымъ подѣломъ казокъ, нѣжъ методою науковою; и. пр. казки про звѣрѣвъ, про птицъ и такі нишій вѣнъ надрукувавъ усѣ вкуцѣ; потому по-

мѣстивъ казки про нечисту силу, далъ про змиѣвъ, про богатырѣвъ, и тымъ подѣбнѣй, а въ кѣнци своего збѣрника выдавъ вѣнѣ казки чисто побутовѣй: про былицу, бувальщину... Опроче, по думцѣ Рудченка, въ выдаю етнографичныхъ матеріалѣвъ, особливо-жь казокъ, треба пѣклуватисѣ не такъ подѣдомъ ихъ въ рубрики, якъ радше совѣстнымъ и повнымъ выстаченмъ тыхъ дорогоцѣнныхъ памятниківъ народного творчества, щѣ вважають ся живымъ ключемъ для вивченя побуту народного (стор. XI).

До сего переднього слова Рудченка навязує Пыпинъ деякі свои примѣтки, кажучи мѣжь иншимъ, щѣ се трудна справа, вкуцѣ зъ текстомъ подавати такожь матеріалъ для вивченя нарѣчій. Таке завданє трудно сповнити найпаче за-для того, щѣ записуванє діалектичныхъ прикметъ мовы домагає ся не тѣлько уваги не-абы-якои, але й спеціальныхъ филологичныхъ вѣдомостей.¹⁾

Въ переднѣмъ словѣ до другого выпуску народныхъ казокъ²⁾ заявивъ Рудченко, щѣ вѣнѣ, приступаючи до выдаєня своего збѣрника, бувъ задумавъ, пустити въ свѣтъ тѣлько такѣ казки, щѣ ихъ ще нѣгде не надруковано. Але вже въ першѣмъ выпускѣ передрукувавъ вѣнѣ кѣлька казокъ изъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“, щѣ вважають ся рѣдкѣстью библиографичною. У другому-жь выпускѣ передрукувавъ вѣнѣ изъ „Молодика“ и зъ „Черниговского Листка“ деякі казки, щѣ ихъ изъ устъ народу були записали Костомарѣвъ и Номисъ.³⁾

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 371—372.

²⁾ Въ другому выпускѣ „Народныхъ южнорусскихъ сказокъ“ в I+209 сторѣвъ.

³⁾ Мѣжь чотырнадцати збирачами, щѣ Иванови Рудченкови подали етнографичный матеріалъ, вызначують ся Опанасъ Рудченко, А. Петруняк та И. П. Новицкій.

Всѣхъ народныхъ украинскихъ казокъ въ першомъ и другомъ выпуску свого збраника Рудченко надрукувавъ — 137 (83 + 54).

Важившимъ уважавъ ся другій етнографичный збраникъ, що его выдавъ Рудченко р. 1874. въ Киввѣ п. а. „Чумацкія народныя пѣсни“ (8°, сторницъ XIII + 257). Въ передньому словѣ спорудникъ сего збраника выказавъ важні думки про асоціацію въ побутѣ народномъ. Ось и важившій зразки писаня его про сю справу: „Въ экономичномъ житю нашого часу идея асоціаціи мае значѣне дуже важне. Мѣжь-тымъ коли зъ одного боку зъявляють ся щоденно великі компаніи акціонерскі, якъ н. пр. банкові, желѣзнодорожні й другі, котрі захоплюють у свои руки торговлю и промыслъ краю, и дробныхъ промысловцѣвъ роблять слугами та людьми робочими, то зъ другого боку та-сама идея асоціаціи стае ся помѣчно такожъ ось-тымъ бѣдолахамъ. Се бо засновують ся рбачі товариства, найпаче ремѣсничі, котрі подекуды старають ся нести пблгу бѣдній класѣ суспѣльности й оборонити народну масу вѣдъ тяжкой долѣ пролетарія. Хоча-жь перші змаганя сихъ товариствъ являють ся несмѣлыми, а подекуды й невдатными, то все-жь є надѣя, що идея асоціаціи пустить глубокий коренѣ въ житѣ народу, и стане ему помѣчно въ розвою экономичномъ. Такъ отже тѣ, котрі вучують народный побутъ, повинни звертати свою увагу на всякій проявы сѣи идеи якъ у минувшомъ, такъ и въ тепершнімъ часѣ“.

„Всѣ признають правду сего высказу, що Велико-русы мають хистъ до промыслу й торговлѣ, — въ загаль до асоціаціи: Великорусы до сего дня зберѣгъ общину, дарма, що она вкорочує личну его свободу. А вже-жь Малорусы втратили вже давно первѣстный, общинный ладъ житя, — они проявляють изъ-давня индивидуализмъ

У кождѣмъ напрямѣ свого побуту. Про родовий, семейный побуть збереглись у нихъ тѣльки згадки въ пѣсняхъ весѣльныхъ. Тому-що семья Малоруса дѣлять ся на вѣтки, являв вѣнѣ мало кебеты до промыслу, а за те любить свою хату, свое село й поле. Все теє спонукало декого казати, що Малорусы — неспособный до промыслу й торговлѣ, — що у нихъ нема національного купецтва, — що тѣльки Великорусы вызначують ся таланомъ купецкимъ. Тутъ принято очевидячки наслѣдокъ за причину. Уже-жѣ въ народѣ малорускомъ не могла вытворити ся широка дѣяльнѣсть торговельна, тому-що услѣвья житя не давали розвиватись торговѣи класѣ національнѣи. Въ часѣ историчного розвою украиньского козацтва, пытая политичный й национальнѣи, хоча може й повстали первѣстно на засновку соціально-економичномъ, высунили ся на першѣи плянѣ картины суспѣльно-народной. Звышь трѣохъ вѣковъ Малорусы були приневоленѣи, обороняти батьковску вѣру й народнѣсть, та й бороти ся зъ тыми, котрѣи не тѣлько намагали занапастити малоруску народнѣсть, але й обернути въ хлопѣвъ вѣсѣхъ тыхъ, що до неи належали. Не дивно про-те, що въ такѣмъ народномъ побутѣ не могло розвинути ся национальне украиньское купецтво... Все-жѣ таки Южнорусы въ историчномъ житю проявляли наклѣнѣ до торговлѣ, — ба, они вели не тѣлько внутрѣшню, але й зовнѣшню торговлю. Репрезентантами внутрѣшней торговлѣ были крамарѣ, вѣщане, мѣжь-тымъ коли зовнѣшньою торговлею займались Запорожцѣ, котрѣи весь свой побуть засновували на ассоціаци. Органами-жѣ зовнѣшней торговлѣ были найпаче чумаки.

Чумацтво — се одна изъ важнѣйшихъ экономичныхъ прикметъ демократичного побуту Украины; чумаки — се не окрѣма каста, котра-бѣ рознилась своимѣи

звичаями й інтересами вбдѣ народної громады. Чумацтвомъ займали ся въ догодибмъ часѣ не тѣлько лейстрові козаки, але й сѣчовики, ба й мѣщане. Зѣ-годомъ пѣклували ся чумацтвомъ такожъ дробній пацки українскій, — потомки сотниківъ, вѣсковыхъ та бунчуковыхъ товаришѣвъ, канцеляристѣвъ и пѣдканцеляристѣвъ; — такожъ они посылали неразѣ свои паровицѣ въ дорогу. Условини давного побуту выкликали організацію чумацтва въ артѣль, валку, котра засновувалась на идеи асоціаціі "...

Далѣ каже Рудченко, що типъ чумаковъ вже вымирає при новыхъ условинахъ економичныхъ, въ добѣ будовы зельзныхъ дорѣгъ. Зѣ упадкомъ же чумацтва на Украинѣ зчезнуть цоволи й тѣ слѣды, по котрыхъ можна було-бъ угадати, якою була-бъ украинська торговля, коли-бъ житѣва течѣя Украины не була вздержана чужими впливами й звернена въ инші стороны.

Хоча-жъ вывченє чумацтва зѣ огляду економичного в справдѣ потрѣбне, то все-жъ, по думцѣ Рудченка, попереду годить ся зайнятись исторично-етнографичнымъ дослѣдомъ про чумаковъ. Тому-жъ, що се не такъ легко написати исторію чумацтва на основѣ давныхъ документѣвъ, то поки-що треба въ сѣй справѣ хѣсноватись памятниками народного творчества, се-бѣ-то пѣснями чумацкими. Тѣ-жъ пѣснѣ годить ся записувати вже й для того, що типъ чумаковъ вымирає, и що такожъ пѣснѣ чумацкѣй не довго жити-муть въ устахъ народу.

Збираючи матеріялы до своего выдана, Рудченко користувавъ ся не тѣлько збѣрниками рукописными, але й друковаными. Рукописнѣ збѣрники подали ему: П. Кулѣшь, И. П. Новицкѣй, Ф. Штангаймъ, Л. Ильивцкѣй, Т. Шевченко, Д. Пильчикѣвъ, К. Кибальчицъ, А. Русовъ, С. Метлиньскѣй и Опанасъ Рудченко. Пѣснѣ ось-тыхъ збѣрникѣвъ записано въ губерніяхъ Киѣвскѣй, Чернигѣв-

скої, Полтавскої, Харківскої, Катеринославскої, Херсоньскої и Таврицької. Одинадцять чумацьких пісень записав сам Ів. Рудченко в різних місяцях, найпаче ж в губернії Полтавскої.

Відтак заявляє Рудченко, що в него під руками було більше 250 варіантів, та що з цих варіантів видобув тільки 65—70 пісень. А вже ж у друкованю варіантів Рудченко придержував ся новою методою, котру прийняли тоді Чубинський, Антонович и Драгоманов. Ось-яка тога метода: Видавець не друкував то-тожних вёршів в варіантах одною піснею, але вибирав такий текст пісні, що вго вважав найбільш повним и поправним. Відтак поклавши той текст за основою, Рудченко виписував из варіантів тільки ті вёрші, котрі не були схожі з тим прототипом, и відтак визначував их цифрами и буквами для порівняня з текстом основним. Таким способом скоротив вни виданя варіантів, але ж подав спроможність тямущому читачеві, реститувати даный варіант в цілости. А вже ж Пыпин не зовсім похваляє таку методу видаваня варіантів. Вни каже, що лучше було б придержувати ся в сій справі середньої дороги, се-б-то зазначувати окремо варіанти коротенькі, а замість довгого ряду цифер та цитатів, друкувати цілком ті варіанти, в котрых відміна тексту досить значна.¹⁾

Про систему свого виданя каже Рудченко, що вни не міг ршнитись, дати кождому відділу пісень окремый заголовок, бо часто одна й та-сама пісня зъявляє очерты для характеристики різних ситуацій и фактів житя народного. Тому-то видав вни пісень в ось-

¹⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 373—374.

якомъ порядку; Навпередъ поклавъ вѣнъ пѣснѣ про при-
готованя чумаковъ, ити въ дорогу (пѣсня I—VI), далѣ
идуть пѣснѣ, зъображающій чумаковъ у дорогѣ (VII—X),
вѣдтакъ пѣснѣ про тее, якъ чумаки пють-гуляють (XI—
XXIV), вѣдници-жѣ идуть пѣснѣ, що въ нихъ спѣвають
про недугу й смерть чумаковъ въ дорогѣ (XXV—XXXVIII).
Се — чисте чумацкій пѣснѣ, що зъображають побуть чу-
мака въ дорогѣ. Але-жѣ чумаки нѣколи не творили ка-
сты, котра-бъ рѣзко выдѣлилась изъ-посередъ громады.
Они, пробуваючи дома, жили саме такъ, якъ и другі
громадяне. Такъ отже Рудченко збравъ и такі пѣснѣ,
въ котрыхъ малюють ся вѣдносини чумаковъ до семьѣ до-
машньою и на вѣдворѣтѣ (пѣсня XXXIX—LXV).¹⁾ Въ кнѣ-
ци збрника надрукувавъ вѣнъ одну пѣсню изъ збрника
Головацкого про чумака-коломыйця.

Одсея заявляе Рудченко, що групуючи пѣснѣ, вѣнъ
выдѣливъ изъ-помѣжъ варіантовъ пять пѣсень (LXVII—
LXXI), котрі по складѣ й тонѣ мовы не можуть уважа-
тись народными. Але-жѣ вѣнъ приймивъ ихъ у свѣй збр-
никъ тому, що ихъ спѣвають не тѣлько на правѣмъ, але по-
декуды й на лѣвѣмъ боцѣ Днѣпра. Тѣ пѣснѣ складались по-
найбѣльше для забавы паньскою, а зъ паньскихъ дворѣвъ че-
резъ козачковъ и офиціалиствѣ перейшли помѣжъ народѣ.²⁾

Послѣ чумацкихъ пѣсень Рудченко надрукувавъ по-
кажчикъ пѣсень по мѣсци ихъ записокъ. Вѣдтакъ запри-
мѣтивъ вѣнъ, що дехто мѣгъ бы попрѣкнути его за-для
того, що вѣнъ уложивъ покажчикъ не по говорамъ и на-
рѣчямъ, але по губерніямъ и повѣтамъ. Одначе Рудченко

¹⁾ Числомъ LXVI. зазначивъ Рудченко чотыри вѣдрывки чумац-
кихъ пѣсень; вѣдтакъ надруковано ще шѣсть пѣсень-чумацкихъ. Остан-
ною (LXXII.) е пѣсня про чумака-коломыйця.

²⁾ Рудченко каже, що такихъ пѣсень е чи-мало въ „Ужинку род-
ного поля“ (Москва, 1857).

выправдує ся тымъ, що вѣнъ, стараючися зъединити рѣзні, часто й недоладнїй правописн тексту пѣсень, не мѣгъ докладно вѣдати всякїй вѣдѣнки говорѣвъ, а то вже й для того, що збирачѣ українськихъ пѣсень не були фільольоїн, а вважались тѣлько етнографами, або композиторами музикальними. Тутъ заявляє вѣнъ, що чумацкї пѣснѣ були для него головнымъ жереломъ при писаню етнографичного огляду. Ось-ту статью надруковано первѣстно въ „Вѣстнику Европы“ (1872, сентябрь и октябрь). Вѣдтакъ Рудченко поправивъ и розширивъ єѣ, по-за-якъ доповнивъ єѣ короткимъ нарисомъ исторїѣ чумацтва вѣдъ давнихъ часѣвъ ажъ до сего дня. Надруковано-жь ту статью у збѣрнику чумацкихъ пѣсень п. з. „Чумаки въ народныхъ пѣсняхъ“. (Етнографическїй очеркъ; стор. 1—78).

Гарну сю етнографичну статью подѣливъ Рудченко на десять рубрикъ. Ось и они: 1. Зачатокъ чумацтва (стор. 1—9). — 2. Чумаки въ давнѣмъ и теперѣшнѣмъ часѣ (9—24). — 3. Чумаки дома (24—31). — 4. Выѣздъ изъ села й проводы (32—35). — 5. Домашнї пѣсѣля проводѣвъ (35—45). — 6. Чумаки въ дорогѣ (45—50). — 7. Напады на чумаковъ (50—58). — 8. Туга й гульня чумаковъ (58—67). — 9. Смерть чумака въ дорогѣ (67—72). — 10. Домашнї дожидають чумаковъ; они вертають ся домѣвъ (72—78).

Въ кбци збѣрника надруковано ще „Словарь“ тыхъ словъ, що рѣдше уживають ся, зъ деякими присловьями, що вѣдносять ся до побуту чумацкого (стор. 245—257). Вѣдтакъ въ додатку до збѣрника визначують ся ще мелодїѣ дванадцяти пѣсень чумацкихъ, що ихъ поклавъ на ноты Микола Лисенко.

Сей свѣй збѣрникъ присвятивъ Рудченко Михайлови П. Драгоманови й передъ самими пѣснями поставивъ два епіграфы, першїй — Микола Гоголь, а другїй — Михайла

Максимовича. Годящимъ епіграфомъ для збраника українськихъ народнихъ пісень суть найпаче слова Гоголевій: „*Півня для Малоросіи — все: и поэзія, и исторія и отцевская могила...*“

12. Павло Чубиньскій.¹⁾

Павло Плятонович Чубиньскій родивъ ся 15. сѣчня р. 1839. въ мѣстечку Боришполь, Переяславского повѣту, Полтавской губерніи, — походивъ изъ небогатой дворянскои семьи. Вднѣ учивъ ся у другої Кіевскої гимназіи, вѣдтакъ въ университетъ Петербургскѣмъ и кѣнчивъ тутъ курсъ въ 1861. р. кандидатомъ по правничому факультету.²⁾ Потому ставъ займатись учительствомъ у Кіевѣ и тымъ часомъ працювавъ надъ своєю освѣтою, приготвляючи ся взяти катедру исторіи російскихъ законѣвъ. Одначе ему не довело ся выконати своихъ замѣровъ. Мѣжъ тымъ працювавъ вднѣ у недѣльныхъ школахъ въ хосенѣ народнои освѣты³⁾ и самъ розвивъ таку школу въ своему рѣдному Боришполь.⁴⁾ Та огъ, небавомъ зъявились гаситель свѣтла: Чубиньского вкрыло хмарище вороговъ, и добились они до того, що Чубиньскій въ осени р. 1862.

¹⁾ Важнѣйша литература: а) „Павло Чубиньскій“. Допись изъ Кіева. („Дѣло“. У Львовѣ, 1884; число 10., фелетонъ). — б) „Павель Плятоновичъ Чубиньскій“. Некрологъ — А. Ф. Кистяковского. („Кіевская Старина“, томъ VIII. 1884; стор. 343—349). — в) Статія А. Н. Пыпина про Чубиньского въ „Исторіи русской этнографіи“, т. III, стор. 347—356.

²⁾ Чубиньскій написавъ кандидатску диссертацию п. з. „Очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ и понятій по гражданскому праву въ Малоросіи“.

³⁾ Про недѣлнї школы гляди „Исторію литературы, руской“ II. 1; стор. 92—96.

⁴⁾ Того часу Чубиньскій скомпонувавъ народный гимнь „Ще не вмерла Украина!“

му съвъ переѣхати до Пинеги, маленького повѣтового мѣста въ Архангельщинѣ. Въ початку р. 1863. вѣнъ принявъ службу въ архангельскомъ краю: нимъ правивъ на той часъ чоловѣкъ гуманній, що не могъ не запримѣтити освѣты й талановитости Чубиньского й черезъ рѣкъ дозволивъ ему, оселитись въ Архангельску. Чубиньскій займавъ тутъ рѣзній уряды, а то слѣдователя, секретаря въ архангельскомъ статистичномъ комитетѣ, редактора губерскихъ вѣдомостей, молодшого а потому старшого чиновника „особыхъ порученій“ при губернаторѣ и т. и. Вѣдтакъ въ Архангельску живъ вѣнъ до самого вызволеня своего изъ засланя, — до 13. (25) сѣчня р. 1869.

Молода сила й жвавѣсть не дали ему сидѣти згорнувши руки на засланю въ далекой Пѣвночи: за сѣмь лѣтъ вѣнъ зробивъ для Архангельщины дуже багато.¹⁾ Его литературній працъ про ярмарки въ Архангельщинѣ, про смертѣсть за десять лѣтъ, его описаня Печерского краю, а найпаче его праця про урожаѣ й торгъ хлѣбомъ у сѣмохъ пѣвнчныхъ губерніяхъ Россіѣ принесли велику корысть и показали головнѣйшій потреби краю.

Перебравшись зимою р. 1869. въ Петербургъ, Чубиньскій працювавъ въ редакціи „С.-Петербургскихъ Вѣдомостей“. Въ мартѣ р. 1869. выбрано его дѣйствиымъ членомъ географичного товариства, и въ маю т. р. выслано экспедицію въ „югозападный край“ для этнографичныхъ и статистичныхъ дослѣдѣвъ. Провѣдникомъ экс-

¹⁾ Про тѣ свои науковы змаганя въ далекой Пѣвночи писавъ Чубиньскій ось-що: „Семь лѣтъ я трудился на сѣверѣ для русской науки и правительства. Не стану перечислять моихъ трудовъ; но они показали, насколько я интересовался населеніемъ великорусскаго и финскаго племенъ. Помимо этнографіи, я коснулся всѣхъ отраслей экономическаго быта народа и мои замѣтки по этимъ вопросамъ послужили предметомъ многихъ представленій гг. губернаторовъ“... („Кіевская Старина“, т. VIII; стор. 349).

педиції ставъ Чубиньскій. Про неѣ пише Пыпинъ ось-такѣ: „Експедиція Чубиньского — се одцо зъ найваж-нѣйшихъ змаганъ, якї зъявили ся на поли етнографїи. Зъ тымъ змаганемъ можна-бъ порбвнати хѣба тѣлько зна-мениту працю Оскара Кольберга („Pokusie“),¹⁾ — изъ-помъжь росїйскихъ етнографѣвъ подббу енергію показавъ може тѣлько Гильфердингъ въ дослѣдахъ Олонецкого краю...²⁾ За-для короткого часу, въ котрому Чубиньскій довершивъ свои праць, результаты еи зъявляють ся справдѣ величезными. По пляну географичного товариства тѣ дослѣды мѣли оббмити три пѣвденно-захѣднї губер-нїи: Кїевску, Волиньску й Подѣльску, але-жь Чубинь-скїи розширивъ свои дослѣды такожь на нїшїи краѣ, де живутъ Украинцѣ, се-бъ-то на частини губернїи Минь-ской, Гродненьской, Люблиньской, Сѣдлецкой й на землю Бессарабску. Въ протягу двохъ рокѣвъ 1869. и 1870. вѣнъ кѣлька разѣвъ вѣздивъ по пѣвденно-захѣдному краю, пра-цювавъ багато самъ при помочи молодыхъ людей, укла-давъ програмы, розсылавъ ихъ поодинокимъ особамъ та институціямъ, спонукувавъ другихъ до роботы, и вѣдтакъ у двохъ рокахъ зѣбравъ вѣнъ стѣлько матерїалѣвъ, скѣлько не зъумѣли-бъ придбати цѣлїи науковїи товариства за багато лѣтъ“.³⁾

Результаты дослѣдѣвъ Чубиньского почало приймати географичне товариство въ половинѣ р. 1870. Вѣдтакъ окрема коммисїя при помочи спеціалїстѣвъ розсмотрю-вала надѣсланїи матерїялы й высказувалась про нихъ

¹⁾ „Pokusie“. Obraz etnograficzny. Kraków. 1882—1883. Tom I—III.

²⁾ „Онежскїи былины, записанныя А. Ф. Гильфердингомъ, лѣтомъ 1871. года. Съ двумя портретами онежскихъ рапсодѣвъ и напѣвами бы-линъ“. С.-Пб., 1873.

³⁾ А. Н. Пыпинъ, „Исторїя русской этнографїи“, томъ III, стор. 349—350.

із великою похвалою. Въ кбнци р. 1871. порѣшено приступити до выдана тыхъ матеріяловъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ“. (Югозападный отдѣлъ: матеріалы и изслѣдованія собранныя д. членомъ П. П. Чубинскимъ). Вдѣ р. 1872. до 1878. выдано семь томбвъ вельми цѣнныхъ матеріяловъ для гбзнаня „югозападного краю“.

Мѣжь-тымъ подкошене здорове Чубиньского вымало, щобъ вбнѣ осѣвъ ся на Полудни. Другъ-жь причины вказували ему, що вбнѣ мусить оселити ся въ Кибѣвъ. Пбсля смерти батька Чубиньского лишило ся майно, на котрому була сила довгбвъ. А вже-жь осѣвшись у Кибѣвъ вбнѣ не покидавѣ працювати для краю. Въ 1873. р. засновано въ Кибѣвъ „юго-западный“ вбддѣль географичного товариства. На першому засѣданю сего товариства (13. лютого) Чубиньскій у своѣй промовѣ натякнувъ на статистично-етнографичну экспедицію центрального географичного товариства въ юго-западный край. Хоча-жь въ осѣтбй экспедициі зббрано багато етнографичныхъ матеріяловъ, то все-жь, по думцѣ Чубиньского, та збборка була лишъ малою частиною того, чимъ богатый є побутъ народный. „Тблько постббнати институція (мовивъ Чубиньскій): при енергичной дѣяльности членбвъ може поволити вычерпати й обробити массу творбвъ народного побуту. Сему-то вбддѣлови отвбряє ся широке поле дѣяльности. Ему треба буде вывчити три етнографичныя типы, украиньскій, польскій и жидбвскій, и пбзнати экономичный розвой та значѣне каждого зъ сихъ трбхъ элементбвъ. А вже-жь, нѣгде правды дѣти, теб вывчене мусить бути объективное, — тенденційность не годить ся зъ повагою и завданемъ сего вбддѣлу... Мы будемо подавати матеріялы про зъявища житєви, по руководячи ся нѣ симпа-

тіями, нї антипатіями, — намъ треба конечно позбутися всякого роздратованія, котре впрочомъ зъявляє ся тамъ, де исторію витворивъ ся ненормальний побуть. Мы будемо выучувати ті ненормальности, — ті патологічні проявы суспільного життя, — а выучувати такъ, якъ патологіи студіюють подібні зъявища въ людськомъ організмі¹⁾

И отъ, въ Київськомъ вѣдѣль центральнаго географичнаго товариства вже въ самыхъ починахъ его розвою оказалась дуже оживлена дѣяльність. Уже въ половинѣ р. 1873. зложено тутъ окрему комиссію пдѣ проводомъ Чубиньского за-для „переписи“ города Кіива, и трохиперегода полагоджено сю роботу якъ-найлучше. Кромъ Чубиньского въ хосенъ вѣдѣлу працювавъ багато А. Русовъ, котрый лѣтомъ р. 1873. виѣхавъ за границу и познавъ ся зъ дѣяльністю науковыхъ товариствъ славянскихъ. Вернувши ся на Украину, Русовъ высказавъ потребу, вступити въ близші вѣдносини до литературныхъ товариствъ у Галичинѣ и на Буковинѣ, по-за-якъ въ выданяхъ сихъ товариствъ знаходить ся багато вѣдомостей етнографично-статистичныхъ, дуже важныхъ для праць самого вѣдѣлу. Уже тогдѣ подавъ Русовъ своимъ товаришамъ плянъ, засновати въ Кіивѣ музей етнографичный, вказавши на прикладъ бѣдныхъ Словакѣвъ, котрі для музея збудували великій дѣмъ у С. Мартинѣ.²⁾

Въ 1873. и 1874. р. вѣдѣль географичнаго товариства въ Кіивѣ выдавъ два томы „Записокъ“, въ котрыхъ знаходять ся мѣжъ иншими ось-які статьи: 1. *О промышленности югозападнаго края въ прошломъ столѣтїи* (статья В. Антоновича). — 2. *О селѣ Сокиринцахъ* (статья П. Чубиньского). — 3. *Характеристика музыкальныхъ особенно-*

¹⁾ *ibid.*, стор. 358.

²⁾ *ibid.*, стор. 359.

стей малорусскихъ думъ и пѣсенъ, исполняемыхъ кобзаремъ Остапомъ Вересаемъ (статья Н. Лисенка). — 4. Отголосокъ рыцарской поэзии въ русскихъ народныхъ пѣсняхъ (статья М. Драгоманова). — 5. Религиозный культъ южнорусскаго народа въ его поговорицахъ (статья П. Иващенко)... Мѣжь этнографичными матеріялами помѣщено въ „Запискахъ“: 1. Думы й пѣснѣ кобзаря Остапа Вересая. — 2. Збѣрникъ пѣсенъ буковиньскаго народу!) Окремо выдано „Малорусскія народныя преданія и разказы“ у збѣрць Михайла Драгоманова (Киѣвъ, 1876).

Про тѣ змаганя й дальшу долю Киѣвскаго вѣддѣлу пише Пыцинъ ось-що: „Въ томъ часѣ южнорусска суспѣльнѣсть вызначувала ся въ загалѣ живымъ рухомъ духовымъ, котрый выразивъ ся великою участю въ трудахъ Киѣвскаго вѣддѣлу географичнаго товариства. Великій интересъ збудили работы археологичнаго з'ѣзду, що збѣравъ ся въ Киѣвѣ р. 1874., бо ось-туть опять проявила ся мѣжь иншимъ богата старовина южнорусскаго краю. Але той запалъ суспѣльности въ интересѣ науки бувъ нетривкій. Въ 1876. р. за-для якихъ-ось причинъ, котрыхъ доси не пояснено въ російскѣй печати,*) юго-западный вѣддѣлу географичнаго товариства закрыто на якійсь часъ („временно“). Тогдѣ-то стиснено друковане книжокъ въ „малорусскѣмъ языкѣ“, заборонено выставлене украиньскихъ драматичныхъ творбъ на сценѣ та продукцѣ украиньскихъ пѣсенъ народныхъ въ публичныхъ

*) „Сборникъ пѣсенъ буковинскаго народа. Составилъ А. Дончевскій“ („Изъ матеряла, доставаенаго Гр. Ив. Купчанкомъ въ юго-западный отдѣлъ императорскаго русскаго географическаго общества“). Киѣвъ, 1875.

*) Редакція „Киѣвлянина“ (1874., ч. 118) та й звѣстный Юзефовичъ стали членими того вѣддѣлу докорати украиньскимъ сепаратизмомъ.

концертах.¹⁾ Въ тѣмъ-то часъ й пбзвйше багато дѣячѣвъ на поли украиньскои литературы й етнографіѣ, а мѣжъ иишими такожь чи-мало членѣвъ самого юго-западного вѣдѣлу, були приневолені покинути Кйвъ. — Около того часу почали вѣдновлюватись давній напасти на украинофильство, въ котрыхъ закидувано ему сепаратизмъ, — и тѣ-то напасти — въ котрыхъ було дуже мало лицарства, по-за-якъ самымъ напастникамъ було звѣстно, що противникъ не мавъ спроможности боронити ся — досягали свого печального успѣху“.²⁾

Такъ отже Чубиньскій не по своѣй воли перебравъ ся въ Петербургъ. Тутъ на початку р. 1877. вступивъ вѣнъ у службу въ министерствѣ комуникаціѣ („путей сообщенія“). Ему поручено було дѣло заснованя й организаціѣ шкѣлъ при зельзныхъ дорогахъ. Але-жь невзгодины житя пѣдѣрвали здоровя Чубиньского: его поразивъ ударъ, и въ цвѣтнн р. 1879. вийшовъ вѣнъ у вѣдставку. Коли ему трохи полекшало, вѣнъ вернувъ ся на Украину, и зъ-першу живъ у своему хуторѣ, а потѣмъ у Кйвѣ. Въ 1880. р. вѣнъ опять тяжко зянедужавъ и вѣд-такъ уже не встававъ изъ постель. Умеръ 14. сѣчня р. 1884.

Анонимъ-біографъ Чубиньского пише зъ Кйва про него ось-що: „Смѣло можна сказати, що, коли бы лиха доля не скрутнула ще въ молодыхъ лѣтахъ Чубиньского, зъ него бы вийшовъ ученый европейскій, бо природа щедрою рукою надѣлила его й розумомъ и жваввѣстью й иишимъ добромъ, потрѣбнымъ чесному ученому“.³⁾

Покѣйникъ вызначувавъ ся не-абы-якимъ талантомъ, великою енергією и хистью до невсыпущои працѣ. У него

¹⁾ Порѣвн. „Исторію литер. рускои“, II. 1; стор. 137—138.

²⁾ А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 361.

³⁾ „Дѣло“, 1884; число 10.

бувъ прекрасный даръ слова, а иногда проявлявъ вѣнъ справжню краснорѣчивѣсть. А ѣ характеръ бувъ у него живый, прямой. Не безъ украинского гумору, вѣнъ бувъ сердечный добряга, а хоча въ мовѣ бувъ иногда рѣзкій, то все-жъ не злюбивъ вѣнъ сарказму. Въ суспѣльныхъ дѣлахъ бувъ се человекъ практичный, але въ частныхъ справахъ ему не вело ся гараздъ. Зъ натуры бувъ вѣнъ безкорыстный, и вѣдтакъ изъ експедицїѣ въ юго-западный край вѣнъ не только не мавъ нїякого матеріального хѣсна, але ѣ стративъ дещо изъ своего майна.¹⁾

Хоча-жъ Чубинскїѣ за свои либеральнїѣ думки опинивъ ся на засланию въ Архангельщинѣ, то Михайло Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“ не проявлявъ великой симпатїѣ сему патриоту. Се бо попрѣкнувъ вѣнъ Чубинского за тее, що вѣнъ въ 1862. р. разомъ зъ двадцати Украинцями подписавъ „Отзывъ“, выступаючи противъ тенденцїѣ революцїйного товариства „Молодая Россїя“, и що р. 1873. у своему „Календарѣ юго-западнаго края“ помѣстивъ статью звѣстного Юзефовича, що денунциовавъ Костомарова. Опроче Драгомановъ закинувъ Чубинскому такожъ тее, що вѣнъ въ своей капитальной працѣ „Труды этнографично-статистичной экспедицїѣ“ провѣвъ, де только можна було, російско-государственну идею остро ѣ зъ великою нетерпимостью проти не-великорусскихъ элементовъ (наибольшъ польского).²⁾

* * *

¹⁾ Порбли. „Кіевскую Старину“, т. VIII, 1884; стор. 348—349.

²⁾ „Австро-руські спомини“. Частина третя ѣ четверта. (Літературно-наукова-бібліотека; кн. 7. 8. 9. Львів, 1890, въ „Прилози“ и. в. „Павло Чубинскїѣ ѣ українофільскїѣ програми в 1862—1873 рр.“, стор. 301—327).

Въ шѣстьдесятихъ рокахъ Чубинскій писавъ деякі вѣршѣ, назвавши себе Павлусемъ. Уже р. 1861. въ Петербургской „Основа“ надруковано двірничий его стихотворѣ „Минуло ся!“ (юль, стор. 57),¹⁾ а въ р. 1871. выдавъ вѣнъ у Кивѣ збѣричокъ своихъ поезій п. з. „Сопѣлка Павлуся“ (вел. 8^о, 50 сторѣнь). У своему заспѣвъ каже авторъ, що любѣ слухати, якъ на кобзѣ славный кобзарь грає. Вже-жъ бо вѣнъ спѣває намъ поважно й добру навчавъ, — спѣває про теб, що дѣялось и що не вернется, — спѣває людямъ про свѣтъ божій и про его дива, — сѣ святе слово, правду, — то й колись будуть живи, — спѣває жалбно про людськеє лихо й горе, — а часами вѣнъ зажартує, людей звеселяє. Та отъ, умеръ кобзарь, — мовчить кобза, — жде, поки найдеться той дотепный, що за вѣ безъ жаху вбъзметься. Поки-жъ кобзы й бандуры затихли, не грають, поетъ спѣває людямъ добрымъ пѣдъ сопѣлку. Та не голосно грає сопѣлочка, бо спѣвака абы-якій талану не має. А вже-жъ замовкне вѣнъ, якъ почувъ, що краще спѣвають, и зрадѣ, що другіи людей розважають.

У стиху „Щѣ дѣялось на Украинѣ“ поетъ згадує давне лихолѣтє, коли-то наші предки мовъ на пожаринѣ жили. „Довело ся потерпѣти Руси стародавнѣй вѣдъ Ко-

¹⁾ Въ шѣстьдесятихъ рокахъ Чубинскій написавъ деякі статьи економично-статистичный и зѣвстки про справы побутові; — ихъ надруковано въ Петербургской „Основа“. Ось и заголовки тыхъ статей: 1. „Погуковщина“ („Основа“, 1861; августъ, стор. 102^а). — 2. „Изъ Борисполя“ (ibid., октябрь, стор. 128—136^а). — 3. „Изъ с. Твердохлябовъ Кременчугскаго уѣзда“ (ibid., 1862; январь, стор. 62—66^а). — 4. „Два слова о сельскомъ училищѣ вообще и объ училищѣ для сельскихъ учителей“ (ibid., апрѣль; стор. 54—61^а). — 5. „Исторія Бориспольской школы“ (ibid., стор. 97—100^а). — 6. „По поводу лѣсохозяйства и лѣсокрадства“ (ibid., июнь; стор. 68—70^а). — 7. „Ярмарокъ въ Борисполь“ (ibid., юль; стор. 89—92^а). — Всѣ тѣ статьи Чубинскій написавъ по-російски.

зарбѣвъ, Печенѣгѣвъ, Половцѣвъ, Татарбѣвъ, — потѣмъ Ляхи-добродѣѣ руйнували мѣста, села“. Вѣдтакъ на правѣмъ боцѣ (Днѣпра) польска шляхта панувала, а на лѣвѣмъ своя шляхта на горе настала... Ажъ ось „наставъ царь Олександрѣ; крепачтво минулось, — Украина, мовъ та пташка, вѣльно стрепенулась. На своѣй вже нивѣ люде весело працюють, вѣ боже свято помолять ся; спѣвають, танцюють“ (стор. 4—13)... Коли-жъ поетъ у сему стиху не спѣмнувъ нѣ словомъ про тѣ невзгодины, якихъ Украина зазнавала пѣдѣ управою Москвы, то вѣ двохъ иншихъ вѣршахъ вѣдваживъ ся вѣнѣ згадати про свою неволю на засланю.

У стихотворѣ „Сонѣ невѣльника“ (До Олесѣ) каже поетъ, що его за день утомили й праця й нудьга, — вѣнѣ заснувъ и ему снитъся, що нѣбы-то дають ему волю... И отъ, вѣнѣ на воли, у рѣдидѣй семьи, — матуся цѣлуе его, а батько старый горне до серденька. И любо й мило ему вѣ рѣдидѣй семьи, — веселая рѣдна хатина; — ажъ ось вѣнѣ прокинувся! Охъ, лихо! вѣнѣ все ще вѣ тюрмѣ, — кайданы бряжчать навѣсені; — болить сердце невѣльника й тяжко ему, та не ллються слѣзы дробниі (стор. 16—17). Вѣдтакъ вѣ елегіи „На Рѣздво“ посылае Чубинскій зъ-надъ Бѣлого моря привѣтъ своѣй матуси й каже, що ему тяжко-важко день провозжати далеко вѣдъ роду, вѣдъ Украины, бо вѣнѣ не має волѣ. Вѣнѣ витае тѣлько думкою до дому, та жде, що ось приѣде щаслива година, коли мати побачить своего сына. Тогдѣ-то вѣнѣ выллѣ слѣзы, — а поки-що его слѣзы нехай будуть отрутою вороженькѣвъ, — нехай лихї знають, якъ хорошо жити вѣ томѣ далекомѣ краю (стор. 18—20).

Бѣльша частина зъ-помѣжъ чотырнайцяти его стихотворѣвъ, надрукованыхъ у збѣрничку „Сонѣлка“, належить до нѣсенѣ любовныхъ, котрї поетъ зложивъ мабутъ

у молодшому свому вѣку. А вже-жъ найкрасшимъ стихотворомъ поста в вѣршѣ „До мови Катруси“, въ котрому вѣнѣ, спбмнувши про свои змаганя до правды й про свое тяжке житѣ, заявляе, що теперъ при своѣй дружинѣ Катруси мовь по смерти оживае (стор. 37—38).
Ось и сей стихотвѣръ:

Ще не багато лѣтъ проживъ,
А вже сивѣе чорный волосъ;
Ще не дождавъ своихъ я жнивъ,
Ще не жовтѣе колосъ...
Я въ свѣтѣ широко працювавъ,
Я сѣявъ те, що Богъ пославъ.

Багато гѣркихъ слѣзъ проливъ,
И горя я дознавъ чи-мало;
Людей и правду я люблю,
За те мене и зневажали,
И молодїи лѣта мои
Я скоротавъ на чужинѣ,

Теперъ зъ тобою оддыхаю,
Теперъ пришла моя весна, —
Я мовь по смерти оживаю,
И ты, якъ зѣронька ясна,
Минѣ присвѣчуєшь, зъ тобою
Я вже не знаю ся зъ нудьгою!

Свѣти-жъ минѣ, поки я бачу,
Поки до працѣ ще берусь, —
Я марне сили не потрачу
И жнивъ своихъ таки дѣждусь, —
Зберу, що сѣявъ, и веселїи
Піду на вѣчну оселю!

Хоча-жь у Чубиньского бувъ талантъ до поезій, то вѣтъ у невзгодинахъ житя и при працяхъ етнографичныхъ не корыстувавъ ся симъ даромъ божимъ. Все-жь такн вѣтъ заслуживъ собѣ на добру память въ цѣлѣи Руси-Украинѣ тымъ, що (1861—1862. р.) скомпонувавъ гимнъ народный „Ще не вмерда Украина!“, — що вго въ Галичинѣ въ шѣстьдесяти рокахъ приписувано Шевченкови, якъ авторови.¹⁾ Опроче въ „Сопѣлцѣ“ надруковано ще кѣлька перекладѣвъ Чубиньского (стор. 39—50), мѣжь котрыми выначуе ся „Прощання Чайдѣ-Гарольда“.

* * *

Въ першомъ томѣ „Трудѣвъ“ етнографично-статистичной експедици въ западно-рускій край надруковано „общее предисловіе“ Чубиньского (стор. XI—XX).²⁾ Тутъ подае вѣтъ навперодѣ поглядъ на методу своихъ етнографичныхъ дослѣдѣвъ. Вѣтъ каже, що на Украинѣ були вже збирачѣ народныхъ пѣсень и пословиць, та що дуже мало матеріалѣвъ зобрано про народнѣ вѣрованя, обряды, шры, забавы, про юридичнѣ обычаѣ, про суспѣльный побуть и про діалектичнѣ примѣты мовы. Вѣдтакъ заявляе вѣтъ, що свои етнографичнѣ дослѣды простягавъ и на такѣ новѣты та губерніѣ, изъ якихъ дотѣль не првдбано майже нѣякихъ матеріалѣвъ етнографичныхъ. Опроче запримѣчае сей етнографъ, що старавъ ся збирати матеріалы ще и для того, що багато памятникѣвъ народного творчества вже вымирае. Коли-бъ Михайло Максимовичъ та инші етнографы не були записали историчныхъ думъ та

¹⁾ Сей народный гимнъ надруковано р. 1867 у Львовскому выданю „Поезій Тараса Шевченка“; томъ I, стор. 66—67.

²⁾ Передъ сизъ „общимъ предисловіемъ“ въ першомъ томѣ „Трудѣвъ“ напечатано статью: „Организація и снаряженіе етнографическо-статистической экспедици въ западно-рускій край“ (стор. III—X).

п'єсень, то багато зъ нихъ були-бъ затрачені на в'їски. Такъ отже треба було в'їдъ загибелі зберегати обряды,¹⁾ пов'їря, казки, легенды и т. и.

Опбєля Чубиньскій згадує про програмы видавництва, щб ихъ уложено передъ експедицією. Такихъ програмъ було пять: 1. програма загально-єтнографична, уложена географичнымъ товариствомъ; 2. програма про пов'їря и забобоны; — щб єв спорудивъ П. Ефименко; 3. програма И. П. Новицкого для збираня знадоббъ диалектичнихъ; 4. програма для розв'їдокъ економічнихъ и 5. програма про право звичаєве. Четверту й п'яту програму спорудивъ самъ Чубиньскій.

Далъ згадує Чубиньскій про три свои вандр'ївки въ ц'їляхъ єтнографичнихъ. Єго досл'їды в'їдбували ся въ губерніяхъ Київськ'їй, Волинськ'їй, Под'їльськ'їй, и въ частин'їхъ губерній Миньскон, Гродненськон, С'їдлецкон, Люблинськон, Полтавськон и въ провинціи Бессарабськ'їй. В'їдтакъ массу з'їбраного матеріалу п'їдъ доглядомъ Чубиньского стали впорядковувати єго пом'їчники: И. Чередниченко, В. Кравц'ївъ, П. Раєвскій, В. Ильяшевичъ и К. Кардашь.²⁾ Въ видавництв'ї-жъ „Труд'ївъ“ помагали Чубиньському м'їжъ иншими отъ-с'ї тямущіи мужі: В. Ачтоповчъ, А. Кистяковській, Н. Лисенко, В. Смирєнко.

Натякнувши в'їдтакъ въ передн'їмъ слов'ї на деякі недостачі въ видавництв'ї, котрі годі було усунути, Чубиньскій каже, що по єго думц'ї зб'їрникъ п'їсень треба-бъ ось-якъ уложити: 1. В'їнъ повинєнь об'їмати пам'ятники народного творчества т'їлько въ так'їмъ вид'ї, въ як'їмъ они истнують въ народ'ї, безъ всякихъ само-

¹⁾ Самъ Чубиньскій записавъ до 4.000 обрядовыхъ п'їсень.

²⁾ Єтнографичні матеріали прислали Чубиньському И. Новицкій, проф. Н. Петровъ, Л. Ильницькій, Г. Залюбовскій, о. Дмитро Струцинській, о. Даміанъ Чернецкій и д. и.

вблныхъ змѣнъ. 2. У збѣрнику пѣсень треба по зможѣ остерѣгати ся злишнихъ повторень. 3. Передаючи всѣ мѣсцевѣ проявы народнаго творчества, збѣрникъ повиненъ все-таки подавати повный и суцѣльный образъ того-жъ творчества.

Въ кѣнци свога передняго слова Чубинскій сказавъ дещо про варіанты. Вѣнъ не друкувавъ повнаго тексту всѣхъ варіантовъ-пѣсень, а опускавъ тѣ мѣсця кожного варіанту, котрѣ знаходятъ ся въ основномъ текстѣ, одначе означувавъ цифрами вѣдповѣднѣ вѣршѣ або части ихъ, що дае спроможность, реституовати кождый варіантъ (стор. XX).

* * *

Першій томъ „Трудовъ“ (XX + 454 сторби) выдано въ Петербурзѣ р. 1872. подъ редакцію П. А. Гильтебрандта.¹⁾ Тутъ знаходимо етнографичнѣ матеріялы: 1. про вѣрованя и забобоны (стор 1—224); 2. прислѣвья (225—304); 3. загадки (305—317); 4. про чары (319—454).²⁾ Поодиноки частины матеріяловъ про вѣрованя и забобоны зазначено назвами повѣтовъ, въ котрыхъ записано тѣ зразки етнографичнѣ. Збирачѣ сего матеріялу въ одвѣтнѣхъ запискахъ користувались мовою російскою, але дуже часто подавали они пароднѣ переказы такожъ въ мовѣ украинскѣй. — Въ отъ-сѣмъ першомъ томѣ суть такожъ деяки пѣснѣ религійнѣ, и пр. пѣснѣ: Почаѣвскѣй божѣй Матери, пресвятѣй Богородици Бердичѣвскѣй, св. Миханлу, св. Миколаю, Ивану Хрестителю, Олекеѣю, бо-жому чоловѣкови и т. и. Вѣдтакъ про прислѣвья запри-

¹⁾ Редакцію „Трудовъ“ займали ся два вченѣ мужѣ: М. Костомаровъ и П. Гильтебрандтѣ.

²⁾ „Колдовство“ (чары) — се в студію проф. В. Антоновича въ додаткомъ документѣ, никъ вѣнъ выдобувъ изъ Кивскаго центра-льного архиву.

мѣтивъ Чубинскій, що багато зъ нихъ знаходять ся уже въ збѣрнику Помпеа, але-жъ ббльша частинна приповѣдокъ записана въ захѣднѣй части Подблѣской губерніѣ, вѣдтакъ въ Пѣдлѣсю и Полѣсю, вѣдки до того часу було найменше етнографичныхъ матеріяловъ. И тѣ-то прислѣвья зъ загадками, по словамъ Чубинского, мають не тѣлько вагу етнографичну, але й фольольогичну, по-за-якъ подають цѣкаві примѣты граматичнѣй й лексикальнѣй (стор. 227—228).

Пѣдъ редакцією Гильтебрандта выдано р. 1878. та-кожъ другій томъ „Трудѣвъ“ (679 сторѣнъ). Въ сему томѣ надруковано „малорускѣй казки“ въ двохъ вѣддѣлахъ: 1. казки митичнѣй (стор. 7—477); 2. казки побутовѣй й анекдоты („разказы“, стор. 487—679). Въ передньому словѣ пише Чубинскій, що въ рѣзнихъ збѣрникахъ надруковано доси всѣхъ украиньскихъ казокъ изъ варіантами — 170. Вѣдтакъ займаючись етнографичными дослѣдами юго-западного краю зъ порученя географичного товариства, вѣнѣ самъ старавъ ся збирати казки. Казки бо проявляють окрушны стародавнихъ вѣрвань, — они можуть послужити матеріяломъ для вченого, що займае ся славяньскою митольогією. Митичнѣй казки (каже Чубинскій) майже нѣколи не мають дидактичного характеру, — дуже рѣдко они вызначують ся гуморомъ. Трохи-не все зберігають они тонъ епичный. Побутовѣй-жъ казки суть або морализуючѣй, або гумористичнѣй, або просто забавнѣй. Далѣ каже Чубинскій, що 48 казокъ подало ему десять збирачѣвъ, всѣ-жъ инші записавъ або вѣнѣ самъ, або пѣдъ вѣго проводомъ товаришь вѣго, И. Чередниченко.

Всѣхъ митичныхъ казокъ надруковано тутъ 146. Они дѣлять ся на ось-якѣ рубрики: 1. Справжнѣй митичнѣй казки (31 казокъ); — 2. звѣршинный епосъ (13 казокъ); — 3. богатырскѣй епосъ (37 казокъ); — 4. казки про духѣвъ (31 казокъ); — 5. про людей, що вызначують ся прикме-

тами добрыхъ або злыхъ духовъ (13 казокъ); — 6. персонификаціи абстрактныхъ понятій (9 казокъ); — 7. метаморфозы (12 казокъ).¹⁾ — Вдтакъ надруковано 146 побутовыхъ казокъ и анекдотовъ, котрыми зображав ся побутъ родинный та экономичный.

Третій томъ „Трудовъ“ (II + 486 сторѣвъ) выдано р. 1872. подъ редакцію Микола Костомарова. Вънъ вызначуе ся заголовкомъ „Народный дневникъ“.²⁾ Тутъ доводимо ся про такі звычай, повѣрѣя и обряды народный, котры вяжуть ся только зъ певными добами и днями въ роцѣ. Сюды належать и такі пѣснѣ, що спѣвають ся только въ певномъ часѣ року, и що творять окремый вддѣлъ народнои поезіи. Се суть веснянки, пѣснѣ русальныи, купаловѣ, обжинковѣ, колядки и щедровки. И такъ въ третѣмъ томѣ надруковано: 58 пѣсень, що ихъ спѣвають при весняныхъ забавахъ, 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ и 64 щедровокъ.

Четвертый томъ (713 сторѣвъ) выдано р. 1877. подъ редакцію Костомарова. Се е збѣрникъ матеріаловъ про обряды народный, се-бѣ-то: 1. про родины и хрестины (стор. 1—51); — 2. про весѣле (52—696); — 3. про похороны (697—713). Такожъ въ сему томѣ надруковано пѣснѣ народный, що спѣвають ся при родинахъ и на хрестинахъ (67 пѣсень) и на весѣлю (1943 пѣсень). Голосы 105 пѣсень положивъ Микола Дисенко на ноты („Додатокъ“, стор. 1—45).

¹⁾ Пѣсля митичныхъ казокъ надруковано покажчикъ рѣчей.

²⁾ А. Петрушенячъ написавъ у Львовѣ р. 1865. „Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяйственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій“ („Временникъ“ Института Становнигійского на годъ 1866; стор. 67—156).

Пятый томъ (1209 сторбѣ) выдано р. 1874. такожъ пбдъ редакцію Костомарова. Въ сему томѣ надруковано „народнй пѣснь“, се-бѣ-то 877 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436; 1187—1209), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ.¹⁾

Шестый томъ (XI + 396 сторбѣ) надруковано р. 1872. пбдъ редакцію Гильтебрандта п. з. „Народные юридическіе обычаи по рѣшеніямъ волостныхъ судовъ“. Въ передньому словѣ пише Чубинскій, що при етнографичныхъ дослѣдахъ въ юго-западному краю вѣнъ звертавъ свою увагу на рѣшеня волостныхъ судовъ тому, що они подають важный матеріялъ для выученя народныхъ юридичныхъ звычаевъ, и що служатъ неначе зеркаломъ духового й морального розвитку народу. За-для тыхъ дослѣдовъ Чубинскій объхавъ бблшь пятьдесяти повѣтѣвъ въ губерніи Кіевскѣй, Волинскѣй, Подблѣскѣй, Полтавскѣй, Гродненскѣй, Миньскѣй и въ земли Бессарабскѣй. Въ тѣй своѣй вандрѣвцѣ оглядавъ вѣнъ книги рѣшень, починаючи вѣдъ р. 1861., въ богатыхъ волостныхъ судахъ и зладивъ бблшь тысячи копій зъ тыхъ судовыхъ рѣшень. Вѣдтакъ тѣ студіѣ про народнй юридичнй звычай Чубинскій подѣливъ на три частины: 1. а) *Волостные суды, ихъ исторія, настоящая ихъ практика и настоящее ихъ положеніе*, — статья проф. А. Кистяковского (стор. 3—28); — б) *Краткій очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ, составленный на основаніи прилагаемыхъ гражданскихъ рѣшеній*, — статья Чубинского (стор. 29—80). — 2. *Уголосныя рѣшенія волостныхъ судовъ* (81—245). — 3. *Гражданскія рѣшенія волостныхъ судовъ* (247—396).

Семый томъ (600 сторбѣ) вышовъ р. 1874. пбдъ редакцію Гильтебрандта. Се в збѣрка статей змѣсту этно-

¹⁾ Порѣви. „Исторію литературы руской“, IV. 1; стор. 175.

графично-статистичного й граматичного, що дѣлить ся на три часті: I. *Євреї юго-западнаго края*, — статья Чубиньского (стор. 1—211). — II. *Поляки юго-западнаго края*, — статья К. Михальчука й Чубиньского (стор. 212—337). — III. *Малоруссы юго-западнаго края*, — статья Михальчука й Чубиньского (стор. 339—600).

Въ першій часті пбсля переднього слова (стор. 1—12) слѣдує вбддѣль першій п. з. *Этнографическій очеркъ* (13—120); — вбддѣль другій: *Очеркъ юридическихъ обычаевъ, основанныхъ на Мойсеево-талмудическомъ правѣ* (121—174); — вбддѣль третій: *Статистика єврейскаго населенія* (175—211).

Въ другій часті пбсля переднього слова (215—217) знаходять ся ось-якій статья: 1. *Краткій историческій очеркъ ополяченія юго-западнаго края* (219—230). — 2. *Католицизмъ въ юго-западномъ краѣ* (231—237). — 3. *Праци, обычаи, семейный и общественный бытъ* (238—250). — 4. *Особенности литературы и языка* (251—270). — 5. *Коренныя причины антагонизма въ Великоруссами и измѣненіе въ бытѣ Поляковъ со времени неудачи повстанія* (271—273). — 6. *Статистическія даннця о католикахъ, въ томъ числѣ и Полякахъ юго-западнаго края* (274—291). Вбдтакъ въ додатку сказано ще дещо про Великорусбвъ, Нѣмцѣвъ, Чехбвъ, Молдованъ, Мазурбвъ, Карантбвъ, Татаръ, Цыганбвъ и Орменъ, живущихъ въ юго-западному краю (292—320); — а въ доповиенію надруковано ще розвѣдку про єуспбльную управу жидбвъ въ юго-западному краю (321—337).

Въ третій часті пбсля переднього слова Чубиньского читавмо ось-якій статья й розвѣдки: 1. *Краткая характеристика Малоруссовъ* (342—359). — 2. *Статистическія даннця о малорусскомъ населеніи* (360—374). — 3. *Жизнще, утварь, хозяйственныя постройкы и орудія* (375—

411). — 4. *Одежда, пища и увеселенія Малоруссовъ* (412—452). — 5. *Нарѣчія, поднарѣчія и говоры южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины* (452—512). — 6. *Нѣсколько словъ объ экономическомъ положеніи крестьянъ-собственниковъ юго-западнаго края* (513—523). Вдѣтакъ въ додатку надруковано програму для показанія окремыхъ примѣтъ гово-рѣвъ народныхъ въ южній Руси. Въ отъ-сѣй програмѣ вы-значено 61 пунктѣвъ для записуваня діалектичныхъ примѣтъ украинской мовы въ губерніи Кіѣвскій, Чернигѣвскій, Волинскій, Минскій, Гродненскій, Люблинскій, Под-дѣльскій, Харкѣвскій, Полтавскій и въ земли Бессараб-скій. До сегого тому „Трудѣвъ“ додано ще три карты: 1. карту южиорускихъ нарѣчій и говорѣвъ; 2. карту жи-дѣвскихъ осель; 3. карту католикѣвъ юго-западнаго краю.

У статьи про „Нравы, обычаи...“ Михальчукъ и Чу-бинскій спѣмнули про польску хлопоманію и про руске украиннофильство. Осъ и слова ихъ въ перекладѣ руско-украинскѣмъ: „Сучасно зъ проявою польскою хлопоман-нѣвъ выринуло й руске украиннофильство. Часто одныхъ и другихъ змѣшували тому, що одинъ й другій носили укра-инскій костюмъ. Але мѣжъ ними була велика рѣзниця. Рускї украиннофилы не були сепаратисты: люблячи свою народнѣсть, они й не думали про вдорване вѣдъ Россїѣ, — они признавали конечнѣсть взаимнои звязи, — всѣ ихъ мрѣѣ обмежувались напрямомъ до розвою украинской литературы й выдаванемъ для народу популярныхъ кни-жочокъ „на малорускѣмъ языкѣ“, щобъ зъ бѣльшимъ успѣхомъ розширювати науку въ народѣ. А вже-жъ у поль-скихъ хлопоманѣвъ були фантастичнї думки про сполу-чене Украины зъ Польщею; — они-то не обмежували своихъ претенсїѣ Дифпромъ, якъ сего хотѣла польска аристокрація, высказавши свои бажаня въ звѣстнѣй адресѣ подѣльскои шляхты. Вдѣтакъ мѣжъ украиннофилами й поль-

скими хлопоманами були ворожі відносини. Українфилы стояли по стороні люду въ ёго взаимоотнохъ до Польщѣ; — ихъ не могли приманити обѣцянки польскои молодѣжи — обезпечити, пбсля злуки Украины зъ Польщею, свободу православія й украинскои мовы. Ба, Украинфилѣвъ вражали ось-тї пропозиціѣ; — имъ здавалось се дивовижнымъ, що горстка Полякѣвъ, уважавши себе привилеюваною клясою, смѣѣ пѣкловатись долею краю, населеного рускимъ народомъ. Тому-то Украинфилы, выобразованї російскою литературою, не могли похваляти поглядѣвъ польскои молодѣжи на ось-ту литературу... Вбдтакъ пбсля манифестаціѣ, заявленои польскою молодѣжею въ Київскѣмъ университетѣ (въ осени р. 1861.) Украинцѣ й Россіяне подали протестъ попсчителю й утворили навѣтъ громаду, щобы зберегти университетъ вбдъ змаганя польскихъ тенденціѣ“ (стор. 248—249).

Ось и короткїй поглядъ на змѣсть сѣмохъ томѣвъ „Трудѣвъ“ етнографично-статистичнои експедиціѣ въ западно-рускїй край. Коли погадаемо, що Чубинскїй приладивъ матеріялы до сего видавництва въ двоохъ рокахъ, то справдѣ притакнемо А. Пыпинѣ, щб назвавъ се змаганѣ „грандіознымъ предпрїятїемъ“.¹⁾ Завдяки за велику працю географичне товариство признало Чубинскому р. 1873. золоту медалю въ нагороду за довершену ту експедицію. Опбсля на мѣжнароднои конгресѣ въ Парижи р. 1875. одержавъ Чубинскїй золоту медалю першои клясы за працѣ на поли етнографїѣ й статистики, а въ 1879. р. академія наукъ въ Петербурзѣ визначила ёму Уварѣвску премїю за Труды експедиціѣ по рецензїи академика Александра Веселовскои. У своїй рецензїи вказавъ Веселовскїй, на богатїй матерїаль для вивченя

¹⁾ „Исторія русской этнографїи“, т. III, стор. 352.

народного побуту й поезії, якій знаходить ся в Трудах експедицій й подає засновки до дальших наукових дослідів. Відносини-ж критики до праць Чубинського виразив той учений муж ось-якими словами: „Перед такою величезною роботою, що відкрила науці масу нових дат, руки критика повинні-б опуститись соромливо найпаче тому, що вго добыча вже легка, и що в тмь трудь, котрый потребував такь багато натуги й часу й нагромадив чи-мало матеріялу, не можуть не проявити ся подекуды дробні похибки й такі боки, що викликають методологічний сумнів“...¹⁾

13. Михайло Драгомановъ.²⁾

Михайло Петрович Драгомановъ родивъ ся 6 (18) вересня р. 1841. на лѣвобочній Украинѣ в Гадячи, Полтавскои губерні, в небогатій дворянскои сѣмѣ, в котрій старосвѣтске украинство було вже подкопане новѣйшою російскою культурою.³⁾ Батько Михайла, Петро

¹⁾ „Отчетъ о присужденіи Уваровскихъ наградъ“. С.-Пб. 1880.

²⁾ Важнѣйша литература: а) „Австро-руські спомини“ М. Драгоманова. Частина I—IV. („Літературно-наукова бібліотека“; кн. 1—9. Львів, 1889—1890). — б) Стаття А. Н. Пыпица про М. Драгоманова в „Исторіи русской этнографіи“, т. III., стор. 365—367. — в) „Ottiv Slovník naučný“. Sedmý díl. 1893. V Praze; str. 906—907. — г) „Михайло Петрович Драгоманов“, — стаття Івана Франка в „вѣстнику літератури, історіі і фольклору: Житє і Слово“. Львів, 1894. Рік перший, книжка I., стор. 148—152. — Деякі звѣстки про житє Михайла Драгоманова подав авторови сєи історіі літератури Чехъ-єтнографъ Франтишекъ Ржегоржъ.

³⁾ Опозиційні традиції родові мали вплив на розвій думокъ Михайла Драгоманова: Прадѣвъ его, Степанъ, значковий товаришъ и вѣсть мѣста Переяслава, єголь в опозиціи до московскихъ урядниківъ за те, що кривдили людей саданькими постѣями; — дядько бувъ членомъ революційного „общества соединенныхъ Славянъ“ р. 1824—1825.

(1802—1860) проживъ 24 роки въ Петербурѣ, де вивчивъ ся самъ французскою, англійскою и трохи нѣмецкою мовою; — вѣнъ пробовавъ писати й перекладати деякихъ французскихъ та англійскихъ поетѣвъ на мову російську, и вѣдтакъ друкувавъ свои пробы въ Петербургскихъ альманахахъ двадцятыхъ и тридцятыхъ рокѣвъ. Уже тогдѣ Петро Драгомановъ обертавъ ся въ либеральныхъ кружкахъ, а пѣзвѣще вернувшись на Украину (1838) не покидавъ ся своихъ либеральныхъ думокъ и симпатій до простого люду, допомагавъ мужикамъ, чимъ мѣгъ, и записувавъ людовѣ пѣсень. Частину тыхъ пѣсень передавъ вѣнъ Амвросію Метлинському, а бѣльша половина розгубилась по знаемымъ.¹⁾

Въ сѣмѣи Драгомановыхъ не багато було старосвѣтского, традиційного украинства, й оно явилось пѣдряднымъ супроти культуры російскою. Бувши ще маленькимъ хлопчикомъ, Михайло Драгомановъ бачивъ українскій поеми Михайла Макаровского;²⁾ — его-то творы, друкованій въ „Южнѣмъ рускѣмъ зборникѣ“ Метлинского, зберегались матѣрю Михайловою, щѣ була бѣльша наввною Украинкою.

Молодой Драгомановъ учивъ ся навпередъ въ Гадяцкѣй повѣтовѣй школѣ (1849—1853), а потому въ гимназій Полтавскѣй (1853—1859), де живъ у пансіонѣ на дворянскѣй коштѣ. Тутъ пощастилось ему, найти кѣлькохъ талановитыхъ и щирыхъ учительѣвъ, котрѣ розбудили въ нѣмъ замиловане до старинной исторіѣ и класичныхъ писательѣвъ. Хоча-жь шкѣльна наука була російска, то вчителѣ въ загалѣ не выступали сторчакомъ

¹⁾ „Австро-руські спомини“; частина I, стор. 5.

²⁾ Про Михайла Макаровского гляди „Исторію литературы рускои“, II, 1.; стор. 260—269.

проти мови української, а навпаки говорили иногда по-українськи, найпаче-жь тогдѣ, коли треба було „пустити гуморъ“. Того часу любитель гравъ що-року „Наталку Полтавку“ Котляревського на добродѣйній цѣли, котрыми звичайно завѣдувала губернаторша; — гравъ-жь ту оперетку такожъ и гимназіясты на своихъ сценкахъ. Михайлови подобалась несказано „Наталка Полтавка“; — вѣнъ переписавъ єв та вивчивъ ся на память, и вѣ першій ваканціѣ на Рѣздво всю єв проказавъ и проспѣвавъ на всѣ голоса передъ домовыми дѣвчатами-крѣпачками. Трохи-перегодя привѣзъ вѣнъ домбѣв переписавъ „Сватане на Гончаровцѣ“ Квѣтки-Основяченка, и часомъ читавъ єю комедію передъ дворовыми, а то й передъ панами, якъ було зберуть ся вѣ гостѣ. Опѣсля попались єму вѣ руки деякы стихотворы Шевченка, — вѣ тѣмъ бо часѣ гимназіясты записували не тѣлько думки й балляды українського Кобзаря, але й єго „Кавказъ“ та „Сонъ“. Коли-жь Михайло у вчителя исторіѣ С—на прочитавъ оповѣдане Марка Вовчка „Панська воля“, то оно положило початокъ до думокъ єго демократичныхъ.

Про тѣ народнѣ оповѣданя пише Драгомановъ осьщо: „Творы Марка Вовчка вразили мене своєю загальнолюдьскою, соціальною идеєю, — нѣякого націоналізму вѣ менѣ не збудили, а лягли вѣ мойому мозку порядѣ зъ тыми „либеральными“ російскими вѣршами зъ урывками зъ творѣвъ Герцена,¹⁾ котры до насъ доходили, та зъ романомъ Бичеръ-Стоу (Onkel Tom), котрый я прочитавъ незабаромъ у російськѣмъ перекладѣ.“²⁾ — Опроче Драгомановъ читавъ Кулѣшеву „Чорну Раду“ (тѣлько-жь

¹⁾ Олександръ Герценъ (1812—1870), либеральный публицистъ російскій.

²⁾ „Австро-руські спомини“; частина I, стор. 10—11.

не дочитавъ єѣ) и просиджувавъ ночи за Вальтеръ-Скоттомъ въ поганыхъ російскихъ перекладахъ изъ французкого.

Уже тогдѣ Драгомановъ пробовавъ писати поезіѣ по-російски и по-украиньски. Коли-жъ побачивъ, що оригинальный поетъ изъ него не выйде, то взявъ ся за переклады, та мучивъ ся перекладаючи Гораціевый стихотворъ „De arte poetica“ на мову вкраиньску, переложивши на російске оду (epod. II), що починає ся словами „Beatus ille, qui procul negotiis“.

Коли водъ р. 1857. по смерти царя Миколы середъ російской суспльности розпочалась агитація за знесенемъ крѣпацтва, то Полтавскій гимназієты выдавали рукописну часопись, и Драгомановъ ставъ ви редакторомъ.¹⁾ Водтакъ пише Драгомановъ у своихъ „Австро-руськыхъ споминахъ“, що вже тогдѣ, коли вчивъ ся въ гимназіи, молодеца душа его нахлялась до прогрессивныхъ „Западникѣвъ“, та що вонъ скончивъ гимназію зъ украинствомъ культурнымъ, гуманитарнымъ, а зовсѣмъ не націоналистичнымъ.²⁾

Въ осени р. 1859. вонъ вступивъ на Кіѣвскій университетъ, котрого кураторомъ бувъ тогдѣ знаменитый хирургъ Пироговъ, чоловікъ тямущій и либеральный. Подъ его опькою университетъ тѣшивъ ся майже повною академичною свободою. Мѣжъ студентами йшли горячі дебаты, — вѣѣ рвали ся до политической дѣяльности, хочъ и въ рѣзній боки.³⁾ Щобы зблизитись до простого люду, почали они заводити недѣльній школы. Поступивши-жъ въ университетъ, Драгомановъ приставъ зъ усѣмъ Пол-

¹⁾ „Житє і слово“, Рік перший, кн. I., стор. 148—149.

²⁾ „Австро-руські спомини“, частина I., стор. 15.

³⁾ „Житє і слово...“, стор. 149.

тавскимъ кружкомъ до недѣльныхъ школъ, бо перша така школа въ Киѣвѣ на Подолѣ була вѣдкрыта тымъ кружкомъ. Зѣ-годомъ окрѣмъ той школы склала ся друга („новостроенська“),¹⁾ куды збравлись деяки „принципiальнiй украинофилы“, до котрыхъ доходили украинскiй идеѣ вѣдъ Опанаса Марковича, Леонида Глѣбова и и.²⁾ Вѣдтакъ „новостроенцѣ“ намагали вчити дѣтей тѣлько по-украинскы, мѣжь-тымъ коли „Подольяне“ вчили бѣльшь на мовѣ росiйскѣй. И незабаромъ „Подольянтѣ“ „новостроенцѣ“ стали звати космополитами, а себе Украинцями.

Драгомановъ державъ ся зѣ-далека вѣдъ спеціально-украинофильскихъ студентскихъ кружкѣвъ, котрiй въ 1862. р. злили ся въ велику громаду, душъ въ 250—300. Коли-жь (въ маю р. 1862) росiйскiй урядъ закравъ недѣльнiй школы, то Драгомановъ працювавъ у „временнѣй педагогичнѣй школѣ“, се-бѣ-то въ учительскѣй семінаріи. Тогдѣ почавъ вѣднѣ студіювати теорію народногo элементу въ педагогичнѣй, — народну мову, словеснѣсть, исторію. Тутъ ему багато помагавъ старшiй его приятель, Судовщиковъ, учитель по жбнѣчнѣхъ пансіонахъ, збирачъ народныхъ пѣсень, котрый такожъ уважавъ ся космополитомъ. Та отъ „украинофилы“ неразъ докорювали Драгоманову зѣ-за его думокъ космополитичныхъ. Коли (6. мая р. 1861) домовину Тараса Шевченка перевезено зѣ Петербурга въ Киѣвъ и поставлено єѣ въ церквѣ рождественскѣй, то Драгомановъ прийшовъ такожъ сюды. Тогдѣ одинъ товаришь-украинофилъ крикнувъ на него: „Ты

¹⁾ Назва „новостроенцѣвъ“ взялась вѣдъ недѣльной школы въ Киѣвѣ, на „Новому Строенію“, кварталъ коло университету, де збравлись учителя-студенты зѣ бѣльшь украинофильскихъ кружкѣвъ. (Примѣтка Драгоманова въ письмѣ до Ом. Огоповского зѣ д. 8. квітня 1894. р.)

²⁾ „Австро-руськi спомини“; ч. I., стор. 17.

чого сюды зайшовъ? — тутъ тобѣ не мѣсце!¹⁾ Драгомановъ зрештою не вийшовъ изъ церкви, а побшовъ за домовиною, и коли побачивъ, що якась дама по дорозѣ положила на неѣ терновый вѣнецъ, то забѣгъ въ-передъ передъ бастионну браму на дорозѣ приднѣпровдѣи змотивши собѣ катедру зъ цеглы, выголосивъ мову въ память украиньского Кобзаря.²⁾

Га й пбзвѣйше, коли Драгомановъ учивъ исторіѣ въ педагогичнѣи школѣ, деякі украиннофилы дорѣкали ему за-для того, що вбѣи, будучи космополитомъ, бере ся до такого широ-національного дѣла, якъ выховане народныхъ учителей. Незабаромъ посыпались доносы на него, якъ на нигилиста й украиньского сепаратиста, и вбдтакъ его вбдправлено зъ семинарѣи, майже саме-тогдѣ, коли скбчяивъ студіѣи университетскѣи.

Мѣжь-тымъ Драгомановъ зблизивъ ся до украиннофилбвъ и увбѣишовъ въ ихъ громаду.³⁾ Ще въ початку р. 1863. прийшло до выконаня проекту Костомарова про выданя популярно-науковыхъ книжокъ. Драгоманова принято въ комитетъ до сего видавництва. Тблько-жь незабаромъ наступила цензурна заборона всякихъ педагогичныхъ и церковныхъ книжокъ украиньскихъ, и вбдтакъ змаганя того комитету не довели до-пуця.⁴⁾

Вернувши ся въ Кивъ по вакаціяхъ Драгомановъ дбзнавъ ся, що весь украиннофильскѣи рухъ середъ укра-

¹⁾ Ibid., стор. 21—22.

²⁾ Ту бесѣду Драгоманова похваливъ М. Чалый („Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 192, — де читаемо: „Лучшіи изъ надгробныхъ рѣчей, къ сожалѣнію несохранившіеся, произнесенны были у крѣпостнаго форта на мосту студентами: Стоиновымъ, Антоновичемъ и Драгомановымъ“).

³⁾ Про ту цензурну заборону гледи „Исторію литературы рускол“, II. 1; стор. 135—136.

ницької молодіжки зовсім затиш. Він займав ся своїми студіями; — въ 1863—1864. р. бувъ учителемъ географіи въ другій гимназій Кіівській, а въ 1864. р. вбд-бувъ дисертацію по исторіи Риму (про императора Тиберія), щобъ одержати „veniam legendi“ въ университетъ.

Тимъ часомъ въ Кіівъ збралось кілька молодихъ Полтавцівъ, котрі забажали розвивати рідну мову, щобъ українська литература могла въ усьому рвняти ся зъ російскою. Ось-тї патріоти задумали, подавати переклади зъ развитихъ европейскихъ мовъ на українську. Тільки-жъ незабаромъ побачили они, що для такихъ перекладівъ треба словаря, — то-жъ и почали перекладати російській словарь Рейфа на українське. До того кружка пристали Драгомановъ изъ Судовщиковимъ. По довгихъ спорахъ, за радою Судовщикова, кружокъ кинувъ думку про роботу лексикальну и взявъ ся за граматку. Зъ годо-домъ вінъ довѣдавъ ся, що въ Харковѣ в вже матеріялы до українського словаря, куды ввійшовъ и матеріялы Кульша. И трохи зъ-годомъ перевезено тї матеріялы въ Кіівъ, — тільки-жъ не багато було хбона зъ нихъ: кружкови прийшлося почати на-ново вибиране слбвъ изъ етнографичнихъ зброкъ и зъ творбв письменной словесности.¹⁾

Мѣжъ-тимъ Драгомановъ увбйшовъ у кругъ либеральныхъ професорбв, и свои студіи, що доси обмежувались старинною исторією, розширивъ такожъ на новійшу: ему роблено надбю, що поставлять его кандидатомъ на катедру всесвѣтної исторіи въ университетъ, опорожену въ 1862. р. Та отъ, запбзнила ся его „командировка“ за границу для приготовления до професуры. Сталось се черезъ конфликтъ мѣжъ радою Кіівського университету и

¹⁾ „Австро-руські сношани“, ч. I., стор. 28—33.

министерствомъ освѣты, котре тодѣ (въ 1862—1864. р.) высылало багато молодыхъ людей за границу. Кіѣвска университетска рада думала, що такі „командировки“ мусять виходити не вѣдъ министерства, а вѣдъ радъ университетскихъ, при чому мусять посылатсь за границу тѣ, котрѣ вже набули степѣнь магістрѣвъ наукъ. Хоча-жь Драгоманову пѣсля скѣиченя университету кандидатомъ (р. 1863) и предложена була кураторомъ учебного округа „командировка“ на кошть министерства, то вѣдъ, шануючи принципъ университетскои автономіѣ, и бажаючи стати професоромъ въ Кіѣвѣ, подякувавъ за таке предложене.¹⁾

Того часу вмеръ батько Драгоманова и ему прийшло ся пѣклуватись вихованемъ своєї сестры Ольги (звѣстної писательки Олены Пчѣлки). Вѣдъ оженивъ ся и для прожитку мусѣвъ давати приватнѣ лекціѣ та и заробляти на хлѣбъ перомъ. Крѣмъ исторіѣ тягло его и до педагогіѣ, зъ котрою вѣдъ основно познавмивъ ся ще тогдѣ, коли вчивъ у недѣльныхъ школахъ. Зъ педагогичного боку вѣдъ выступивъ у „С.-Петербуржскихъ Вѣдомостяхъ“ въ квѣтнѣ р. 1866. за тымъ, щобъ у початковихъ школахъ на Украинѣ розпочинали вчити по-українськи и щобъ зъ-провола йти до російскои мовы.²⁾ Хочъ отъ-ся статья его була надрукована пѣсля выстрѣлу Каракозова, то вѣдъ тѣмъ напрямѣ до украинського сепаратизму панславистъ Катковъ добачивъ звязокъ зъ аттентатомъ Каракозова. Кураторъ университету денунціювавъ Драго-

¹⁾ „Житє і слово“, кн. II., въ статьи „Поправки до біографіѣ Драгоманова“, стор. 288. — Коли Драгомановъ опдѣл ставъ магістромъ, то вже бувъ посланий за границу не урядомъ, а Кіѣвскимъ университетомъ.

²⁾ Отъ-ся статья визначувалась заголовкомъ „О педагогическомъ значеніи малорусскаго языка“.

манова якъ украинофила й поставивъ его підъ свѣй доглядъ.¹⁾ Тогдѣ Драгомановъ обернувъ ся до українськихъ питань; почавъ збирати матеріялы до української етнографіѣ й літературы, а въ политицѣ дѣйшовъ до демократичного федерализму.

Якъ доцентъ университету вѣнъ вызначувавъ ся великимъ впливомъ на молодѣжь, щѣ саме-тогдѣ була глибоко зворушилась соціяльними питаннями, організувала кружки, засновувала касы, бібліотеки. Найкраща зъ такихъ бібліотекъ у Киѣвѣ, въ котрій систематично підбрані були книжки якъ по исторіи й суспільнымъ питаннямъ, такъ и по українознавству, устроена була при участі Драгоманова. Але-жъ вѣнъ остававъ ся доцентомъ довгі лѣта, не одержуючи номінаціѣ на професора, бо директоръ Киѣвского округа народныхъ шкѣлъ, князь Ширинскій-Шихматовъ, бувъ злющимъ на Драгоманова за-для одной зъ першихъ его статей, котру надруковано въ „С.-Петербуржскихъ Вѣдомостяхъ“.²⁾ Въ тѣй-то статіи про українське пытанє Драгомановъ озвавъ ся зъ докоромъ про читанку, введеноу Ширинскимъ-Шихматовымъ у школы народні.

Ажъ въ 1870. р. бувъ Драгомановъ посланий за границу для доповненія студій. Вѣнъ поѣхавъ у Нѣмечину, вчивъ ся въ Берлинѣ (въ зимѣ р. 1870—1871), побувъ у Будишинѣ мѣжь лужицкими Сербами й познавмивъ ся зъ лужицкими патріотами, Смолеромъ и Горникомъ. Відтакъ черезъ Прагу лѣтомъ 1871. р. приѣхавъ вѣнъ до Вѣдня. Тутъ бачивъ ся вѣнъ изъ членами академичного

¹⁾ „Житє і слово“. I. 1; стор. 149.

²⁾ Ся статія, а найбільше друга п. в. „Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи“ („С.-Петерб. Вѣдомости“, 1886; № 93) поставили Драгоманова зъ Ширинскимъ у войну. („Австро-руські спомини“, I., стор. 39).

товариства „Свѣтъ“. Въ розмовахъ изъ Сѣчовиками вѣдѣвши, що для нихъ Украина сама въ собѣ й у вѣдѣнощинахъ до Россіи була „terra incognita“, — нѣ порядковъ російськихъ, нѣ исторій, нѣ географіи Россіи, — навіть літератури спеціально-української они не знали. Тому-то Драгомановъ зъ деякими приятелями постаравъ ся о теб, що бібліотека „Свѣтъ“ одержала зъ Россіи чимало книжокъ українськихъ, Петербурськихъ журналівъ и газетъ.¹⁾ Живучи въ Вѣдні Драгомановъ спонукавъ деякихъ Сѣчовиківъ, зайнятись збиранємъ етнографичнихъ матеріалівъ. И отъ трохи-перегода Мелитонъ Бучинський приславъ у Київъ багато народнихъ пѣсень, спеціально політичнихъ, котрими Драгомановъ користувався въ виданю своїхъ етнографичнихъ збраниківъ. Розпрощавши ся зъ Сѣчовиками, Драгомановъ поѣхавъ въ Гайдельбергъ, а потімъ въ Італію, де зостававъ ся двѣ зими (р. 1871—1872. и 1872—1873). Живучи у Флоренціи, Драгомановъ написавъ статью п. з. „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia (1798—1872)“, — що єъ надруковано въ журналъ „Rivista Europea“ (anno IV., vol. 1. 2. Firenze, 1873).²⁾

Середъ своєї Флорентійської переписки зъ Сѣчовиками въ Вѣдні р. 1872. довѣдавъ ся Драгомановъ, що поновлює ся Львівська „Правда“. По-за-якъ єго кликали писати до сего українофильского органу, то вѣдѣвши пославъ въ редакцію невеличку рецензію книжки д-ра Клима Ганкевича п. з. „Grundzüge der slavischen Philosophie“ I. Heft. Krakau, 1869. — II. Heft. Lemberg, 1869). Далъ вѣдѣвши євѣ

¹⁾ „Австро-руські спомини“, II., стор. 62—65.

²⁾ Сю статью въ руско-українськомъ перекладѣ Навроцкого надруковано въ „Правду“ р. 1873., стор. 257—263; 362—368; 529—531; 551—550.

за довшій праць : впорядкувавъ збрничокъ легендъ и новель, записаныхъ однимъ маляромъ въ Полтавщинѣ, написавъ и оригинальну статью п. з. „Народня освѣта и литература на Украинѣ“.¹) Крімъ отъ-сихъ матеріялбвъ и статей пбславъ въ редакцію „Правды“ такожъ свою пѣсню „Покликъ до братбвъ Славянъ“. Сю пѣсню справдѣ надруковано въ „Правдѣ“ р. 1872. (стор. 9—10), тблько-жь — по словамъ Драгоманова — редакція мѣсяцами переробила єв, а подекуды й обкраяла, та й пбдписала псевдонимомъ „Гетьманецъ“.²) Осъ и деякі частини сєи политичнои пѣснѣ :

Гей! не дивуйтесь, добрин люде,
Що на Украинѣ повстало,
Що Украина по довгбй дрѣмоть
Голову славу пбдняла.

Гей! Украинецъ просить не много:
Волѣ для люду и мовы, —
Но не лишає вбнѣ до всѣй Руси
И кѣ всѣмъ Славянамъ, любви.

Зъ пбвнбчною Русью не зломимъ союзу:
Мы зъ нею близнята по роду,
Мы вѣки дѣлили и радбсть и горе,
И вкупѣ вступаємъ въ свободу.

¹) Сю статью надруковано въ „Правдѣ“ ажъ въ 1876. р. п. з. „Антрактъ зъ исторієв украинифильства“ (1863—1872).

²) Тому-що Михайло Старицькій деякі свои стихотворы пбдписувавъ криптонимомъ „Гетьманецъ“, то й авторъ сєи исторієв литературы думавъ, що Старицькій скомпонувавъ такожъ пѣсню „Покликъ до братбвъ Славянъ“. („Исторія литературы рускои“, часть II. 2; стор. 820). Мабуть редакція „Правды“ передала ту пѣсню Старицькому, котрый єв зовсѣмъ переробивъ. Вбдтакъ Микола Лисєнко поклавъ єв на поты,

Ты, Русинь московській, одинъ изъ всѣхъ братовъ
 Велике зложивъ государство,
 Неси-жь свою силу, де треба, на помѣчъ,
 На захистъ усьому Славянству! — —

Зберѣмо ся, браття, въ сѣмью рвниправну,
 И крикнемъ на братньому пиру :

„Мы хочемъ для себе й для цѣлого свѣту
 Лишь волѣ, освѣты и миру“...¹⁾

Окрѣмъ сего стихотвору Драгоманова „Правда“ не хотѣла друкувати иншихъ его статей: и посланіи легенды й статья про народну освѣту оказали ся дразливими. Рецензія-жь на книжку Ганкевича знайдена була нетактовною противъ автора, котрому не слѣдъ було говорити, що вѣнъ пише, не знаючи дѣла.²⁾ Коли вѣдтакъ Драгомановъ довѣдавъ ся, що редакція „Правды“ бачить въ его статьяхъ „саму негачію й иѣчого бѣльше“, то написавъ вѣнъ довгий оглядъ літературный, що его надруковано р. 1873. и 1874. въ „Правдѣ“ п. з. „Литература російська, великоруська, украиньська й галицька“

Коли Драгомановъ живъ опять у Вѣднѣ, то пѣзнавъ ся зъ Сѣчовикомъ Остапомъ Терлецкимъ, котрый въ листѣ зъ д. 22. квѣтня р. 1873. писавъ ему въ Кивѣ мѣжь иншимъ ось-що: „Зганувъ я оноедъ про потребу сходниъ нашихъ людей у Львовѣ. Пристаючи на Вашу раду: зробити сходнины при зборахъ „Просвѣты“, додаю ще короткій програмъ тутки и шлю его Вамъ зъ прозьбою, коли вѣнъ и по Вашой думцѣ буде, толково й ясно переказати Навроцькому, а той при случаю, и пр. въ клубѣ“

¹⁾ „Австро-руські спомини“, II, стор. 84—87. — Про сю пѣсню замѣтивъ Драгомановъ ось-що: „Основнии думки мои политичной „Тредиколоннины“ були сказаніи иѣнъщо въ оригиналь, иѣжь у перешивцѣ“.

²⁾ Ibid., стор. 88.

у Сушкевича, людей добре и працю розправити, щоб уже разь розпочалась и въ Галичинѣ умна работа. Сего ради пропоную зъбздови въ основу политичного будущого органу, розбрати мѣжь себе слѣдуючій праць: 1. Статистика Галичины на тлѣ загальнои. 2. Выкупъ землѣ селяньскои. 3. Исторія шкблѣ народныхъ. 4. Исторія ассоціцій громадскихъ, народныхъ товариствъ, институтѣвъ, фондѣвъ. 5. Исторія уніяньскои церкви и еи управства. 6. Оглядъ политики (публицистики) галицкои“.¹⁾

Побувши трохи-не три роки „въ горско-романськѣи та германськѣи Европѣ“, Драгомановъ приѣхавъ до Львова въ серпни р. 1873.²⁾ Тутъ вѣнъ пбзнавъ ся зъ рускою, украинофильскою громадою, найпаче-жь зъ Корниломъ Сушкевичемъ, Володимиромъ Навроцкимъ, Володимиромъ Ганкевичемъ и такожь зъ буковинськимъ поетомъ, Йосипомъ Федьковичемъ, котрый саме-тогдѣ живѣ у Львовѣ та товариству „Просвѣта“ подававъ свои матеріялы для популярныхъ книжечокъ. Про Федьковича писавъ Драгомановъ ось-що у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“: „Федьковичъ выдавъ менѣ капиталомъ, котрый и самъ себе не вмѣе вжити, якъ слѣдъ, и тѣ, щѣ навколо його, не вмѣють, и котрый черезъ те просто щѣ-дня пропадае и навѣтъ деморализуе громаду примѣромъ своего пропаданія“.³⁾

Пбзнавши ся зъ деякими народовцями, Драгомановъ оглянувъ „Народный Дѣмъ“, и познаемивъ ся тѣлько зъ однимъ ученымъ партіѣ „Словистѣвъ“. А вже-жь Львовскѣи украинофилы и въ загаль галицкѣи Русины не були ему по-нутру. Ось-що пише вѣнъ про нихъ: „Роз-

¹⁾ *ibid.*, III, стор. 200—202.

²⁾ *ibid.*, стор. 151.

³⁾ *ibid.*, стор. 189.

мовляючи и переписуючись зъ Галичанами, я запримѣ-
тивъ, що зростови середъ нихъ, навѣть середъ свѣтськихъ,
щирого демократизму и прогрессизму шкодить догматична
формалистика юридична, не менше богословскою.¹⁾ Зъ-по-
мѣжъ литературныхъ творбъ, друкованыхъ въ галицкѣй
Руси, найббльше невподобалась Драгоманову брошура Н.
Загбрного (Степана Качалы) п. з. „Политика Русинбвъ“.

Вернувши ся зъ-за границъ въ Киввъ, Драгомановъ
знайшовъ кружокъ своихъ товаришбвъ радикалбвъ зббль-
шений, а крбмъ того двѣ громадкы молодѣжи зъ на пря-
мами украинофильскими: одну найббльше изъ студентбвъ
историко-фильольогичныхъ, а другу численнѣйшу — зъ рбз-
ныхъ. Першу громадку звали словарниками, другу —
общиною. Обѣ тѣ громадкы звались „молодою громадою“,
и не дуже мирились промѣжъ себе. Драгоманова ббльше
интересували першй, будучй его слухачъ. Про Драгома-
нова говорили тогдѣ въ Киввъ, що вбнѣ задумавъ злити
въ одно: радикальство и украинофильство, — але-жъ вбнѣ
тогдѣ и не думавъ про такій переворотъ та и въ загаль-
бѣжуючою политикою мало займавъ ся, — курсъ въ уни-
верситетѣ и праця коло „Историчныхъ пѣсенъ малорус-
кого народа“, та въ юго-западнбмъ вбддѣлѣ географичного
товариства забирали у него майже весь часъ. Все-жъ на-
живъ вбнѣ собѣ репутацію политичного агитатора, хочъ та
агитація въ него зводилась тогдѣ майже виключно на
Галичину.²⁾

Галицкихъ Русинбвъ вважавъ вбнѣ въ загаль апатич-
ними супроти „прогресу“ та лѣнивими. Галичину на-
зываетъ вбнѣ Авгіевою стаїнею, зъ котрой треба вывезти
массы багна, що душить усѣ свѣжй паросты.³⁾ Вбнѣ пи-

¹⁾ *ibid.*, стор. 206.

²⁾ *ibid.*, стор. 220—223.

³⁾ *ibid.*, стор. 239.

савъ, що „въ Галичинѣ до лѣннества мѣзку прилучають ся ще явнй хоробы, котрѣ выносять люде зб шкѣль по-пѣвскою и адвокатскою; — сѣ хоробы: поверховна бала-канина и партійность“.¹⁾ Вѣдтакъ запримѣтивъ вѣтъ, що безъ пѣдмоги зъ россійскою Украйны заледви й формально-національнй рухъ въ Галичинѣ мѣгъ бы вдержатись.²⁾ Драгомановъ сердивъ ся найпаче на товариство имени Шевченка, що vybrало своимъ головою Степана Качалу, и що (по думцѣ Драгоманова) замѣсць широкой основы для товариства вытворило олигархію та й высувало „ко-мерческѣе наживане маестку черезъ типографію“.³⁾ Хотячи зробити щось рѣшучого, Драгомановъ зъ товаришами своимъ написавъ „Одкрытый листъ зъ Украйны до редакціѣ „Правды“.“⁴⁾ Въ отъ-сѣмъ листѣ сказано навпе-редѣ, що политика й програма, заявлена „Русскою Ра-дою“, вѣдья Славянѣ пагубна, для галицко-русского народу недостойна, а для Россіѣ шкодлива, бо „Русская Рада“ пѣддержув гегемонію одной нѣмецкой, централистичной партіѣ надъ усѣми народами, а надто надъ народами сла-вянскими... Але-жь Украинцѣ въ Россіѣ не можуть зго-дити ся такожь изъ програмою галицкихъ федералистѣвъ (се-бѣ-то народовцѣвъ), якъ она выложена въ брошурѣ „Политика Русинѣвъ“, бо авторъ еи подае голосъ за кон-кордатъ, за конфессійнй школы, за привилегіѣ католицкой церкви, противъ гражданьского шлюбу и т. н.“⁵⁾

¹⁾ „Чудацькі думки про украиньску національну справу“, Львѣв, 1892; стор. 134—135.

²⁾ „Австро-руські спомини“, III, стор. 166.

³⁾ *ibid.*, стор. 225.

⁴⁾ „Правда“, 1873; стор. 660—661.

⁵⁾ Того-самого (1873) року хваливъ Драгомановъ политичну дѣ-яльнѣсть Степана Качалы. (Порѣвн. статью „Ukraino. Il movimento lette-ragio ruteno...“ въ перекладѣ Навроцкого: „Правда“, 1873; стор. 554—555).

На сей одкрытый листъ вѣдповѣла редакція „Правды“, сказавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы передъ всѣмъ Русины, члены пятнадцати-милліонного народа, але вразъ мы и поступовцѣ, либералы, демократы, не меньше, якъ нашѣ браты закордонскій. Тільки-жъ мы стережемъ ся всякого доктринерства, красного въ теоріи, але въ практицѣ многимъ много пошкодившого. Що до брошуры „Политика Русинівъ“, противъ деякимъ тезамъ котрой нашѣ браты Украинцѣ выступають, треба зважити, для кого и въ якій цѣли вона була написана. Вона не есть политичнымъ манифестомъ партіи, але писана въ одній певній цѣли. Впрочемъ може авторъ еи де въ чомъ и рѣзнить ся въ своихъ гадкахъ одъ гадокъ, нами по-выше высказаныхъ: значною однакъ ся рѣзниця навѣрно не есть, — и яко одномышленникъ нашъ, що до головного питаня народного, есть вѣдъ вразъ и чоловікомъ нашей партіи, а притѣмъ и федералистомъ и найчеснѣйшимъ и найревнѣйшимъ нашимъ патріотомъ“.) Ажъ ось незабаромъ надруковано въ „Правдѣ“ и другій „одкрытый листъ зъ Украины“. Въ ось-тѣмъ листѣ 24 патріоты лѣвобережної Украины притакнули редакціи „Правды“, написавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы не можемо не прилучити нашего голосу до слова редакціи „Правды“, що нашою головною цѣлею есть хороненя своєї національности и розвѣи своего народа, окремишнього якъ вѣдъ польского, такъ и вѣдъ великоруського; и що тѣй головній цѣли повиний підклонити ся усѣ вишій питаня нашего розвою и поступу, по-за-якъ усѣ нашѣ поступовѣ бажання можуть справдити ся тільки дѣдъ умовою досягненя головної цѣли... Мы не бачимо у брошурѣ п. Загорного (Ст. Качалы) досыть важного поводу до коллек-

1) „Правда“, 1873; стор. 663—664.

тивного протесту, бо вона зовсімъ, якъ каже „Правда“, не єсть манифестомъ засадъ партій, але виразомъ гадокъ самого автора... Тимъ меншь можна бачити у словахъ автора замѣръ, приписувати свої гадки українськѣй освѣченѣй громадѣ у Россіи... Не даючи великої ваги сьому непорозумѣнню, не маючому у собѣ нічого, що повело-бъ насъ до справжнього роз'єдинення, мы сподѣваємось, що нашій народолобцѣ, якъ у Галичинѣ, такъ и на Украинѣ, не вѣдступлять правила слабыхъ: „unitis viribus res parvae crescunt“. ¹⁾

Въ серпни р. 1874. вѣдбувавъ ся въ Киѣвѣ археологичный з'ѣздъ. Драгомановъ бувъ однимъ изъ референтѣвъ на сему зборѣ. Та отъ, ледви роз'ѣхались гостѣ зъ Киѣва, посыпались на Драгоманова доносы, мабутъ-то вѣнъ соціялисть и революціонеръ. Найпаче-жъ редакторъ тогдѣшнього Львѣвского „Слова“ денунціювавъ Драгоманова, якъ „Бакуниньско-польского, революційного агента“. ²⁾ Такожъ одинъ изъ Киѣвскихъ професорѣвъ, дб-знавши ся про статью Драгоманова „Литература російська, великоруська, украинська й галицька“, вказавъ урядови на него, якъ на сепаратиста. Опроче графови Толстому не вподобались тѣ замѣтки, якѣ Драгомановъ списавъ въ „Вѣстнику Европы“ зъ поводу ревизіѣ сего министра въ Киѣвскѣмъ учебнѣмъ окрузѣ. Драгоманову закидувано, що вѣнъ мѣжъ молодѣжею ширить соціялизмъ. Уже въ маю р. 1875. министръ Толстой ставъ домагати ся, щобы Драгомановъ подавъ ся въ вѣдставку. ³⁾ Але Драгомановъ затребувавъ суда й не схотѣвъ вволити волѣ министра. Не дожидаючись рѣшеня сего дѣла,

¹⁾ *ibid.* 1874; стор. 125—128.

²⁾ Михайло Бакунинъ (1814—1876) — російскій агитаторъ.

³⁾ Тогдѣ университетскій катедры були ще виборній.

Драгомановъ лѣтомъ 1875. р. побѣхавъ у Галичину. Вѣд-такъ бувъ на загальныхъ зборахъ общества имени Качковскаго въ Галичи (12. серпня, р. 1875.)) и, хоча не выступавъ тамъ прилюдно, знайшли ся людцѣ, котрѣ за-телеграфували въ Россію, що вѣнъ на галицко-рускѣмъ митингу державъ промову про теб, щобъ вѣддѣлити Украину вѣдъ Россіѣ до Польщѣ. Опбеля въ серпни р. 1875. графъ Толстой справу Драгоманова предложивъ цареви й одержавъ наказъ, усунути его зъ Кіѣвскаго университету та не пустити въ Харкѣвскій и Одесскій университеты.¹⁾ Въ вересни Драгомановъ дѣставъ вѣдставку „безъ объясненія причинъ“. Вѣдтакъ вызначено комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, — мѣжъ котрыми бувъ и тайный совѣтникъ М. Юзефовичъ.²⁾ Сему комитетови приказано,

¹⁾ Про ті зборы товариства им. Мих. Качковскаго гляди „Правду“, 1875; стор. 701—703. — Про „митингъ“ въ Галичи спомнувъ Драгомановъ въ третьому своему письмѣ до редакціѣ Льѣвскаго „Друга“, органу „академическаго Кружка“. Осъ и его слова: „Куда въ жизни ведетъ такая литература (въ мѣшаномъ австро-рутенскомъ языкѣ), объ этомъ можно судить по той политикѣ прислужничества, какой держатся галицкіе депутаты, а въ лучшемъ случаѣ по такимъ картинамъ, какихъ и былъ свидѣтель на псевдо-народномъ митингѣ общества Качковскаго въ Галичѣ, гдѣ въ цевтрѣ восѣли отцы Руси и ихъ красавицы, а народъ поставленъ былъ бордюромъ вокругъ, — гдѣ іереи вообразили себя настоящимъ народомъ, а ихъ ораторы по цѣлымъ часамъ занимали собраніе рѣчами на непонятномъ народу языкѣ о мелочныхъ и формальныхъ сюжетахъ, произнесенными съ неестественной декламациѣй, гдѣ народъ не услыхалъ ни одного живаго слова. А тѣмъ болѣе мысли“ („Другъ“, 1876; стор. 80).

²⁾ Драгомановъ пише, що вѣдставка его вѣдъ Кіѣвскаго университету була порѣшена министромъ Толстымъ ще ранѣйше его присутности на вѣчу въ Галичи. („Житѣ і слово“, I, стор. 289).

³⁾ Осъ-той комитетъ складавъ ся изъ Тимашева, министра внутрѣшнихъ справъ, Потапова, шефа таємной полиціѣ, гр. Дм. Толстого, министра народнои освѣты и зъ М. Юзефовича, тайного совѣтника.

здати справу про характеръ и значѣнє українського письменства.

Въ осени р. 1875. Драгомановъ виѣхавъ изъ Россїи за паспортомъ за границу; — проживъ якийсь часъ у Відни, а вѣдтакъ р. 1876. переселивъ ся въ Женеву.

Ще въ 1875. р. завязали ся взаимны мѣжь Драгомановымъ, а товариствомъ „академическій Кружокъ“ у Львовѣ, що выдавало „Друга“, письмо для беллетристики й науки. Драгомановъ (підъ криптонимомъ „Украинець“) заявивъ тѣй редакціи, що обѣ галицкѣ партїи лучше зроблять, коли полишать сварити, а займуть ся спільною роботою въ безспорнѣмъ напрямѣ: освѣтою народу въ его мовѣ, и зближенемъ вышихъ клясъ до народу...!) Коли-жь редакція „Друга“ у своѣй вѣдповѣди неприхильно вѣднесла ся до рады Драгоманова та вважала се абсурдомъ, писати въ Галичинѣ по-українськи,²⁾ то вѣдъ у другому письмѣ³⁾ высказавъ мѣжь иншимъ ось-якї свои думки: „Въ литературѣ принципомъ украинщини зовсѣмъ не є тєє, щобъ Галичане коніювали дробницѣ українського нарѣчя и закинули окреми примѣты свои мовы, — а тѣлько се, щобъ Галичане писали по-своєму, по народному, а воно вже само собою выйде й по-українськи.. Вы-жь уважаєте народною мѣшану мову рутенську, та думаєте, що вона є пригодна, далѣ розвивати ся... Ба, вы, галицка интеллигенція, думаєте устроить якийсь уніятскїй Парагвай, якусь попѣвско-чиновницку аристокрацію, якъ вы вже утворили собѣ австро-рутенську мову литературну.“⁴⁾ — Вѣдтакъ у третѣмъ письмѣ до редакціи

¹⁾ „Другъ“. 1875; стор. 267.

²⁾ Сю вѣдповѣдь написавъ Иги. Онишкевичь.

³⁾ „Другъ“. 1876; стор. 77—80.

⁴⁾ Вѣдповѣдь на друге письмо Украинца редакція „Друга“ надрукувала того-жь (1876) року; — стор. 92—95; 109—111; 126—128.

„Друга“¹⁾ Драгомановъ назвавъ галицко-рускій прогресъ черепашинымъ и высказавъ свой сумнівъ про иснуванє такої интеллигенціѣ въ Галичинѣ, котра проявляла-бъ образованє европейске.

Передъ вѣдѣздомъ Драгоманова въ Женеву Киѣвскій товаришъ задумали були розпочати українське видавництво политичне. Та годѣ було снмъ дѣломъ займатися въ Россіѣ, бо въ маю р. 1876. вийшовъ звѣстный „законъ Юзефовича“, котрымъ зовсѣмъ заборонено українську литературу.²⁾ Тому-то на Драгоманова положено завданє, вести се видавництво за границею. Зъ-першу була думка, зайнятись снмъ дѣломъ у Вѣднѣ, де Драгомановъ въ початку р. 1876. видавъ по-російски брошуру „По вопросу о малорусской литературѣ“. Одиначе пбеля конфискаты соціально-бунтарскої брошуры „Правдыве слово хлѣбороба до своихъ землякѣвъ“, друкованой у Вѣднѣ безъ вѣдомости вго, вниѣ покинувъ свою думку и розпочавъ видавництво „Громады“ въ Женевѣ, засновавши тамъ друкарню для українськихъ и російскихъ публикацій. Та отъ, Киѣвскій товаришъ зъ часомъ змѣнили свои погляды, — обѣцяній працѣ не приходили, и „Громада“ выходила по-малу (до р. 1883. вийшло пять томѣвъ и два меншій выпуски).

Въ 1878. р. въ часѣ всесвѣтної выставки Парижскої вѣдбувъ ся конгресъ литературный пѣдъ проводомъ Виктора Гюго. Для того конгресу написавъ Драгомановъ

¹⁾ „Другъ“. 1876; стор. 222—228. — Се третє свое письмо Драгомановъ подписалъ уже своимъ именемъ и прозвищемъ. Свои три письма до редакціѣ „Друга“ владивъ вниѣ по-російски; только-жъ перше письмо редакція переробила на свою макароничну мову.

²⁾ Сю заборону поришивъ той комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, котрому приказано було, вдати справу про характеръ и значѣнє українського письменства.

брошуру п. з. *La littérature oukraiñienne, proscrite par le gouvernement russe.* (Genève, 1878). Вбѣть звертанъ ся до конгресу, щобъ той знайшовъ якій спосббъ, прийти въ помбчь украиньскбй литературѣ. Изъ ось-той брошуры члены конгресу, ученї зъ усѣхъ краївъ, могли дбзнати ся про исторїю й литературу украиньску.¹⁾ Опроче Драгомановъ ширивъ на Заходѣ Европы знанє про Украину не тблько своими статьями, щб ихъ писавъ въ мовахъ французкбй, италїянськбй, англїйскбй п нѣмецкбй; — вбнѣ розбславъ чи-мало украиньскїхъ книжокъ ученымъ мужамъ п библіотекамъ у Франціи, въ Италїи, Англїи, Скандинавіи, Америцѣ п въ Славянщинѣ.

Въ 1879. р. загорѣлась полемика мїжъ Драгомановымъ п редакцією Львбвскон „Правды“ зъ причини статьи, котру Драгомановъ надрукувавъ въ четвертбй книжцѣ „Громады“ п. з. „Дєщо про Львбвскїхъ народовцѣвъ п соціализмъ въ Галиччинѣ“ (стор. 361—370). Отъ-се писанє зладивъ вбнѣ зъ поводу статей „Руского Сїона“ та „Газеты школьной“.²⁾ Драгоманова вразила найначе опсвѣтка „Руского Сїона“ про него, якъ „головного пропагатора соціальныхъ засадъ въ земляхъ малорускїхъ вбдѣ Днїпра ажъ по-за Карпаты“...³⁾

Дбзнавшись про сї й иншї докоры, Драгомановъ надрукувавъ у „Громадѣ“ ось-ту статью, въ котрбй ска-

¹⁾ Порбви, „Письма К. Дм. Кавелина п Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену съ обьяснительными примѣчанїями М. Драгоманова“. Женева, 1892., — въ статьи „Воспоминанїи о знакомствѣ съ И. С. Тургеневымъ“; стор. 213—227.

²⁾ „Рускїй Сїонъ“ — выдає д-ръ Сильвестеръ Сембратовичъ, Львбвъ. VIII. рочникъ; 1878., въ статьи п. з. „Соціализмъ. Процессъ во Львовѣ“; стор. 59—62. — „Газета школьная“ — подѣ редакцією Омеляна Партицкого, Львбвъ, 1878.; въ статьи „Рускї соціалїсты“; стор. 23—34.

³⁾ „Рускїй Сїонъ“. 1878; стор. 60.

завъ дещо про свои вѣдносно до галицкихъ Русинѣвъ, и поирѣкнувъ особливо редакцію „Правды“, товариство „Просвѣта“ й товариство „имени Шевченка“ за-для змаганя противъ поступу. „Правдѣ“ закинувъ вѣнь, що не хоче порвати зовсѣмъ своихъ „попѣвско-шляхецькихъ звязкѣвъ“, „Просвѣтѣ“ дорѣкавъ, мабуть, то она выдає популярий книжочки зъ „дякѣвскимъ“ характеромъ, а зъ товариства „имени Шевченка“ поглумивъ ся вѣнь, що, мовлявъ, оно выбрало зовсѣмъ не литературну, а „коммерческу“ дорогу, та що оно свѣй напрямѣкъ показало выборомъ въ головы автора ультрамонтаньской брошуры „Политика Русинѣвъ“, въ котрой именованъ усього народу малоруського розказувались думки, якѣ були до лица сзунтовн, магнатовн и т. п., тѣлько не Шевченкови.¹⁾

Прочитавши ту статью Драгоманова, надруковану въ „Громадѣ“, Володимиръ Барвѣньскій, редакторъ „Правды“, написавъ ему вѣдповѣдь, въ котрой пояснивъ рѣзницѣ мѣжъ Драгомановымъ, а галицко-рускими народовцями въ поглядахъ на „прогресъ“.²⁾

Въ Жѣневѣ проживъ Драгомановъ пятьнайцять рокѣвъ; вѣдтакъ р. 1889. покликано его въ Болгарію; де урядъ задумавъ основати университетъ, щобъ выкладавъ всесвѣтну исторію. Зъ-першу читавъ вѣнь свои лекціѣ по-россійски, але трохи зъ-годомъ навчивъ ся мовы болгарской, и тому-то не тѣлько почавъ выкладати исторію въ университетѣ по-болгарски, але й розвинувъ широку дѣяльнѣсть въ хосенѣ литературы болгарской. Се бо министрство освѣты розпочало издавництво збѣрника наукового, въ котрому Драгомановъ надрукувавъ цѣлый рядъ статей про народнѣ пѣсенѣ, казки та легенды. Та

¹⁾ „Громада“. № 4. 1879; стор. 363—364.

²⁾ „Правда“. 1879, — въ статьи „Вѣдповѣдь и. М. П. Драгоманову“.
(С причини нападѣвъ в „Громадѣ“); стор. 376—390.

не тільки по-болгарски пише тепер Драгомановъ, — вѣдъ р. 1890. засыпує вбитъ „Народъ“, органъ галицко рускихъ радикалѣвъ, своими статьями политичними, литературно-етнографичними, соціально-економичними й критичними. Опроче пише вѣнъ такожъ для „Хлѣбороба“ й для „Життя и Слова“, та й видає окреми популярн брошуры.¹⁾ Ось и переглядъ важившихъ литературныхъ творѣвъ Драгоманова:

А. Письма въ мовѣ українськой.

І. Розвѣдки литературнй, етнографичнй, историчнй й побутовй.

1. Литература російська, великоруська, українська и галицька. („Правда“. 1873; стор. 158. 189. 221. 559. 590. 621. 652. 682. 705. — „Правда“. 1874; стор. 20. 59. 107. 155. 203. 259. 297. 337. 380).

2. Антрактъ зъ исторіѣвъ украинофильства 1863—1872, р. („Правда“. 1876; стор. 471. 523. 575. 624).

3. Про українськихъ Козакѣвъ, Татаръ та Туркѣвъ. Киѣвъ, 1876.

4. Про галицько-руське письменство. („Передне слово“ въ выданю „Повѣстей Осипа Федьковича“). Киѣвъ, 1876; стор. I—LVІ.

5. Народнй школы. („Громада“. Українська збірка, впорядкована Михајломъ Драгомановимъ. № 2. Женева, 1878; стор. 120—281).

6. Т. Г. Шевченко и його думки про громадське життя. (ibid. № 4. 1879; стор. 37—230).

¹⁾ На третімъ конгресѣ фольклористѣвъ въ Чикаго р. 1893. читано рефератъ Драгоманова про тему Шекспирової комедіѣ „Taming of the shrew“ въ українському фольклорѣ.

7. Изъ исторіѣ вѣршѣ на Украинѣ. Критичный вры-
вокъ. („Ватра“: Стрый, 1887; стор. 122—129).

8. Въ справѣ вѣдносинѣ Украинцѣвъ до російской
литературы. Листы до редакціѣ „Зорѣ“. („Зоря“, Львѣвъ,
1889; стор. 143. 174. 191).¹⁾

9. Австро-руськїѣ спомины [1867—1877]. („Літера-
турно-наукова бібліотека. Книжка 3. 4. 7. 8. 9. Львѣвъ,
1888—1890).

10. Наука теологична въ захѣднѣй Европѣ. Зъ исто-
ріѣ публичного вихованя въ сучаснѣй Европѣ. (ibid., кн. 5.
1890; стор. 1—38).

11. Чудацькїѣ думки про украинську національну
справу.) („Народ“, руско-українська радикальна часопись.
Львѣвъ, 1891; стор. 97. 141. 165. 197. 233. 277. 297. 321.
344. — Друге видане надруковано у Львѣвъ окремо р. 1892).

12. Вѣра а громадськїѣ справы. („Бібліотека Хлібо-
роба“, № 3. Коломня, 1892).

13. По брацтво Хрестителѣвъ або Баптистѣвъ. („Хлі-
бороб“, Коломня, 1892; стор. 160—162; 173—175; — та-
кожъ окрема вѣдбитка).

14. Евангельска вѣра въ старѣй Англиї. Женева, 1893.

15. Въ справѣ розвѣткы украинської литературы. Вѣд-
повѣдь Вартовому. („Буковина“, 1893; № 20—25; 42—43).

16. Листы на наддѣврянську Украину. Додатковїѣ
листы. [Вѣдповѣдь Вартовому]. („Народ“, 1893; стор. 142.
165. 182. 194. 218. 258. 263. 279. — „Народ“, 1894; стор.
4. 26; — такожъ окрема вѣдбитка).²⁾

17. Оповѣданя про заздрыхъ богѣвъ. („Хлібороб“,
Коломня, 1894; стор. 7—9; 15—20; 27—29; 35—38; —
такожъ окрема вѣдбитка).

¹⁾ Авторѣ сєѣ статьи наивають себе „Чудакомъ“.

²⁾ Въ „Буковинѣ“ друковано въ 1892. и 1893. р. Вартового „Ли-
сты въ Украину наддѣврянської“.

18. Старій харты вольности. Историчній начерки. „Житє і Слово“. Вістник літератури, історії і фольклору. Львів, 1894; стор. 102—115; 238—258....)

19. Про рай и поступъ. (Народ“. 1894; стор. 86—91; 115—122 и д.).

II. Статѣ суспѣльно-економичній й политичній.

1. Передис слово до украиньскои збрки „Громада“. (№ 1. Женева, 1878).

2. Грунтъ, книжка та „препятствія“: Листы й уваги впорядчика про повины на Украинѣ. („Громада“. № 4; стор. 233—336).

3. Пробы повстання и товариськихъ порядковъ. („Громада“. № 5; стор. 214—224).

4. Украиньскій громадвцѣ передъ польськимъ соціализмомъ и польськимъ патріотизмомъ. (ibid. стор. 232—241).

5. Украиньскій селяне въ неспокойній роки [1880—1882]. (ibid., стор. 242—270).

6. Мужичькій бунты й письмений бунтарѣ въ 1880. р. („Громада“. Украиньська часопись. Рѣкъ V. Число 1. Женева, 1881; стор. 66—95).

7. Неполитична политика. („Народ“, 1890; стор. 373—376; — 1891; стор. 1—6; 17—28; 41—44).

8. Словесность замѣць политики. (ibid., 1892; стор. 170—174).

9. Вѣра а громадскій справы. („Бібліотека Хлібороба“. Коломня, 1892).

10. Шѣсть сотъ рокѣвъ швейцарьскои спѣлки. (Выданє редакціѣ „Народа“ р. 1892).

11. Украиньство передъ Польщею та Россією. („Народ“. 1893; стор. 27—29; 39).

12. Наука вбдѣ практики захднихъ соціалиствѣ. (ibid., стор. 131—132).

13. Політика принципіяльна и політична. („Народ“, 1894; стор. 11—14).

14. Наші пекучі справи. Новорбчна розмова зъ земляками. (ibid., стор. 51—57).

III. Збѣрки етнографичні.

1. Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ I. Кієвъ, 1874; томъ II., выпускъ 1. Кієвъ, 1875.

2. Малорусскія народныя преданія и рассказы. Сводъ Михаила Драгоманова. Изданіе юго-западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. Кієвъ, 1876.

3. Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880) — М. Драгоманова. Женева, 1881.

4. Політвчні пісні українського народу XVIII—XIX. ст. з увагами М. Драгоманова. Частина перша, розділ першії. Женева, 1883. — Частина перша, розділ другії. Женева, 1885.

У Львівському вѣстнику літератури, исторіі и фольклору „Житє і Слово“ друкують ся теперь матеріялы для исторіі вѣршівъ українськихъ, що ихъ збравъ и виорядкувавъ М. Драгомановъ. („Житє і Слово“, томъ першії; стор. 36—48; 436—453).

IV. Критика.

1. Етнографія Славянщины. Написавъ О. Стодольскій. [„Школьна Часопись“, Львівъ, 1887; число 6—16]. (Критика Драгоманова въ цесемъ літературно-науковомъ „Товариш“ Ч. I. Львівъ, 1888; — въ статьи: „Науковий методъ въ етнографіі“, стор. 15—30).

2. Смѣхъ и горе. [Критичный оглядъ просвѣтно-національныхъ змаганъ галицкихъ Русинивъ]. („Товариш“. 1888; стор. 66—72).

3. Слѣпій проводырѣ. [Критика „Зорѣ“]. („Народ“. 1891; стор. 280—282).

4. Надъ Чорнымъ Моремъ. Оповіданє Ивана Левицького. („Народ“. 1891; стор. 302—304).

5. Руска Читанка для вышнихъ шкѣлъ середнихъ — Олександра Барвѣньского. Часть I. („Народ“. 1892; стор. 185—186).

6. Неправда — не просвѣта. [Критика просвѣтной книжечки Василя Чайченка п. з. „Григорій Квѣтка, украиньскій письменникъ“]. („Народ“. 1892; стор. 211—212; 227—229; 247).

7. Сонышний промѣнь. Повѣсть Василя Чайченка. („Народ“. 1893; стор. 62—63; 71—72).

8. Шевченко въ чужбѣй хатѣ его имени. Рецензія на „Кобзарь“ Тарааса Шевченка, выданя товариства имени Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140).

9. Записки наукового товариства имени Шевченка. Томъ I. („Народ“. 1893; стор. 128—130; 186—188; 207—208; — томъ II. (ibid., стор. 235—237).

10. Слѣвце зъ поводу „Profession de foi“ молодыхъ Украинцевъ. („Народ“. 1893; стор. 293—296).

11. Науковѣ методы профессора Сумцова. („Житє і Слово“. I. 1894; стор. 152—153).

12. Пбдиовлена рутенщина, — рецензія „Бесѣды“, литературного додатку до „Страхопуда“. Львѣвъ, 1893. („Народ“. 1894; стор. 40—46).

13. Ще разъ „Бесѣда“ О. А. Мончаловьского. („Народ“, 1894; стор. 99—106).

14. Розббрь думы про бурю на Чоридьмъ Морѣ.
(„Житє і Слово“, I., стор. 302—303).

V. Выдавництва въ мовѣ украиньскѣй.

1. Повѣсти Осипа Федьковича. Зъ переднимъ словомъ про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кивѣвъ, 1876.

2. „Громада“. Украиньська збїрка. Женева; — пять книгъ вѣдѣ р. 1878—1882. У спѣлцѣ-жь зъ М. Павликомъ и С. Подолиньскимъ выдавъ Драгомановъ у Женевѣ ще украиньску часопись п. з. „Громада“ въ двоохъ выпускахъ.

3. Хиба ревуть волю, якъ ясла повнїй. Романъ зъ народного житя П. Мирного та И. Бѣлика. Женева, 1880.

4. Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. Żenewa, 1882. — Марія. Поема Т. Гр. Шевченка съ переднимъ словомъ и замѣтками М. Драгоманова. Женева, 1885.

5. Поезіѣ Т. Гр. Шевченка. Женева, 1890.

Въ Женевѣ выдавъ Драгомановъ ще популярнїй брошуры: „Про богатство та бѣднѣсть“ (по-украиньски и по-бѣлоруски), „Про хлѣборобство“, „Про те, якъ земля подѣлена“, „Про те, якъ земля наша стала не наша“.

B. Важивїйшїй статѣв и творы въ мовѣ росїйскѣй.

1. Малоросїя въ ея словесности. („Вѣстникъ Европы“. 1870; іюнь).

2. Восточная политика Германїи и обрусенїе. („Вѣстникъ Европы“. 1872; февраль — май).

3. Русскїе въ Галицин. („Вѣстникъ Европы“. 1873; январь и февраль).¹⁾

¹⁾ Сю статью въ руско-украиньскомъ перекладѣ надруковано р. 1874. у Львовскѣй „Правдѣ“ п. в. „Русини въ Галичинѣ“, стор. 36. 80. 129. 182. 224. 273. 316. 357. 393.

4. Литературное движеніе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; сентябрь и октябрь).

5. Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1874; мартъ).

6. Отголосокъ рыцарской поэзіи въ рускиихъ народныхъ пѣняхъ. („Записки“ Кіевскаго вѣдѣлу географичнаго товариства. 1874).

7. Борьба за духовную власть и свободу совѣсти въ западной Европѣ въ XVI—XVII. ст. („Отечественныя Записки“. 1875; февраль и мартъ).

8. Письмо Украинца въ редакцію „Друга“. („Другъ“. Львѣвъ, 1875; стор. 265—270). — Второе письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid. 1876; стор. 77—80). — Третье письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid., стор. 201—222).

9. Новокельтское и провансальское движеніе во Франціи. („Вѣстникъ Европы“. 1875; августъ и сентябрь).

10. Чистое дѣло требуетъ чистыхъ средствъ. („Молва“. С.-Петербургъ, 1876).

11. По вопросу о малорусской литературѣ. Вѣна, 1876.

12. Турки внутренніе и внѣшніе. Письмо къ издателю „Новаго Времени“. Женева, 1876.

13. Историческая Польша и великорусская демократія. Женева, 1882.¹⁾

¹⁾ Про сей творъ Драгоманова пише И. Франко ось-що: „Найважнѣйшою зъ тыхъ его праць (друкованыхъ у Женевѣ) є „Историческая Польша и великорусская демократія“ — майстерна анализа помилочкь, у якій попадали найталановитѣйшій политики та публицисты польській й російській, стоячи на становищи т. зв. державныхъ народностейъ и игноруючи недержавній, плебейській. Праця та друкована була первшою въ выдаваній у Женевѣ либеральной російськѣй газетѣ „Вольное слово“, котрого Драгомановъ ондѣля ставъ редакторомъ и въ котромъ по-

14. Вольный союзъ — вільна спілка, Опытъ украинской политико-соціальной программы, Сводъ и объясненія М. Драгоманова, Женева, 1884.

15. Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи. („С.-Петербургскія Вѣдомости“, 1886; № 93).

16. Либерализмъ и земство въ Россіи. (Отдѣльный оттискъ изъ 1-го N-ра „Свободной Россіи“). Женева, 1889.

Методу писаня Драгоманового проявляють такожъ деякі статѣв літературній й етнографичній, надрукованій въ „Кіевскоій Старині“ П. Кузьмичевскимъ. Осъ и они:

1. Старѣйшія русскія драматическія сцены. („Кіевская Старина“, томъ XIII; стор. 371—407).

2. Турецкіе анекдоты въ украинской народной словесности. (ibid., т. XIV; стор. 209—236; 445—466).

3. Малороссійскія пѣсни объ освобожденіи крестьянъ. (ibid., т. XVІІ; стор. 412—438; 626—649).

4. Шолудивый Буняка въ украинскихъ народныхъ сказаніяхъ. (ibid., т. XVІІІ; стор. 676—713; — т. XIX; стор. 233—276).

Тутъ годить ся запримѣтити, що російська цензура заборонила редакціи „Кіевской Старини“ друкувати статѣв емигрантовъ. Генеза сєи забороны осъ-яка: Лебединцеву, редакторови сєго журнала, приславъ Драгомановъ р. 1883. (підъ криptonимомъ М. Т—овъ) перекладъ статѣв Cosquin-а про „генезу европейскихъ казокъ“ (зроблений єго жінкою) зъ додаткомъ огляду праць надъ казками на Украинѣ. Та отъ, Лебединцевъ, котрому Київска жаандармерія докоряла за напечатанє статѣв другого емигранта украиньского, обернувъ ся до генераль-губернатора Дрентелєна за дозволомъ, печатати статью. Дрен-

мѣстивъ богато статей про російскія и украинскія справы“. („Житє і Слово“, I, стор. 151).

теленъ одбсдавъ Лебедничева до министра внутрѣшнихъ справъ, гр. Дм. Толстого, — и той не только не дозволивъ друкувати статью М. Т—ова (М. Драгоманова), але навѣтъ строго заборонивъ всѣмъ журналамъ печатати якій-бъ то не були праць емигрантовъ. Зъ того часу всяке сотрудничество Драгоманова въ російскихъ журналахъ мусѣло перестати, — навѣтъ по сюжетамъ археологично-этнографичнымъ.¹⁾

Драгомановъ выдавъ такожъ деякі російскіи статьи иишихъ письменникбвъ зѣ своимъ переднимъ словомъ, а подекуды й зъ примѣтками. Сюды належать:

1. Письмо В. Г. Бѣлиискаго къ Н. В. Гоголю съ предисловіемъ М. Драгоманова. (Изданіе редакціи украинскаго сборника „Громада“). Женева, 1880.

2. Письмо Н. И. Костомарова къ издателю „Колокола“. Съ предисловіемъ М. Драгоманова. („Изданіе „Громады“). Женева, 1885.

3. Письмо К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену. Съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова. Женева, 1892.

Въ „Кіевскій Старинѣ“ (томъ V., 1883. р.) надруковано листы Тараса Шевченка, писаніи до Бронислава Залѣскаго р. 1853—1857. Тѣ листы передавъ редакціи М. Т—овъ (Драгомановъ).

В. Статївъ въ мовѣ болгарскій.

1. Славянскіи сказанія за пожертвование собственно дѣте. („Сборникъ за народни умотворенія, наука и книжница“; кн. II). Софія 1889.

¹⁾ Письмо Драгоманова до Ом. Огоновскаго зъ д. 18 (30) марта, р. 1894.

2. Славянскитѣ сказанія за рождението на Константина великий. (ibid.). Софія 1890.

3. Славянскитѣ варианти на една евангелска легенда. (ibid., кн. III), Софія 1890.

4. Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история. (ibid., кн. V—VI). Софія 1891. 1892.

5. Забѣлѣжки върху славянскитѣ религиозни и етически легенди. I. Божнето правосудие. (ibid., кн. VII). Софія 1892. — II. Дуалистическото миротворение. (ibid., кн. VIII, X). Софія 1892. 1893.

Въ мовѣ французкѣй издавъ Драгомановъ мѣжъ ишимъ ось-що :

La littérature oukrainienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878.

Le tyranicide en Russie et l' action de l' Europe occidentale. Genève 1881.

Въ V. томѣ издавництва „Géographie universelle“ E. Reclus надруковано етнографично-статистичий частины, щѣ ихъ написавъ Драгомановъ.¹⁾

Въ мовѣ италіянскѣй надруковано отъ-сей творѣ Драгоманова : „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia“ (1798—1872) — въ журналѣ „Rivista Europea“ (anno IV., vol. 1. 2. Firenze 1873)

Въ мовѣ англійскѣй надруковано мѣжъ ишимъ у Лондонскому журналѣ „The Athenaeum“ статейку Драгоманова про кобзаря Остапа Вересая.

Въ мовѣ нѣмецкѣй надруковано въ енциклопедии Ершь-Грубера статью Драгоманова п. з. „Kosaken“. (Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste von

¹⁾ Деветъ статья Драгоманова друковано у французакхъ фольклорныхъ издавляхъ „La Melusine“ и „La tradition“.

J. S. Ersch und J. G. Gruber. II. Section, herausgegeben von August Leskien. 39. Theil. Leipzig, 1886; S. 126—137;

* * *

Однимъ изъ першихъ литературныхъ творбъ Драгоманова є статья, що вѣнъ написавъ єв въ Италіи лѣтомъ 1872. р. п. з. „Народня освѣта й литература на Украинѣ“. ¹⁾ Сю статью надруковано у Львѣвской „Правдѣ“ ажъ 1876. р. п. з. „Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства“ (1863—1872). Въ сѣй статьѣ авторъ хотѣвъ исторично выяснити, вѣдъ чого украинофильство пбсля р. 1863. стратило поле до свого розвою, и зъ того историчного перегляду хотѣвъ вывести пересторогу на будущее. По думцѣ Драгоманова украинофилы зробили непрактично пбсля р. 1863., що, побоявши ся дразнити урядъ, не печатали своихъ книжокъ за границею, коли имъ се заборонено було цензурою въ Россіи, и що навѣтъ не друкували тыхъ книгъ, котрі тогдѣ не були заборонені. ²⁾ Вѣдтакъ пише вѣнъ ось-що: „Статья моя говоритъ про антрактъ украинофильства, се й єсть періодъ приопаня украинофильства 1863—1872. р. Такъ вѣнъ именно наставъ пбсля періода великои вѣры у самостѣйність украинську, великихъ крикѣвъ про єю самостѣйність. Значить, одной вѣры въ самостѣйність мало було, коли вона злякалась министеріяльного заказу“. ³⁾ Авторъ пише въ сѣй статьѣ про недѣльнй школы на Украинѣ, про реакцію противъ сихъ шкѣлъ, про Киѣвску педаго-

¹⁾ Авторъ сєи статьѣ назвалъ себе криптонимомъ „Украинець“.

²⁾ Порѣвн. статью „Опбзнаймо сє!“ Листъ въ редакцію „Правды“. („Другъ“, письмо литературне. Львѣвъ, 1877; стор. 13). — Пбсля закона печати зъ р. 1865. книжки, не менше якъ у 10 листѣвъ, могли виходити безъ попередньої цензуры.

³⁾ „Другъ“, 1877; стор. 30.

гичну школу, про прогрессивно-демократичну партію въ російській литературѣ, про російській нигилизмъ, про долю украинской народной мовы въ литературѣ и т. и. Про окремішність украинской мовы сказавъ Драгомановъ ось-що въ отъ-сій статті: „Обернемось у-по-части до дѣла украинской народньої освѣты. Правда, потребу той освѣты украинофилы основують на окремішности и самостійности украинской народньої мовы. Однако спытаемъ самыхъ себе и мѣжь собою безсторонно: чи выяснена такъ тая самостійність науковимъ робомъ, щобъ стала очевидною? Мы ссылаемось на авторитеты, — говоримо: ось, що каже Миклосичъ, самъ Великорусъ Лавровскій, Даль и т. д. Але по правдѣ, де повна наукова граматика українська, зроблена на основѣ народньої мовы, и выложена порівняючимъ способомъ? Де такіи же словарь малорусскій? Яку-жь твердість можуть мати усякї розмовы про українскій языкъ, а тымъ ббльше жаданє офіціального признаня правъ сього языка? Поки мы не маємо науковон граматикы и такого-жь словаря мовы нашої, доти не тблько не порѣшитъ ся: чи є ся мова такою-жь самостійною передъ російською и великорусскою, якъ на примѣръ италіанська передъ французскою, якъ „plattdeutsch“ до „hochdeutsch-a“, чи є вона „patois“, але поки не добудемо мы такого словаря и доти мусимо мовчати, сцѣпивши зубы и зачервонѣвши вбдѣ сорому, якъ якій-небудь недоукъ або проходимецъ кине намъ докбръ, що наша мова є неорганичний жаргонъ. А коли не выяснено науковимъ способомъ до науковон безсторонности, що таке наша народня мова, то хтба не завчасно було и всть жадати, щобъ державна власть завела її у школы, та ще й не тблько у низшій, але й въ университеты у Київѣ и Харьковѣ, якъ те высказувалось у жалобныхъ письмахъ декого азъ нашихъ и галиць-

нихъ народовцѣвъ? Та ще и того мало, доказати само-
 стѣйність якои-небудь мовы для того, щобъ и признано
 було мовою для школьного викладу. Треба, щобъ попе-
 редь мова ся нажила собѣ литературу, и не архаичну,
 а нову, пригодну для практичныхъ потребъ сьогочасныхъ.
 Хиба мало було и в мовѣ, котрыхъ самоствѣйність без-
 спорна, котрѣ мали и гарнѣ епосы и пѣснѣ и письменну
 литературу, але усе таки або зробились уже мертвими,
 або роблять ся такими, бо не мають литературы пригод-
 ною до сьогочасныхъ потребъ, одъ чого народъ самъ ихъ
 кида безъ жалю... Щобъ добитись чого небудь, и щобъ
 стати у ширѣй пригодѣ народу, украинській нап'ямокъ
 мусить не тѣлько узятись за крѣпку працю тверезу и
 впростъ обчислену на те, щобъ одвѣтити уже виднѣй по-
 требѣ народу, выйти зъ старыхъ народно-патріархальныхъ
 формъ быту и идей, и щобъ первымъ дѣломъ поставити
 не народність для народности, а соціальный, экономич-
 ный и культурный чоловѣчѣй поступъ народу, для чого
 народня мова и форма пропаганды мусить бути тѣлько
 практичнѣйшою одежою, а не метою. Для такои працѣ
 треба одложити на бѣкѣ романтичнѣй мрѣвѣ; не такъ часто
 дивитись назадъ, у археологію и етнографію, якъ у пе-
 редь, — показуючи народови зъ симпатією у исторіи
 бблѣшь усього те, у чому можна бачити пробы проведеня
 у побытѣ идей будучого, якъ свободы особы, совѣсти,
 пробы працѣ економичнои, а найбблѣшь усього налягати
 на розвѣй чутя гуманности и розширенѣ духа свободы
 познакомленемъ народу въ побытомъ другихъ народѣвъ,
 та очистити його розумъ одъ поганьского и середвѣчного
 фанатизму, подати практичну помѣчь и выучити думати че-
 резъ науки природнѣй... („Правда“, 1876; стор. 629—631).

Изъ сихъ слѣвъ можна дбзнатись, що Драгомановъ
 у сѣмдесяти рокахъ не бувъ ентузіястомъ самоствѣйности

руско-української мови, — що він готовъ бувъ, вдоволитись уживаньмъ рідної мови тільки въ „домашнємъ обходѣ“, поки не втворила-бъ ся література, пригодна для практичнихъ потребъ сьогочаснихъ.

Про отъ-сю розвідку писавъ Драгомановъ въ 1889. р., що „въ ній задумавъ вінъ критично переглянути всю тодішню українофільську й народовську ортодоксію, показати їй безъосновність передъ реальними обставинами й потребами, зробити те-жъ саме й зъ ортодоксію москвофільсько-панрусською, — а нарештѣ дати нарисъ реалістично-прогресивного українства й панрускости зовсімъ на іншихъ підставахъ“. Замѣръ сей (по думцѣ Драгоманова) лвише всього вкладавсь у мотто: „destruam et aedificabo“, — тому-жъ, що вінъ побоявсь, що таке мотто покажеться претенсійнимъ, перемѣнивъ вінъ слово „aedificabo“ на „aedificabitis“.¹⁾

Важивішою вважає ся розвідка п. з. „Література російська, українська й галицька“. Підъ літературою російскою або общерусскою розумѣвъ авторъ ту книжну літературу, котра була спільна Великорусамъ и Малорусамъ. Великорусскою-жъ зове вінъ найновішу народну літературу, въ котрій автори (Гоголь, Тургенєвъ, Григоровичъ, Писемскій, Некрасовъ и н.) зображають побутъ народно-великорускій, що его вже не можъ найти въ Малороссіи²⁾ Мова великоруска въ творяхъ сихъ авторівъ дуже вѣдмѣнна вѣдъ мови Пушкіна, — реалізмъ бо Гоголя потребувавъ, щобъ усякого чоловіка малювати такъ, якъ вінъ живе справдѣ, т. є. зъ его чисто-народною мовою. Драгомановъ пише вѣдтакъ, що тї-самі причини, що викликали великоруску поезію и беллетри-

¹⁾ „Австро-руські спомини“, II; стор. 91.

²⁾ „Правда“, 1873; стор. 687.

стику, т. е. демократизмъ и реализмъ, выкликали й украинську.¹⁾ Коли водтакъ украинська литература появила справдѣ щѣ-небудь цѣнного, то не только выходячи зъ народныхъ українськихъ инстинктѣвъ и традицій, але й у гармоніи зъ прогресомъ науковихъ, литературныхъ идей европейско-російскои громады.²⁾

Въ отъ-сѣй статьи подае авторъ цѣкаві звѣстки про галицкихъ руссофилѣвъ,³⁾ про первѣстне славянофильство московске,⁴⁾ про російску критику,⁵⁾ про малоруске народовство,⁶⁾ про Кирилло-Методіеве брацтво⁷⁾ и т. и. Досыть складно оцѣнивъ вѣдъ тутъ литературну дѣяльність Кулѣша, Шевченка, Марка Вовчка, Стороженка, Нечуя и и. Драгомановъ заявивъ водтакъ, що украинська литература е тѣлько рѣзновидностью культуры російскои, та що галицка литература зовсѣмъ не таке одно зъ украинскою.⁸⁾ „Такъ Россіянамъ, и по части Украинцамъ кидается въ очи у литературѣ галицкой прихильность до темъ археологическихъ и въ загаль далекихъ одъ житя сучасного, або вже прямо утилитарныхъ, у политическихъ заявлѣнняхъ монархизмъ, хочъ и середъ конституційнои державы, добра-доля клерикализму, приклонность передъ высокими чинами, въ томъ числѣ и церковными, передъ орденами и декораціями, любовь до церемоній, зборѣвъ и т. и.“⁹⁾ Народовцямъ у Галичинѣ нѣчого толкувати про потребу звязки зъ Укратиною, коли вони часто самі себе звать украинофилами... Одиначе треба-бъ забажати, щобъ и народовцѣ звернули увагу на Украинѣ и у литературѣ украинскѣй на той

¹⁾ *ibid.*, стор. 688. — ²⁾ *ibid.*, стор. 718. — ³⁾ *ibid.*, стор. 160. —

⁴⁾ *ibid.*, стор. 164—165. — ⁵⁾ *ibid.*, стор. 194. — ⁶⁾ *ibid.*, стор. 622. —

⁷⁾ *ibid.*, стор. 628.

⁸⁾ „Правда“, 1874; стор. 259.

⁹⁾ *ibid.*, стор. 261—262.

ббкь ви, который в дужчимъ и характернѣйшимъ, т. е. не на историчный націонализмъ, а на порывъ до волѣ моральной и соціальной.¹⁾ Украинцямъ въ Россіи, а Галичанамъ въ Австріи може предстояти велика будучность, — а Галичанамъ у Австріи особлива корысть, стати посередниками мѣжь Россією а западнымъ, особливо австрійскимъ славянствомъ; не втрачуючи у власнѣй оригинальности того, що в дѣсно пригодного у нѣй для власного народу...²⁾ Галичина не може жити выключно російскою литературою, бо Галичина не живе життємъ и у обставинахъ Россіи, и те, що живе для Россіи, часомъ зовсѣмъ мертво для Галичины. Значить, не може не бути и литературы галицкой. Однако Галичина, не кидаючи свои литературы и пѣддержуючи у Россіи автономичный украинскій элементъ, може користуватись литературами, що виробляють ся у Россіи: найбільшь усього украинскою, якъ самою близькою и мовѣ и матеріалу, а потѣмъ російскою, якъ хоть и одмѣною по матеріалу, та цѣною по широтѣ идей, по реальности методу, якъ найблизкою зъ усѣхъ великихъ европейскихъ литературъ по мовѣ и по духу, и якъ представителемъ громады соціально-политичныхъ интересѣвъ и идей, которой найблизчій до интересѣвъ галицко-руського народу“ ..³⁾

Всякій, хто сю статью прочитае уважно, охоче признати, що авторъ неясно выразивъ ся про суть литературы російскои а великорускои, и що подекуды литературъ російскѣй приписувавъ ту ролю въ исторіи культуры Россіи, яку вѣнъ по-найббльше вызначувавъ въ хоsensь литературы великорускои. Вѣдтакъ литературу украинську вважавъ вѣнъ неначе причѣпкою литературы великорускои, а галицку литературу ставивъ вѣнъ зовсѣмъ

¹⁾ *ibid.*, стор. 298. — ²⁾ *ibid.*, стор. 340. — ³⁾ *ibid.*, стор. 385.

окремо вбдъ литературы украиньскои. Опроче легко за-примѣтити деякі противорѣчя въ высказахъ Драгоманова. Се бо дорѣкає вбнѣ галицкимъ Русинамъ за-для при-хильности до монархизму и клерикализму, а вбдтакъ каже, що Галичане можуть стати посередниками мѣжь Россією, а западнымъ Славянствомъ, — що зможуть пбддержувати автономный украиньскій элементъ въ Рос-сіи и т. и.

Вже-жь и Вартовий не зовсѣмъ годивъ ся зъ деяки-ми думками Драгоманова. Деякі погляды его въ ось-той статьи назвавъ Вартовий противо-науковими, закидуючи ему тее, що вбнѣ уважавъ мову украиньску не за само-стоячу передъ великорускою або росіейскою. Критикъ каже, що исторія не знає нѣякихъ пбдъ-литературъ, нѣ-якихъ литературъ „для домашняго обыхода“, — що укра-иньске письменство вышло вже по-за рамы письмен-ства простонародного.¹⁾

Вбдповѣдаючи Вартовому на ось-тій и инші закиды пише Драгомановъ мѣжь иншимъ ось-що: „Украиньска беллетристка и поезія змагають ся выйти зъ рамокъ письменства простонародного, а ще не выйшли... Д. Вар-товий нагадує деякі поезіѣ Шевченка, якъ „Сонъ“, „Нео-фиты“ и т. и., а далѣ деякі творы новыхъ украиньскихъ беллетристѣвъ. Нѣхто ббльше мене не цѣнить замѣровъ Шевченка въ тыхъ творахъ (окрбмъ хiba выходовъ проти нѣмецкой науки въ „Посланіи“), — але-жь пора вже признати, що замѣры Шевченкови остались далеко выще ихъ выконаня. Тому причиною була литературна и всяка друга необразованность поэта. Найббльшому, але освѣ-ченому прихильнику поэта буває просто противно читати

¹⁾ Порѣви. статью П. Вартового п. з. „Листы зъ Украины над-дѣвряньскои“. („Буковина“, 1893; № 6).

грубій переада въ „Сиб“, або мѣшанину Риму зъ Рос-сією въ „Неофитахъ“, не кажучи вже про ихъ историчій помилки. У насъ дехто любить рвнати Шевченка зъ Пуш-киномъ и Лермонтовимъ и високо ставити Шевченка за либеральность и демократизмъ его думокъ. Тѣлько жъ въ поезіи самыхъ думокъ мало, а треба и добброи фор-мы. По формѣ-жъ Шевченкові поемы вѣдстались вѣдъ Пушкиновыхъ и Лермонтовыхъ такъ, якъ вѣдстоить на-скорна поема малообразованой, хочъ и талановитой лю-дини вѣдъ пильной працѣ чоловѣка високообразованого. Мы знаємо біографіѣ трохъ поетѣвъ, бачимо ихъ руко-писи, — и знаємо, що коли Пушкинъ и Лермонтовъ знали важивѣйшій европейскій мовы, пильно слѣдили за литера-турами европейскими, — неусыпно працювали надъ сво-ими творами, перероблюючи трохи-не кожне слово, — въ Шевченка не було того нѣчого. Правда, тому винна доля Шевченка, и мы мусимо признати его незвычайну силу, котра все-таки виявила себе, — але жъ нѣякъ не можемо признати Шевченка за выкбиченого поета обра-зованой громады. Се бувъ тѣлько матеріаль великого поета!⁽¹⁾

Вѣдтакъ простору вѣдповѣдь подавъ Драгомановъ Вартовому на его закидъ, мабутъ-то погляды Драгома-нова однаковій зъ Костомарѣвскими и зъ Кульшѣвскими, по-за-якъ они три „спантеличили“ земляковѣвъ, затемнили національну свѣдомбсть украиньства, ба, подскуды й зрбеть литературы.²⁾ Мѣжъ иншимъ сказавъ Драгомановъ

¹⁾ „Въ справѣ розантку украиньскои литературы“. Вѣдповѣдь Д. Вартовому М. Драгоманова. („Буковина“. 1893; число 21). — Заходами редакціѣ „Народа“ надруковано въ Коломыи р. 1894. „Листы на наддѣприньску Украину“. Се суть листы Драгоманова, напечатаній въ „Буковина“ и въ „Народ“.

²⁾ „Листы на наддѣприньску Украину“. Коломыи, 1894; стор. 63—68. (Передрукъ изъ „Народа“).

про себе ось-такє: „Мы вдкидаємо не національности, а націонализмъ, а надто такой, котрый себе самъ выразно противопоставля людскости, або космополитизму... Я высказувавъ завше подббну думку, що розвитокъ має народу можливый тілько на національнѣмъ ґрунтѣ... Я всякій разъ, коли була потреба, казавъ одно: „Космополитизмъ въ идеяхъ и цѣляхъ, національнѣсть въ ґрунтѣ и формахъ культурной працѣ“.¹⁾

Вельми важнымъ причинкомъ до автобіографіѣ вважають ся „Австро-руськї спомини“ Драгоманова. Въ отъ-сему писаню высказавъ вѣнъ неприхильный судъ про Львовскїхъ украинофилѣвъ. Ось и деякї картинки, въ якихъ вѣнъ змалювавъ товариске й просвѣтне жите галичко-руськихъ народовцѣвъ у Львовѣ: „Нѣгде я себе не чувъ такъ одрѣзанымъ одъ интеллектуального свѣта, якъ у Львовѣ, не кажучи вже про другї мѣста австрійской Руси, — нѣгде не бачивъ меншой ваги, котра давалась читанню для загального образования. Галичане мають кавярнѣ, куды майже кожный забѣжить шо-дня, — мають товариства; — и тамъ и тамъ єсть газеты, майже выключно австрійскї, въ котрыхъ Галичаннѣ пробѣга телеґрамы та дивить ся на каррикатуры и Witz-ы. — Дехто дома або въ науковыхъ библіотекахъ працює надъ спеціальностями, хочъ найбільше надъ вузькими, далекими одъ интересѣвъ житя, та ще й по старомоднымъ схоластичнымъ методамъ. Але власне образуячого читання въ Галичинѣ я майже не видѣвъ“.²⁾ — „Въ Галичинѣ навѣтъ неможливый красвый, національный клерикализмъ; — галицькїй клерикализмъ мусить бути частиною австрійского клерикализму, а сей ставъ рѣшучо частиною уль-

¹⁾ *ibid.*, стор. 67—68.

²⁾ „Австро-руськї спомини“, III; стор. 159—160.

трамонтанства. — Въ усякѣмъ же разѣ клерикализмъ въ Галичинѣ безпремѣнно ультрамонтанскій, веде до свого роду сепаратизму галицького одъ Русинѣвъ навѣть буковинськихъ, а тымъ бѣльше одъ украинськихъ“. ¹⁾ — „Корнило Сушкевичъ показавсь менѣ чоловѣкомъ доволѣ енергичнымъ (щѣ рѣдко середѣ Галичанъ, въ загаль апатичныхъ); досить быстроумнымъ, але зъ умомъ бѣльше аналитичнымъ, нѣжь синтетичнымъ, та ще въ додатку виправленимъ бѣльше на адвокатскій, нѣжь на науковий ладъ, и навѣть на поверховно адвокатскій ладъ: въ крайнѣй пригодѣ перескочити черезъ рѣчь, выкрутитись софизмомъ, формалистикою, навѣть не оглядаючись на те, щѣ самъ же недавно говоривъ. Коли я заговоривъ зъ нимъ про програму Качалы (котра, нагадаю, приймала основы магнатсько-ультрамонтанської партіи австропольської въ имени 16 миліонѣвъ Русинѣвъ, то-бѣ то й насъ, російськихъ Украинцѣвъ), ²⁾ Сушкевичъ поспробувавъ було вѣдповѣдати менѣ таке: „Даремне Вы звертаєте увагу на такій речі! Мало хибѣ пише ся въ насъ дурницѣ? Я самъ першій навѣть не читаю бѣльшой части того, щѣ у насъ пише ся. У насъ нема власне нѣ литературѣвъ, нѣ политикѣвъ. Оттакъ инодѣ пише собѣ чоловѣкъ, щѣ въ голову забриде“ и т. п. Коли мене не вдовольнили такій резонъ, то К. Сушкевичъ почавъ говорити й таке: „Вся наша политика — на пѣску, на вѣтерѣ, бо нашъ народъ не развитый. Власне повѣдѣ, зъ котрого пише Качала, — справа соймовою чи непосредньою репрезентаціѣ въ радѣ державинѣй, для народу нашего цѣлкомъ пустый. Чи такъ,

¹⁾ *ibid.*, стор. 165.

²⁾ Въ „Правдѣ“ зъ р. 1874. згадує Драгомановъ про чеснѣй замѣры, якѣ высказують люди, якъ п. Качала у своѣй политичнѣй програмѣ (стор. 380).

чи сякъ, а Русинамъ теперь у парламентахъ не бувати, а народовцямъ тымъ менше. Ну, а Качалъ обѣцяли 6000 ренськихъ, коли вѣнъ буде підпирати соймову систему, — вѣнъ и згодивсь для того, щобъ грошъ ти вѣдати на народню просвѣту, єдину справу въ Галичинѣ, варту серйозной уваги. Та я-бъ, — казавъ К. Сушкевичъ, смѣючись своимъ грубенскимъ смѣхомъ, — та я-бъ и за 300 ренськихъ продавъ усякй соймы и парламенты нашѣ! Потѣмъ 6000 ренськихъ (пише далѣ Драгомановъ), подарованыхъ Качалою на просвѣту въ акціяхъ якогось залѣзной дороги, и дѣйсно зведись на щось недалеко вѣдъ 300 р.¹⁾

„Въ украинофильствѣ російскихъ звычайне подыбуе фразы: Галичина — єдина наша земля, въ котрой наша національна справа поставлена явно, — вона вывезе и нашу справу и т. и. Тѣльки-жъ такй фразы не перешкоджають тому, що и, пр. я такъ обридъ навѣтъ своимъ найблизшимъ приятелямъ своими непрерывными размовами про Галичину, що мене прозвали „Михаилъ Галицкій“. Коли украинофиль загляне за офіціальну етикетку, по котрой вѣнъ судить про братствѣ Галичанъ, та вбачить ихъ дѣйсну суть, то його бере така нехѣтъ, що вѣнъ не хоче и слухати такихъ навѣтъ намовъ: Галичина безперемѣнно вывезе нашу національную справу, та першь усього вона потребує заходу, навѣтъ изъ нашего боку, бо се теперь Авѣева стайня, зъ котрой першь усього треба и намъ помогти вывезти массы багна, що душить усь свѣжй парости. — „Нехай имъ сто чортѣвъ!“ кричить на такй намовы и найгорячѣйшй украинофиль, коли хочъ трохи познайомить ся зъ галицькою дѣйсностью.“²⁾

¹⁾ „Австро-руські спомини“, стор. 168—170.

²⁾ *ibid.*, стор. 259—260. — Въ 1889. р. зъявивъ Драгомановъ трохи иншій судъ про Галичанъ. Се бо писавъ вѣнъ ось що: „Теперь

„Черезъ кілька днівъ після того, якъ я приїхавъ у Львівъ, набігла туди несподівано для мене зовсімъ нова, дуже важна справа. Сушкевичъ прочитавъ мені листъ зъ України одного старого українського патріота, давнього мого знайомого, котрого я не бачивъ більше десятка роківъ, котрий бувъ передъ тымъ у Галичині й розмовлявъ зб Львівськими українофилами про громадській справи и давъ себе перекопати, що справи ті не посувають ся напередъ єдино черезъ бідноту галицьку на грошѣ. Вернувшись у Россію, патріотъ сей збравъ кілька тисячъ рублівъ, котрі й мусѣли незабаромъ прийти у Львівъ, але зъ умовою, щобъ вони поступили не до приватныхъ особъ, а до публичной институці, котра для того мусѣла бути заложена. Патріотъ прохавъ, щобъ заразъ же галицькій народовській нотаблѣ приступили до редакціи статуту такого товариства, и щобъ въ тій редакціи взявъ участь той панъ, що привезе грошѣ, а такожъ и я. Незабаромъ явивсь сподіваний Українець и показавъ намъ у „Бесѣдѣ“ пачку 6000 рублівъ. — Кілька разівъ збирались мы для нарадъ надъ статутомъ нового товариства, котре покладали назвати „товариствомъ имени Шевченка“...!)

„Про товариство имени Шевченка були (на лівобережній Україні) дуже неясні звістки, окрімъ того, що К. Сушкевичъ писавъ, що полученныхъ перше грошей (6000 рублівъ — 9000 гульденівъ) не стало на закуплене самои типографіи, и що на ту справу треба ще щось зо

тільки въ Галичині посередъ подсталости массы интелігенціи все таки видно хочъ зародки українського європеїства“. („Зорі“. Львівъ, 1889. — въ статіи „Въ справі подносницъ Українцівъ до російской литературы“; стор. 192).

1) „Анстро-руські спомини“, стор. 176—177.

3000 рублівъ (котрі й були выслані). Ся недостача порядкомъ дивувала не тільки мене, але навіть и „Льво-бережцівъ“. Потімъ мені довелось бачити типографію товариства им. Шевченка й особисто познайомитись зъ типографськими справами, и Львівська товариська типографія мені видавалась за-малою на ті гроші“. ¹⁾

Уже изъ сихъ зразківъ писаня Драгоманова всякій тямущій Русинъ зможе дознатись, що вбгь, незлюбивши галицкихъ народовцівъ, зобразивъ подекуды тенденційно просвѣтній й суспільно-побутові ихъ змаганя. А вже-жъ не годилось закидувати нечесныхъ дѣлъ обомъ покойнымъ патріотамъ Качалѣ й Сушкевичеви, котрі въ цѣлому своєму житю явились безкорыстными дѣячами въ хосенъ бѣднои батьківщины.

Въ „Австро-руськихъ споминяхъ“ признає ся Драгомановъ, що въ 1874. р. „гарячѣйша й прямиѣйша политична агитація зводилась у него майже виключно на Галичину, въ котрій упорядкування прогрессивного напрямку, на грунтѣ политичнои вольности, мусѣло (по его думцѣ) влєкшити російської Украинѣ велику роботу, — алити въ одно радикальство й украинофильство“. ¹⁾

До „Австро-руськихъ споминъ“ авторъ додавъ три листы Евгєна Желєхѣвского (стор. 117—150) и „прилогу“: 1. „Павло Чубинський и украинофильськї програмы въ 1862—1873. pp.“ (стор. 301—327). — 2. Ще слѣвце про Ф. К. Кнєтяковського (стор. 328—330). — Въ першбмъ листѣ (Перемышль, 15. марця р 1872.) Желєхѣвскїй списавъ частину своєи біографїї й запримѣтивъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Припособляю ся я до испыту особного зъ языка руського, вѣдтакъ до докторату фильософїи, а

¹⁾ ibid., стор. 262.

²⁾ ibid., стор. 223.

поки-що пошу ся зъ мыслею, щобы якъ-найборше выдати пѣдручній словарь русько-нѣмецко-польскій, або лише русько-нѣмецкій, бо дуже велика, немнуча потреба словаря для насъ самыхъ и чужосторонныхъ“.)¹⁾ — Въ другомъ листѣ (Станиславѣвъ, 17. жовтня р. 1872.) змалювавъ вѣнъ три типы галицкихъ руссофилѣвъ. Вѣд-такъ подавъ свѣий поглядъ на розвѣй руско-украиньскои мовы. Осъ и его слова: „Не годжу ся я на Вашъ поглядъ, якій Вы маєте на умѣтне плекане языка малоруського въ Россіи. Узнаю и я важну потребу збирати и публикувати етнографичній матеріялы до пѣзнаня народу малоруського и его языка, — не безъ корысти суть и згадки Вашихъ професорѣвъ университетскихъ про малоруській языкъ, отъ якъ-хоть-бы въ родѣ Буслава, видимога ворога самостѣйности литературнои нашои, — але-жъ того всего замало, дуже мало. Не досыть на землі малоруськѣй, въ ви мѣстахъ Кіѣвъ, Харковѣ, Полтавѣ, Одесѣ и другихъ дотыкати лише мимоходомъ того языка и его литературы и такъ зъ нимъ обходити ся якъ-бы зъ мертвымъ або чужимъ, — а належить шукати для нього обявленя живого черезъ школьну науку его вѣдъ сѣльскихъ шкѣлъ ажъ до университету за уживанемъ того-жъ языка до ученикѣвъ и слухачѣвъ. Досыть довго вже вдоволялисьмо ся, щобы на нашъ языкъ и его науку смѣтрѣли люде яко на рѣчь пѣдриду. Знаю я добре, що на Украинѣ нема автономіѣ для украиньского языка, що нема и якъ-тую-же переперти, — але-жъ мы мусимо завѣвдгы нашъ протестъ противъ такихъ врядѣвъ московскихъ голосити, якъ мы то голосимо въ Галичинѣ противъ врядѣвъ польскихъ, щобысьмо не утратили черезъ наше приставане, згѣдне на тѣмъ, що намъ поки-

¹⁾ *ibid.*, стор. 120.

нуть або не заборонять, нашої неперервности права (Rechtscontinuität)". — У третьому листі (Станіслававсь, 11. лютого р. 1873.) Желеховській офіційно літературно діяльність Дідницького й заявляє свій погляд на мертвечину в сучасній літературі¹⁾.

Ті думки про націоналізм і прогрес, що їх проявив Драгоманов в трьох згаданих статтях (Антракт, Література російська..., Австро-руський спомини), вирізняють також в його суспільно-побутових картинах, що визначають ся заголовком „Чудацькі думки про українську національну справу“ (Друге виданє. У Львові, 1892). Про сі свої думки пише Драгоманов ось-що: „Ми назвали їх „чудацькими“ через те, що вони йдуть на перерізъ тому, що звичайно говорить ся и прихильниками и противниками українського руху. Тільки-ж, звѣсно, ми, якъ и всяка людина, котра має певні думки, вважаємо їх за вѣрні, по крайній мѣрѣ доти, доки їх не перекинуть науковимъ способомъ наші противники. Поки-що ми вважаємо вѣрною основу тихъ думокъ, бо вона є нѣщо инше, якъ прикладъ до певної справи такого свѣтогляду, котрий теперъ руководить усєю наукою, — того свѣтогляду, що не признає на свѣтѣ нѣчого постійного, стоячого (статичного), а бачить тільки перемѣну (еволюцію); рух (динаміку). Не має и не може бути постійнихъ національнихъ ознакъ, стоячихъ безъ перемѣни національнихъ духівъ, нема мѣжъ людьми вѣчнихъ политично-адміністративнихъ порядківъ, такихъ, якъ н. пр. обрусеніє, — не може бути и національнихъ святощівъ. Вся практична мудрость людська може бути в тому, щобъ убачити напрямокъ руху свѣтового, его мѣру, законъ, и по-

¹⁾ ibid., стор. 139—140.

служитись тымъ рухомъ. Инакше рухъ той поїде проти насъ, — роздавить насъ“.¹⁾

Весь матеріяль „чудацькихъ думокъ“ Драгомановъ подѣливъ на шість головъ, — тільки-жъ у своему писаню не придержувавъ ся ніякого пляну, а подававъ всьдѣкѣ картинки зъ суспільно-національного побуту Руси-України та пояснювавъ питання прогресу европейского. Програму свого суспільно-просвітнього змаганя висказавъ вѣнъ въ отъ-сихъ словахъ: „Я справдѣ завше хотѣвъ побачити об'єднене освѣченихъ, добрыхъ и чесныхъ людей въ нашій країнѣ и по сусѣднѣмъ сторонамъ и народамъ коло праць для волѣ, освѣты и добробыту всѣхъ тамошнихъ людей, и завше боровсь проти всякого роз'єдненя, котре вносить мѣжъ тыхъ людей неволя, неуцтво и слѣпе своелюбство, навѣть и тодѣ, коли сѣ темні силы вкрывають ся одежами народолюбства“.²⁾

Вѣнъ заявивъ, що сама по собѣ думка про національнѣсть ще не може довести людей до волѣ и правды для всѣхъ, и не може дати рады для впорядкованя навѣть державнихъ справъ. По его думцѣ треба шукати всесвітної правды, котра бѣ була спільна всѣмъ національностямъ.³⁾ „Національство“ Українцѣвъ зонѣ Драгомановъ „туманнымъ и шкѣдливымъ“;⁴⁾ — признаючи хошеннѣть народныхъ мовъ, вѣнъ каже, що добре-бѣ було, якъ бы всѣ люде на свѣтѣ могли розумѣти одинъ одного. По его думцѣ „українцѣькі національнички спиняють зрѣсть українського письменства, гбршь нѣжъ усяка царська цензура“.⁵⁾ „Національнички хотять вдержати скрбзь пано-

¹⁾ „Чудацькі думки“, стор. 293—294.

²⁾ *ibid.*, стор. 14.

³⁾ *ibid.*, стор. 30.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 44.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 100.

ваше мертвецької рутини и добровольно спинають зрбств нашого письменства до рівности з європейськими“.¹⁾ Ба Драгомановъ гадає, що вже „підъ впливомъ спасителя української національности (православно-козацького руху) українське письменство стало йти назадъ, и нарештѣ стало вымирати, піддаючись московському“.²⁾ Теперъ же українське письменство доти не стане на мѣцї свої ноги, доки українські письменники не будуть доставати всесвѣтній образованї думки й почутя просто зъ західної Європи, а не черезъ Петербургъ и Москву черезъ російське письменство, якъ и робить ся доси.³⁾ — Тільки-жъ трохи далѣ, радить вѣнъ Українцямъ пити живу водицю, щѣ тече зъ колодѣзя російського. Ось и єго слова: „Бажаючи добра українському письменству, вважаю теперъ потрібнимъ, выступити проти тыхъ, хто вѣдкіда російське письменство, якъ буцѣмъ-то нѣчого не варте, и тымъ вѣдкіда найприступнѣйшій для загалу нашої громады колодѣзь, де все таки тече жива вода, и хоче засудити ту громаду на выключне вживанє загнилої вже водицѣ, а то й просто мертвої, котра бучно зве себе „патріотичною“ українською наукою, беллетристичною и т. н.“.⁴⁾ „Теперъ-то наставъ всесвѣтній, громадській рухъ, культурний, политичний и соціальный, и про-те українолюбцѣ мусять выйти зъ того вузького и поверховного національства, котре вѣ Европѣ втратило мысль після 1848, р.“⁵⁾

Та отъ, Драгоманову звѣщають зъ певного боку, що слова єго приймають ся гѣрше, нѣжъ чудацькій,

¹⁾ *ibid.*, стор. 112.

²⁾ *ibid.*, стор. 83.

³⁾ *ibid.*, стор. 59—60.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 106—107.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 101.

що вони страшенно непопулярні, бо українська громада гаряче спочуває свою національність і ставить єї вище всего; — вго ще звѣщають, що українська громада дуже недовольна полемикою противъ тыхъ, хто, нехай и зъ помилками й хибами, а все таки служитъ найважнѣйшій теперъ для неї справѣ, — ширеня національного українського спочутя й несаєвисти до обрусеня.¹⁾ — Але-жъ на тѣ докори вѣдповѣда Драгомановъ, що, коли вѣнъ зъ чимъ полемизує, такъ се зъ лѣнвивимъ на думку, а буйнимъ на слова шарлятанствомъ та зъ крутѣйствомъ, котрѣ хотять узяти монополію українолюбства.²⁾

Цѣкава є розвѣдка Драгоманова про „обрусѣніє“. Вѣнъ намагає доказати, що окрѣмъ Россіѣ були вже давнѣйше й суть теперъ деякі державы (Англія, Франція, Австрія), що проявляють напрямъ до національно-державного централізму. Такъ Англія подрѣзала національність Кельтѣвъ (въ Ирляндіи, Валіи й Шотляндіи), Франція запащувала мову й національнѣй розвѣд Нидерляндцѣвъ въ Бургундіи, Бретонцѣвъ, Бискайцѣвъ и Провансалѣвъ. Въ Австріи-жъ — въ централістично-германизаторскѣй політицѣ Маріѣ Тересы й Йосифа II. добачає Драгомановъ систематичне наслѣдуванє французскої системи, зѣвѣчити народнѣй мовы й розповсюдити мову державну. Вѣнъ каже, що у Франціи виробилає система націоналізму централістичного, котра пустила середъ Французѣвъ глибокі корѣнѣ, такъ, що теперъ нѣгде нема такого унитаризму, якъ у французкѣй громадѣ.³⁾ Вѣдтакъ натякає вѣнъ на те, що, коли въ 1880. р. въ Чернигѣвскѣй земскѣй губернскѣй радѣ промовляли за тымъ, щобъ українську мову допустити въ школу, й покликувались

¹⁾ *ibid.*, стор. 118—119.

²⁾ *ibid.*, стор. 121.

³⁾ *ibid.*, стор. 206.

на примѣръ Провансу и Бретаніѣ, — у Франціи и въ одній радѣ навѣтъ нѣхто й не писне про те, щобъ у школу пущено яку мову, окрімъ державнои, французакон.)

Въ Россіи основу для централизму національного робить (якъ и де инде) централизмъ державный политично-административный. „Lex Josephovicia“ 1876. р. (писе Драгомановъ) можлива тѣлько черезъ те, що нема нѣякихъ политично-административныхъ институцій, котри-бъ стояли на дорозѣ мѣжъ Петербурскимъ бюрократично-царскимъ самодурствомъ и Україною.¹⁾ „Якій-же резонъ мы маємо кричати, що зажерта Москва выгнала нашу мову зъ урядбѣвъ, гимназій, университетбѣвъ и т. и. закладбѣвъ, въ котрыхъ народня украинська мова нѣколи й не була, або котрыхъ самыхъ не було на Украинѣ за часы автономіѣ, и противуставити сему „нечуваному варварству“ права Фламандцѣвъ у Бельгій або Полякбѣвъ и навѣтъ Венгрбѣвъ у Австріи? Варварствомъ для XIX. столѣтя являє ся тѣлько заборона украинської литературы 1863. и 1876. рр. (ще пѣдъ кѣнець XVIII. ст. за Йосифа II. цензурный нагнѣтъ на чеську мову бувъ дѣйсно не меншій, нѣжъ ся заборона!), а въ усьому иншому Россія трактуе Украинну такъ само, якъ Франція Провансъ. Похвалити за те Россію, звѣсно, не можна, але й ганьбити вѣ болыше, нѣжъ Францію; те-жъ нема раціѣ“.²⁾

А вже-жъ годѣ притакнути сему поглядови Драгоманова, мабутъ-то Украинцѣ стоять въ такихъ водносинахъ до Россіянъ, въ якихъ находить ся племя провансальске до Французбѣвъ. Та-жъ нарѣдъ украинскій має

¹⁾ ibid., стор. 215.

²⁾ ibid., стор. 221.

³⁾ ibid., стор. 237.

свои окремі фізичні й духові прикмети, своїй історичний характеръ, котрий виражає ся особливо въ богатій поезіи людській, якою нѣ одинъ народъ славянської звелічиться не може, — нашъ народъ має свою історію, що проявляє світлові богатырскій вѣкъ козачини. Провансальске-жъ племя не має свого окремого історичного характеру, — відтакъ мова его вже й для того може вважатись нарвчемою мовы французкою, що самі Провансалы не дуже-то бажають піднести єѣ на ступінь мовы самостійної супроти французкою.

Далѣ подає Драгомановъ свій поглядъ на „обовязковий націоналізмъ“, на культъ того, що въ Галичинѣ народовцѣ зовуть національними святощами. Сі-жъ святощѣ визначають ся народними звичаями, одежою, релігією и мовою. Вінъ каже, що „нема нѣчого темнѣйшого надъ идеѣ про сі святощѣ, и нема нѣчого шкодливѣйшого для української справи, а надто въ Галичинѣ, якъ ти идеѣ“. ¹⁾ Відтакъ радить вінъ народовцямъ, щобъ не робили собі фетиша зъ кириллвскою азбукою й не переносили свого фетишизму и въ народъ. По его думцѣ перемѣнити теперъ у насъ азбуку було-бъ справою не легкою, хочъ воно було-бъ добре, бо зблизило бы насъ зъ ббльше цивілізованимъ світломъ. Уже-жъ у переднѣмъ словѣ до Шевченкової поеми „Марія“, виданої р. 1882. въ Женевѣ буквами латинськими, пише Драгомановъ ось-такє: „Думка писати по-руськи латинськими літерами сама по собі цѣлкомъ не зла. Цими літерами пишуть найсвітлѣйші народы: Італіяницѣ, Французы, Англіки, Нѣмцѣ й інші. И мѣжъ словянськими людьми, що говорять мовами, подобицями до руською, латинськими літерами пишуть не самі Поляки, а й Чехи, Словаки, Хор-

¹⁾ *ibid*, стор. 273.

ваты й ниші. Всѣмъ людѣмъ лѣпше-бъ було, вживати однаковї литеры, якъ и однаковї мѣры, ваги й однаковї грошѣ. Та воно до того й иде теперъ, такъ що буде таки не дуже забаром часъ, коли хоть въ тѣй частинѣ землѣ, де мы живемо, — въ Европѣ, всѣ люде будуть писати однаковыми литерами, котрї певно будуть теперѣшнї латинскї литеры. — Мы думаемо, що якъ бы до теперѣшнихъ латинскихъ литеръ додати кириловскї ж, х, ч, ш, та, якъ бы скрбѣ ставити однаково надъ литерою значокъ /, коли вона вимовляється мяко (kolyś, gromiń, peńa, gobytyśa), то-бъ таке письмо годило ся однаково й для Русинѣвъ и для Полякѣвъ, и було-бъ простѣще й лекше, нѣжъ теперѣшне польське письмо". Драгомановъ не противный и змѣнѣ Юліяньского календаря на Григоріянскїй, кажучи, що „чимъ скорше-бъ змѣнено старый календаръ на новый, тымъ було-бъ лѣпше, бо на що-жъ держатись того, щѣ явно противно природѣ".¹⁾ Далѣ каже Драгомановъ, що на ґрунтѣ народныхъ святощѣвъ зовсѣмъ оправдують ся и симпатїѣ деякихъ, коли не всѣхъ Москвофилѣвъ и до царского самодержавства въ Росїи. Вѣдтакъ пише вѣнъ ось-що: „Исторїя не дала нашимъ старымъ вѣчамъ виробитись у систему вѣльного державства, подѣбно до англїйского, або до швейцарского. Потѣмъ „козацька воля" захопила частину нашего народу, и ледви стала склонятись до свѣдомого либерализму, якъ була зламана. Тымъ часомъ церковна проповѣдь зацепила й выпестила середъ нашего народу идеаль царсько-державный, котрого теперъ безспорно держить ся найбільша частина народу. Зъ тымъ идеаломъ нашъ народъ ворушивъ ся проти Полякѣвъ въ Австрїи въ 1848—49. рр. и проти Полякѣвъ у правобѣчнїй Украинѣ въ

¹⁾ *ibid.*, стор. 282.

1863. р. Въ 1848—49. рр. всѣ австрорусьскій патриоты одушевлялись тымъ же идеаломъ. И теперь за него выкликувались народовцѣ“...¹⁾

По думцѣ Драгоманова мова не є святощъ, — она не панъ людини, народа, а слуга его. Вбнѣ каже, що литературнй народовцѣ тогдѣ тблько дѣйсно прислужать ся народови й стануть мбчно середѣ него, коли дадутъ народови на его мовѣ литературу ему корыстну: утилитарну й просвѣтну. „Вдѣ литературы формально-націоналистичной, пустои (каже Драгомановѣ) народѣ вдверне ся, а литература ретроградна обезсилить его въ конкуренци зъ сусѣдами, та нарештѣ вдѣ неи, а вкупѣ зъ тымъ и вдѣ еи національности вдверне ся й самѣ народѣ, починаючи вдѣ своихъ ббльше интеллигентныхъ осббѣ. Вдвертає ся-жъ и теперь народѣ вдѣ своихъ, дѣйсно прекрасныхъ по мовѣ, а часомъ и по поезиі, старыхъ пѣсень, бо змѣстѣ ихъ теперь уже не вдповѣда народньому житю. И треба й тутъ зречись теоріѣ національныхъ святощей, а признати, що народѣ тутъ по части має рацію навѣть тодѣ, коли вбнѣ замѣня прекраснй козацькй пѣснѣ на поганй салдатськй, бо все-таки вбнѣ бачить передѣ собою „охвицерика молодого“, а не „отамана козацького“.²⁾

Та отъ, вже самѣ Драгомановѣ въ 1881. р. ибносивъ вагу деякихъ народныхъ святощей. У своему зббрнику „Новй украинськй пѣснѣ про громадськй справы“ писавъ вбнѣ, що „напроти всякихъ подѣлбвѣ украинськихъ людей мѣжь рбзными державами украинська порода (національнбсть) держить ся якъ тѣло осббне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звы-

¹⁾ Ibid., стор. 288—289.

²⁾ Ibid., стор. 292.

чаями, однакими споминами, любовію й ненавистію¹⁾ „Переглядъ тѣла Украинцівъ, порядъ зъ Поляками й Москалями, показує, що въ зростѣ, въ барвѣ очей и волосся, въ будовли лица й черепа й т. н. мѣжь Украинцями зъ одного боку й Поляками й Москалями зъ другихъ бокбвъ всть великій одмѣны, навѣть въ такбмъ краю, якъ Галичина зъ Краковомъ, де земля и повѣтря однакове. Наука про мовы показала тежь, що мова українська самостояча середъ мовъ другихъ Славянъ, якъ и мова польська чи московська“²⁾ Самъ Драгомановъ признає отже, що специфично-українскій примѣты не обмежують ся релігією, календаремъ, одежею. Суть бо ще стбійнй прикметы українскои породы, якими вважають ся стать тѣла, звичаї, темпераментъ, мова й въ загаль душевна вдача Украинця.³⁾

А вже-жь, нѣгде правды дѣти, того цогляду Драгоманова на замѣну прекрасныхъ козацкихъ пѣсень поганими салдатскими, ледви якій Українець схоче похвалити. Етнографичнй зббрки Чубиньского, Манжуры и и. доказали въ найновѣйшихъ часахъ, що українскій людъ не забуває тыхъ думъ и пѣсень, якй переймивъ вбдъ своихъ батькбвъ. Ба, сей людъ творить ще й теперъ деякй пѣснѣ про важнѣйшй справы суспбльного побуту. Опроче самъ Драгомановъ тй салдатскй пѣснѣ назвавъ „поганими“, и вбдтакъ тй московскй пѣснѣ, що ихъ подекуды спѣвають на Украинѣ, не въ силѣ заапастити українскои поезіѣ народнои.

¹⁾ „Нові українскі пісні про громадські справи“. Женева, 1881; стор. 9.

²⁾ *ibid.*, стор. 6.

³⁾ Въ иншому свому творѣ, выданому въ Женевѣ того-жь (1881) року, говорить Драгомановъ про „неприкосновенность національности“. („Историческая Польша и великорусская демократія“; стор. 4. 11).

Тутъ годить ся запримѣтити, що авторъ сєи исторіѣ литературы, згадуючи про справы суспѣльно-національнїй, писавъ мѣжъ иншимъ ось-такє: „Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезектантомъ нового радикального украинфильства. Ось програма сєго руху: 1. любовь до мужика; 2. критика работы интеллигентныхъ верстовъ около пѣднесєня люду; 3. освѣта на основѣ европейской позитивной науки“.¹⁾ По-за-якъ въ сѣй програмѣ нема згадки про элементъ національнїй, то Драгомановъ въ листѣ своѣмъ до Омєляна Огоновского (18. марта 1894) писавъ мѣжъ иншимъ ось-що: „Позволяю собѣ рѣшучо запротестовати проти такихъ слѣвъ. Мы не говоримо въ своихъ политичныхъ програмахъ про „любовь“, бо политична програма не лирична поезія, а такожь, бо „любовь“ показує ся лѣпше всего дѣломъ, а не словомъ.“²⁾ Але коли Вы не вбачили въ нашѣй праці, яка вже не єсть, „любови“ до Украинны, то лишєнь зъ крайньон тенденційности. Нагадую Вамъ хочъ бы й свою біографію, не ради самообороны (бо такї замѣтки, якъ Ваша, такъ несправедливї, що самообороны не потрѣбують), але для выясненя навѣть особистого стану нашон группы. Въ молодїи годы я мавъ становиско профессора въ російськѣмъ университетѣ, по спеціальности досыть далекеє одъ Украинны; — що-жь мене спонукало кинути те для студїй про Украинну, для публицистики въ оборону еи національныхъ правъ и интересовъ, — почати писати по-украинському, знаячи напередъ, що я тымъ навѣть вменшую собѣ пу-

¹⁾ Отъ-сю програму подавъ авторови исторіѣ литературы Иванъ Франко.

²⁾ Въ „Оповіданю про заздрыхъ богѣвъ“ Драгомановъ кладє „любовь“ побѣчь „розуму“, пишучи ось-що: „Люде мусять цѣлкомъ надѣятись лишєнь на себе самихъ, на свої розумъ та на свою любовь одинъ до одного“ (стор. 54).

блику и т. и.? Въ такому станѣ всѣ мои товаришѣ — украинскій радикалы. Чимъ же мы менше любимо батьківщину, нѣжь українофілы, а навѣть ти, котри носять ся зъ своимъ українофильствомъ, а на пр. по-українському пишуть менше насъ, або й зовсімъ не пишуть, а печатають свои працѣ по-московському? — Наша головна одмінна одъ національничківъ-українофілівъ у тому, що мы ставимо надъ національними почуттями й интересами критеріумъ всеюдської науки й такихъ же интересівъ, — такъ у сему мы йдемо по слѣдамъ ще Апостола Павла, коли не згадувати вже про філософівъ одъ Сократа, — та въ тому, що мы не признаємо обовязковихъ національнихъ думокъ, идеалівъ, святощівъ и т. и., — такъ се-жь лишень право „вільного дослѣду“, на котрому стоить уся новітня культура, по крайній мѣрѣ одъ Декарта. Коли говорити про етнографію, — то я можу сказати, що въ своихъ студіяхъ завше одмінчаю національнї ознаки українскї; тѣлько власне для того, щобъ говорити не на вѣтеръ, мушу українскїй матеріялъ фильтрувати черезъ решето космополитичного исторично-порівняючого методу. До того и я й другїи мои товаришѣ неразъ прохали нашихъ судцівъ-національничківъ, сказати выразно, що и по якимъ раціямъ вони вважають за українскї національнї святощї, идеали, идеї и т. и.? — и досї нѣхто зъ нихъ того не зробивъ“.

А вже-жь въ тыхъ „чудацькихъ думкахъ“ в чи-мало такого, зъ чимъ и деякі прихильники прогресу не зовсімъ згодять ся. Поминувши вже теє, що въ зображеню просвітно-національнихъ змаганъ Галичанъ зъявляють ся картини зъ темнымъ кольоритомъ, — поминувши неимовірний высказъ Драгоманова, що українскї національнички спивають зрѣсть нашого письменства гѣрше, нѣжь усяка царска цензура, — сей критикъ очевидячки дене-

куды самъ собѣ противорѣчить въ засудѣ народницькихъ змагань. Вже-жь бо українській народовцѣ не вѣдступили вѣдѣ програмы Кирилло-Методієвого товариства, а навпаки старають ся, звести єѣ на ббльшь практичну дорогу, одвѣтно сучасному прямованю до долагодженя важнѣйшихъ питань просвѣтно-суспбльныхъ. Коли-жь Драгомановъ каже, що програма Кирилло-Методієвыхъ братчикбвъ 1847. р. доси найрозумнѣйше зъ усего, що выгадало украинолюбство,¹⁾ то годѣ зрозумѣти, чому вѣнъ въ теперѣшнихъ народовцяхъ добачає шарлятанбвъ и ретроградныхъ неукбвъ.

А вже-жь свою ненависть до народовцѣвъ Драгомановъ проявивъ найббльше въ критицѣ деякихъ литературныхъ праць Омеляна Огоновского. Хоча вѣнъ каже, що „особисті напады й лайки можна полишити безъ вѣдповѣди“,²⁾ то все-жь годѣ поминути мовчки критичныхъ его замѣтокъ про выданя Шевченкового „Кобзаря“, яке надруковано у Львовѣ р. 1893. накладомъ товариства им. Шевченка. Тѣ своѣ замѣтки списавъ Драгомановъ у статьѣ „Тарасъ Шевченко въ чужбй хатѣ свого имени“.³⁾ Огоновскому, якъ редакторови сего выданя, закидує вѣнъ неуцтво, „*rius fraudes*“ (побожній обмань) и т. и. У свобй критичнобй розвѣдцѣ Драгомановъ придержувавъ ся мабутъ колишньон своѣи девизы: „*destruam et aedificabitur*“. Се бо проявивъ вѣнъ тутъ свою негачію, а не поставивъ нѣчого тривкого, що могло-бъ вступити на мѣсце нѣсецѣтницѣ, цѣбы-то высказаныхъ въ розвѣдцѣ про житѣ й литературну дѣяльнбсть Шевченка.

Навпередъ каже вѣнъ, що выданя Огоновского не може звати ся повнимъ, по-за-якъ вѣнъ не звѣвъ всѣхъ

¹⁾ „Чудацькі думки“, стор. 116.

²⁾ *ibid.*, стор. 13.

³⁾ „Народ“ 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140.

варіантів текстів, котрі знаходять ся в Празькому и Женевському виданю.¹⁾ Але-ж критикъ, коли-бъ бувъ схотѣвъ провѣрити се нове видане „Кобзаря“ зъ тими обома давнѣйшими виданнями, мѣгъ бы дознатись, що Огоновскій справдѣ корыстувавъ ся всякими варіантами, та що вѣ текстѣ поставивъ таку лекцію, яку вважавъ найлучшою, хоча вѣнъ варіантівъ не печатавъ окремо.

Классификацію поетичныхъ творѣвъ Кобзаря зове Драгомановъ „зосѣмъ безъосновною“, — одначе не зъявляє своен думки про лучшій подѣлъ сихъ творѣвъ вѣ категоріѣ. Вѣдтакъ каже вѣнъ, що Огоновскій „найгбрише наплутаваъ якъ коментаторъ идей Шевченка“,²⁾ дарма, що вѣ коментованю важнѣйшихъ мѣсець ишовъ вѣнъ подекуды слѣдомъ за самымъ Драгомановымъ и за Франкомъ. А вже-жъ кульминаційный пунктъ вѣ критичнѣй розвѣдцѣ Драгоманова зъявляє ся вѣ информации про „пьяного Кирика“.³⁾ Се-жъ спонукало Львѣвского критика „Исторіѣ литературы рускои“, В. К.—го, сказати вѣ сѣй справѣ ось-що: „Драгомановъ кидаетъ ся — часъ до часу — на науковѣ працѣ Огоновского зъ боку, пристрастно, — чѣпляеться хочъ-бы якого-небудь „пьяного Кирика“, рѣдко чого важнѣйшого. За те загальный судъ Драгоманова и иншихъ „трудовникѣвъ“ „Народа“ дуже рѣшучій, прѣстый, ясный, а се; не бѣльше, нѣ менше, только неутво“.⁴⁾

Попрѣкнувши Огоновского за его замѣтку про пьяного Кирика (котру подаваъ ему проф. В. Антоновичъ), Драгомановъ пише далѣ ось-що: „Скажемо на чистоту, хочъ рѣзко: Мѣжь инчимъ пробы украиньскои

¹⁾ *ibid.*, стор. 87.

²⁾ *ibid.*, стор. 137.

³⁾ *ibid.*, стор. 98.

⁴⁾ „Дѣло“. 1893; стор. 178.

прозы въ остатнѣ часы заѣда поверховнѣсть и шарлятанство, — а тутъ ще присяглый учитель молодѣжи, профессоръ украинсько-руськои литературы въ университетѣ подае примѣры такой науковои точности! Пора-бъ уже покласти сему кѣнець! („...¹⁾ Коли редакція „Правды“ репродуковала тѣ слова Драгоманова и заявила, що вѣнѣ бажавъ бы, щобъ Огоновского усунено зъ професуры,²⁾ то редакція „Народа“ написала въ сѣй справѣ ось-що: „Правда“ сама совѣсно препаруе закиды д. Драгоманова противъ „науковыхъ“ методѣвъ и зная, котре показавъ д. Огоновскій въ выданю „Кобзаря“, такъ що буцѣмъ-то д. Драгомановъ домагае ся, чтобы д. Огоновского усунути зъ професуры. „Правда“ може заспокоитись. Нашъ сотрудникъ показавъ фактично, якъ д. Огоновскій подае молодѣжи примѣръ неуцтва и шарлятанства, и дѣйсно сказавъ, що „пора тому покласти кѣнець!“ — та мавъ на оцѣ тѣлько литературу, а не офиціалъну катедру. Мы ще не дѣйшли до того, чтобы неуцтво та шарлятанство кому у насъ шкодило на офиціалънѣмъ становиску! Скорше противно!³⁾

Але-жъ Драгомановъ не поклавъ ще кѣнця своимъ критичнымъ замѣткамъ про нове выдане „Кобзаря“. Вѣнѣ каже, що Огоновскій перекручуе слова его, высказаній

¹⁾ „Народ“ 1893; стор. 98.

²⁾ „Правда“ 1893; стор. 412.

³⁾ „Народ“ 1893; стор. 117. — Коли Драгомановъ и М. Павликъ въ „Народѣ“ зовуть Огоновского шарлятаномъ, то Полякъ д-ръ Йосифъ Третьякъ уважае его „bezwzględnyмъ obrońcą koliszczyzny“, се-бъ-то гайдамачишы („Kwartalnik naukowy“. Rocznik IV. Lwów. 1890; str. 324), жъ-ть-тымъ коли Руссофиля Ф. Свистунъ называе его прихильникомъ анархистѣвъ! („Весьма“, литературный додатокъ до „Острахопуда“. Львѣвъ, 1893; стор. 260).

про соціалізмъ Тараса Шевченка. Ось и слова Драгоманова: „Я мушу рѣшуче запротестувати противъ способу д. Огоновского, якъ проти свѣдомого перекручуваня моихъ думокъ и навѣть яснѣвнѣйшихъ слобъ. Сїи способи тымъ менше джентльменскїи, що моя статья про Шевченка не може ширитись въ Австріи, тодѣ якъ видане д. Огоновского доступне всякому. Я въ своїй статьї „Шевченко, украинофилы и соціалізмъ“ выступавъ толькы проти пробъ, выставити поета взорцевымъ для нашего часу активнымъ политичнымъ дѣячемъ, маючимъ стаду философску доктрину, а надто соціалнымъ революціонеромъ, — але я зовсѣмъ не думавъ говорити того, що менѣ приписує д. Огоновскїи. Я казавъ, що Шевченка не можна вважати за соціаліста въ теперѣшньому смыслѣ сего слова, головныо черезъ те, що Шевченко зовсѣмъ не бувъ ознакомленый навѣть зъ тыми соціалістичными теорїями, якїи выкладались въ его часы въ Европѣ. А д. Огоновскїи пише такє: „Драгомановъ каже, що Шевченко не бувъ соціалістомъ, ба, вѣнъ заявляє, що соціалізмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ, бо „въ насъ справа соціалізму мусить ити поручъ изъ справою выратування своєї породы, зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ“. — По правдѣ, д. Огоновскїи пѣдроблює наши слова, при чому хоче вѣбити нашими словами двоохъ зайцѣвъ. Тымъ часомъ, коли хто загляне въ два мѣсяца нашей статьи, котрїи такъ вѣльно звѣвъ д. Огоновскїи въ одно, то побаче, що мы толькы и сказали: 1. що Шевченко не бувъ соціалістомъ, а 2. що въ насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ національною, — а зъ нашихъ слобъ не выходить нѣ те, якъ каже д. Огоновскїи, що 1. въ насъ „не може соціалізмъ розвиватись гараздъ“, нѣ те, щобъ 2. Шевченко не зробивъ почину новому радикальному де-

мократизмови, хоча й підносили протестъ противъ крѣпачтва“.¹⁾

На сія закиди підроблюваня слівъ Драгоманова зможе відповісти всякій тямущій, хто лишь прочитавъ статью его „Шевченко, українофили й соціалізмъ“, надруковану въ 4. книжцѣ „Громады“ (стор. 101—230). Навпередъ легко дознатись, що Драгомановъ другу точку цитувавъ не зовсѣмъ докладно, по-за-якъ въ ось-той статьї читаемо справдѣ слова: „въ насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ справою врятуваня своєї породы зъ новимъ нарождѣннямъ національнимъ“.²⁾ Відтакъ про те, що Драгомановъ справдѣ заявивъ, що „соціалізмъ на Украинѣ не може розвиватись гарадзъ“, легко дознатись изъ сихъ его слівъ: „Далеко не такъ запевнена справа соціалізму на нашій Украинѣ. Далеко ббльше небезпечности въ тій Украинѣ, що тутъ розумъ соціалістичного руху зъузить ся ще ббльше, що тутъ закорвнѣть ся на довше думка про те, що соціалізмъ у насъ по-заду, або коло насъ, середъ нашого селянства, а не по-переду, въ европейськихъ городахъ. Окромъ усього иншого завести Украинцѣвъ въ такій глухий кбнець може й те саме, що справдѣ нашій козацькій руху XVII. ст. мали въ собѣ ббльше прогресивного, нѣжъ московськїй, — бо нашї козаки все-таки були ближче до тодѣшньої Европи, — й те, що въ насъ справа соціалізму мусить ити поручъ зъ справою врятуваня своєї породы, зъ новимъ нарождѣннямъ національнимъ, — и що въ насъ ббльше ще, нѣжъ въ Московщинѣ, може взяти

¹⁾ „Народ“, 1893; стор. 138—139.

²⁾ „Громада“, № 4; стор. 213.

силу по вблынодумнымъ, противудержавнымъ гуртамъ думка про „свою одежду“, „свою хату“ и т. и.!)

Що же тыкае ся другою точки, нѣбы-то пѣдробленои, то Огоновскій не приписувавъ цитованыхъ слѣвъ Драгоманову, але сказавъ лише вѣдь себе ось-що: „Хоча-жь Шевченко безъ перестанку пѣдносивъ протестъ противъ крѣпацтва й заявлявъ велику любовь до мужика, то однако не зробивъ вѣнь почину новому радикальному демократизмови“.²) — Изъ всего того видно, що Огоновскій не заподѣявъ нѣякого фальсификату слѣвъ Драгоманова про соціализмъ Шевченка, — що вѣнь зовсѣмъ не перекручувавъ свѣдомо думокъ его й яснѣсьнькихъ его слѣвъ, — що навпаки передавъ вѣрно его думки й слова.

Далѣ пише Драгомановъ, що Огоновскій такъ само даремно ховае ся за него, коли хоче допевнити, що Шевченко навѣтъ у „Маріи“ „не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви“. А вже-жь сей критикъ не зможе заперечити отъ-сего свого высказу про Шевченка: „Библиецемъ въ основѣ й зоставь Шевченко й до смерти, якъ це видно и. пр. изъ стихѣвъ „Радуй ся, ниво исполни-тая“, — або „Во Іудѣи, во днѣ они“, — котрї кѣнчають ся выкликомъ до Христа: „Спаси ты насъ, младенче праведный, великій!“ Навѣтъ въ „Маріи“, въ котрѣй Шевченко найдалше одступивъ одъ евангелія, вѣнь написавъ слова, котрї дають добродѣямъ Желехѣвскимъ повѣдь говорити, що Шевченко не переставъ бути христіаниномъ.³) Такихъ слѣвъ не мѣгъ написати постѣйный ра-

¹) *ibid.*, стор. 213—214.

²) „Исторія литературы русской“, II. 2; стор. 556.

³) „Громада“. № 4; стор. 140. — Тутъ натякае Драгомановъ на прологъ въ „Маріи“, що починае ся словами:

ціоналість. — Навѣтъ його „Марія“ показує, якъ вѣнъ не порвавъ зъ христіянствомъ, бо показує, якъ йому хотѣлось обернути христіянство на свѣй ладъ, на службу свѣйому мужицтву. Постѣйный раціоналість не може мати такихъ мрѣй“.)

Изъ сихъ слѣвъ Драгоманова можна дѣзнатись, що Огоновскій не такъ то дуже даремно ховавъ ся за него, коли хотѣвъ допевнити, що Шевченко навѣтъ у „Марію“ не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви. Въ загаль Драгомановъ не мѣгъ тутъ закинути Огоновскому подроблюваня его слѣвъ, а попрѣкнувъ его найпаче за те, що вѣнъ въ невѣрному змыслѣ кида слова Емиліѣ Дюранъ про фальшивѣсть основы сеи поемы.“)

Коли-жъ Драгомановъ у свѣй критичнѣй розвѣдцѣ хотѣвъ доказати, що нове видане „Кобзаря“ не має нѣякои науковои стѣйности, то справдѣ являє ся се дивовижнымъ, що вѣнъ у свѣмъ виданю добачає „великій поступъ“, пишучи мѣжъ иншимъ ось-такє: „Та все таки пѣсля тыхъ добровѣльныхъ обкусѣвъ, якимъ ще недавно пѣдпадали самі тексты „Кобзаря“ въ виданяхъ Львѣвськихъ Шевченко-поклонникѣвъ, и се видане можна вважати за великій поступъ. По крайнѣй мѣрѣ свѣтло „Кобзаря“ все-жъ таки поставлено передъ люде — на стѣль, а не сховано пѣдъ стѣль!“ — Коли-жъ тєє свѣтло справдѣ поставлено передъ люде, —

Все упованіє мое
 На тебе, мѣй пресвѣтлый раю,
 На милосердіє твоє,
 На тебе, Мати! позлагаю,
 Свѣтлая сила всѣхъ свѣтлыхъ,
 Пренепорочная, благая!...

1) *ibid.*; стор. 140—141.

2) „Народ“, 1893; стор. 139.

коли товариство имени Шевченка у Львовѣ выдало повный текстъ „Кобзаря“,¹⁾ — то по-що було писати ось-ту инвективу п. з. „Шевченко въ чужой хатѣ свого имени?“²⁾ Уже-жъ при выдаю творѣвъ якого-небудь поэта головною рѣчию е повный и поправный текстъ, — всяки-жъ думки и замѣтки выдавця про тѣ стихотворы вважуются рѣчию другорядною, ба и субъективнымъ поглядомъ, котрый не мае впливу на суть думокъ автора.

Про ту критику Драгоманова можна лише се сказати, що она е безпощадна и несправедлива. Вонъ хотѣвъ толькы доказати, що Огоновскій супротивъ новѣтнього прогресу вважае ся неукомъ, крутѣмъ и шарлятаномъ. Въ вѣдповѣдь же на такой несправедливый осудъ можна хйба озвати ся словами, якими р. 1874. звернувъ ся до Драгоманова графъ Уваровъ: „Вы мѣры не знаете, особливо критикувати другихъ!... Вамъ мало розбити, — Вы хочете добити людей, показати, що вони цѣлкомъ дурнї, навѣтъ тодѣ, коли и такъ видно вже, якї вони!“³⁾

Въ загаль „неукомъ“ уважае Драгомановъ всякого, хто не проявляе думокъ космополитичныхъ. Але-жъ такихъ мудрощѣвъ можна набути въ кѣлькохъ мѣсяцяхъ; — тому-то и не одинъ народовецъ, хоча пѣзнавъ суть сихъ мудрощѣвъ, не кидае ся грунту, на котрымъ е можливый „поступъ политичный, соціальный и культурный“. Тымъ

¹⁾ У своей рецензии Львовского издания „Кобзаря“ хайе Драгомановъ, що оно не може называтись повнымъ, и сумняе ся, чи оно може служити для науковыхъ студїй про Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 87).

²⁾ Выданае поезїй Тарасовыхъ Огоновскимъ поправивъ Драгомановъ ще и сего (1894) року ось-якимъ сатиричнымъ окликомъ: „Ну, та и несчастный той батько Тарасъ! И по смерти доля играется зъ нимъ!“ („Народ“. 1894; стор. 81).

³⁾ Драгомановъ, „Австро-руські спомини“, III., стор. 290.

же ґрунтомъ в національнѣсть, котру народовцѣ-Украицѣ вважають не формою, а самимъ ествомъ вѣдродженя суспѣльно-національного.

Дивнимъ дивомъ склалось таке, що р. 1893. Драгомановъ закинув Огоновському неучтво й шарлятанство, вѣдтакъ „слабѣсть загального образования“, ¹⁾ а въ 1894. р. зове его вже „ученимъ професоромъ“ ²⁾ Хіба-жъ се можлива рѣчь, щобъ хто изъ неука въ коротенькомъ часѣ ставъ ученимъ? — Опроче й самъ Драгомановъ, при своѣй просторби ученисти по исторіи й етнографіи, не збавнувъ ще всякихъ наукъ. Отъ, примѣромъ, признає ся вѣнъ самъ, що про лингвистичній працѣ Потєбнѣ вѣнъ не компетентный говорити. ³⁾ Отже й некомпетентнымъ мѣгъ бы вѣнъ бути въ осудѣ такожъ иншихъ вѣдомостей, котрі не входять въ обсягъ исторіи й етнографіи. Вѣдтакъ не дивно, що й въ его критичныхъ примѣткахъ про просвѣтну дѣяльнѣсть галицкихъ Русинѣвъ, якій вѣнъ списавъ у книжцѣ „Австро-руськїи спомини“ й въ „Чудацькихъ думкахъ“, є чи-мало похибокъ и невѣрного зображеня фактичного стану рѣчей, а однакожъ мы, галицкїи Русини, не зовемо его нѣ наукомъ, нѣ шарлятаномъ. Вже-жъ терроризмомъ нѣхто не зъєднує собѣ прозелитѣвъ

¹⁾ „Народ“. 1893; стор. 281. — Драгомановъ поправкає Огоновского иногдѣ за який-то похибка въ писаню, якихъ вѣнъ зовсімъ не заподвѣль. Такъ, примѣромъ, пише сей критикъ („Дѣсти на Наддніпрянську Україну“, Коломил, 1894; стор. 25), що въ „Исторіи литературы русской“ нема й слова про „Исторію Русовъ“ псевдо-Копицкого, мѣжъ-тѣмъ коли про неѣ Огоновскій слазавъ дещо въ першій частинѣ того сного твору (стор. 354—355; 392—393). Въ иншомъ мѣсци каже Драгомановъ („Народ“, 1894; стор. 103), що Огоновскій є авторомъ „старомодной“ драмы „Настя“. Та отъ, такои драмы вѣнъ нѣколи й не писавъ.

²⁾ „Жите і Слово“. Рік перший. 1894; стор. 479.

³⁾ „Чудацькїи думки“, стор. 79.

для своихъ идей, а „братовбивча война“, на котру Вартовый натякае зъ докоромъ,¹⁾ певно не доведе радикалвѣ до побѣды въ ихъ змаганяхъ до прогресу!

Опроче Драгомановъ не въ силѣ перекопати насъ, що космополитичный гуманизмъ найвысша ступѣнь въ розвою людскости, — що сей гуманизмъ проти такъ-званого „регресу“ по-вѣкъ устонть ся. Уже-жь самъ Драгомановъ каже ось-що про нестѣйность якихъ-небудь порядковъ на свѣтѣ: „Усѣю наукою руководить теперь той свѣтоглядъ, що не признае на свѣтѣ нѣчого стѣйного, стоячого (статичного), а бачить тѣлько перемѣну (эволюцію), рухъ (динамику)“.²⁾ Коли-жь по словамъ Драгоманова нема на свѣтѣ нѣчого стѣйного, то й не дивно, що въ захѣдно-европейской беллетристицѣ идеализмъ бере теперъ перевагу надъ реализмомъ, ба, що на мѣсце реализму вступае подекуды символизмъ, або й мистицизмъ. Вѣдтакъ годѣ сказати, що въ захѣдной Европѣ всѣ вчені люде

¹⁾ „Буковина“. 1893., число 32., — въ статьѣ: „Листы зъ Украины наддѣпрлянской“. Про критику радикалвѣ пише Вартовый ось-що: „Мы свазали, що критика радикальной партіи буда въ-загалѣ корыстна. Але радикалы доводятъ тѣ часомъ до такихъ метѣ, що по-за ними починае ся вже не критика, а партійна грызня. Розпалившись черезъ гадъ, критикують вони такъ, мовъ-бы у народовцѣвъ нѣчого не було, апрѣчь рутенськихъ творѣвъ та жандармскихъ нахильностей. — Въ галицькому розбратѣ вбачаемо мы багато сварки, грызнѣ, ворогування цѣлкомъ особистого, а хиба-жь се, отакѣ ворогування, можнѣ було вносити въ цѣлонародий справы? — Въ радикалвѣ е дещо такѣ, що вороже естъ усѣмъ свѣдомымъ Украинцямъ зъ Россіи. Насампередъ се той докторскій тонъ, якій намъ пагадуе фразу зъ лексикона якого Грицька мудрого: „Вы всѣ дураки, а я граматку вывчивъ!“ — се самохвальство, яке примушуе радикалвѣ хвалити самыхъ себе и друкувати звѣстки про те, якъ якийсь радикаль-анонимъ чувъ вѣдѣ якогось московського професора-анонима-жь, що д. Драгомановъ дуже гарно пише, — и въ рѣшѣ — ся оборона усюго московського“...

²⁾ „Чудацькі думки“, стор. 293.

придержуются позитивизму; — в багато такихъ, що до него не прихильють ся, а однако „прогрессисты“ не зовуть ихъ „ретроградными“ консерватистами. Та мабутъ нѣгде въ Славянщинѣ нема такого острого критика, якимъ являє ся Драгомановъ супроти всякого, хто не признає ся до его думокъ космополитичныхъ. Чей же вѣнъ въ-будуще схоче бути бѣльше прихильнымъ до „національничковъ“ вже й для того, що до ихъ гурту належить такожь рѣдна его сестра, Олена Пчѣлка!¹⁾

* * *

Въ руско-украинськѣй литературѣ Драгомановъ займає вызначне мѣсце якъ етнографъ. Своими основными студіями на поли фольклору, а найпаче примененемъ новои, порвнуючої методы до выслѣдовъ етнографичныхъ зъумѣвъ вѣнъ зъеднати собѣ поважане въ кругахъ мужѣвъ ученыхъ. Уже въ 1874. р. выдавъ вѣнъ у Киѣвѣ вразѣ въ професоромъ Володимиромъ Антоновичемъ першій томъ етнографичного збѣрника „Историческія пѣсни малорусскаго народа“ (XXIV + 336 сторбицъ). Вѣдтакъ р. 1875. заходами обохъ сихъ ученыхъ мужѣвъ надруковано першій выпускъ другого тому сего збѣрника. Въ передѣльному словѣ першого тому надруковано важну розвѣдку Драгоманова про украинськѣй пѣсенѣ историчній въ загаль, про подѣль ихъ въ категоріѣ й про методу издавництва.²⁾ Осъ и важнѣйші зразки сего писаня:

¹⁾ Драгомановъ поправка свою сестру, Олену Косачеву (Пчѣлку) за-для того, що она (по его думцѣ) у своѣй повѣсти „Два товаришки“ заподѣлила анахронизмъ, писавши про духъ украинства середъ Цюрихскихъ студентокъ въ 70-ыхъ рокахѣ. („Австро-руські спомини“, стор. 107., примѣтка).

²⁾ Передне слово и всякі примѣтки издавца спасали въ мовѣ російськой.

Теперѣшніе видане в пробою повного й критичного збѣрника историчныхъ пѣсень малоруского народу. Думку и плянь сего збѣрника повитали симпатично збирачѣ й мужѣ, тямущіи въ дослѣдахъ етнографичныхъ: М. Максимовичъ, Н. Костомаровъ, П. Кулѣшь, Н. Бѣлозерскій, Н. Лысенко, — они-то подали выдавцямъ сего збѣрника чимало матеріялѣвъ, надрукованыхъ и рукописныхъ. Крѣмъ нихъ доставили рукописей збѣрники ще й Нѣговскій, Марковичъ, Носъ, Мартиновъ, Новицкій, Чубинскій, Овницкій, Штангей, Стояновъ, Шимановъ, Иванъ и Опанасъ Рудченко, Доначевскій, Судовщиковъ, Ильницькій, Русовъ, Залюбовскій, Руданскій и п., а зъ Галичины М. Бучинскій, Бѣлинскій, Стефановичъ и д. п.

Историчными пѣснями малоруского народу названо все пѣсней, въ котрыхъ вызначують ся змѣны суспѣльного побуту сего народу, мѣжь-тымъ коли иншіи пѣсней зъявляють исторію его житя религіино-обрядового, сѣмейного, економичного... Вѣдтакъ въ историчныхъ пѣсняхъ зъображае ся постична исторія суспѣльныхъ проявъ въ южнѣй Руси трохи не вѣдъ IX. вѣку ажъ до сучасныхъ подѣй, се-бѣ-то до знесеня панщины й до угорского повстаня въ Австріи въ 1848. р., ба й до часу вызволеня крѣпакѣвъ и до польского повстаня въ 1861—1863. р. Богатство тыхъ пѣсней и живой кольоритъ, въ якомъ збереглись очерты такъ довговѣчнои исторіѣ, заслугують на увагу тымъ бѣльше, що все украинскій пѣсней историчній заховались въ памяти неграмотного сѣльского люду... (стор. III—IV).

Збѣрникъ сихъ пѣсней подѣлено на пять частей, одвѣтно до историчныхъ змѣнъ въ народѣ: I. Пѣсней добы дружиннои и князон (вѣдъ IX. столѣтя по XVI). — II. Пѣсней добы козацкои: 1. пѣсней про войну зъ Татарами й Турками; — 2. пѣсней про боротьбу зъ Поляками

(до смерти Богдана Хмельницкого въ 1657. р.); — 3. пѣснѣ про Гетьманщину до р. 1709. (до пораженія гетьмана Мазепы и до руины старой Сѣчи); — 4. пѣснѣ про конецъ козацтва: въ Гетьманщинѣ до р. 1764., въ Слободчинѣ до р. 1765., на Запорожю до р. 1775.;¹⁾ — 5. пѣснѣ козацкѣ безъ яснаго показу часу, коли они склались. — III. Пѣснѣ добы гайдамацкои (XVIII. вѣку). — IV. Пѣснѣ добы рекрутскои и крѣпацкои. — V. Пѣснѣ про волю.

Въ першомъ томѣ надруковано пѣснѣ вѣку дружинного и княжого та и першій вѣдѣль пѣсень вѣку козацкого, се бѣ-то пѣснѣ про боротьбу зъ Татарами и Турками. Иный-жѣ пѣснѣ другой части, се-бѣ-то: а) пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками при Хмельницкомъ; б) про Гетьманщину до р. 1709.; в) про конецъ козацтва; г) пѣснѣ козацкѣ безъ яснаго показу часу, — все сѣ пѣснѣ мали ввійти въ томъ другій. По думцѣ Драгоманова першій томъ зъ пѣснями вѣдѣ вѣку IX. до другой половины XVII. вѣку творить мовѣ-то одну цѣлѣсть, о скѣлько мотивы суспѣльного побуту въ давнѣй Руси Кіевско-галицкѣй справдѣ являють ся схожими зъ мотивами побуту козацкии XVI—XVII. вѣку. Блѣшдетъ пѣсень першои части зъображае дѣвѣстнѣй прояви возниои енергїи Южнорусьвѣ у степахъ и на морѣ, и першій ихъ змаганя, ширити свою колонизацію на полуднѣвѣмъ Сходѣ та пѣнѣвѣмъ Заходѣ, и обороняти вѣ вѣдѣ нападѣвѣмъ кочующихъ племенѣ. Се-жѣ суть тѣ самѣ мотивы, котрѣ вважають ся засновкомъ пѣсень и думъ про боротьбу козаковъ зъ бѣльшѣ организованною силою Турковъ и Татаръ въ XVI—XVII. в.

¹⁾ Якъ додатокъ належать сюды пѣснѣ про Запорожцѣвъ въ Туречинѣ зъ р. 1775. до 1828., и про Черноморцѣвъ на Дивурѣ и Кубани ажъ доси.

Далѣ читаемо въ передньому словѣ, що на ббльшу частину пѣсень першої части етнографы не звертали уваги, дарма, що въ нихъ зъявляють ся останки историчной (суспльной) поезіи руского народу. Се суть колядки й щедровки та й гагблки; — си пѣснь справдѣ ббльшь стародавий вѣдъ нишихъ пѣсень историчныхъ. Въ колядкахъ и щедровкахъ, що не зъявляють слѣдствъ христіанства, треба мабутъ глядати не тѣлько останковъ найдавнѣйшого „славословія“ богамъ, але й давныхъ „славословіи“ въ честь лицарѣвъ та князѣвъ. Вже-жъ Кульшъ въ „Запискахъ о Южной Руси“ (1856; т. I; стор. 196) догадунавъ ся, що мѣжь щедровками в мабутъ тѣ пѣснь, що ихъ спѣвано въ честь давныхъ русскихъ князѣвъ. Вѣдтакъ тѣ колядки, що оказываютъ слѣды дружинно-княжои періоды, въ збѣрнику Антоновича й Драгоманова пояснено одвѣтними мѣсяцами зъ лѣтописей. Хоча въ сихъ пѣсняхъ рѣдко вызначае ся дѣячъ историчный, то все-жъ суть они вѣрнымъ образомъ побуту въ періодѣ удѣльномъ. Та отъ, они мало звѣстий въ Украинѣ придиѣпровоѣй, — найббльше такихъ пѣсень записано въ захѣднѣй Малоруси, на Пѣдлясю и въ Галичинѣ. Придиѣпрову бо Украину часто руйнували всѣлякѣ напастники, мѣжъ-тымъ коли на Волини й въ Галичинѣ мѣгъ навѣтъ въ XIII—XIV. в. иступати далѣ той суспльный ладъ, якій проявлявъ ся въ XII. в. въ цѣлѣй удѣльнѣй Руси. Вѣдтакъ пѣснь зъ очертами пѣзнѣйшой боярскои doby спѣвають ся найпаче въ Галичинѣ й на Волини, а подекуды й на Полѣсю, позаякъ особливо въ галицко-волинскѣй земли було скрѣпилось февдальне боярство ще въ XII. в., а Волинь и Полѣсе були одними зъ центрѣвъ февдального литовско-русского князѣвства въ XIV. и XV. вѣкахъ (стор. XI—XII).

Самі характеристичні п'єснї историчні про напады татарскї скорше можна вѣднести до XV—XVII в., чимъ до XIII—XIV в. Хоча бо нападъ Батьевыхъ Татаръ на Кїевско-галицку Русь въ XIII в. бувъ вельми тяжкій, то все-такъ тая Русь швидко пѣднеслась изъ руины, ба й выступила до бою зъ дикою Татарвою. Коли-жъ р. 1475. въ Крымѣ появились Турки й вѣдтакъ на пѣвнчному берегу Чорного моря побудовали крѣпости, то Татаре стали справжнимъ бичемъ Украины. Почавши вѣдъ хана Менгли-Гирея, ханы татарскї часто нападали на неѣ, и тее лихо вѣблшувалось тымъ, що Украина стала предметомъ, а подекуды й театромъ спору мѣжь литовско-польскою и московскою державою. На Украинѣ Татаре захоплюють невольникѣвъ, а Крымъ стае однимъ изъ головныхъ невольницькихъ рынкѣвъ у свѣтѣ, заосмотрюючи украиньскими невольниками Турцію, а подекуды й Азію та Африку, ба й христїаньскї державы, котрї купували у Туркѣвъ руско-украиньскїхъ полоняникѣвъ для своихъ галерѣ (стор. XIV). Такъ минувъ конецъ XV. и бѣлша половина XVI. вѣку, поки козацка колонизація въ степахъ не вступила зъ Татарами й Турками въ боротьбу, щобъ заволодѣти й степами й берегомъ моря. Того-то часу остаточнo зложилась характеристична форма украиньскои думы, котру названо „невольницькою псалмою“.

Вѣдтакъ вѣдъ другои половини XVI. вѣку починають ся п'єснї, котрї з'являють не только знамено певнои doby, але й вѣдносять ся до певныхъ особѣ и дѣй.

Всякїй вѣддѣль збѣрника кичить ся кѣлькама такими п'єснями, котрї, з'являючи у своѣй редакції слѣды певнои doby, по своему сюжету не суть выключнимъ майномъ украиньскои поезїи народнои, а належать до бродячихъ (вадрѣвнихъ) п'єснѣ зъ поетичными прикметами

загально-європейськими. Хоча-жъ въ тыхъ пѣсняхъ мало є элементу оригінально-національного, то все-жъ видавць приряди ихъ у свѣй збѣрнику за-для того, що они проявляють слѣды редакцій, що вѣдбувалася пѣдъ впливомъ певныхъ обставинъ историчныхъ. А вже-жъ такі пѣсені вказують на потребу, вичувати українську поезію народну методою порѣвнюючою. Тѣлько сею методою зможемо видѣлити чужу займанщину вѣдъ свого питомого майна й означити ступѣнь культурныхъ взаимнѣ Українцѣвъ зъ иншими народами (стор. XVI—XVII).

Въ кѣнци переднього слова (першого тому) сказано дещо про фальсификаты деякихъ пѣсенъ народныхъ. Зъ українською, народною поезією (по словамъ видавцѣвъ) скалось те-саме, що сталося трохи-не зъ всѣми иншими: памятники єи деякі видавць не тѣлько справлювали, уважаючи народні пѣсені въ оригіналѣ простакуватыми, мужицкими, але подекуды й перероблювали, ба й пѣд-роблювали. Вѣдтакъ фальсификатѣвъ допускали ся деякі горячі патріоты, що въ народныхъ пѣсняхъ бажали показати слѣды памяти про давну давнину, яка примѣромъ зъображає ся думою про морекій похѣдъ князя-поганця въ Византію.¹⁾ Були й такі пѣдроблювачѣ, що думою або пѣсенею историчною вкрывали якусь политичну тенденцію, хочачи на пр. доказати симпатіѣ козакѣвъ до короля Степана Баторія й до польского уряду.²⁾

Помѣжъ историчными пѣсенями, котрі достоту суть пѣдроблені, по словамъ Драгоманова, двѣ думы визна-чуютъ ся деякими прикметами художницкими, — се-бѣ-

¹⁾ Ту думу подавъ Кульшеви Шышацкій-Илчичъ. Порѣвн. „Записки о южной Руси“, т. I, стор. 172—178.

²⁾ Порѣвн. думу „Дары Баторія. Смерть Богданка“ въ „Запорожскій Старшинъ“, I, стор. 77—82.

то дума про повстанє Наливайка¹⁾ и дума про похід на Поляквѣ.²⁾ А вже-жъ въ иншихъ фальсификатахъ бачимо чи-мало похибокъ въ мовѣ, и въ загалѣ багато рѣзницъ вѣдъ народныхъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли вважати ихъ автентичними мужь, що гараздъ знали характеръ народныхъ думъ та пѣсень. — Ббльша частина пѣсень историчныхъ зображав козачину вѣдъ Наливайка до Хмельницкого, и въ тыхъ творахъ Драгомановъ добачавъ всѣ тѣ похибки, якѣ зъявлялись въ письмахъ историквѣ трицятыхъ роковѣ, найпаче-жъ довѣру до „Исторіи Русовъ“ псевдо-Кониского, зъ котрею пѣсень и думъ и пѣсень по-найббльше годять ся въ зображеню фактовъ супроти иншихъ жерель та актовъ (стор. XX). Хоча-жъ Антонович и Драгомановъ признали десять думъ и пѣсень (першого тому) за фальсификаты, то обвѣщали они надруковати ихъ въ самбѣмъ кбниці вразѣ збъ своими примѣтками, въ котрыхъ хотѣли доказаги, чому вважають ихъ пѣсень пѣсень.³⁾

Выдавць надруковували у своему збѣрнику помѣжъ автентичними пѣснями ще кблька пѣсень и пѣсень, котрѣ денескуды суть пѣсень пѣсень.⁴⁾ Про такѣ пѣсень высказували они свою думку въ одвѣтнихъ примѣткахъ.

Въ кбниці переднього слова (першого тому) сказано ще дещо про варіанты историчныхъ пѣсень. Ихъ угруповано въ системѣ ось-якбѣ: Маючи кблька варіантовъ тон самок думъ або пѣсень, издавць вѣдѣбрали зъ-помѣжъ

¹⁾ „Запорожская Старина“, I. 1; стор. 102—109.

²⁾ *ibid.*, стор. 86—91.

³⁾ Издавць не могли додержати тон своихъ обвѣтницъ, но-за-якъ имъ не повелось, довести свои выданя до кбниці.

⁴⁾ Такѣ подпращенѣ пѣсень надруковано подъ № 30, 41, 48.

нихъ варіантъ ббльшь тишичній, и приймали его за основній, друкуючи его передъ другими варіантами и визначуючи его буквою *A*. Вдтакъ слѣдують иші варіанты: *B*, *B*, *G* и т. д. Коли сї варіанты вважали ся оригінальними, то друковано ихъ цѣлкомъ, коли жь они явились близькими до типичного варіанта, то за-длѣ скороченя объема книжки выдавць друкували только вѣрші, не-схбдїи зъ тымъ основнимъ варіантомъ, вказуючи цифрами на вѣрші схожі. Такимъ способомъ сигнатура 11 *B* = 10 *A* значить се, що одинацятый вѣрші варіанта *B* зовсѣмъ схожі зъ десятимъ вѣршомъ основного варіанта *A*. Сигнатура-жь 5 *D* = 6 *A*... „козакъ“ означае взаимну схожбсть, зъ выемкомъ одного слова „козакъ“, котре стоить въ пятбмъ вѣршу варіанта *D* замѣць вбдповѣдного слова въ шестбмъ вѣршу основного варіанта *A*.

Въ першбмъ томѣ надруковано 69 историчныхъ пѣсень, а то 20 пѣсень doby дружинной и княжон (часть I), а 49 пѣсень doby козацкой (часть II, вбддѣль I). Вдтакъ надруковано ще чотыри варіанты вѣсень и одну габлку, котрі выдавцямъ доставлено въ часѣ друкованя книжки.

Всякї пѣснѣ пояснено вельми цѣнными примѣтками, въ котрыхъ бачимо нову, порбвнуючу методу въ выдавництвѣ матеріалбвъ етнографичныхъ. Въ поясненяхъ своихъ выдавць цитують не только лѣтописцѣвъ рускихъ и польскихъ, але й византїйскихъ, и покликують ся на историчий творы писателѣвъ росїйскихъ, польскихъ, французкихъ и нѣмецкихъ. Вдтакъ зъ украиньскими пѣснями порбвнують они пѣснѣ росїйскї, бѣлорускї, польскї, чeskї, лужичкї, сербекї, болгарскї, новогрeцкї, нѣмецкї, французкї, испаньскї й португалскї.

Деякї поясненя суть вельми просторї, на пр. статейки про ось-тї думы: 1. Байда (I, стор. 153—159).

2. Олексій Попович (I, 201—208). 3. Самбіло Кбшка (I, 220—230). 4. Маруся Богуславка (I, 235—240). 5. Дівка-воиць (I, 315—327), и д. и.

Хоча-жъ се видавництво визначае ся науковою мето-дою, то все-жъ позволяемо собі запримѣтити, що скеп-тицизмъ обохъ ученыхъ видавцѣвъ про автентичность деякихъ думъ годъ всюды виправдати. Вже-жъ Житец-кій заявивъ, що въ высказѣ осуду про фальсифкаты на-родныхъ думъ и пѣсень треба бути осторожнымъ. Осъ и его слова „Вважаемо рѣчею конечною, высказати свою думку зъ причины пытаня про фальсифкаты деякихъ думъ и пѣсень, котрого доторкнули ся видавцѣ „историч-ныхъ пѣсень малорусского народу“ ще въ 1874—1875. р. Они хотѣли въ конци своего выданя помѣстити тѣ думы и пѣснѣ зъ примѣтками про тее, чому они вважають ихъ подро-блеными. Тому-жъ, що сего выданя не докончено, подозрѣнїи думы и пѣснѣ до сего часу стоять неначе подъ судомъ и дослѣдомъ, дожидаючи окончного вы-року... А вже-жъ мы не сумнѣваемо ся, що деякі думы и пѣснѣ справдѣ подро-бленїи, а за-для справжньої одѣнки ихъ въ будущицѣ позволяемо собі высказати се наше бажане, щобъ учий мужъ, котри коли-небудь займуть ся симъ пы-танемъ, звернули свою увагу на наши думки, высказанїи про стариний книжий впливы на пѣсенну творчбсть на-роду.“¹⁾

Тутъ запримѣчаемо, що по думцѣ Житецкого твор-цами народныхъ думъ могли бути шкблѣвники (наипаче шкблѣвники Кїевской коллегїи) и старцѣ-бандуристы.²⁾ Коли-бъ же народнїи думы справдѣ творились такимъ ро-бомъ, то и не легко було-бъ доказати, що сей або той

¹⁾ „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“. Кїевъ, 1893; стор. 128; примѣтка 3. — ²⁾ *ibid.*, стор. 165—166.

твір народної словесності треба вважати фальсифікатом за-для того, що в ньому суть архаїстичні слова, або деякі погляди книжних людей на справи народні.

В першому зшитку другого тому сего збірника надруковано „п'єснь про війну зъ Поляками при Богданѣ Хмельницкомъ“, — се-бъ-то в'їддѣль другій часті другого. (Київъ, 1875; XI + 166 сторбнѣ).

В передньому словѣ сказано, що всѣ п'єснѣ про боротьбу зъ Поляками в'їдъ часѣвъ Наливайка до Хмельницького, надруковані в збірникахъ Срезневского, Максимовича, Метлинського й н., и такожѣ п'єснѣ, знайдені в рукописахъ Максимовича й Мартинова, можуть уважатися п'їдробленими. Такими фальсифікатами суть н. пр.: 1. Дума про смерть Богданка й про дары Степана Баторія козакамъ; 2. багато думъ про Наливайка; 3. дума про Чурая; 4. дума про Сулиму й Лободу; 5. про трьохъ полководцѣвъ; 6. про кошевого Тетерю й его сына. Першу зъ сихъ думъ надруковано в збірнику Срезневского (стор. 77—82), а другу, третю, четверту й п'яту в збірникахъ Срезневского й Максимовича (зъ р. 1834). А вже-жъ изъ часѣвъ Хмельницького, коли за-для соціально-економічного гнѣту повстала масса народу противъ польскихъ порядкѣвъ, д'їшло до насъ багато автентичныхъ п'єсенъ и думъ.

Выдавцѣ гадають, що думи первѣстно склалися козаками, т'їлько-жъ думи часѣвъ Хмельницького прийали сильно мужицкій характеръ. У сферѣ чисто-козацкихъ и релігійныхъ интересѣвъ обертають ся т'їлько думи про Хмельницького й Барабаша, про пох'їдъ у Молдаву й про смерть Хмельницького. Въ иншихъ думахъ виступають на-передъ загально-народні, соціально-економічні интересы, зъ котрими вяжуть ся подекуды интересы національні й релігійні. Въ тыхъ п'єсняхъ, що з'являють

прикметы загально-народній, прославляють ся особливо Перебийнось и Нечай, тому-що они въ часъ Хмельнищины наибольшь обороняли интересы мужиковъ. Коли-жь отъ-сей пѣснѣ мають по-наибольшь характеръ соціально-экономичный, то не дивота, що въ нихъ не добаваемо интересу для справъ державныхъ, — що навѣтъ про переходъ Украины зъ-подо Польщѣ подо кормигу Москвы не зложено нѣ одной пѣснѣ (стор. III—IV).

Коли-жь въ народныхъ пѣсняхъ изъ часовъ Хмельницкого проявляе ся найчаще характеръ мужицкій, то въ сучасныхъ вѣршахъ грамотѣвъ вѣе нишій духъ, дарма, що деякі мотивы и выразы сихъ вѣршѣвъ схожі суть зъ пѣснями народными. Сей духъ вызначае ся козацкимъ и дробно-шляхецкимъ демократизмомъ зъ закраскою роялистичною. Водтакъ тѣ вѣршѣ украиньскихъ грамотѣвъ оказываютъ антипатію до гордовитыхъ магнатѣвъ, котрі глузували зъ самого короля. Отъ-сей вѣршѣ надруковано въ додатку до першого зшитку другого тому. Антоновичъ и Драгомановъ подѣлили тѣ вѣршѣ на три вѣддѣлы: I. Сучасній вѣршѣ про гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного (стор. 127—135). II. Сучасній вѣршѣ про добу Хмельницкого (135—141). III. Драма: „Милость Божія, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидъ людскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкого, преславнаго войскъ запорозкихъ гетьмана, свободившая, и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвеличившая, на незабвенную толкиихъ его щедротъ память репрезентованная въ школахъ Кіевскихъ 1728. лѣта“ (стор. 141—165).¹⁾

Выдавць кажутъ (стор. V.), що думки третьего элементу тогдышньої суенѣльности украиньской, се-бѣ-то

¹⁾ Про сей драматичный творъ гледи „Исторію литературы руской“, I., стор. 340.

духовенства, виражають ся вѣршами въ честь Сагайдачного и драмою: „Милость Божія“. Въ сѣй-то драмѣ свѣдомость національної вѣдрубности вѣдѣ Поляковъ вызначуе ся далеко ббльше, нѣжь въ народныхъ пѣсняхъ.

Далѣ читаемо въ передньому словѣ до другого тому, що й до Хмельницького вѣдносять ся деякѣ подробеннѣ пѣснѣ. Фальсификатами вважають ся три думи про битву Жванецку, найденѣ мѣжь рукописями Максимовича, дума про похѣдъ на Жовтѣ Воды, надрукована въ „Ужинку рѣдного поля“,¹⁾ одна дума на смерть Хмельницького, найдена мѣжь рукописями Мартинова и друга („Ой пошла тяжка жалъ-недоля да по всѣй Украинѣ“), надрукована въ „Запорожскѣй Старинѣ“.

Въ кѣнци переднього слова до першого зъшитку другого тому кажуть выдавцѣ, що въ двохъ вѣддѣлахъ пѣсень козацкои doby (про боротьбу зъ Турками и Татарами и про боротьбу зъ Поляками при Хмельницкѣмъ) надруковано майже всѣ лучшѣ взбрцѣ спеціальной украиньскои формы кобзарскихъ думъ. Тѣ думи утворено тогдѣ, коли ясно вызначувались характеристичнѣ очертѣ малорускои народности. А вже-жь найкрасшѣ думи зъявляють ось-якѣ змаганя народу: 1. зберегти Украину вѣдѣ самои простои и грубои формы експльоатаціѣ турецкои и татарскои, — вѣдѣ експльоатаціѣ мѣжнароднои въ видѣ захопленя людей въ неволю; — 2. зберегти батькѣвшину вѣдѣ кормиги шляхецко-польскои и жидѣвскои, се-бѣ-то вѣдѣ експльоатаціѣ внутрѣшньои, національно-суспбльнои. Найкрасша-жь дума пѣзнѣйшои doby сполучае ся тѣсно зъ тыми думами, що зъображають експльоатацію національно-суспблну, — се дума про запорож-

¹⁾ „Ужинок рѣдного поля“, вистаченнѣ працею М. Г. Москва, 1857; стор. 279—280.

ского гетьмана Ганджу Андыбера, репрезентанта голоты, що побивъ дуквѣ-сребляниквѣ (стор. X).

Въ першому зъшитку другого тому надруковано вб-сѣмнайцять думъ и пѣсень историчныхъ.

Про генезу сего выдавництва писавъ Драгомановъ р. 1894. ось-що: „Робота по „Историчнымъ пѣснямъ малорусского народа“ була досеть складна. Зъ-першу, ще въ 1863—1870. рокахъ я и Антоновичъ подѣлились збѣрками печатными и рукописными. На-рештѣ зложили „index“ всеи црацѣ. Потѣмъ, коли въ кѣнци 1870. р. я вѣхавъ за границу, а збѣрку нашу треба було переписувати, то на мое мѣсце ставъ Русовъ, подѣ доглядомъ котрого пѣснь переписувались пильно, — але такъ, що нашъ „index“ („ноты“, якъ мы зъ Антоновичемъ звали) бувъ згублений, такъ, що потѣмъ, вернувшись, я часто не находивъ тыхъ нумерѣвъ, котри памятавъ, и мусивъ знову розшукувати ихъ по первымъ збѣркамъ. Тымъ часомъ Житецькій надумавъ додати до „Историчныхъ пѣсень“ граматикку и словникъ, — и для того почавъ выбирати зъ тетрадѣвъ пѣсень матерiаль... А тутъ же Чубиньскій порадивъ методу видання варянтѣвъ зъ цифрами („альгебра“ и „нудна робота“, якъ казавъ Русовъ): За се взяли тежъ импровизованi дослѣдачѣ, найбільше жѣнки кѣлькохъ приятельѣвъ, — и повели роботу, по чьмусь розказу, якъ-разъ напроти закону, котрый выдано зъ порѣвнаня на пр. рѣжныхъ редакцiй скаandinavськои Едды и т. и., — то-бѣ-то взяли за старѣщий и осибвий — варянты довшi. Опрѣчь того нарѣбили помилокъ и зъ нумерами, — бо ся алгебра тодѣ-бѣ тѣлько могла выйти зносною, коли-бѣ еѣ робили ангелы. Черезъ пошаву до довшихъ варянтѣвъ вышло таке на пр., що въ першi нумеры попались варянты Гатцука и Мартинова, фальшованi, зъ додатками свѣвольными. Вернувшись у Ки-

твѣ, я дуже налякавъ ся сен альгебры, — старавсь направити найббльній скандалы, — але всю альгебру выкинути менѣ не дали, бо, казали, вѣ варянты печатати дуже дорого, та й жалко було-бъ кидати въ огонь працю альгебраистовѣ. Я мавъ слаббеть згодитись... Замятки до „Историчныхъ пѣсень“ робились такъ: Антоновичъ мусивъ выбирати для нихъ матеріяль изъ краввои исторіѣ, я зъ европейскои (найббльше турецькои!), и робити порбвнания зъ пѣснями чужихъ народовѣ. Мы сходились и обсуджували вкупѣ замятки, при чому писавъ текстъ ихъ я по бббльшой части въ присутности Антоновича и при постбйной его радѣ, а де треба було, то й подѣ диктовку его. Передне слово написано було мною по радѣ зъ Антоновичемъ“.¹⁾

Зббрникъ Антоновича й Драгоманова звернувъ на себе увагу тямущихъ критиковѣ не тблько въ краю, але й за границею. Рецензій першого тому „Историчныхъ пѣсень малорусского народу“ писали мѣжъ иншими; Иванъ Новицкій („Кіевлянинъ“. 1874. № 100), Олександръ Веселовскій („С.-Петербургскія Вѣдомости“. 1874; октябрь), Микола Костомаровъ („Вѣстникъ Европы“. 1874; декабрь), Орестъ Миллеръ у статьи „Малорусекія народныя думы и кобзарь Остапъ Вересаѣ“ въ журналі „Старая и Новая Россія“. 1875. № 3. — Альф. Рамбо (Rimbaud) въ „Revue des deux mondes“ (1875. 15. Juin) и з. „L'Ukraine et ses chansons historiques“ и т. д. — Опроче рецензія сего тому явила ся въ „Правдѣ“ (Львбвѣ. 1875. № 1—3)²⁾ и въ

¹⁾ Письмо Драгоманова до О. Огоновского зъ д. 8 (20) квѣтви р. 1894.

²⁾ В. Навроцкій называе зббрникъ Антоновича й Драгоманова „вельми цѣннымъ дѣломъ“. („Правда“, 1875; стор. 22). Критикъ подае поглядъ такожъ на тї народній пѣснѣ, котрї въ рукописи зберегались въ его зббрнику.

„Друзь“ (Львѣвъ, 1875. № 10),¹⁾ а Кулѣшь подавъ деякі поправки тексту й свои замѣтки въ творѣ „Исторія возсоединенія Руси“.²⁾ Годить ся ще спомнути, що, по словамъ Яича, першій томъ сеи збѣрки є „der Anfang einer musterhaften, kritisch-historisch beleuchteten Ausgabe“.³⁾ Вѣдтакъ Яковъ Головацкій писавъ Антоновичеви (11. падолиста р. 1876), що отъ-ся книжка для него вельми интересна, та що се виданє можна назвати першою пробою справжнього наукового анализа народныхъ пѣсень. Тѣлько-жь Головацкому не вѣподобало ся се, що въ историчныхъ пѣсняхъ, записаныхъ у Галичинѣ, выдавцѣ не вѣзначували вѣрно дїялектичныхъ примѣтъ мовы.⁴⁾

Въ кбци запримѣчаємо, що й Пыпинъ похваливъ сю публикацію историчныхъ пѣсень украинськихъ. Вѣнъ заявивъ, що се справдѣ наукова праця про украинскій епосъ, котра стала выхднымъ пунктомъ для дальшихъ дослѣдѣвъ.⁵⁾

* * *

Въ 1876. р. юго-западный вѣддѣль географичного товариства выдавъ у Киѣвѣ важный этнографичный збѣр-

¹⁾ Коротку критику сего збѣрника написавъ у „Друзь“ Гнать Оляшкевичъ. Вѣнъ доторкаувъ ся лише лексикальной стороны издавництва й заявивъ, що „издатели не выдали своихъ пѣсень такъ, якъ народъ ихъ спѣває“ (стор. 242).

²⁾ „Исторія повсоединенія Руси“. С.-Пб. 1874; томъ I. и II.

³⁾ „Archiv für slavische Philologie“. I. Band. Berlin, 1875; Seite 563. — Онбелъ Яичъ назвавъ ту збѣрку „das mit möglichster Sorgfalt gesammelte und geordnete Material in der Sammlung historischer Volkslieder von Antonowicz und Dragomanow“; („Archiv f. slav. Phil.“, II. Band, S. 297).

⁴⁾ „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пырина, напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы“ въ 1885. и 1886. годы“. Вильна, 1888; стор. 31—35.

⁵⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III; стор. 367.

никъ Драгоманова п. з. „Малорусскія народныя преданія и разказы“ (XXV + 434 сторбиъ).

Въ передньому словѣ до сего збѣрника¹⁾ пише Драгомановъ, що найбільше матеріаловъ вѣнъ одержавъ вѣдъ И. Манжуры, Я. Новицкого, Н. Мурашки, В. Менчица и вѣдъ Ст. Руданьского.²⁾ Опроче деякі народні казки доставили ему такожъ И. Рудченко, А. Лоначевскій и Гр. Купчанко, мѣжъ-тымъ коли Анатоль Кралицкій передавъ ему одну казку, записану въ угорскѣй Руси. Вѣдтакъ Драгомановъ користувавъ ся такожъ друковаными збѣрниками, найпаче-жь казками, що ихъ збравъ Игнатій зъ Никловичъ (Львѣвъ, 1861.)³⁾

Далѣ каже Драгомановъ, що явилась konieczнѣсть, выдавати творы народнои словесности въ системѣ такой, яка давала-бъ спроможнѣсть, бѣльше ясно видѣти образъ житя народногo, минувшогo и теперѣшнѣгo. въ памятникахъ народногo слова. Вже-жь вѣнъ и Антоновичъ зладили програму для видавництва народныхъ пѣсень, котрымъ ставъ орудувати юго-западнѣй вѣддѣль географичногo товариства. И по тѣй програмѣ, зъ деякими змѣнами, выдано вже пѣснѣь буковиньскогo народу заходами А. Лоначевскогo въ II. томѣ Записокъ того вѣддѣлу. Вѣдтакъ збѣрку народныхъ казокъ розложивъ Драгомановъ на вѣддѣлы ось-якѣ: I. Казки про зъявища природы и про вынаходы (стор. 1—19). II. Примѣты и повѣря (20—23).⁴⁾

¹⁾ Се передне слово написавъ Драгомановъ по-росейски.

²⁾ Збѣрку Степана Руданьскогo передавъ Драгоманову профессоръ Котлиренскій изъ матеріаловъ колишньої редакціѣ журнала „Основа“.

³⁾ Отъ-сѣй казки, по думцѣ Драгоманова, особливо важнѣй за дѣль того, що навизують украинскѣй переказы до заходно-славянскихъ и румынскихъ.

⁴⁾ Примѣты и повѣря збравъ по-найбѣльше Манжура въ Харьковской и Катеринославской губерніи.

III. Знахорство, молитвы, замовы й пародіѣ ихъ (24—40).
 IV. Вѣрованя й казки про чортѣвъ (42—61). V. Казки про мертвякѣвъ (62—67). VI. Вѣрованя й казки про людей зъ чудесною силою (68—77). VII. Про скарбы (78—88). VIII. Казки про церковнѣ особы й зъявища (89—167). IX. Про побуть сѣмейный и суспбльный (170—198). X. Переказы про особы й дѣѣ политичный або историчный (199—218). XI. Переказы про мѣсцевости (221—245). XII. Былины або бувальщина (248—254). XIII. Казки фантастичный, играшки словѣ и дотепы, приказки (255—381).

Опѣсля слѣдуе систематичный показчикъ до „приказокъ“ (стор. 381—383), а водтакъ додано ще 36 казокъ, переданыхъ Драгоманову въ часѣ друкованя книжки (383—434).¹⁾ Всѣхъ казокъ, примѣтъ, приказокъ, та иншихъ зразковѣ народного переказу надруковано звышь 500.

Подѣливши свѣй матеріаль у группы, Драгомановъ сказавъ ще ось-що про своє выдане: „Нагромадженыи матеріаль позволивъ намъ подати до-воль повну характеристику украиньскихъ вѣрованъ и водносинѣ до житя религійного. Але-жь и тутъ значна частина матеріалу не є свѣйска, бо ось зустрѣчаемо такы казки й образы, котры взято зъ апокрифѣвъ, прольоѣвъ, изъ збѣринокѣвъ „Gesta Romanorum“²⁾ и „Legenda aurea“³⁾ та й иншихъ

¹⁾ Последня казка про сотвореня свѣта, про Бога й чорта надрукована въ мѣзѣ болгарской (стор. 429—434). После воддѣлѣвъ III, VIII, X, и XI, надруковано ще додатки.

²⁾ „Gesta Romanorum“ — се є збѣринокѣ середньовѣчныхъ анекдотѣ, казокъ и легендѣ въ мѣзѣ латинской. Засновкомъ сего збѣринокѣ суть оповѣданя въ римской исторіѣ и вытяги въ творѣвѣ римскихъ письменниковѣвъ: — водтакъ читасмо тамъ такожъ повѣстки моральныи й религійно-мистичныи.

³⁾ „Legenda aurea“ — се суть легенды про житя пресв. Богородицѣ и христіаньскихъ мучениковѣвъ. Збѣринокѣ сей владивъ у XIII. вѣцѣ архієпископъ Jacobus de Voragine.

пам'яток, що мають прикмети середньовічного, пов'язаного з церковним мудрованням, і засновують ся то на християнськості, то на жидівськості, то на могометанськості св'ятості, — зустрічаємо також гумористичні казки про поповів, попадь, дячків і т. и. — се-б'є-то казки, котрі при всему свому локальному кольориті являють ся переробкою західно-європейських *fabliaux*¹⁾ і новель. Справді, ми радо прийняли в нашу збірку подекуди й дивну подробицю, бо ми бажали до матеріалу устної словесності української приложити методу європейського порівнюючого досл'яду, — бо тільки тымъ способомъ буде можна відділити чужий елементъ відъ свого місцевого, національного. Але-жъ і самъ про себе той матеріалъ є недостаточний для характеристики відносинъ нашого народу до предметівъ природи й культу, і відтакъ показує відъ теперішню просвіту народної маси" (стор. XXIII—XXIV).²⁾

¹⁾ *Fabliaux* — се коротенькі стихотвори змісту набожного, любовного, або й історичного. Вони стали появляти ся в XIII в'ї в пов'язаній Франції. Крім елементівъ св'їтської літератури зустрічаємо в нихъ такожъ вказки зъ Письма святого, зъ творівъ римськихъ писателівъ Овідія, Апулея, Петронія і такожъ ізъ переказівъ орієнтальнихъ.

²⁾ Далі зам'ячає Драгомановъ, що географічне розложення деякихъ матеріалівъ відповідає тымъ сектарськимъ впливамъ, які в останніхъ рокахъ такъ сильно зворушують українські маси. І такъ на лівобережній Україні (в Харківщині й Катеринославщині) записано ті перекази й в'їруваня (н. пр. про чай, тютюнъ), котрі суть дуже близькі поняттямъ великоруськихъ роскольниківъ, — тамъ бо ті роскольники (шалоупи) мають впливъ на людъ українській. Навпаки-жъ, правобережні казки являють ся пронизані духомъ скептицизму й гуморомъ, що нимъ нагадують ся *facetiae*, *fabliaux* і новель західно-європейського, передреформаційного періоду. Вже-жъ бо на правімъ березі Дніпра ширить ся середъ українського люду „штуца", — рухъ західно-європейській.

Тутъ годить ся подати новий поглядъ Драгоманова на народну словесность. Осъ и его слова, высказані въ письмѣ до Ом. Огоновского д. 8 (20) квѣтня р. 1894: „Зъ поводу моихъ поровняючихъ студій, щобъ уменшити непорозумѣння, котрі були вже и въ критикѣ, мушу сказати въ загаль такє: Я дѣлю нашу народню словесность на 1. національну и 2. интернаціональну або бродячу (*wandernde Geschichten*). Майже всѣ пѣснѣ нашѣ вважаю за національнѣ — окрѣмъ невеличкого числа (20—30 темъ) баллядъ про пригоди незвычайнѣ (кровозмѣшка, отрута невѣстки, сына, дочки, убивство жѣнки або полюбовницѣ и т. д)... Сихъ баллядъ треба зовсѣмъ не брати за матеріяль для характеристики життя народу, бо вони сѣвають ся едино за-для свого мельодрамагизму. — Больша частина прозы въ нашѣй словесности народнѣй належить до исторій интернаціональнѣхъ. Джерело ихъ я не вывожу непременно зъ Индіѣ, якъ Бенфей,¹⁾ — але думаю, що воно майже завше лежить въ литературахъ старѣхъ культурнѣхъ народѣхъ: Египтянѣхъ, Халдеѣхъ, Иранцѣхъ, Индіѣцѣхъ, Китайцѣхъ, Жидѣхъ, Грекѣхъ, — менша частина скомпонована була въ середнѣй вѣкѣ талмудистами, Христіянами, Магометанцями. Сѣ темы черезъ життя святѣхъ, апокрифы всякого сорту, а такожь устною дорогою зайшли до нашего народу то черезъ захѣдну, то черезъ схѣдну границу, то одъ моря. Порвняючѣй дослѣдъ мусить дѣйти до первого джерела всякой темы, прослѣдити ви дороги, показати, якъ вона

¹⁾ Теодоръ Бенфей (1809—1881) — славный оріенталистъ и филологъ. Мѣжъ иншими творами выдавъ вопъ р. 1859. въ Липску „Панчатантра“, се-бѣ то пять книжокъ индіѣскихъ приказокъ, байокъ и оповѣданъ — въ двоухъ томахъ. Въ першомъ томѣ читасмо розвѣдку Бенфея про жерела и розширеня индіѣскихъ приказокъ, байокъ, — а въ другомъ томѣ надруковано перекладъ и полсення „Панчатантры“.

перемѣнялась по дорозѣ, и на-решть показати національній одмѣны вариантѣвъ. Для того всего дослѣдъ мусить звернути увагу не лишень на боки, згѣднї въ вариантахъ, але й на ихъ одмѣны, и доходючи до первого джерела, мусить звертати увагу на одповѣднѣсть ознаковъ его до географичныхъ и историчныхъ обставинъ певной краини, и тодѣ лишень фиксиувати первообразъ въ звѣсну краину и добу, коли та одповѣднѣсть очевидна. Такій методъ я зву порѣвняючо-историчнымъ и думаю, що лишень пѣсля подрѣбного дослѣду такимъ методомъ словесности народной вона може стати непохибнымъ матеріаломъ для характеристики національностейъ“.

Про сю етнографичну збрку озвавъ ся добрымъ словомъ Микола Костомаровъ, написавши про неѣ въ „Русскій Старинѣ“ мѣжь иншимъ ось-такѣ: „Поставлене на заголовку нмя може бути порукою, що нова етнографична праця є вдатна, бо вже-жъ Драгомановъ доволѣ зъєднавѣ собѣ симпатію мыслячої и читаючої публики не тѣлько своими вченими статьями, надруковаными въ „Вѣстнику Европы“, але й дуже гарнымъ выданемъ „историчныхъ пѣсенъ малоруского народу“, яке вѣнѣ зладивъ вкупѣ зъ Антоновичемъ. — Праця редактора, якъ вѣнѣ самъ заявивъ, вызначувалась майже тѣлько выборомъ и систематизацією того матеріалу. Нѣ противъ выбору, нѣ противъ систематизаціѣ не можемо сказати нѣчого. — Але, оцѣнюючи сей збрникъ о-стѣлько, о-скѣлько матеріалъ его може вважати ся жереломъ историчнымъ для тыхъ, що займають ся исторією южно-русского краю, мы замѣтно, що для нихъ було-бъ потрѣбнымъ такѣ выдане, де бы матеріалъ бувъ уложеный въ поглядомъ на историчнї змѣны въ доли народу. Такимъ историкамъ часто бувають важнї не цѣлї оповѣданя, але очерты, схопленї зъ оповѣданя, що вѣдносять ся до сего, або до

того періоду народної історії. А вже-ж хисть народних творів є ось-така. М'яж ними не багато знайдемо таких, котри можна-бъ въ суц'льнѣмъ ихъ складѣ віднести до данихъ епохъ минувшихъ в'іківъ; найбільша частина народнихъ творівъ проявляє признаки минувшини въ уверствованяхъ: побочъ несумнівнихъ очертѣвъ поганського св'іта находить ся очертѣ близькихъ намъ часѣвъ и побуту очевидячки намъ зв'істного. Иногда тѣ очерты такъ переплутані м'яжъ собою, що мимо волѣ пытаємо ся: чи се останокъ старовини, чи може очертѣ нового побуту? Вже-жъ не все, що входить въ обсягъ народнихъ творівъ словеснихъ и народнихъ обычайѣвъ, є первістною проявою народного життя, — чи-мало дечого запозычено въ иншихъ народѣвъ... Тому-то й самъ Драгомановъ каже въ переднѣмъ словѣ до свого збраника, що въ ньому значна часть матеріялу не є свѣйска, бо ось зустр'ячаємо такі казки и образы, котри взято зъ апокрифѣвъ, прологѣвъ, изъ збраникѣвъ „Gesta Romanorum“ и „Legenda aurea“ и т. д. — Матеріялы, на громаджені Драгомановимъ, выдані безъ поясненѣ, котри чвтачамъ відпов'дн-бъ на питання: котри переказы и казки суть творомъ малорусского народу? — що, відки и въ якій формѣ ввѣшло въ народні творы запозыченемъ зъ чужини? якій очертѣ въ свѣтѣ або въ тѣмъ народнѣмъ творѣ відносити ся до сего або до того періоду народної історії? ¹⁾

Критичну розв'дку про етнографичну стѣйність сего збраника написавъ м'яжъ иншими такожъ Французъ Альфредъ Рамбо (Rimbaud) въ статті „La Petite Russie.

¹⁾ „Русская Старина“, С.-Пб, 1877; томъ XIX; стор. 113—115.

Traditions, récits, oeuvres d' arts populaires". („Revue politique et littéraire", 1876; N° 26).¹⁾

* * *

Драгомановъ выдавъ вѣдтакъ „Новій украинскій пѣснѣ про громадскій справы" [1764—1880]. (Женева, 1881; 8°, 132 сторѣнь). Передъ своєю розвѣдкою про сї пѣснѣ поклавъ вѣнъ ось-яке motto изъ творѣвъ славного російского критика Бѣлинского: „Малороссія — страна поэтическая и оригинальная въ высшей степени.... Тутъ въ жизни простаго народа имѣють мѣсто всѣ чувства, которыми висока натура человѣческая". Вѣдтакъ Драгомановъ подав загальный поглядъ на сї пѣснѣ,²⁾ кажучи мѣжъ иншимъ ось-що: „Пѣснѣ украинскіхъ мужикѣвъ показують намъ, що украинська порода одмѣнна одъ польськой и московськой. Коли порѣвняти пѣснѣ украинскій зъ московськими и польськими, то не знайдемо бблшь пятидесяти пѣсень, котрі однакові въ двохъ народѣвъ, — та и зъ тыхъ бблша половина такі, котрі вчені звать „бродячими" (wandernde Geschichten), и котрі знайдете не тѣльки въ Славянь, але и у Французѣвъ, Пѣмцѣвъ и другихъ, зовсѣмъ чужихъ народѣвъ (стор. 7). — Коли поглянути на пѣснѣ украинскій, записані въ рѣзныхъ краяхъ, одъ Мукачевськой и Пряшевськой въ Угорщинѣ до Украины Задонськой и Кубанськой, то побачимо, що найбблша частина тыхъ пѣсень, — а власне пѣснѣ, котрі показують погляды Украинцѣвъ на природу и вѣру

¹⁾ Рабо оцѣнявъ тутъ критично не тѣлько збѣрникъ Драгоманова, але и „Украинскій орнаментъ" Ольги Коссачевой. Поглядъ сего вченого Француза на збѣрникъ Драгоманова подала редакція литературного письма „Другъ" въ мовѣ руско-украинськой. (Львѣвъ, 1877; стор. 82—83; 109—110).

²⁾ Всякія статьи и примѣтки въ сѣй етнографичной збѣрцѣ написавъ Драгомановъ по-украинськи.

(веснянки, купальні, колядки й др.), піснї, котрї малюють життя домого, родинне (любонї, весїльнї й др.), и господарське (косарськї, жнївнї, чумацькї, бурлацькї), однаковїснїкї на всїй Украинї. — Меншї подбнї вь рбзнихъ частинахъ Украини пїснї, котрї малюють життя громадське, а надто державне (пїснї политичнї). Зь такихъ пїсень кожда частина Украини має деякї свои, котрыхъ не здыбавшї вь другихъ: такъ по горамъ Карпатськимъ спївають пїснї про опришкбв, котрї пбвтора ста рокбв назадъ розбивали людей, а найббльше багатыхъ; на правбмъ боцї Днїпра — про гайдамакб, котрї ще сто двадцять рокбв назадъ рбзали тамъ жидбвськихъ багатырїв и польськихъ панбв и чиновникбв, — на лївбмъ боцї й у степахъ кобзарї спївають думы, або псалмы про турецьку й польську неволю й про вбйну зь нею козакбв“ (стор. 8—9).

„Тбльки-ж и мїж пїснями про життя громадське й навїть державне єсть такї, котрї знають по всїй Украинї; такї на пр. тї колядки, котрї малюють старе вояцько-товариське й княжесько-боярьське життя, котре було вь IX—XIII столїттяхъ однакове на всїй Украинї. — Потбмъ дуже подбнї по всїй Украинї пїснї, котрї розказують про татарську й турецьку неволю й про те, якъ Украинцї боролись проти неї, — а такожъ про такї особи, котрї прославились тымъ, що вели передъ вь поветанняхъ проти неволї турецької й польської. — Це показує, що напроти всякихъ подїлбв украинськихъ людей мїж рбзными державами, — українська порода (національнїсть) держить ся якъ тїло єдине, дуже однакове вь усїхъ своихъ частинахъ, зь однакими звичаями, однакими споминами, любовю й ненавїстю. Така порода могла-бъ збратись вь одну державу й це певно-бъ було добро... Та тблько сталося такъ, що Украинцї зь-давня

не могли скластись въ одну державу, бо вони опинились середь чотырьохъ суєвднихъ державъ и не могли вправитись зъ-разу зъ ними усѣма. Найблизче до того, щобъ уся Украина була одною державою, було въ часы Богдана Хмѣльницького, коли, за приводомъ козаквѣ, мужики українскій піднялись скрѣзь одѣ Полтавщины до Надвѣрної підъ Карпатами. Та тѣльки й та козацька держава, котру всю, навѣть зъ Бѣлою Руссюю, хотѣли козаки поєднати зъ Московою, не вдержалась, и скоро їѣ подѣлили промѣжъ себе Польша, Москва и Турчина. Передь тымъ подѣломъ и пѣсля його была велика война та руина, котра выбила навѣть и зъ памяти українського мужицтва думку про ту державу. Теперъ, коли навѣть кобзарѣ спѣвають псалмы про Хмѣльницину и про те, проти чого тодѣ повставали козаки и чого добивались вони, то не споминають зовсѣмъ про козацьку державу, навѣть мало говорять и про вѣру, зъ-за котрой багато крови пролито було мѣжъ Украинцями и Поляками, а розказують найббльше про те, якъ то Ляхи, то-бъ-то польське державне начальство и споляченї паны, на Украинѣ прятѣсняли козаквѣ тымъ, що „козацькї шляхи и рѣчки жидамъ заарендували“, що „Ляхи-жовнѣры по козацькихъ хатахъ стаціями стали“ и т. и. А въ пѣсняхъ простыхъ, котрї вмѣе спѣвати всякїй, а не самї кобзарѣ, — якъ псалмы, — зовсѣмъ не згадується Хмѣльницькїй, а споминають ся Перебѣйнѣсѣ, начальникъ крестьянскихъ повстанськихъ загонвѣ, та Нечай, котрїй не хотѣвъ знати державныхъ замѣрвѣ Хмѣльницького, та за те стоявъ за волю всѣхъ простыхъ людей одѣ панвѣ“ (стор. 9—10). —

„До державы московской украинскїй мужики не мають такої гострой ненависти, якъ до польской. Причина тутъ, певно, вѣра, а такожъ и те, що держава мо-

сковська часомъ, а надто зъ-першу, мусила боротись вкупъ зъ українськими козаками проти спільныхъ ворогбвъ, — и навѣть тягнути руку за простѣщихъ людей проти панства козацького (въ XVII. ст.), а потѣмъ, коли правый берегъ Днѣпра въ-конецъ перейшовъ подъ царѣвъ московськихъ, то й проти панства польського. Тѣльки-жъ нема въ українськихъ пѣсняхъ и прихильности до московскои державы, бо зъ-разу-жъ та держава показала себе добре Українцямъ“ (стор. 12—13). —

„Дуже помиляють ся тѣ люде, котрѣ не бачучи въ остатій часы на Украинѣ такихъ повстанъ, якѣ роблять на пр. Поляки, для того, щобъ выбитись зъ-подъ чужихъ державъ та заложити знову свою, — и не бачучи середъ українськихъ мужикбвъ ясної думки про потребу своєї державы, — виводять, що Украинцѣ й не така особна порода, якъ Поляки, й не хотять мати своєї волѣ одъ чужинцѣвъ. Нѣ, — Украинцѣ таки особна порода й навѣть сами це добре знають, — та тѣлько не мають думки про свою державу. Це не буде дивне, коли згадаємо, що про свою державу думають майже въ усякій породѣ найббльшь найпнѣмнѣйшій й найбагатшій люде, — котрымъ дбстається до рукъ урядъ въ ихъ сторонѣ, якъ вони выжонуть чужинцѣвъ, — а мужики майже скрбъ до такихъ справъ байдужѣйшій: имъ и чужій урядъ ббльшь допѣвка не такъ, якъ чужій, а такъ якъ начальство, панство та багатырство въ загаль, котре зоставъся звычайно й въ своєпороднихъ державахъ... Тѣльки-жъ помиляються такожъ и тѣ люде, котрѣ бачучи, що Украинцѣ таки особна порода й що вони не люблять чужихъ державъ, здумають пбдбивати Украинцѣвъ тѣлько до того, щобъ вони одривались заразы одъ чужихъ державъ, та закладали свою, такъ якъ це недавно зробили наприкладъ Италианцѣ й за ними хотѣли зробити Поляки. Укра-

инські мужики можуть охоче слухати розмову не такъ про свою окрему державу, якъ про громадську волю, про ті лиха, котрі вони терплять и котрі терпѣли-бъ и одъ своєї держави, якъ бы вона була вдержалась двѣ-стѣ рокѣвъ назадъ и була-бъ така, якъ и всѣ теперѣшній держави... Инакше кажучи, українські мужики можуть слухати тѣлько про таку свою волю на Украинѣ и про таку спѣлку всѣхъ єї частинь, при котрій будуть змѣнені всѣ теперѣшній державні и громадскі порядки, такъ якъ того бажають громадвци, або соціалісти въ найписменивѣишихъ сторонахъ въ Европѣ и въ Америцѣ“ (стор. 13—14).

Пѣсень у сему збѣрнику в околѣ 70. Можна-жъ подѣлити ихъ на категоріѣ ось-які: 1. Пѣснѣ про зруйнованє запорожскої Сѣчи (стор. 18—20); 2. про московскі порядки на Украинѣ пѣсля зруйнованя Сѣчи (20—24); 3. про крѣпацтво въ Россіи (25—36); 4. про панщину въ (австрійскій) цѣсарщинѣ (53—57); 5. про повстанє на Угорщинѣ (61—64); 6. про рекрутчину и вояцку службу (84—104); 7. про тяжкій побутъ єуспѣльный (105—113; 117—119).

Всякій пѣснѣ пояснивъ Драгомановъ годящими замѣтками, а побѣчь одвѣтнихъ пояснень етнографичного матеріялу поклавъ вѣнѣ ще историчніи статейки, що являють ся пристѣбными до попереднихъ примѣтокъ, або вводять читача до дальшої категоріѣ пѣсень. Ось и они: 1. про крѣпацтво въ Россіи (стор. 36—48); 2. про єуспѣльно-политичный рухъ въ цѣсарщинѣ (49—53); 3. про повстанє на Угорщинѣ (58—60); 4. про скасованє крѣпацтва (66—69); 5. про польске повстанє (69—71); 6. про рекрутчину и вояцку службу (81—84); 7. про штунду (113—117).

У свою книжку приймивъ Драгомановъ деякі матеріялы изъ етнографичныхъ збраникъ Головацкого, Кульша, Купчанка, Лысенка, Максимовича, Метлинського, Чубинського и и. Але-жь найбільше матеріялу подали ему деякі Украинці й Галичане, якъ: П. Бѣдинський, К. Боройдакевичева, М. Бучинський, В. Левицкій, И. Манжура, В. Навроцкій, Я. Новицкій, Т. Реваковичъ, И. Франко, М. Царь, А. Шевченко и д. и.

Тутъ годить ся ще запримѣтити, що Драгомановъ, выдаючи „Нові українські пѣснѣ про громадскій справы“, користувавъ ся народними пѣснями тѣлько для иллюстраціѣ своєї розвѣдки про ті справы (р. 1764—1880). Про-те багато пѣсень подавъ вѣнъ лишъ у фрагментахъ, выймаючи зъ тыхъ творбъ народнои словесности такі мѣсця, що ними зображають ся новѣйшій историчній подѣѣ въ побутѣ Украины. Але-жь Драгомановъ надрукувавъ тутъ такожъ чи-мало пѣсень суцѣльныхъ, изъ-за чого сю книжку его можна все вважати збраникомъ пѣсень народныхъ, котрі складали українскій мужики за остатню сотню, або сто-двайцять рокѣвъ зъ того часу, якъ на Украинѣ запаували нові порядки.

Після зводу „новихъ українськихъ пѣсень про громадскій справы“ читаемо ще дещо про українське мужицтво й про его вѣднесеннѣ до мужицтва російского й польского. Навпередъ каже Драгомановъ, що ті нові українскій пѣснѣ про громадскій справы майже всѣ зложені неписьменными мужиками (стор. 119). Далѣ-жь пише вѣнъ ось-що: „Пѣснѣ, котрі мы переглянули, найлѣпше запевняють, що українскій народъ ще живый; — живый вѣнъ и 1) якъ суцѣльна порода, и 2) якъ велика куша людей, котрі можуть зрозумѣти своє життя й прибрати для своєї думки живо й дуже слово!... Рѣжниця думокъ людей зъ новою европею осѣткою й українськихъ

мужикѣвъ лежить бѣльшь въ широтѣ, въ скѣлькости, нѣжь въ самѣй сути, въ яковости думокъ. А при такѣй тѣльки рѣживци людямъ легко погодитись промѣжь себе“ (стор. 120—121).

„Тѣльки-жь на лихо, майже все освѣченѣ люде на Украинѣ перестали бути Украинцями, дякуючи чужимъ державамъ и школамъ, а стали Поляками, Венгерцями, Москалями, Волохами и т. н. Бѣльша частина ихъ престо гордуе Украинцями, — и навѣтъ найбѣльши зъ нихъ не думаютъ про Украинцѣвъ, не вмѣютъ подступити до нихъ; — навѣтъ тѣ, котрѣ бажають подняти й украинскѣй народъ проти теперешнихъ недоладныхъ порядкѣвъ, то пѣднимають той народъ не для самого його, а для Польщѣ, для Россѣй, для Угорщины, для Волощины, Австрѣй и т. д.... Инакше-бъ було, коли-бъ освѣченѣ люде на Украинѣ признали себе Украинцями, не оддѣляли себе одъ народу, середъ котрого вони живутъ, — то-бъ-то робили такъ, якъ це робить ся у Французѣвъ, Нѣмцѣвъ, Италѣянцѣвъ и по самыхъ шире-польскыхъ и шире-московскыхъ, волошскыхъ, венгерскыхъ земляхъ, — та думали бѣ, говорили й писали найбѣльшь по-украинскѣму, робили-бъ першь усього для Украины, пѣднимали-бъ украинскѣй народъ першь усього для нього самого й для його Украины“....

„Одмѣны, котрѣ мы показуемо мѣжь украинскими мужиками зъ одного боку й польскими й московскими зъ другого, выходять, по нашѣй думцѣ, не зъ природы ихъ (хочъ теплѣща й краснѣща земля украинска мусить тежь мати свою силу), а найбѣльше зъ давньои долѣ людеи въ усѣхъ цихъ трѣохъ крапкахъ: въ Польци панство вепѣло поневолити въ-кбонецъ мужикѣвъ-селянъ вже въ XIV. ст., а въ Украинѣ тѣльки въ XVIII. ст.; въ Московщинѣ крѣпацтво вже склалось въ XVI. ст., а царска

та чиновницька сила вже въ XV. ст.; — въ Украинѣ-жь царство запанувало тежь тѣлько въ XVIII. ст.; окрѣмъ того Украина зѣ-давня — а найбѣльшь зѣ XVI. ст. до XVIII. ст. — була одчинена для вольного входу заграничнои освѣты й мала свои, вѣльній громадськѣй школы, — тодѣ якъ Московщина, пѣсля того, якъ царѣ затерли вѣ вѣльній города, а надто Новгородъ та Псковъ, зоставалась до XVIII. же столѣття зовсѣмъ безъ школъ, а потѣмъ мала тѣльки такѣ, якѣ заводило й терпѣло царсько начальство“.

„Таки причини мусили виробити те, що въ украинського мужицтва стало бѣльше вѣльныхъ думокъ и звичавъ, нѣжь въ польського селянства, а ще бѣльше, нѣжь въ московського мужицтва. Отъ, черезъ що тѣ зѣ письменныхъ людей на Украинѣ, котрѣ зрѣкають ся украинськои породы й мовы для польськои й московськои, а надто коли вони прихильники вѣльнѣщихъ и правдивѣщихъ порядкѣвъ, — роблять не тѣлько велику кривду украинськимъ мужикамъ, а й велику шкоду зресту самыхъ тыхъ порядкѣвъ на всьому свѣтѣ й навѣтъ чинять нерозсудливо для самыхъ себе“ (стор. 121—124).

Въ кѣнци сего збѣрника надруковано ще статью п. з. „Про выдання спискѣвъ украинськихъ пѣсенъ про громадськѣй справы въ XVIII. и XIX. ст.“ (стор. 127—132). Тутъ згадує Драгомановъ, що вѣнѣ зѣ Антоновичемъ почавъ въ 1874 р. выдавати въ Россіи украинськѣй пѣснѣ про громадськѣй справы („историческія пѣсни малорусскаго народа“). Оба сѣ вѣсий мужѣ хотѣли выдати повну исторію (дѣвнѣсь) украинського народу въ его власныхъ пѣсняхъ, одначо ихъ бажанє не здѣйстнилося, тому-що Драгомановъ въ початку р. 1876. мусѣвъ выѣхати зѣ Россіи, а скоро за тымъ выишла заборона, печатати украинськѣй книжки въ сьому царствѣ. Такъ отже се выданє стало

на р. 1657., се-бъ-то сй выдавць вспѣли въ 1875. р. надрукувати лише першій зшитокъ другого тому, — „пѣснѣ про вѣйну зъ Поляками до смерти Богдана Хмельницкого“. Пѣселя того появилась въ „Русской Мысли“ р. 1880. статья Костомарова: „Исторія козачества въ памятникахъ южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества“, котра въ другій своей половинѣ, хочъ и не давъ полныхъ списковъ пѣсень, та все-жъ мовъ продовжуе „Историчнй пѣснѣ малорусскаго народу“ до кнѣца XVIII. вѣку, ба й заходить трохи й у XIX. вѣкѣ, — въ пѣснѣ про крѣпацтво й волю.

Тымъ часомъ въ 1879. р. Драгомановъ написавъ невеличку статью для „Славянскаго Альманаха“ на р. 1880. въ Вѣднѣ, — п. з. „Политичнй (громадскй) думки въ новыхъ украинскыхъ пѣсняхъ“, въ котрой вѣнѣ переглянувъ украинскй пѣснѣ про громадскй справы зъ кнѣца XVIII. вѣку.¹⁾ Але-жъ австрійска цензура задержала отъ-сю статью, и вѣдтакъ Драгомановъ приладивъ матеріялы до етнографичнаго збѣрника, щѣ его выдано р. 1881. въ Женевѣ п. з. „Новй украинскй пѣснѣ про громадскй справы“. Такъ отже въ сьому збѣрнику подавъ Драгомановъ короткйй переглядъ громадскаго житя украинскаго народу й думокъ его по пѣснямъ вѣдъ половинѣ XVIII. вѣку ажъ до р. 1880. Далъ пише Драгомановъ ось-що: „Дуже-бъ було жаль, стати на самыхъ тѣлько вытягахъ зъ пѣсень, такъ якъ це стало въ працѣ д. Костомарова й у нашѣй. Безпрѣмѣнно треба закончити выдання полныхъ списковъ украинскыхъ громадскыхъ пѣсень зъ давняго часу й до теперѣшняго. Цю працю зовеѣмъ добре можуть зробити тѣльки тѣ вченй, щѣ живутъ середъ самого народу нашего въ Россіи й Австро-Венгріи й мають до

¹⁾ Першу частину „Славянскаго Альманаха“ надруковано въ Вѣднѣ р. 1879.

праць вѣсь потрібнѣйшѣ засоби, зъ котрыхъ на чужбѣй сторонѣ бракує найпотрѣбнѣйшихъ книгъ. Тѣльки-жѣ мы допевнились, що на пр. вѣ Россіи таке видання неможливе черезъ цензуру неволю. Отъ черезъ що мы зважились одъ себе зробити, що вѣ нашѣй силѣ. Мы беремось выдати по тому-жѣ способу, по якому выданѣй першѣй частинѣ „Историческихъ пѣсень малорусскаго народа“, хочъ тѣ списки, якѣ вѣ насѣ єсть, вѣ доволѣ повному зборѣ зъ печатныхъ и рукописныхъ зборокъ: — пѣснѣй про конецъ козацщины (1709—1775) и пѣснѣй вѣрку крѣпацького и рекрутського зъ пѣснями про волю и про грошове панство, — то-бѣ то вѣсь пѣснѣй про громадськѣй справѣ на Украинѣ XVIII. и XIX. ст., окрѣмъ пѣсень гайдамацькихъ.¹⁾ — Якъ можна бачити и по оцѣй кнѣзцѣ, списки тѣ вѣ насѣ впорядкованѣй, — и мы могли бы почати печатати ихъ, коли-бѣ були на те потрібнѣй засоби“.... „Мы звертаємо теперъ наибѣльшу увагу на пѣснѣй зъ XVIII. и XIX. в., не только черезъ те, що ихъ менше напечатано, нѣжъ пѣсень ранѣйшихъ, якъ и по другимъ причинамъ. Одъ цихъ часѣвъ майже не зосталось такихъ записокъ, якъ козацькѣй лѣтописи (Самовидця, Грабянки, Величка и др.), зъ котрыхъ усе такѣ видно, що думали сами Украинцѣ про справѣ свои землѣ. Одъ часу руины козацтва на правѣмъ боцѣ Днѣпра (1711—1714) и одъ часу невдачъ Мазепѣй и першоѣ руины Сѣчи вѣ 1709. р. письменнѣй людѣ на Украинѣ скоро сполячились и змоковились, а потѣмъ и одвернули думки майже одъ усѣхъ

¹⁾ Вѣ „политическихъ пѣсняхъ украинскаго народа“ выдавѣ Драгомановъ только два першѣй роздѣлы частинѣй першоѣ, се-бѣ-то роздѣлы першѣй: „Запорожацѣ вѣ 1709—1739. рр.“, и роздѣлы другѣй: „Гетьманщина и Слободщина вѣ 1709—1765. рр.“. — Зборникъ Драгоманова „Новѣй украинскѣй пѣснѣй про громадськѣй справѣ“ дає зводѣ пѣсень и увагѣ частинѣй другоѣй того наміреного издавництва.

справъ свои краини й самі тільки мужики ще говорять про ті справи въ своихъ пѣсняхъ, котрі zostались єдиними українськими лѣтописями XVIII—XIX. ст. й майже єдинимъ показомъ того, що українській народъ ще не загинувъ“....

Въ 1883. р. надруковано въ Женевѣ „Политичий пѣснь украинського народу XVIII—XIX. столѣття“ зъ увагами М. Драгоманова. (Частина перша, роздѣль першій; LV + 136 сторниць). Выдавець пише про сю збрку навпередъ ось-що: ¹⁾ „Въ 1874. р. вийшла въ свѣтъ перша книжка „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ примѣчаніями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. То бувъ початокъ видання, въ котрому мусили бути зведені й пояснені український народні (мужицькі) пѣснь, въ котрыхъ видно змѣны громадського життя на Украинѣ одъ найдавнѣйшихъ часовъ ажъ доси. Въ те видання задумано було збрати всѣ подобні пѣснь, які де були доси напечатані, й поповнити ихъ зъ рукописовъ, котрі рѣзні особи зъ російської и австрійської Украины оддали въ руки видавцѣвъ, — поставити всѣ варянти (однѣни) кожнои пѣснь одинъ коло одного, провѣрити ихъ одинъ однимъ, а на-рештѣ зрѣвняти те, що кажуть про який случай, особу, чи порядокъ пѣснь, зъ тымъ, що про те звѣсно зъ другихъ свѣдоцтвъ: лѣтописовъ, грамотъ, актѣвъ и т. д. Такимъ робомъ получилась бы исторія громадського життя на Украинѣ, по пѣсняхъ теперѣшнього єи люду“.

¹⁾ Передне слово й всякі примѣтки въ єй етнографичній збрцѣ написавъ Драгомановъ по-українськи.

Далъ каже Драгомановъ, що вѣнъ и Антоновичъ подѣлили нагромажений матеріалъ на пять частинъ.¹⁾ Изъ сихъ всѣхъ пѣсень они оба успѣли выдати въ Россіи р. 1874. и 1875. першу частину, се-бѣ-то пѣсень добы дружиною и княжон, а другою частини тѣлько перші два роздѣлы, се-бѣ-то пѣсень про вѣнъ зъ Татарами до половины XVI. вѣку, и пѣсень про боротьбу зъ Поляками до половины XVII. в., або до смерти Богдана Хмельницкого въ 1657. р. Водтакъ заявляє Драгомановъ, що въ 1876. р. вѣнъ мусѣвъ выѣхати зъ Россіи, и що подѣливъ зъ Антоновичемъ зведеній до купы спѣльною працею рукописи пѣсень такъ, що Антоновичу збстались пѣсень про Гетьманщину зъ р. 1657. до 1709. и пѣсень добы гайдамацков, — рѣшта-жъ лишилась у Драгоманова. Въ 1876. р. поповились утиски на украинскій выданя въ Россіи, такъ що Драгоманову годѣ було й думати про те, щобъ выдати тамъ его зборку пѣсень, ажъ поки въ Россіи не настала-бѣ повна воля друкованя книжокъ. А вже-жъ выдане украинскихъ книжокъ за границею та ще й на не-славянскѣй земли дѣло справдѣ тяжке, и черезъ те Драгомановъ здержавъ ся зб своимъ выданемъ кѣлька рокѣвъ. Водтакъ свое нове выдане подѣливъ вѣнъ на двѣ частини: I. Конецъ козацтва: 1. Запорозцѣ въ 1709—1739. р. 2. Гетьманщина й Слобдщина въ 1709—1765. р.²⁾ 3. За-

¹⁾ Ся частини вывначено изъ подѣль „Историчныхъ пѣсень малоруского народу“.

²⁾ Драгомановъ выдатъ въ отъ-сѣи етнографичной зборкѣ тѣлько два роздѣлы першой частини, — се-бѣ-то р. 1883. выдатъ вѣнъ роздѣль першій: „Запорозцѣ въ 1709. до 1739. р.“, а въ 1883. р. надрукуванъ вѣнъ роздѣль другій: „Гетьманщина й Слобдщина“. Трѣохъ иншихъ роздѣловъ першой частини, а подтакъ другою частини пѣсень у двохъ роздѣлахъ доси не надруковано. Драгомановъ каже, що книжка его „Новй украинскій пѣсень про громадскій справы“ давъ зводъ пѣсень и упамѣт.

порозць въ 1740—1775. р. 4. Козацтво по руинѣ Новои Сѣчи: Запорозць въ Туреччинѣ (1775—1828) и Чорноморцѣ. 5. Зѣ козакѣвъ въ салдаты. — II. Украина подѣ урядомъ росейськимъ и австроугорськимъ: 1. Держава и воєнна служба. 2. Крепацтво и воля (въ Австрiи въ 1848—1849. р., въ Россiи въ 1861—1863. р.); наймы и здирство. — Прилога: Чужинцѣ на Украинѣ и навколо (Поляки, Москвины, Волохи, Нѣмцѣ, Угры, Жиды, Цигане, Турки и т. д.).

Після сихъ замѣтокъ „одѣ выдавця“ (стор. I—V) слѣдує „переднє слово“ до першої частини политичныхъ пѣсень украинського народу XVIII—XIX. ст., що має заголовокъ „кбонецъ козацтва“. На заголовкомъ листѣ поставлено епіграфомъ отъ-ей слова пѣснѣ р. 1709.:

Ой, летѣла бомба зъ московського поля,

Та посередѣ Сѣчи впала —

Ой, хочѣ пропало славне Запорожжя,

Та не процала слава!

Въ передьому словѣ пише Драгомановъ ось-такє: „Пѣснѣ украинського народу про громадськi справи XVIII. столѣття, хочѣ и явно звязанi зъ пѣснями про такi-жѣ справи въ ранѣшi часи и часто подбнi до нихъ, — та все таки дуже одмѣний одѣ нихъ и по тымъ рѣчамъ, про котрi воєни розказують, и по самбi свобi будовли. Вийшло це якъ черезъ те, що справи, котрыми пеклувавъ ся народъ украинськiй въ XVIII. ст., були не зовсѣмъ такi, якъ тi, що його турбували въ ранѣшi часи: въ IX—XV., и навѣть въ XVI—XVII. ст., (зъ котрыхъ зостались намъ, мабуть, чи не найлѣпшi украинськi пѣснѣ), такъ найбблшь черезъ те, що въ XVIII. ст. зе-

частини другої. („Политичнi пѣснѣ украинського народу“. Частина I., роздѣль 1., стор. IV).

мля українська була зовсімъ въ нишому державному станѣ, нѣжь въ XVI—XVII ст., и ще ббльшь въ нишому, нѣжь ранѣше“ (стор. III).

„Поражка Мазепы, а зъ нимъ и Запорозцѣвъ пбдъ Полтавою (1709) не послужила на користь Украинѣ. Доба, котра почалась пбсля того, була де въ чому ще нещасливѣща для Украины, нѣжь попередня. Украина по правому берегу Днѣпра, одъ котрой ще разъ одступилась Москва, й котрой побережжя навѣтъ вона помогала зпучити (въ 1711—1715. р.), теперь дбсталась зовсімъ въ руки польському панству. Письменство украинське тутъ майже зовсімъ замерло; письменнй люде тутъ майже зовсімъ зполячилися. Запорожжя було тежь спустошено, а Сѣчовики загнанй ажъ на Лиманъ днѣпровый пбдъ протекцію хана Крымського. Гетьманщина скоштувала вже зовсімъ безпосередно господарювання московськихъ урядникбвъ. Письменнй люде на Гетьманщинѣ й Слобдчинѣ почали одходити въ Московщину та й дома по-малу московитнсь и перероблюватнсь въ московськихъ панбвъ, котрй де далъ, все ббльше налягали на чернь посполиту (крестьянъ), а то й козацьку, ажъ поки зовсімъ не була скасована Гетьманщина (1764), Слобдська козащина (1765), Сѣчь Запорожська (1775), а далъ не заведено було по всѣмъ цимъ козацькимъ краинамъ крепачтво, таке, якъ въ Московщинѣ (1783—1793), при чому багато земель козацькихъ зъ людьми урядъ московскій роздавъ усякимъ панамъ. Якъ розбрвалась въ-кбнець въ 1709—1775. р. державна спблнбсть мѣжь частинами Украины, такъ розбилась теперь и спблнбсть мѣжь ними въ пѣсеняхъ (стор. XIII—XIV).¹⁾ Думи новй майже зо-

¹⁾ „Ця спблнбсть потбмъ зновъ знайшлась въ пѣсеняхъ про спблнбче горе паницны й рекрутчины въ XIX ст. въ Россіи й въ Австріи“ (Примѣтка Дригоманова).

всімъ не складали ся въ ті часы. Та й пѣснѣ про нові справы теперъ складали ся часомъ не зовсімъ на-ново, а такъ, що старі пѣснѣ перероблювали ся прикладно до новихъ справъ, або до старихъ пѣсень приточували ся вѣршѣ зъ споминами про нові справы. Можна догадатись, якъ мусили поплутатись и затемнитись такі пѣснѣ въ рѣзнихъ своихъ варянтахъ, а надто не въ тыхъ самихъ краннахъ, въ котрыхъ зложені були спершу такі нові пѣснѣ, або такі нові варянты. — Тільки-жъ всѣтаки й мѣжъ пѣснями цѣли нещасливои доби єсть прехороші пѣснѣ по складу й по думкахъ, — а найголовнѣше: коли збрати ихъ до купы та зъ великимъ числомъ варянтѣвъ, — то й ці пѣснѣ стають дуже вартымъ матеріяломъ для науки про життя й думки українського народу въ XVIII. т. Ці пѣснѣ дуже доповняють, а де въ чому примушують и зовсімъ перемѣнити ті думки, котрі звичайно говорять въ російському письменствѣ про змысль української исторіѣ“ (стор. XIV—XV).

„Звѣсно, що ця исторія розказується звичайно не стільки зъ думкою про самый народъ українскій, скільки зъ думкою про корысть російської державы, або навѣть просто царѣвъ російскихъ. Черезъ те звичайно увесь змысль исторіѣ Украины зъ XVI. до XVIII. ст. зводить ся на те, що ось, мовлявъ, Українцѣ стільки то терпѣли одъ Татаръ, Туркѣвъ и Ляхѣвъ, такъ-то билісь зъ ними, ажъ поки не пристали (або якъ частѣйше кажуть: — вернулись) до природныхъ своихъ царѣвъ, московскихъ, — подъ державою котрыхъ вѣв нужды українського народу були задовольнені; коли-жъ були які недовольні на Украинѣ, то, мовлявъ, то були або нечесні змѣнники, або безпорядні гультай, котрі пудились порядкомъ, якого требувала порядна держава московська, або занашлі, вопевані польськимъ шляхот-

ствомъ, — люде, котри бажали собі водѣ, щобъ гнѣтити простый народъ, котрый бы то не тѣльки не втративъ нѣчого, а ще явно выгравъ зъ того, що зпикли особнѣй козацькый порядоки на Украинѣ та що вона пѣдбѣшла пѣдъ мѣрку, соблѣну зъ усѣма другими краинами московскаго царства. Таку ману про народъ украинскый пущено було ще въ XVIII. ст., тодѣ саме, якъ царѣ московскый въ кѣнець ламали украинскый выборнѣй порядоки (стор. XV). — Историки росейскый впевнились, що народъ украинскый, — котрый, звѣсно, мавъ резоны бути недовольнымъ старшиною, — бувъ уже завше довольный царскими порядками (стор. XVII). — Украинскый-жь историки, мимо своєї волѣ, пѣдперли таке обертання московскихъ вченыхъ зъ исторією Украини. Вони показали багато хибъ украинскої козацької старшины, не жалѣючи такихъ оборонцѣвъ вольности козацької, якъ Иванъ Выговскый, Иванъ Мазепа, Павло Полуботокъ... Такъ вся исторія громадскаго життя на Украинѣ а такожъ погляду украинскаго народу на тѣ державы, пѣдъ котрыми вѣдъ бувъ и в., — польску, московску, — й доси не показана въ правдивому свѣтлѣ (стор. XVIII).

„Мѣжъ ничимъ цѣму причина й то, що доси не були, якъ слѣдъ, збранѣй й поясненѣй украинскый пѣсенѣ XVIII. ст., и що навѣть на тѣ пѣсенѣ цѣго столѣття, котри були вже напечатанѣ, не звернуто було потрібной уваги одъ вченыхъ людей, котрыми заслѣпляли очѣ лише обробленѣй, довнѣй пѣсенѣ та кобзарскѣй псалмы XVI—XVII. ст. про вѣйну Украинцѣвъ зъ „новѣрными“ Турками, зъ Ляхами й Жидами, — пѣсенѣ зъ славными именами Кѣшки, Хмельницкаго й т. п. А пѣсенѣ XVIII. ст., котри передають думки украинскаго народу про свое життя пѣдъ московскимъ урядомъ, зовсѣмъ не мало що й доси, — и коли ихъ зложити до купи, то вони,

хочь и назвать намъ мало „историчныхъ именъ“, та все-таки покажуть досыть повнй картины тодѣшнього життя нашего народу, а такожь те, що вонь думавъ про тѣ порядки, котрй заводила на його земли московська держава“ (стор. XVIII—XIX).

Вбдтакъ надруковано роздѣль I. ч. з. „Запорозцѣ зъ 1709. до 1739. р.“. Въ „уводѣ“ подае Драгомановъ вельми цѣнный поглядъ на историчнй подѣѣ того часу (стор. XXIII—LV). Свою розвѣдку починае вонъ ось-якими словами: „Пѣснѣ, котрй печатають ся далѣ, въ цьому першому роздѣлѣ, тѣсно сцеплюють ся одна зъ одною й усе вкупѣ складають одно цѣле, малюючи долю товариства запорожського одъ 1709. до 1739. р., — руину Старои Сѣчи Москалями; переходъ Запорозцѣвъ до Шведовъ (1709), пробування Сѣчовикѣвъ на Туречинѣ (1709—1710) й пбдъ крымською протекцією, въ Олешкахъ (1711—1733), потѣмъ поворотъ ихъ пбдъ руку царства російського, й першй по-тому походы на послужѣ тому царству (1734—1739). Пѣснѣ цѣ, коли це все цѣлкомъ, то въ великѣй часті варянтѣвъ, котрй поясняють одинъ одного, печатають ся въ першій разъ,¹⁾ и черезъ те проливають нове свѣтло на життя Запорозцѣвъ того часу й на його вагу для всего народу украинського й примушують перемѣнити ббольшу частину думокъ, якй звичайно вживають ся про те въ письменствѣ“ (стор. XXIII).

Етнографичный матеріалъ сего першого роздѣлу въ першѣй частинѣ подѣливъ Драгомановъ на десять нумерѣвъ. Ось и они: 1. Руина Старои Сѣчи й Галаганъ, — одна пѣсня (стор. 1—12). 2. Государськй листы до Украинцѣвъ, Мазепа въ Туречинѣ, — двѣ пѣснѣ (13—19).

¹⁾ „Всього въ цьому роздѣлѣ напечатаныхъ доси варянтѣвъ 18, а новыхъ пѣсень 43“. (Примѣтка Драгоманова на сторони XXIII).

3. Руїна Старої Сьчи, Запорозць за Турчиномъ, — пять пѣсень (20—30). 4. Зрабовані Запорозць и кошовий Гордѣнко, — вѣсьмь пѣсень (31—47). 5. Прелога до нумеру першого и четвертого: Полошъ Запорозцьвѣ. Батько Швачка, — шѣсть пѣсень (48—64). 6. Покликъ Украины до Запорозцьвѣ и прутскій походъ, — одна пѣсня (65—70). 7. Москаль на Запорожжьи и кроль Карль XII., — одна пѣсня (71—74). 8. Олешкѣвскій Запорозць-затяжчики, — дванацять пѣсень (75—92). 9. Поворотъ Запорозцьвѣ до царя восточного. Мих. Голицинъ, — пять пѣсень (92—101). 10. Те-жъ и походъ Запорозцьвѣ на Польшу и Туреччину, — три пѣсць (102—117). — Прилоги: I. Письменный вѣршъ про Запорозцьвѣ того часу (118—128).¹⁾ II. Фальшиві пѣснѣ про Олешкѣвську Сьчъ и Пилина Орлика (129—130). — Добавки: чотыри пѣснѣ здобуті, поки книга печаталась (131—134). — Додаткові уваги (135—136).

Въ редакціи сего збѣрника Драгомановъ не мавъ пѣякихъ помѣчникѣвъ, и про-те не добачаемо тутъ методы выдаванія варіантѣв изъ цифрами („алгебры“), яку бувъ порадивъ Чубинскій при редакціи „Историчныхъ пѣсень малорусского народа“. Такъ отже побѣчь основного тексту всякіи варіанты Драгомановъ надрукувавъ цѣли безъ якихъ-небудь скорочень, черезъ що порѣвнане вѣдмѣнъ зъ головнимъ текстомъ пѣснѣ вельми влекшуе ся.

Въ 1885. р. выдавъ Драгомановъ у Женевѣ другій роздѣль першої частини „Политичныхъ пѣсень украинского народа XVIII—XIX столѣття зъ увагами“ (XII + 226 сторѣвъ). Въ „уводѣ“ читаемо мѣжъ иншими ось-які

¹⁾ Сюди належить вѣрна Теофана Прокоповича и з. „Каюційси Запорожець“ и театральна дѣя „Образъ страстей міра сего“. Въ отьсий дѣя выведено Россію якъ Веллону, Запорожье якъ Марса, а Орлика якъ Буштъ.

замѣтки Драгоманова: „Въ цѣмъ роздѣлѣ мы зводимо пѣснѣ про життя нашего народу въ остатнѣ часу особно-ного вряду въ двоухъ козацько-украинськихъ земляхъ: Гетьманщинѣ (теперь Полтавська и Черниговська губерніи) и Слободщинѣ, або слобдѣско-украинськихъ полкахъ (теперь губернія Харьковська зъ украинскими частями губерній Курьской и Воронежской). То були часы, коли выборно-громадскій козацькій порядоки по-части сами замирали, вироблюючи зъ себе чиновникѣвъ и паицѣвъ, а большѣ задавлювались урядомъ царскимъ, котрый помагавъ и самому зросту чиновникѣвъ и паиства надъ громадами козацькими и посполитыми. Рѣшучій нагнѣтъ царского вряду на козацькій порядоки починається пѣснѣ побѣды царя надъ Мазепою и Запорозцями въ 1709. р. Зъ того часу Гетьманщина вдержуе тольки тѣмъ старон вѣльнон вправы: коло гетьманѣвъ ставлять ся царскій дозорцѣ и опекуны (министры, коллегіи), а двѣчи (1722—1727 и 1734—1750) „Малороссія“ вправляється зовсѣмъ безъ гетьманѣвъ, поки въ 1764. р. вона не поставлена була конечно пѣдъ урядъ царскихъ чиновникѣвъ на рѣвнѣ зъ московскими намѣсництвами и губерніями. Подбно-жъ пѣдводилась пѣдъ чиновницькій урядъ и Украина слобдѣська, хоч у нѣй не було нѣякого Мазены, поки въ 1765. р. конечно не оберцута була въ губернію“ (стор. V).

„Мы споминали въ переднѣмъ словѣ до цѣи частини (I. роздѣлѣ, стор. XV—XVIII), що царѣ XVIII. столѣття, и навѣтъ дякѣ вченѣ XIX. ст. выставляють цѣ перемѣны якъ корыстнѣ простому народу на Украинѣ, котрый терпѣвъ одъ козацькой старшины. Отъ же пѣснѣ, котри слѣва той простый народъ про тѣ часы, показують, якъ жилось йому пѣдъ тодѣшнимъ царскимъ начальствомъ. Цѣ пѣснѣ темерѣшнього роздѣлу нашего выдання“ (стор. V—VI).

„Въ пѣсняхъ не тѣлько нема й слѣду прихильности до царьского уряду, а навѣтъ видно досыть подрбный показъ усього лиха, котре выходило одъ нього для тодѣшньої Украины; — тѣльки той показъ нѣгде не доходить до корѣня дѣла: до сути державныхъ порядковъ росейского царства й до подлеглости йому Украины. Видно, що вже въ XVIII. ст. недовольство украинского народу проти московской неволѣ було тѣльки аналитичне, — политичного-жъ синтезу народъ той не мавъ уже й тодѣ“ (стор. VIII).

„Зваживши всю тяжку долю Украины зъ давнихъ часѣвъ, можна побачити велике достоинство украинской черни, котра склала й зберегла въ своей неписьменной памяти наши пѣснь, вже й у тому, що вона не впала, якъ многі другі (въ тѣмъ числѣ польська й московская) цѣлкомъ подъ нагнѣтомъ неволѣ, а вмѣла хоть аналитично выличити „ви проявы“ (стор. IX)...

„Обертаючись до формы пѣсень цѣлого роздѣлу, мы мусимо сказати, що варианты ихъ, по бѣльшой части, дуже покальчені: обрвані, переплутані зъ вариантами другихъ пѣсень, инодѣ про справы зовсѣмъ инакші й т. и. Це калѣччя якъ разъ одновѣда калѣччю самои тодѣшньої Украины. Дивне, на першій поглядъ, дѣло! Старѣйші пѣснь XVI. ст. про боротьбу нашего народа зъ Татарами й Турками задержались до найновѣщихъ часѣвъ далеко цѣлѣщими, нѣжъ пѣснь близкого до насъ XVIII. ст. Це выходитъ зъ того, що, хочъ и багато прийняла горя Украина въ XVI. ст., та тодѣ вона була найцѣлѣща: майже вся вона була подѣ одибною державою, — та й народъ ви тодѣ найменше бувъ подѣлений на станы, бо шляхта ще не була сполячена й мѣщане були ще одиной мовы зъ селянами й козаками. Усяка исторична пригода, а особливо така, якъ боротьба зъ Татарами й Турками, интересовала

тоді Подіпрянина, якъ и Подолянина, підгбрця карпатського якъ и лѣсовика волинського, — и навѣть селянина, козака, мѣщанина, попа й шляхтича, письменного й неписьменного, — то й пѣсиѣ про таку пригоду (котри нодѣ складались и письменними), розходились по всѣмъ краинамъ и мѣжъ усѣма станами нашого народу, глибоко залягали въ його память и дожили тамъ до-воль цѣлми й доси. Вже въ пѣсняхъ XVII. ст., — найбільше про боротьбу хлопвѣвъ и козаквѣвъ зъ шляхтою й Поляками, — менше тѣи цѣлости. А ще менше ви стало въ пѣсняхъ, зложеныхъ пѣсля того часу, якъ въ другій половинѣ XVII. ст. Украина подѣлена була мѣжъ Москвою, Польщою й Туречиною, а въ серединѣ мѣжъ трьома частинами ви зроблено було пустелю, — коли письменнї станы на правобчній Украинѣ майже въ-конецъ сполячились, а мѣста наповнились жидами й зовсѣмъ оддѣлились одъ селянства, а на лѣвобчній письменнї почали московитись. Веѣ цї лиха вбблшились, коли пѣсля измѣвы Мазепы старе Запорожжя було зруйновано, й Сѣчь перенеслась до Крыму, а правобчна Подіпрянина, котра було почала залюднятись за Палвѣя й зновъ вязати заходню Украину зъ схдньою, знову була спустошена, по вмовѣ державы російської зъ Польщею. Не тѣльки Волинець, чи Галичанинѣ, а й Гетьманець и Запорожець, а то й Слобдчикѣ, жили подѣ иншими, по бблшій часті тяжкими для нихъ порядками, не завше знали про справы иншихъ Украинцѣвѣ, не завше розумѣли ихъ, — то й пѣснѣ не могли вббно розходитись по всѣй Украинѣ, ясно розумѣтись и твердо залягати въ память, до того майже цѣлкомъ уже неписьменного люду“ (стор. X—XI).

Етнографичну збѣрку другого роздѣлу въ першій частинѣ Драгомановѣ подѣливъ на 23 нумеры. Осъ и они:

I. Семенъ Палѣй та Мазепа (стор. 1—36). Прилога до № I.: 1. Казки про Палѣя й Мазепу (37—46). 2. Переглядъ вѣршѣвъ про измѣну Мазепы (47—55). 3. Цертелевскій вариантъ пѣснѣ про Палѣя (55—58). 4. Переглядъ фальшованыхъ пѣсень про Палѣя й Мазепу (58—69). 5. Варянты особнои пѣснѣ зъ именемъ Семена Палѣя (69—75). — II. и III. Робота на лиція (76—83). Прилога до № II. Пѣсня про кару Тарасенка (84—85). — IV. Канальна робота (86—113). — V. Смерть козака въ Московщинѣ. — въ неволи (114—121). — VI. Панщина на гетьманщинѣ (122—140). — VII. Сулимова худоба (141—143). — VIII. Крымскій походъ 1735. р. (144—149). — IX. Лихо въ Крыму; Смерть Жадченка (150—153). — X. Погонць въ Крымскихъ походахъ (154—159). — XI. Погибель у степахъ (160—164). — XII. Москаль и Турокъ пбдъ Хотиномъ (165—166). — XIII. Погонць въ молдавському походѣ (166—170). — XIV. Москалки й волики (171—175). — XV. Козаченько й Ляшенько (176—178). — XVI. Надъ рѣчкою Синюхою. Полонъ Омельченка; служба безъ перемѣны (179—182). — XVII. Василь Петр. Капнисть (183—185). — XVIII. Козацький наборъ (186—188). — XIX. и XX. Пбдъ Кистриномъ (189—202). — XXI. Погонць въ пруському походѣ (203—205). — XXII. Слобдськй козаки въ гусарахъ (206—210). — XXIII. Нема въ свѣтѣ правды (211—225). Додатки (стор. 226).

У свой збѣрникъ „Политичный пѣснѣ украиньского народу“ Драгомановъ принявъ матеріялы изъ друкованыхъ збѣрникѣвъ Максимовича, Лукашевича, Метлиньского, Головацкого, Рудченка („Чумацькй пѣснѣ“), Лысенка, Чубиньского и н. Вбдтакъ подали ему етнографичный матеріялы Кульшь, Ив. Манжура, Опанастъ Марковичъ, Ив. Рудченко, В. Горленко, М. Ганицкй, Ст. Носъ, Ив. и Як. Новицкй, П. Шевченко, С. Метлиньскй, Конст.

Бородайкевичева (Галичанка), Осипъ Олеськѣвъ (Галичанинъ) и н. Опроче Драгомановъ корыстувавъ ся своєю збркою пѣсенъ народныхъ и такожь записками польскаго етнографа Адама Чарноцкаго (Ходаковского), якій знайшовъ мѣжь паперами Максимовича.

Драгомановъ займае въ нашій литературѣ якъ етнографъ вельми поважне мѣсце, бо вже-жь, нѣгде правды дѣти, вважае ся вѣнъ мѣжь сучасными етнографами украиньскими першимъ фольклористомъ. Велику стѣйність мають такожь деякі его розвѣдки литературній, историчній й побутовій, — найпаче-жь его писане въ російскій мовѣ „Историческая Польша и великорусская демократія“ в справдѣ творомъ историка вченого. Тѣлько-жь и въ сихъ розвѣдкахъ не добачаемо прозорой систематики, се-бѣ-то добре обдуманого пляну въ композиціи. Авторъ пише очевидячки на-швидку й не звертае уваги на форму своего литературного твору, зѣ-за чого деякі его розвѣдки, мимо богатого змѣсту, не проявляють ясности въ высловѣ.¹⁾ У новѣйшихъ своихъ статьяхъ подае вѣнъ часто перерѣбки давнѣйшихъ своихъ творѣвъ,²⁾ и вѣд-такъ розвѣдки его тратять часто той интересъ, якій вытворюе ся новымъ поглядомъ на справы просвѣтній й суспѣльно-національній. Коли-жь въ сѣмдесятихъ и вѣсѣмдесятихъ рокахъ Драгомановъ у своихъ творахъ проявлявъ бѣльше спокою й объективности, то теперъ загорѣлась его душа полемикою супроти „ретроградныхъ національни-

¹⁾ Професоръ Брикперъ, згадуючи про болгарску ствѣтю Драгоманова „Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история“, называе ея „eine reichhaltige, aber etwas wirre Arbeit“. („Archiv für slav. Philologie“. XVI. Band, S. 224).

²⁾ Такъ и. пр. въ „Чудацькихъ думкахъ“ зустрічаемо такі погляды на суспѣльно-народній справы, які Драгомановъ высказавъ уже въ „Аутрактѣ“ и въ „Австро-руськихъ споминахъ“.

кбвъ украинських“, и вѣдтакъ въ теперѣшнихъ его писаняхъ добачаемо прикметы субъективнаго свѣтогляду.

14. Иванъ Манжура.¹⁾

Иванъ Манжура — се справжній Українець-хлопоманъ, що мѣжь усѣми етнографами украинскими своимъ побутомъ найббльше аблизивъ ся до мужикбвъ и зъ устного ихъ переказу вмѣвъ придбати собѣ вельми цѣнний пѣснѣ и казки народий. Тому-то вважае ся вѣнъ однимъ изъ знаменитшихъ нашихъ етнографбвъ, дарма, що за дѣя тяжкого свого лихолѣтя не змбгъ самъ звести до купы всѣ свои етнографичий матеріялы и выдавати ихъ окремыми зббрками.

Вѣнъ родивъ ся въ Харьковѣ р. 1851. Батьки его були люде вбогѣ. Бабуся его по матери була Московка; — она взяла малого Ивана до себе, але якъ було ему пять рокбвъ, батько выкравъ его въ неи и привѣвъ дѣшки въ Харьковѣ. Черезъ недоглядъ своєї хрещекои матери, Деревецкои, хлопецъ попавъ ся въ „арештанську“ при полицѣи. Бувъ вѣнъ тогдѣ „непомнящимъ родства“, фѣвъ изъ арештанського кбтла, доки якійсь сторожъ изъ пожарныхъ не взявъ его за сына.²⁾ Незабаромъ вѣнъ опинивъ ся въ шпитали, и тутъ зустрѣвъ ся зъ батькомъ. Вѣдъ часу, якъ выдужавъ, до девяти-лѣтнього свого вѣку

¹⁾ Литература: а) „Современная малорусская этнография: И. И. Манжура“ — статья Н. О. Сумцова въ „Кіевской Старинѣ“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 333—349. — б) „Иван Манжура“. Посмертна оповістка в „Зорѣ“, 1893; стор. 302—303. — в) „Памяти И. И. Манжуры“ — статья Н. О. Сумцова въ „Кіевской Старинѣ“, томъ XLIII. 1893; стор. 80—90. — г) „До життєписи Ів. Манжури“ — статья Василя Лукича въ „Зорѣ“, 1893; стор. 462—463.

²⁾ „Кіевская Старина“, томъ XLIII., стор. 81.

вѣнъ обѣишовъ пѣшкомъ 6000 верстовъ. Въ Бѣлгородѣ, Курской губерніи, малого Ивана взяла до себе княгиня Волконська, одягала его въ шовкъ та вѣдала до попа въ науку. Але трохи-перегодя батько забравъ его зъ-вѣдсѣль, щобъ вѣдати на выхованѣ до якогось богатыря Алферова. Прийшовши въ село Боромлю, старій Манжура своимъ звычайемъ запивъ и не вѣдпускавъ вѣдъ себе сына, щобы не вѣтъкъ. У шинку прожили они два чи три днѣ. Та отъ, малому Иванови поталанило якось, выпросити въ батька карбованця на гостяницѣ та й вѣтъкти.

На дорозѣ зустрѣвъ вѣнъ чумацку валку, котра везла горѣлку. Побачивши хлопчину моторного, чумаки приняли его до себе й поручили ему точити зъ бочки горѣлку. Дѣялось се ось-якъ: вѣдбивано легонько обручъ на бѣкъ, вѣдтакъ проколювано шиломъ дѣрку, зъ котрой цюркомъ сплывала горѣлка въ цѣбрикъ. Обсѣя ту дѣрку замазувано хлѣбомъ и опять набивано обручъ. Чумаки нагодували хлопчину й обѣцяли завезти его въ Харкѣвъ, — але, другого дня въ-ранцѣ надумались инакше й показали ему дорогу черезъ якійсь лѣсокъ, заявляючи, що за тымъ лѣскомъ веде дорога навпростоць у Бѣлгородѣ. Иванъ пошовъ туды босый, бо въ дорозѣ кинувъ геть чоботята, щобъ ити лекшою ходою. Въ дорозѣ зустрѣвъ вѣнъ якійсь жѣнки, щѣ йшли на прощу. Прочане казали ему, называти ся сыномъ однимъ зъ нихъ и обѣцяли, походивши по святынямъ, повести его въ Бѣлгородѣ. Та отъ, въ дальшѣй дорозѣ зупинивъ. Ивана Бѣлгородскій его учитель, пѣиъ Григорій Курдюмовъ, котрый велѣвъ прочанамъ повести хлопчину въ мѣсто Хотмыжскъ, де жила попова мати-вдовиця. Тамъ Иванъ дожидавъ Курдюмова и вернувъ ся зъ нимъ у Бѣлгородѣ. Хлопчина живъ вѣдтакъ въ отъ-сѣмъ мѣстѣ, а зъ-перегодомъ вѣдали его въ другу гимназію въ Харкѣвъ. Але азъ пятонъ клясъ треба було

ему выйти. Опдсля принято его до институту ветеринарѣвъ у Харьковѣ, але й тутъ не скдичивъ науки. Годѣ-жь дбзнятсь, чому вбнѣ (1870. р.) покинувъ сей институтъ. Дехто казавъ, що спричинилось тому цїяцтво, дехто звертавъ на якусь исторїю политичну, а дехто зновъ на задирливу вдачу Ивана. Въ 1871. р. поселивъ ся вбнѣ у своего товариша по гимназїи въ его маєтности въ Катеринославщинѣ. Тогдѣ вбнѣ живѣ по простыхъ хатахъ, по пасѣкахъ, по курѣняхъ, — зазирнувъ и въ глїбнѣ житя народного, та й назбиравъ тогдѣ чь-мало етнографичного матерїалу. Року 187б. розпочавъ ся въ Герцоговинѣ рухъ проти кормиги турецкои. Той рухъ викликавъ войну Сербїѣ зъ Туречиною. На запомогу Славянамъ, вызволити ся зъ ярма турецкого, рушили Славяне й зъ иншихъ краѣвъ, — рушили въ Сербїю охотники й зъ Россїѣ. Рухъ той не минувъ и Украины. Значна частина Украинцѣвъ понесла на чужину за чужу волю свою кровь й свои головы. Мѣжь ними бувъ и Манжура.

Одному изъ своихъ приятелѣвъ розповѣвъ Манжура ось-яку пригону свою въ Сербїи: Судило ся ему, попаситсь до того вбйскового вбддѣлу охочихъ, що бувъ пбдъ рукою одного россїйского Испанця М—о. Разъ якось въ таборѣ Манжура лежавъ собѣ на земли горѣлиць саметогдѣ, якъ поузъ него проходилъ той россїйскїй Испанець-начальникъ. Манжура не помѣтивъ его й дежавъ собѣ, — та отъ, гордый Испанецъ гукнувъ на него звычайемъ старшины вбйскового. Манжура схопивъ ся, та забувъ зняти зъ головы шапку. Пбйшло за те слово по слову, и вбдтакъ за зрушене вбйсковои дисциплїны приказавъ Испанець-начальникъ „засыпачь“ Манжурѣ нагаѣвъ. Та й такъ ему засыпали, що трохи-но зовсѣмъ мертвого вбднесли на рукахъ до лїкаря. Але-жь про те Манжура не покинувъ той справы, що привела его въ Сербїю и першь,

нѣжь привести до куль турецкои, привела до „испанско-россійского нагая“. Одужавши Манжура бувъ у Сербїи, ажъ доки его не ранено въ руку.¹⁾

Етнографичнїи матерїялы Ивана Манжуры часто зустрічають ся у збраникахъ сѣмдесятихъ и вѣсѣмдесятихъ рокѣвъ. Вѣнъ збиравъ украинскїи пѣснї въ губерніи Катеринославскѣи и Херсоньскѣи. А по-за-якъ въ отъсихъ губерніяхъ знаходять ся осель россійскїи, то Манжура записавъ такожь деякїи пѣснї россійскїи. Около 200 россійскихъ пѣсень народныхъ, записаныхъ въ Катеринославскѣи губерніи, передавъ Манжура етнографови П. В. Шеннови. Вѣдтакъ въ „Русскѣи Старинѣ“ надруковано три россійскїи пѣснї историчнїи: „Осада Смоленска“, „Взятїе Хотина“ и „Новороссїя“.²⁾ Бѣльшу частину украинского матерїялу етнографичного Манжура передавъ „юго-западному“ вѣддѣлови географичного товариства въ Кїївѣ, а коли сей вѣддѣль (1876) закрыто, надрукувавъ съ Драгомановъ то въ „Малорусскихъ народныхъ преданїяхъ и разсказахъ“, то въ „Политичныхъ пѣсняхъ украинского народу“.

Въ 1885. р. Манжура ставъ займатись писанемъ популярныхъ книжокъ для народу. Того року пѣдъ псевдонимомъ Ивана Калѣчки выдавъ вѣнъ перерѣбку народнои казки „Якъ чортъ шматочокъ хлѣба одслужувавъ“, а въ 1886. р. перерѣбку другои казки „Лиха година“.³⁾ Отъ сїи казки приславъ вѣнъ профессору Сумцову, и ось-якъ вѣнъ виправдувавъ ихъ змѣсть фантастично-гумористичнїи: „Звернувши увагу на те, якъ народъ читавъ рѣзнїи

¹⁾ „Дѣло“. 1893. № 258, — въ статьи „Надъ свѣжими могилами. — Манжура“.

²⁾ „Кїевская Старина“, т. XXXVIII; стор. 333.

³⁾ „Кїевская Старина“, т. XLIII; стор. 87.

метелики, я запримѣтивъ, що симпатичнїй повѣсти, н. пр. „Дзвонарь“ и „Салдатка“ Мордовця и такожь оповѣданя Марка Вовчка и другї подобнї доводять мужикѡвъ при читаню трохи не до сну. А мѣжь-тымъ повѣсти Стороженка и Квѣтки одухотворюють слухачѡвъ, — спонукують ихъ до смѣху и забавы. Тому-то всяка тема оповѣданя, хоча-бъ була дуже гарна та гуманна, не є интєресною для мужика, коли єв взято зъ прозы житя; — вѡдтакъ она не виправдує свого назначѣня, по-за-якъ мужикъ не хоче єв читати“.

Зъ-перегодомъ побачивши, що такимъ видавництвомъ годѣ придбати собѣ прожитку, Манжура задумавъ зайнятись кольпортажею книжокъ, але сей плянъ заробѣтку не здѣйствивъ ся. Вѡдтакъ писавъ вѡнъ кореспонденцїѣ до газетъ и яко мога коротавъ свою бѣдолашну долю.

Въ 1889. р. професоръ Потєбня видавъ у Петербурзѣ „Степовї думы та сїѣвы“ Ивана Манжуры (8^о, 38 сторбиѣ). Въ сему збѣрничку поезїѣ надруковано 34 лиричнїй поезїѣ, одну балладу („Ренєгать“) и 8 байокъ та анекдотѡвъ.

Потєбня високо цѣнивъ стихотворы Манжуры,¹⁾ а Сумцовъ у письмѣ до Омєляна Огоновского (18. вересня 1894. р.) писавъ про сего поста мѣжь иншимъ ось-що: „Пѣсєля Шевченка Манжура найкращїй поетъ Украйны“. По нашѣй думцѣ Манжура годѣ визначувати таке високе мѣсце въ нашѣй литературѣ. Одначе треба признати, що зго малюнки деякихъ образѡвъ природы (н. пр. „Въ ранцѣ“) можуть уважати оя вправдѣ вдатними. Вже-жь у непосидючого Манжуры не було снаги до трѣвкои працѣ литературнои; тому-то въ его стихотворахъ не добачаемо суцѣльныхъ и виправлєныхъ образѡвъ, хоча деякї думки

¹⁾ *ibid.*, стор. 83.

вызначають ся глибокимъ лиризмомъ, ба, подекуды й реальною правдою.

За проводомъ професора Сумцова дѣлимо поезію Манжури на три вѣддѣлы: 1. автобіографичній (всѣхъ пѣсень - 16); 2. мужицкѣй, — побутовій або соціально-економічній (12 пѣсень); 3. стихотворы всѣлякого змѣсту (8 номеровъ).⁵⁾

Межи стихотворами, щѣ вважають ся причинкомъ до автобіографію Манжури, назначають ся отъ-сѣ двѣ передній строфы:

Не треба менѣ славы людської,
 Не треба и гордой ихнѣй хвалы,
 Самій бо, якъ слѣзы, зъ нудоты тяжкон,
 Ці думы та спѣвы мои изросли.

Любовь икъ людинѣ, недолею стрѣтѣй,
 Менѣ проказала, сумуючи, ихъ;
 Любви-жъ безъ суму немає на свѣтѣ:
 Така коли й єсть, такъ хйба у свѣтѣхъ.

Въ отъ-сихъ вѣршахъ заявивъ Манжура, що вѣнъ спѣвавъ свои сумовиті думы и спѣвы за-для любви до бѣдныхъ людей. Вѣдтакъ „старому музыцѣ“ вкладає вѣнъ въ уста отъ-сѣ слова: „Я не пѣду до багача, | менѣ голотѣнка милѣшь; | мѣжъ нею душенцѣ вѣлѣшь, | и де голота, тамъ и я“ (стор. 21—22).

Манжура не зазнавъ въ житю доброй долѣ; — тому-то „до товариша“ вѣдбзавъ ся вѣнъ ось-якою гарною пѣснею:

Не хрещатымъ барвѣночкомъ,
 Не запашнымъ василечкомъ
 Життя наше процвѣло;

⁵⁾ ibid.

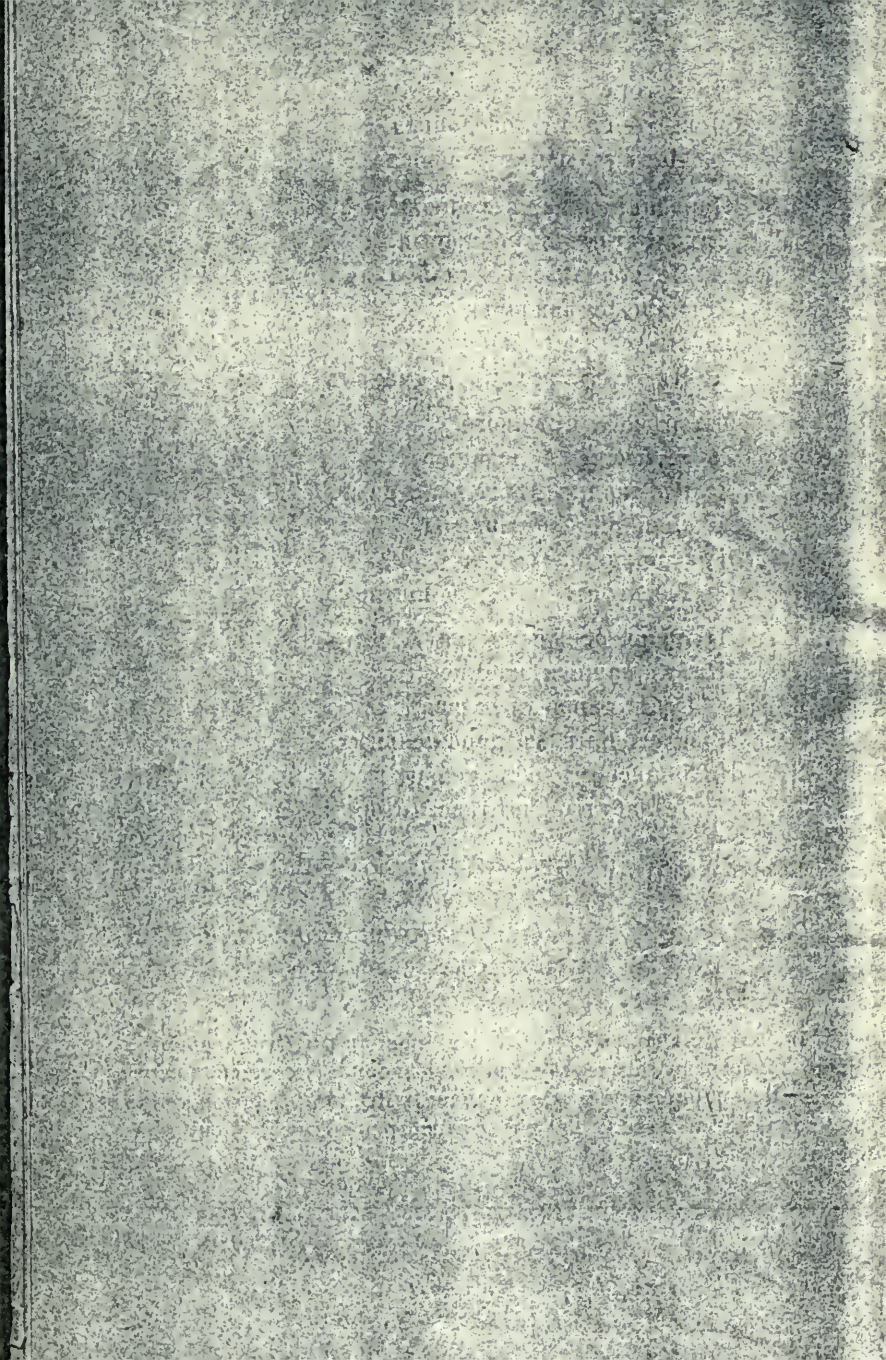
Лихе горе та бѣдонька,
 Мовь гбрка та лобдонька,
 Його зъ-малку проросло.
 Первоцвѣтъ нашъ заморожений,
 Лихолѣттямъ зъубоженный,
 Не розцвѣвъ ся та й ошавъ,
 А надью сцѣлющую,
 Въ людей вѣру живушую
 Въ степу вихоръ розмахавъ.
 Мы нѣчого путящого,
 За те, може, й ледащого
 Въ спадки дѣтямъ не дамо,
 И живи ще забутии,
 Ихъ докоромъ окутин,
 Такъ безъ слѣду й попремо.
 И теперь ось даремнея
 Життя наше нѣкчемнея
 Собѣ марно досклива,
 Мовь огонькѣ въ дороженьцѣ
 На попасидмѣ обложеньцѣ
 Де забутий дотлѣва (стор. 1—2).

Львдвѣ дня 16 н. ст. листопада 1894.

О.мелянъ Огоновскій.

На сѣм кінчить ся „Іст. рус. літ.“ пок. др-Ом. Огоновського,
 котрої довести до загаданої мети не дозволила ему несподѣвана
 смерть—Не знайшовши між рукописями Небіщика продовженя,
 ми уриваємо єї також на тѣм самѣм місци, що й покійний
 Автор.

Редакція „Зорі“.

ПЕРЕГЛЯДЪ.

Література наукова.

1. Етнографія

	Сторона
1. Михайло Максимовичъ	5
2. Измаиль Срезневскій	46
3. Плятонъ Лукашевичъ	55
4. Яковъ Головацкій	60
5. Иванъ Вагилевичъ	119
6. Амврозій Метлинскій	150
7. Пантелеймонъ Кулѣшъ	157
8. Микола Костомаровъ	169
9. Матвій Номисъ и Опанасъ Маркоичъ	177
10. Микола Закревскій	189
11. Иванъ Рудченко	199
12. Павло Чубинскій	210
13. Михайло Драгомановъ	230
14. Иванъ Манжура	341

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG	Ohonovskii, Omelian
3905	Istoriia literatury
04	rus'koi,
1887a	Ystoriia lyteratury
ch.4	ruskoy

53

